

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Historické vědy/České dějiny

DISERTAČNÍ PRÁCE

Jan Tomášek

**Tři kmenové svazy polabských Slovanů – analýza vývoje
slovanského etnika mezi Labem, Odrou a Krušnými horami ve
středověku**

**Three Tribal Confederations of Polabian Slavs – Analysis of the
Development of the Slavic Ethnic Group between Elbe, Oder
and the Ore Mountains**

Praha 2021

Školitel: prof. PhDr. Josef Žemlička, DrSc.

PODĚKOVÁNÍ

Rád bych na tomto místě poděkoval svému školiteli prof. Josefu Žemličkovi, který se ochotně ujal vedení této práce. Jeho pomoc a především nekonečná trpělivost mi umožnily dovést celý projekt do konce.

Při sepisování práce jsem měl možnost zrekapitulovat uplynulou etapu svého doktorského studia a znovu plně docenit všechny, kteří mi na této cestě pomáhali a všemožně mě podporovali. Největší dík patří samozřejmě svým rodičům, mé manželce a dětem za trpělivost a důvěru.

Z akademické obce bych rád dále poděkoval prof. Christianu Lübkemu z institutu GWZO za jeho pomoc a inspiraci pro sepsání této práce. Můj dík náleží i Mgr. Stanislavovi Tomčíkovi z katedry sorabistiky lipské univerzity za půlroční individuální výuku a uvedení do světa lužické srbštiny, díky němuž jsem v práci mohl použít i zdroje napsané tímto slovanským jazykem. Během doktorského studia mi byla několikrát nabídnuta možnost publikovat své výstupy či se podílet na několika projektech a konferencích, za což bych rád poděkoval prof. Lence Bobkové, dr. Janu Zdichyncovi, dr. Tomáši Veličkovi, dr. Jakubu Izdnému a dr. Mariovi Ščavinskasovi.

Za možnost podílet se na studijní cestě do Drevanska děkuji doc. Petru Kaletovi, Miloši Malcovi a Společnosti přátel Lužice.

Za gramatickou korekturu děkuji své ženě Anně a Mgr. Markétě Kraevské. Poslední díky bych rád věnoval přátelům a kolegům, kteří se mnou cestovali po slovanském Polabí od Budyšina přes Berlín, Brandenburk, Magdeburk až po Rujánu a nikdy si nestěžovali, že dlouho fotím prázdnou louku či bývalý příkop – jmenovitě Mgr. Anně Zvířecí (Košátkové), dr. Kristýně Kaucké a Mgr. Andree Huczmanové.

Prohlašuji, že jsem dizertační práci napsal samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze 10. září 2021

Abstrakt

Předkládaná dizertační práce se zabývá vybranými otázkami z vývoje kmenové společnosti polabských Slovanů v prostoru, který práce označuje jako slovanské Polabí, tedy území mezi Krušnými a Lužickými horami na jihu, řekou Labe a Sálou na západě, Baltským mořem na severu a řekou Odrou na Východě. Práce je rozdělena na úvodní část a čtyři delší kapitoly, přičemž společně představují formy a způsoby fungování středověké kmenové společnosti. Úvodní část vytyčila cíle a metodologický přístup dizertační práce, přičemž zdůraznila nutnost vnímat diverzitu jednotlivých kmenových societ, a to i v rámci slovanského Polabí, které mělo být domovem tří velkých nadkmenových skupin neboli kmenových svazů. Vzhledem k odlišnosti společensko-politického vývoje u těchto tří nadkmenových celků představila první kapitola vlastní návrh na periodizaci dějin polabských Slovanů, který není založený na tradičních kritériích užívaných starší i současnou medievistikou opírajících se o vnější faktory, úroveň společenské diferenciaci nebo strukturální změny politického zřízení. Navržená periodizace stanovila několik vývojových fází, jimiž každá ze tří kmenových skupin v různých dobách buďto prošla, nebo naopak se k nim vůbec nedostala. Druhá kapitola se ve třech částech (hlava, tělo, metabolismus) pokouší o hlubší pohled do anatomie kmenové společnosti. První vybraná otázka se týká identity slovanského obyvatelstva a role tradičních kultů a elit při procesu jejího utváření. Druhá část pojednává o samotné struktuře kmenové společnosti a třetí zase o oscilaci mezi jednotlivými formami vlády u tří skupin polabských Slovanů. Kapitola třetí demonstuje navržený koncept na příkladu slovanských elit od 9. století až po éru východní kolonizace a jejich následnou germanizaci či asimilaci. Závěrečná kapitola pojednává o hledání konceptu a smyslu dějin polabských Slovanů, jež se od 19. století stávaly součástí národního příběhu Němců i Poláků.

Klíčová slova: polabští Slované, Obodrité, Veleti/Lutici, Srbové, kmenový svaz, kmenová identita, segmentární společnost, periodizace, dux Sclavorum, Ostmitteleuropa

Abstract

Submitted thesis deals with selected points from the development of the tribal society of the Polabian Slavs in the area called Slavic Polabia, i.e. the area between the Ore Mountains and the Lusatian Mountains in the south, rivers Elbe and Saale in the west, Baltic Sea in the north and river Oder in the east. The thesis is divided into the introduction and four longer chapters; together, they introduce the forms and manners of the medieval tribal society. The introduction defines the aims and methodology of the thesis, while also emphasizing the necessity to observe the diversity of each tribal societies, even in the context of the Slavic Polabia, which was supposed to be a home of the three big tribal societies or tribal confederations. Because of the differences in the socio-political development of these three tribal confederations, the first chapter introduced its own proposition of periodization of the Polabian Slavs' history. This proposition is not based on the traditional criteria used by the older and contemporary medieval studies relying on the external factors, level of social differentiation or structural changes in the political system. The proposed periodization set a few development phases, which each of the tribal societies either passed or never reached. In its three parts (head, body, metabolism), the second chapter attempted to offer a deeper insight into the anatomy of a tribal society. First selected point deals with the identity of the Slavic population and the role of the traditional cults and elites in the process of their forming. The second part deals with the structure of the tribal society itself and the third describes the oscillation between various forms of government in the three groups of Polabian Slavs. The third chapter illustrate the proposed concept on an example of Slavic elites from 9th century until the eastern colonization era and their subsequent Germanization or assimilation. The final chapter deals with the search for the concept and the purpose of history of the Polabian Slavs, which have been becoming a part of the national story of Germans and Poles since 19th century. .

Keywords: Polabian Slavs, Obotrites, Veleti/Lutici, Sorbs, tribal confederation, tribal identity, segmentary society, periodization, dux Sclavorum, Ostmitteleuropa

Státy nejsou božské instituce, nýbrž vznikají z přirozených sil života. Společenské sjednocení je nutné k udržení lidského rodu a kultury, státní moc je nutná, aby se lidé navzájem nepobíjeli, neboť jsou od přírody zlí. Síla, která formuluje stát v jednotný útvar, je asábijja, vnitřní sepětí vůlí, dějinami a krví. Státům, národům, kulturám, tak jako všem věcem stvořeným, určuje příroda životnost, existují stejně jako jednotlivé bytosti v pěti věkových fázích. Mají svůj vznik, vzestup, rozkvět, úpadek a zánik. Vždycky znovu se civilizace mění ve změkčilost, svoboda v pochybování o všem a státy, národnosti a kultury se vzájemně střídají podle přísných, věčně stejných zákonů, jsou stále nestálé jako písečné přesypy.

Lion Feuchtwanger, *Židovka z Toleda*, kapitola 3.

OBSAH

Úvodní slovo k metodologii a limitům současného historického bádání	7
Úvodem	7
Původní záměr	8
Kde začínají a končí dějiny neexistujícího národa?	10
Polabané, nebo Slované v Polabí?	12
<i>Frontier society</i> či společnost mezi proudy?	15
Proměny vlastního metodologického přístupu	24
Struktura a cíle práce	26
Poznámky k terminologii a názvosloví	30
Kapitola 1: K otázce periodizace dějin polabských Slovanů	35
Kapitola 2: Anatomie kmenové Společnosti polabských Slovanů	54
2.1. Hlava: Kmenová identita jako prostředek společenské sounáležitosti	59
2.1.1. Role kultu v utváření kmenové identity	76
2.1.2. Idea dávné jednoty: kolektivní vzpomínka na obodritský a veletský velkokmen jako příklad zprostředkované identity	97
2.2. Tělo: Segmentální struktura vyšších a nižších kmenových jednotek	113
2.3. Metabolismus: Strukturální oscilace a flexibilita společensko-politického fungování kmenové společnosti Polabských Slovanů	122
Kapitola 3: Knižata a králové polabských Slovanů a jejich země	127
3.1. O povaze moci knížat polabských Slovanů	127
3.2. K otázce germanizace slovanské elity v období východní kolonizace	160
Kapitola 4: Koncept dějin neexistujícího národa	181
4.1. Hledači ztraceného národa – vlastenecké cestopisy jako pramen k poznání reflexe jednoho konceptu dějin polabských Slovanů	183
4.2. Od barbarů ke spolutvůrcům	193
Závěr	201
Seznam použitých zdrojů a pramenů	207
Mapové přílohy:	229
Obrázkové přílohy	233

ÚVODNÍ SLOVO K METODOLOGII A LIMITŮM SOUČASNÉHO HISTORICKÉHO BĀDÁNÍ

Úvodem

Předkládaná práce představuje shrnutí a v jistém směru i uzavření mého desetiletého bádání nad dějinami a společenským vývojem slovanského etnika usídleného v prostoru mezi řekami Labem a Odrou. Zároveň touto prací navazuji na své dva předchozí texty, jimiž jsem zakončil bakalářské a magisterské studium na Filozofické fakultě UK. Inspiraci pro výběr tématu prvního zmíněného textu mi poskytl starší článek Hynka Bulína pojednávající o údajném česko-veletském spolku.¹ V bakalářské práci jsem se proto pokusil o detailnější analýzu vzájemných vztahů mezi českými Přemyslovci a tzv. veletským/lutickým kmenovým svazem.² V navazujícím magisterském studiu jsem absolvoval dohromady dvouletý studijní pobyt na univerzitách v Berlíně a Lipsku, kde jsem se mohl detailně seznámit s prací německých a polských historiků, kteří se od roku 1945 soustavně zabývali dějinami polabských Slovanů. Výchozím bodem se stala práce Bernharda Friedmanna o historii tzv. obodritského knížectví a novější texty revizionistického směru zejména z okruhu lipské školy kolem Christiana Lübkeho.³ Výsledná diplomová práce nastínila možné vývojové tendence kmene Obodritů a jimi vytvořeného nadkmenového uskupení, představující jakousi alternativní variantu státotvorného procesu ve středoevropské dimenzi.⁴ V této dizertační práci rovněž vycházím z několika svých starších studií týkajících se dílčích témat, která bych rád v této práci více rozvedl nebo zasadil do širšího kontextu.⁵

---

1 Hynek BULÍN, *Počátky česko-veletského přátelství – dvě kapitoly z dějin vztahů západoslovanských v 10. století*. Vznik a počátky Slovanů 3, 1960, s. 178–197.

2 Jan TOMÁŠEK, *Vztahy raně středověkých Čech a veletského kmenové svazu v letech 805–1035*. Bakalářská práce obhájená na FF UK v Praze dne 20. 06. 2011.

3 Bernhard FRIEDMANN, *Untersuchungen zur Geschichte des abodritischen Fürstentums bis zum Ende des 10. Jahrhunderts*, Berlin 1986.

4 Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státotvorný proces ve středoevropské dimenzi (789–1178)*. Diplomová práce obhájená na FF UK v Praze dne 11. 09. 2013. Na tomto místě bych rád doplnil jeden údaj týkající se závěrů mé diplomové práce. Pokládám za věc své akademické cti doznat, že v některých pasážích jsem dospěl k podobným závěrům jako nedávno bohužel zesnulý polský historik Karol Modzelewski, z jehož publikace *Barbarzyńska Europa* jsem ovšem nečerpal a v době sepisování práce mi nebyla známa.

5 Citace a odkazy viz níže.

Celkově tedy dizertační práce tematicky navazuje na výše citované texty, přičemž samotné téma rozšiřuje na tři odbornou veřejností všeobecně uznávané nadkmenové celky a v některých případech reinterpretuje předchozí závěry ohledně státotvorného procesu v Polabí. V této úvodní části bych taktéž rád napravit některé nedostatky své magisterské práce, na něž v oponentském posudku upozornil Jan Klápště.⁶ Jedná se především o absenci důkladnější charakteristiky poznávacího přístupu a zdůvodnění vymezení užívaných pojmů. Následující stránky vysvětlí úskalí původního badatelského záměru, jeho následný vývoj a proměny vlastního metodologického přístupu.

Původní záměr

Na počátku jsem se zabíral myšlenkou na sepsání ucelenější syntézy dějin polabských Slovanů. Tato idea ovšem narážela už zpočátku na několik závažných problémů. V případě polabských Slovanů nemáme totiž co do činění se středověkým „národem“, nýbrž s kmenovou společností, jejíž svébytnost na rozdíl od sousedních českých a polských Slovanů zůstala s určitými obměnami integrální součástí společného *Wirgefühls*. Jinými slovy, zamýšlené pojednání o dějinách „Polabanů“ by bylo do značné míry umělým konstruktem, jelikož Slované na horním, středním a dolním toku Labe se za Polabany nikdy nepovažovali. Jejich soudržnost a identita se tak kromě zmíněného společného jazyka odvíjela od užších nebo širších kmenových (rodový klan *genus* či samotný kmen *gens*) či teritoriálních jednotek (domovský kraj *civitas*, okrsek *regio* nebo země Slovanů *terra Sclavorum*). Ačkoliv místní slovanské obyvatelstvo prokazatelně spojoval podobný jazyk, kulturní zvyklosti a do určité míry i společná tradice, jejich politicko-spoločenský vývoj se v mnohém odlišoval, což nás přivádí k dalším nedostatkům původního záměru předkládané práce. Pokud bychom pojali tři tradiční skupiny polabských Slovanů jako jeden celek, pak narazíme nejen na nevyváženost dostupných písemných pramenů, a to jak z hlediska časového, tak geografického, ale také na jeden důležitý fatální nedostatek potřebný pro sepsání dějin každého národa – svědectví domácích autorů.

Neexistuje žádný polabský Kosmas ani Gallus Anonymus, z jejichž děl čerpají historici cenné informace nejen o raných dějinách, ale také o státní ideologii, kterou tito kronikáři buďto reflektovali, nebo přímo vytvářeli. Absenci polabského Kosmy nelze přičítat pouze opožděné

---

6 Dostupné online v repozitáři závěrečných prací UK: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/123165/>.

christianizaci. Tento argument je platný především pro lutickou oblast, nikoliv pro obodritskou, která byla od poloviny 12. století postupně začleňována do říšských struktur včetně její církevní správy. Navíc ambice posledních nakonovských křesťanských knížat, jako například Gotšalka a jeho syna Jindřicha, prokazatelně přesahovaly obodritskou doménu ještě dříve. První pokus o sepsání domácí kroniky učinil Ernst Kirchberg na zakázku mecklenburského vévody Albrechta II. ve druhé polovině 14. století. Kirchberg však sám byl cizincem a jeho pojednání o historii Mecklenburska a slovanských předcích vévody Albrechta II. mělo za cíl pouze legitimizovat výsledky Albrechtovy ambiciózní vícefázové zahraniční politiky.⁷ Pro výše zmíněné účely tedy kronika vznikla příliš pozdě, pasáže o starších dějinách Kirchberg vesměs převzal z Helmoldovy kroniky a jeho motivace vycházela ze zcela jiných podnětů.

Argument o pozdní christianizaci coby hlavní překážce sepsání domácí kroniky není rovněž platný pro srbskou oblast, kde christianizace probíhala v podstatě nerušeně už od 9. století. Misijní činnost navíc rozšířila znalost slovanského jazyka a pozdější emancipaci slovanského obyvatelstva v církevní hierarchii. Podnět nevzešel ani od slovanských církevních představitelů, ani jejich nadřízených, kteří prokazatelně slovanskou řeč ovládali.⁸ V tomto případě představoval hlavní faktor proces osidlování území mezi Sálou a Labem kolonisty ze západu a patrně i nejasné povědomí o vzájemné sounáležitosti mezi původním obyvatelstvem.⁹ Z tohoto důvodu jsou

---

⁷ Jan TOMÁŠEK, *Směřování rodové politiky meklenburských vévodů v pozdním středověku a raném novověku na příkladu vývoje dynastického příběhu ve dvou dobových kronikách*. Historie – Otázky – Problémy 1, 2015, s. 90–101, zde s. 94.

⁸ Bez patřičných jazykových znalostí by spolupráce mezi elitami společnosti nebyla proveditelná. Misijní práce mezi Sálou a Labem byla misionáři prováděna se solidními znalostmi slovanské řeči, jejíž výuku zajišťovaly školy pro misionáře v Magdeburgu, Merseburgu a Míšni. K tomu více Karlheinz HENGST, *Slawische Sprachstudien im Mittelalter im sächsisch-thüringischen Raum*. Zeitschrift für Slawistik 37, 1992, s. 403–406. O slovanském jazyku v římské církvi Marek DERWICH, *Římská církev a slovanský jazyk (do konce 9. století)*. Ze studií o christianizaci raně středověké Evropy. In: Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odníti. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu (Ed. Eva Doležalová, Petr Meduna). Praha 2011, s. 101–110.

⁹ Samotné etnonymum Srbové (*Surbi* nebo *Sorabi*) po roce 987 mizí z písemných pramenů a opět se s ním setkáváme až na přelomu 11. a 12. století. Petr Meduna z tohoto faktu vyvozoval jakousi renesanci tohoto jména způsobenou postupnou jazykovou diferenciací. Autor v podstatě tvrdí, že se Lužičané, Milčané nebo Daleminci stali Srby díky jazykovému vyhranění po vzoru češtiny nebo polštiny. Meduna se takto snažil obhájit pozdější identifikaci domoviny sv. Ludmily se srbskou oblastí. Více Petr MEDUNA, *Ludmila z kraje slovanského*. In: Nomen Liudmilam. Sborník prací k počtě svatě Ludmily (Ed. Petr Meduna). Mělník 2006, s. 15–22. To samo o sobě nezní příliš pravděpodobně, ale samotný fakt o absenci ideologické sounáležitosti, která se začala formovat až později v souvislosti s koncipováním místního slovanského jazyka a za použití starého jména Srbů, se zdá reálným. Jednalo by se o jakýsi můstek k událostem a prvním písemným památkám z období reformace. Je ovšem pravdou, že lužickosrbská historiografie toto neuznává a považuje dobu raného středověku (cca 6. – 10. století) za „dobu nezávislosti“ (*časy njewotwisnosće*) a následná tři století (1200–1500) bývají omezena na proces středověké kolonizace v Lužici, demografický vývoj

historikové odkázáni pouze na písemné prameny sepsané více nebo méně informovanými latinskými autory.

Zmíněná roztříštěnost pramenů, odlišnost politicko-společenského vývoje a především nejednotnost tří nadkmenových celků rovněž bránila vytvoření univerzální periodizace jejich dějin. V tomto případě, jak bude níže vysvětleno v první kapitole, je nutné orientovat se podle archeologických nebo společenských vývojových trendů, které se u každého celku mohly objevit v jiné době, za odlišných okolností a se zcela odlišnými důsledky. S nejasnou periodizací dějin Slovanů v Polabí bohužel souvisí i problém časového ukotvení celého tématu.

Kde začínají a končí dějiny neexistujícího národa?

Vzhledem k původně zamýšlenému záměru sepsat ucelenější syntézu dějin polabských Slovanů by se nabízela jako počáteční bod první písemná zmínka o jednotlivých kmenových svazech. V případě obodritské a veletsko/lutické skupiny se jedná o rok 789, kdy franské vojsko s podporou Obodritů napadlo sídlo knížete Dragovíta a donutilo ho ke kapitulaci.¹⁰ V tento rok se ovšem v písemných pramenech poprvé neobjevily srbské kmeny, které známe z krátké poznámky Fredegarovy kroniky k roku 631/2.¹¹ Obě zprávy, byť vzdálené téměř sto šedesát let od sebe, sice reflektují vztahy zmíněných slovanských nadkmenových celků s franskou říší, ale zároveň je zachycují v pokročilejším stádiu jejich vývoje, a tudíž opomíjí migrační období (6.–7. století) a změny, které jejich společenské uspořádání doznalo v následující epoše. Upozadění zmíněných počátků formování kmenových společností v novém prostředí a možné prvotní projevy etatizačních procesů představovaly ostatně jednu z hlavních výtek výše zmíněného oponentského posudku k mé diplomové práci. Z tohoto důvodu se práce snaží pojímat dobu vstupu polabských Slovanů do psané historie jako jednu z několika vývojových etap, jimiž se bude zabývat již zmíněná první kapitola předkládané práce.

Obdobný problém vyvstává i v otázce svrchního časového bodu zkoumaného období. Badatel si zde musí položit otázku, kde vlastně dějiny neexistujícího národa obývajících prostor neexistujícího (nebo v lepším případě nedotvořeného) středověkého státu končí. Všechny tři

---

srbského obyvatelstva a hospodářskou situaci v Budyšině a jeho okolí. O lužickosrbské historiografii s odkazy na základní literaturu více: Jan TOMÁŠEK, *Osobnost a vláda Karla IV. z lužickosrbské perspektivy*. (V tisku).

¹⁰ Annales Einhardi (Annales regni Francorum) a. 789, s. 85–86.

¹¹ Fredegar IV. (13), s. 155.

skupiny polabských Slovanů nesdílely žádné společné politické či náboženské centrum, od jehož pádu by se dal nějaký konec odvozovat. Nutno poznamenat, že i jeho případná existence by nemusela situaci nijak ulehčit. Kyjevský stát procházel už od 12. století dlouhodobou destabilizací a fragmentací svého území. Dobyť Kyjeva Mongoly v prosinci roku 1240 tak lze považovat pouze za symbolické datum konce Kyjevské Rusi.¹² Výše citovaná magisterská práce zvolila pro svůj výzkum časový rámec let 789–1178. Jelikož se práce orientovala na státotvorný proces obodritského svazu, představoval onen svrchní bod rok smrti posledního obodritského knížete Pribislava, který navzdory východní expanzi a ambiciózní politice Jindřicha Lva působil alespoň po určitou dobu jako samostatný vládce. Ztrátu politické samostatnosti, jakkoliv již dříve omezené, stvrdila Pribislavova lenní přísaha do rukou Jindřicha Lva.¹³ Jelikož se předkládaná disertační práce zabývá společensko-politickým vývojem, je nutné zvolené téma rozšířit i do období vrcholící východní kolonizace. Vzhledem k obsáhlosti tohoto tématu se předkládaný text zaměřuje pouze na vybrané aspekty této epochy, čímž je míněn fenomén křížových výprav, postup a způsoby asimilace původního slovanského obyvatelstva a germanizace slovanských elit.

Již ve své magisterské práci jsem naznačil, že ztráta politické samostatnosti neznamenal nutně ztrátu svébytnosti jazykové, kulturní či etnické.¹⁴ Zejména starší historiografie v meziválečném období spojovala tyto aspekty často dohromady.¹⁵ Ačkoliv se kmenová jména Obodritů a Luticů postupně vytrácela z obecného povědomí, jazyková a do jisté míry i kulturní odlišnost byla kronikáři i cestovateli nadále zdůrazňována.¹⁶ Sídlní oblasti tří zkoumaných skupin zasáhla vlna nově příchozích a převážně německy hovořících kolonistů. V průběhu tohoto procesu (tj. od 12. do 14. století) došlo k asimilaci slovanského obyvatelstva (Meklenbursko, Braniborsko), popř. k jeho integraci (srbská Lužice) a v jednom případě ke kulturnímu transferu, přičemž kulturní a jazyková tradice ovlivnila lokální identitu tamějších německy hovořících obyvatel (Wendland – dnes kraj Lüchow-Dannenberg).¹⁷

---

12 Michal TĚRA, *Kyjevská Rus. Dějiny, kultura, společnost*. Praha 2019, s. 433.

13 Shrnuje Hans-Otto GAETHKE, *Herzog Heinrich der Löwe und die Slawen nordöstlich der unteren Elbe*. Frankfurt am Main 1999.

14 Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státotvorný proces...* s. 131–136.

15 Významné mezníky vývoje historického bádání pro toto téma zpracoval tamtéž, s. 12–32.

16 Přehled zpracoval Baldur PANZER, *Quellen zur slavischen Ethnogenese. Fakten, Mythen und Legenden*. Heidelberger Publikationen zur Slavistik 14, 2002.

17 Unikátní situaci na historickém území hanoverského Wendlandu popsal Matthias HARDT, Hans K. SCHULZE, *Altmark und Wendland als deutsch-slawische Kontaktzone*. In: *Wendland und Altmark in historischer und sprachwissenschaftlicher Sicht* (Ed. Roderich Schmidt). Lüneburg 1992, s. 1–44.

Problematičnost stanovení přesného svrchního časového vymezení celého tématu je tedy patrná, protože nelze spolehlivě určit, kdy vlastně projevy slovanského původního obyvatelstva zcela zanikají. Zatímco se původně slovanská (obodritská) meklenburská vévodská dynastie v případě jmen svých jednotlivých členů germanizuje během dvou až tří generací, zůstávají jména příslušníků rané šlechty kolem meklenburských vévodů dle výpovědi svědečných řad etnicky smíšené ještě minimálně století po smrti knížete Pribislava.¹⁸ Z hlediska toponymie a hydronymie slovanský vliv víceméně přetrval do dnešních časů, kdežto přežívání jazyka představuje zcela jinou problematiku.¹⁹ Zatímco v Meklenbursku a Braniborsku zanikl slovanský jazyk jakožto aktivní forma komunikace pravděpodobně v průběhu 15. století, v oblasti hanoverského Wendlandu bylo možné zaznamenat relikty polabského jazyka minimálně do roku 1700²⁰, kdežto v srbské Lužici se lužická srbština stala jazykem místní slovanské menšiny.

Dizertační práce z těchto důvodů sice pokrývá období 6.–13. století, ale nevěnuje všem fázím stejnou pozornost – soustředí se na vybrané periody, v nichž došlo ke zlomovým událostem společenského vývoje polabských Slovanů. Obtížné datování společných dějin slovanského etnika v Polabí vyvolává další podstatné otázky týkající se společné identity, o čemž pojednává druhá kapitola této práce.

Polabané, nebo Slované v Polabí?

Polabští Slované se nám při podrobnější analýze jeví jako nesourodá skupina lidí bez společné identity obývající nejasně vymezené teritorium, a to nejpozději od konce 6. století do začátku 15. století. Hranici jejich území určovaly především vodní toky, jezera, bažiny, výjimečně pak lesy či samotný rozsah jejich osídlení. Obyvatelé sdíleli v podstatě pouze jazyk, některé rysy materiální kultury a uctívání pohanských kultů. Bohužel ani jeden z těchto prvků neměl potenciál jakéhosi identifikačního znaku schopného vytvářet svébytnou identitu. Praslovanský jazyk sice

---

18 Tato problematika bude rozebrána podrobněji v následujícím textu, přičemž hlavní inspiraci představuje článek Heike REIMANN, *Der niedere Adel im Umfeld mecklenburgischer und pommerscher Fürsten zur Zeit beginnender deutschrechtlicher Veränderungen der Siedlungsstruktur in Mecklenburg und Westpommern (Ende 12.–1. Hälfte 13. Jahrhundert)*. Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung 47, 1998, s. 502–519.

19 K tomu Ernst EICHLER, Hans WALTHER, *Alt-Leipzig und das Leipziger Land: ein historisch-geographisches Namenbuch zur Frühzeit im Elster-Pleißer-Land im Rahmen der Sprach- und Siedlungsgeschichte*. Leipzig 2010; Ernst EICHLER, *Slawische Ortsnamen zwischen Saale und Neiße*. Bautzen 2010.

20 Matthias HARDT, *The Beginning of Colonisation in Eastern Central Europe in the High Middle Ages*. Hefte des Deutschen Nationalkomitees 67, 2018, s. 6–13, zde s. 8.

spojoval veliký okruh lidí *znající společná slova* a odlišoval je od těch, kteří jim nerozuměli, ale nikterak je od sebe neodděloval v rámci menších územních celků, tj. Čechy od Poláků nebo polabské Slovany od Slovanů žijících na Rusi. Regionální jazyková diferenciacce proběhla až v průběhu 9. a 10. století, přičemž uvědomělá identita obyvatel tvořící etno-kulturní jednotku a jejich vymezení vůči svému okolí zůstává pro raný středověk jenom obtížně postihnutelná.²¹

V případě materiální kultury si Sebastian Brather, zabývající se slovanskou keramikou v Polabí, položil otázku, zda byli slovanští přistěhovalci jednotnou skupinou, nebo se regionálně odlišovali.²² Reagoval tím na tehdy ještě stále rozšířené teze Joachima Herrmana, který rozbořem keramiky, odlišností v budování opevnění, způsobů pohřebního ritu a jiných stavebních zvyklostí určil pět hlavních archeologických oblastí zahrnujících území Čech, Moravy, středního a severního Polabí a Pomořanska. Zatímco tzv. Lipská (Rüssenská) skupina byla ztotožněna se Srby, tornovská skupina měla odpovídat Miličanům a Lužičanům, Feldberská skupina se měla zase překrývat s Velety.²³ V současné době byly tyto závěry zpochybněny, jelikož například s příchodem Slovanů do Polabí lze spojit pouze nezdobenou keramiku všech typů. Pomyslná mapa rozšíření keramiky v žádném případě neukazuje na vazbu místních obyvatel k jakémukoliv kmenovému či nadkmenovému uskupení. Nové techniky výroby keramiky se rozvinuly teprve po upevnění nových hospodářských a sociálních struktur. Podobně nejednoznačná vypovídací hodnota byla prokázána i u dalších prvků materiální kultury, jako je pohřební ritus, architektura obydlí nebo budování opevnění.²⁴

Hovoříme-li o pohanském kultu polabských Slovanů, bylo by přesnější užít množného čísla, protože slovanský náboženský systém nebyl unifikovaný a ze strany místních politických či náboženských vůdců nebyla vyvíjena žádná snaha o jeho sjednocení. Maximálně mohlo dojít k posílení vlivu určité svatyně na větší množství obyvatelstva (Rethra, Arkona). Z důvodu této lokální roztržičnosti (rozdílný význam jednotlivých božstev, odlišné kultistické rituály, jiné elity tvořící kněžský sbor a nejednotný soubor aspektů veřejného života pokrývané lokálními

---

21 Michal TĚRA, *Etnogeneze Slovanů: Staré a nové otázky a spory*. *Theatrum historiae* 29, 2017, s. 282 a 289.

22 Více Sebastian BRATHER, *Zur Entwicklung der slawischen Keramik im Elbe-Saale-Gebiet*. In: *Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert: Terminologie und Beschreibung*. *Kolloquium Mikulice*, 24.–26. Mai 1994 (Ed. Lumír Poláček). Brno 1994, s. 93–110. Nověji pak TÝŽ, *Einwanderergruppen oder Regionalentwicklung? Die frühen Slawen zwischen Elbe und Oder*. *Das Altertum* 45, 1999, s. 331–346.

23 Více *Die Slawen in Deutschland. Geschichte und Kultur der slawischen Stämme westlich von Oder und Neiße* (Ed. Joachim Herrmann). Berlin 1984, s. 21–32.

24 Shrnuje Przemysław URBAŃCZYK, *Neslované o počátcích Slovanů*. Praha 2012, s. 42–44 a 47–56.

a kmenovými kulty) si jednotlivé pohanské kultury nemohly činit nárok na absolutní výklad světa.²⁵ V historiografii existuje názor (nikoliv zcela nesprávný), že společná identita založená na kmenovém pohanském kultu s centrem v jedné z velkých známých svatyní byla pro Slované spíše vytvořena křesťanskými autory a misionáři.²⁶ Kapitola 2 předkládané práce se naopak snaží upřednostnit regionální kultury jako jeden z pilířů společenské pospolitosti umocňované kmenovým kultem. Jako hlavní jednotící element společnosti v boji proti křesťanům nicméně roztržštěné kultury nedostačovaly. Je také možné, že samotní pohané křesťanské touze šířit svoji víru nerozuměli.²⁷ Pokud se však místní obyvatelstvo rozhodlo postavit svůj vlastní světonázor proti univerzalistickému světonázoru křesťanů, jednalo se buďto o politicky motivovanou situaci, jako kupříkladu známé povstání v roce 983 či svržení obodritského knížete Gotšalka v polovině roku 1066, nebo o dočasnou radikalizaci myšlenkové světa po způsobu jejich křesťanských sousedů.²⁸ Samotné pohanské kultury tedy nemohly vytvořit jednotnou frontu proti křesťanské víře.

Tématem kmenové identity a dalších možných identifikačních znaků, jako je mýtus o společném původu nebo role externích faktorů v podobě sousedních Franků a Sasů, se bude zabývat první část druhé kapitoly této práce nazvaná *Anatomie kmenové společnosti polabských Slovanů*. Každopádně zmíněná absence pevné kmenové identity v rámci celého Polabí zabraňuje smysluplnému uchopení dějin polabských Slovanů.

Stejně problematická otázka vyvstává v lokaci jejich sídelní oblasti v rámci tehdejší střední a severní Evropy. Současná historiografie většinou volí dva odlišné pohledy. Podle prvního se jedná o jakési bílé místo na mapě středověkých států, kde sice probíhaly obdobné procesy jako v okolní Evropě (centralizace moci, christianizace, budování hradebních sídel), ale v zásadě zde vývoj dlouhodobě ustrnul.²⁹ Druhý pohled zase považuje území polabských Slovanů za okrajovou součást střední Evropy, kde s rozdílnou mírou úspěšnosti probíhal státotvorný proces obdobným způsobem jako v Čechách a Polsku. Proces utváření středověkého státu je v této oblasti, především v severní

---

25 K tomu Hans-Dietrich KAHL, *Heidenfrage und Slawenfrage im deutschen Mittelalter: ausgewählte Studien 1953–2008* (Ed. Hans-Dietrich Kahl). Leiden 2008, s. 21–45.

26 K tomu více Jakub IZDNÝ, *Nesmiřitelný nebo potřebný nepřítel? Obraz druhého náboženství v době christianizace střední Evropy*. Historický Obzor 25, 2014, s. 257–262, zde s. 259.

27 Christian LÜBKE, *Before Colonization: Christendom at the Slavs Frontier and Pagan Resistance*. In: *The Germans and the East* (Ed. Charles W. Ingrao). West Lafayette 2008, s. 17–26, zde s. 19.

28 Robert BARLETT, *From Paganism to Christianity in Medieval Europe*. In: *Christianization and the Rise of Christian Monarchy: Scandinavia, Central Europe and Rus 900–1200* (Ed. Nora Berend). Cambridge 2007, s. 47–72, zde s. 59.

29 Podobným způsobem je strukturovaná např. *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.–12. století* (Ed. Nora Berendová). Praha 2013.

části obývané Obodrity, považován v porovnání s Čechami a Polskem minimálně za nedokončený.³⁰ Tento tzv. evolucionistický přístup učinil z českého a polského modelu jakýsi vzor, dle něhož se posuzuje i vývoj v Polabí. Zcela výjimečně je lutické kmenově/teokratické a obodritské kmenově/dynastické zřízení bráno jako určitá alternativní vývojová cesta.³¹ Z tohoto důvodu by bylo dobré území polabských Slovanů blíže identifikovat. Položme si proto otázku, kam vlastně polabské Slované v rámci evropského prostoru zařadit.

***Frontier society* či společnost mezi proudy?**

Začlenit Slované v Polabí do západní větve slovanské jazykové skupiny by bylo sice správné, ale pro pochopení jejich společensko-politického vývoje příliš zjednodušující. Je zapotřebí ovšem zdůraznit, že veškeré informace o zkoumaném regionu pochází z pera zahraničních latinských autorů. Různé pojetí zvoleného tématu či náhled na určitý region není záležitostí typu pramene, nýbrž osoby jeho autora.³² Z tohoto důvodu dostupné informace vypovídají spíše o dobovém myšlenkovém nastavení ve vztahu ke slovanskému Polabí.³³ Za pomoci těchto dobových myšlenkových vzorců se jednotliví badatelé snaží uspořádat zdánlivě nepřehlednou směsici středověkých národů, kmenových jednotek či blíže neznámých etnik. Uvážíme-li hledisko geografické, historicko-politické, náboženské a kulturní, pak bychom mohli celou situaci znázornit zhruba takto:

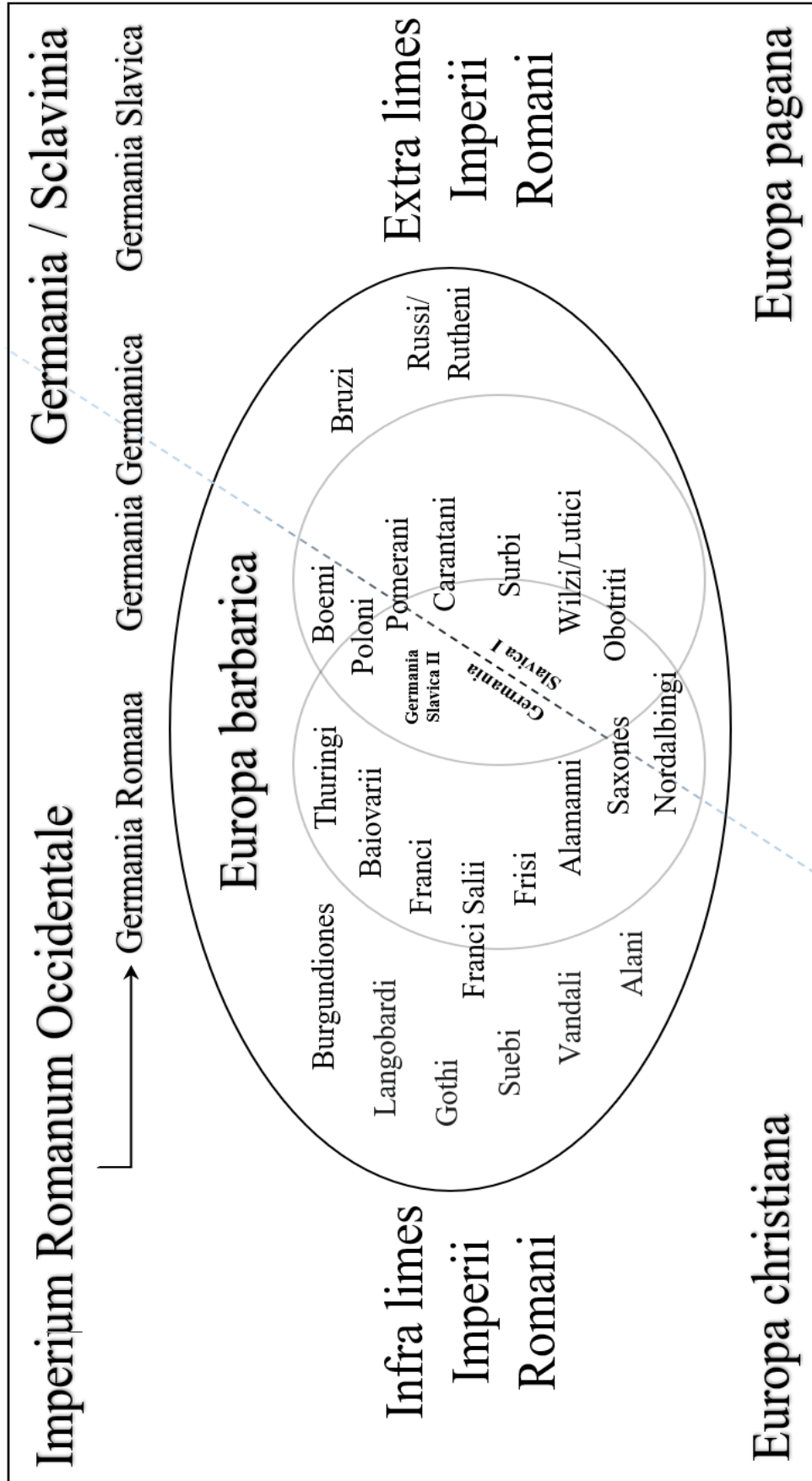
30 Shrnuje Christian LÜBKE, *Zwischen Polen und dem Reich. Elbslawen und Gentilreligion. In Polen un Deutschland vor 1000 Jahren. Die Berliner Tagung über den „Akt von Gnesen“* (Ed. Michael Borgolte). Berlin 2002, s. 91–110.

31 K tomu více Dušan TŘEŠTÍK, *Počátky přemyslovské státnosti mezi křesťanstvím a pohanstvím*. In: *Stát, státnost a rituály přemyslovského věku – problémy, názory, otázky*. Sborník příspěvků z konference konané dne 18. října 2005 v Brně (Ed. Martin Whoda, Demeter Malaťák). Brno 2006, s. 25–46, zde s. 30. K tomuto závěru jsem se rovněž přiklonil ve své diplomové práci. Srovnej Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státotvorný proces...*, s. 49).

32 Ve vztahu k českým zemím Jan TOMÁŠEK, *České země z pohledu zahraničí*. In: *Historiografické a historické problémy středověku* (Ed. Dana Dvořáčková-Malá, Jan Zelenka), Praha 2016, s. 155–159.

33 K tomu Marie BLÁHOVÁ, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. Díl 3. Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota. Historický komentář. Rejstřík*, Praha 1995, s. 75–89.

Schéma 1: Vnitřní členění tzv. *barbarské Evropy* a *trojí Germánie*

Téměř pět set let od nástupu prvních císařů určovalo běh událostí římské impérium rozdělující tehdy známý svět na prostor římský a barbarský. Postupující christianizace římské společnosti a uznání nové dynamické víry za jediné státní náboženství říše rozdělily svět na nové dva celky – *Europa christiana/romana* a *Europa pagana/barbarica*. Nejednalo se samozřejmě o pevné frontové oddělení obou celků, jelikož římské pohanství v institucionální podobě dokonce přežilo samotnou Západořímskou říši a barbaři usídlení na římském území či v jeho blízkosti přijímali křest.³⁴ Pád západní části oficiálně jednotného římského impéria akceleroval již rozběhnutý proces přejímání římského odkazu barbarskými společnostmi a jeho následného šíření mezi další, později příchozí barbary. Tím se society v západní, střední a východní Evropě opět rozdělily na skupiny obývající bývalý křesťansko-římský prostor (*infra limes*) a naopak skupiny, které osídlily rozlehlé území mimo hranice tehdy již na západě neexistující říše (*extra limes*).

Jelikož se nositeli nového řádu staly jednotlivé germánské kmeny, ačkoliv jejich společná kmenová identita bývá zpochybňována (viz níže), vytvořil Walter Schlesinger za účelem zpřehlednění následné chaotické kmenové geografie koncept trojí Germánie.³⁵ Etnické kritérium, podle něhož Schlesinger rozdělil barbarskou Evropu 5.–12. století, bylo v minulosti označené za příliš etnocentrické, ignorující některé vzájemně propustné sféry, a tudíž nevhodné pro stanovení univerzální typologie barbarských společností.³⁶ Uvedme jako příklad podobnost společensko-politického vývoje ve Skandinávii a Kyjevské Rusi, dále pak Uher s Čechami a Polskem nebo rozkročenost Obodritů mezi Skandinávií, východní Evropou a Baltem. Zatímco v římské Germánii přejali s určitými lokálními modifikacemi Langobardé, Burgundi, Vizigóti či Frankové již hotový římský model, probíhal tento proces v germánské Germánii velice pomalu a poněkud komplikovaněji. Alamané, Bavoři, Durynkové nebo Sasové se neusídlili na římském území, a proto se např. Frankové museli během svého tažení na východ opírat o místní tradice a instituce. Teprve osvojením římsko-franských hodnot přetvořila ona římská Germánie sousední germánskou.³⁷

Příchod Slovanů vytvořil na východě novou oikuménu, kterou latinští autoři, věrní římské tradici, označovali jako další provincii za bývalou germánskou Germánií – *Sclavinia* (*Sclavania*,

---

34 K tomu více Ivan PRCHLÍK, *Poslední pohané a jejich postavení v christianisovaném římském imperiu*. Disertační práce obhájená na FF UK v Praze dne 6. 11. 2012, s. 117–197 a 198–204.

35 Citace viz pozn. 157.

36 Karol MODZELEWSKI, *Barbarská Evropa*. Praha 2017 s. 338.

37 Tamtéž, s. 349.

Sclavia). Postupně se v písemných pramenech objevovalo toto území ve dvou významech. V širším pojetí zahrnovala Sclavinia území mezi Labem a Odrou, Čechy, Polsko a dále prostor táhnoucí se na sever až k Severnímu moři a na východ k Uhrám a Bulharsku. Lid těchto zemí se podle Adama Brémského neodlišuje ani zvyky, ani jazykem (...*nec habitu nec lingua discrepant*...).³⁸ Naopak v užším smyslu byl tento název užíván pro území obývané polabskými Slovy, přičemž západní hranici představovala řeka Labe a východní Odra.³⁹ Obdobně postupovali i Adamovi pokračovatelé.⁴⁰ Přijmeme-li výše zmíněné Schlesingerovo dělení trojí Germánie, pak se nabízí úvaha, že franské a zejména saské vládnoucí elity v 10. a 12. století sehrály stejnou úlohu vůči Obodritům, Luticům a Srbům, podobně jako římská Germánie vůči Bavorům, Sasům či Alamanům.⁴¹ S tímto závěrem nelze absolutně souhlasit, uvážíme-li průběh celého akulturačního procesu a konečné demografické obměny obyvatelstva.⁴² Nicméně existence velké kontaktní zóny, která má za následek střetávání Evropy křesťanské, vytvořené na římských základech, a Evropy barbarské mimo hranice původní říše, je nepopíratelná, čímž se dostáváme k hlavní části schématu 1.

Jelikož jakákoliv geografická, etnická či politická kategorizace naráží v raném středověku na kontrast často chaotické historické reality, využije text předkládané práce pro přesnější vymezení výše popsané slovanské Germánie německý termín *Ostmitteleuropa*.⁴³ Naproti tomu název *Westmitteleuropa*, vytvořený jako protiklad zmíněného termínu *Ostmitteleuropa* pro oblast dnešního Německa, Rakouska a Švýcarska, ovšem nemůže podobným způsobem posloužit jako

---

38 Adam II. (21), s. 75–76: „*Sclavania igitur, amplissima Germaniae provintia, a Winulis incolitur, qui olim dicti sunt Wandali, decies maior esse fertur quam nostra Saxonia, presertim si Boemiam et eos qui trans Oddaram sunt, Polanos quia nec habitu nec lingua discrepant, in partem adieceris Sclavaniae...Eius latitudo est a meridie in boream, hoc est ab Albia fluvio usque ad mare Scythicum Longitudo autem illa videtur, quae initium habet ab nostra Hammaburgensi parrochia et porrigitur in orientem infinitis aucta spatiis usque in Beguariam, Ungriam et Greciam.*“

39 Adam II. (22), s. 80–81: „*Sicut ergo predictum est, Oddara flumen oritur in profundissimo saltu Marahorum, ubi et Albia noster principium sortitur. Nec longis ab invicem spatiis, sed diverso currunt meatu. Alter enim, id est Oddara, vergens in boream transit per medios Winulorum populos, donec petranseat usque ad lumnen, ubi Pomeranos dividit a Wilzis. Alter vero id est Albia in occasum ruens primo impetu Bechemos alluit cum Sorabis, medio cursu paganos dirimit a Saxonia, novissimo alveo Hammaburgenses parrochiam scindens a Bremensi victor oceanum ingreditur Brittanicum.*“

40 Např. Helmold I. (2), s. 7–8.

41 Karol MODZELEWSKI, *Barbarská Evropa*, s. 349.

42 Viz pozn. 157.

43 Shrnuje Christian LÜBKE, *Ostmitteleuropa. Von der Formierung einer Geschichtsregion im Mittelalter bis Formulierung eines Forschungskonzeptes*. In: *Handbuch zur Geschichte der Kunst in Ostmitteleuropa*. 1: 400–1000 – vom Spätantiken Erbe zu den Anfängen der Romantik (Ed. Christian Lübke, Matthias Hardt). Berlin 2017, s. 16–37.

označení výše popsané germánské Germánie, protože současné hranice zahrnují oblasti jak *extra*, tak *infra limes*.

Hranice ve středověku, ať už civilizační nebo politické, nebyly nikdy plně nepropustné. Na téměř všech periferních oblastech tehdejší Evropy se vždy nacházela určitá kontaktní zóna, kde probíhalo prolínání dvou či více kulturních sfér. Výsledkem této synkreze byla jedna z forem akulturačního procesu (tj. asimilace, integrace či separace) a vytvoření zvláštního druhu společnosti, kterou sociologové označují anglicky jako *frontier society*.⁴⁴ V obecné rovině se lidé žijící na periférii v těsném kontaktu s cizími elementy vyznačují flexibilním uplatňováním svých hodnot a zkušeností, jejichž podoba bývá často ovlivněna aktuálními problémy, jimž museli čelit, dále pak bilingvismem, tvrdým způsobem života, svobodomyšlností a vědomím vlastní výlučnosti. Takové představy jsou ovšem produktem poněkud romantického pohledu na obyvatele amerického středozápadu v 19. století, a pro prostředí raného středověku jsou tudíž obtížně aplikovatelné. Nicméně existenci kontaktní zóny a kulturního prolínání v Polabí nelze popřít.⁴⁵

Hranice podél říšských limes byly i přes různé přírodní překážky relativně prostupné, a to zejména v srbské jižní oblasti. Kromě převzetí stejného názvu nelze z archeologického pohledu prokázat spojitost mezi římskými a karolinskými limes.⁴⁶ Z výše uvedených prvků tzv. *frontier society* vykazují polabští Slované především určitou adaptabilitu svého politického uspořádání, o níž bude ještě níže pojednáno, a vzhledem k obývanému prostoru i rysy kulturního difusionismu, který se projevoval mimo pozdější období východní kolonizace předně v obchodních stycích, námořním obchodu, bilingvitu církevních a menší části světských elit nebo přejímání některých prvků životního stylu franských/říšských elit slovanskými velmoži.⁴⁷

---

44 Poprvé se k jednotlivým oblastem ve Španělsku, Anglii a Polabí vyjádřil Robert BARLETT, *Medieval Frontier Societies*. Oxford 1989.

45 O jistou aplikaci a redefinici starých úvah Fredericka Turnera a Roberta Portera se pokusil Robert I. BURNS, *The Significance of the Frontier in the Middle Ages*. In: *The medieval frontiers of Latin Christendom* (Ed. James Muldoon). Aldershot 2008, s. 53-76.

46 Michael SCHMAUDER, *Überlegungen zur östlichen Grenze des karolingischen Reiches unter Karl dem Großen*. In: *Grenze und Differenz im frühen Mittelalter* (Ed. Walter Pohl, Helmut Reimitz). Wein 2000, s. 57–98, zde s. 78–79.

47 Václav SOUKUP, *Antropologie: Teorie člověka a kultury*. Praha 2011, s. 416–430. K znalostem slovanského jazyka více Karlheinz HENGST, *Slawische Sprachstudien...*, s. 403–406. Kulturní výměnu na hradišti Starigard/Oldenburg popsal Ingo von GABRIEL, „*Imitatio imperii*“ am slawischen Fürstenhof zu Starigard/Oldenburg (Holstein). *Zur Bedeutung Karolingischer Königspfalzen für den Aufstieg einer „civitas magna Slavorum“*. *Archäologisches Korrespondenzblatt* 16, 1986 s. 357–367.

Nicméně je třeba upozornit, že polabské Slované nelze označit za *frontier society*, jakou bychom mohli pro období 9.–11. století nalézt ve Španělsku, jižní Itálii, Palestině nebo na Sicílii. Kontakty zde nebyly natolik intenzivní a ve zmíněném časovém rozpětí probíhaly pouze ve vybraných místech, a to především v oblasti hanoverského Wendlandu a v prostoru mezi Sálou a Labem. Teprve později na přelomu 11. a 12. století vzájemné kontakty v souvislosti s probíhající východní kolonizací zintenzivněly. Druhý okruh kulturního střetávání představovala jednotlivá multietnická centra jako například Reric, Haithabu, na severu pak Birka, na východě Wolin nebo ještě dále na východ Staraja Ladoga nebo Rjurikovo Gorodišče. Podle Adama Brémského a Helmolda z Bosau bylo město Wolin domovem a významným střediskem pro polabské i východní Slované, přičemž ve městě mohli žít i křesťanští Sasové, pokud veřejně nevyznávali svoji víru.⁴⁸ Naproti tomu podle Ibráhíma ibn Jakúba se v Haithabu nacházel i křesťanský kostel, který mohla místní nepočetná skupina křesťanů volně užívat.⁴⁹ Čilé kontakty polabských Slovanů, skandinávských Vikingů, Sasů, Franků, Prusů či východních Slovanů ve dvou uvedených sférách sice v souladu s Maussovým systémem totálních závazků⁵⁰ nevedly k vytvoření nové společné identity, ale učinily místní účastníky této kulturní výměny méně senzitivní vůči různým projevům náboženské, lingvistické či kulturní jinakosti.⁵¹ V rámci výše zmíněné *Ostmitteleurop*y lze tedy označit polabské Slované nikoliv přímo za *frontier society*, nýbrž za společnost žijící ve sféře, kde se navzájem střetávaly politické a obchodní zájmy a kultura okolních celků, a sice západního/křesťanského, skandinávského/vikingského a východního/slovanského.

Pro tuto germánsko-slovanskou sféru zavedl Wolfgang Fritze v 50. letech 20. století termín *Germania Slavica*.⁵² S postupující východní kolonizací se zmíněná kontaktní zóna rozšířila dále na východ k hranicím polského království, Pruska a Pomořanska. Klaus Zernack ji později pojmenoval *Germania Slavica II*.⁵³ Postupující christianizace a východní kolonizace posunuly periferii

---

48 Helmold I. (2), s. 7–8.

49 Ibrahim ibn Jakúb, s. 34 (citováno dle německého překladu *Arabische Berichte von Gesandten an germanische Fürstenhöfe aus dem 9. und 10. Jahrhundert*).

50 Marcel MAUSS, *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha 1999, s. 156–157.

51 K tomu podrobněji viz epilog předkládané práce.

52 Wolfgang H. FRITZE, *Germania Slavica. Zielsetzung und Arbeitsprogramm einer interdisziplinären Arbeitsgruppe*. In: *Germania Slavica* (Ed. Wolfgang H. Fritze). Berlin 1980, s. 11–40.

53 Vývoj mapuje Christian LÜBKE, *Struktur und Wandel im Früh- und Hochmittelalter: eine Bestandsaufnahme aktueller Forschungen zur Germania Slavica*, Berlin 1998.

křesťanské Evropy dále směrem k východnímu Polsku, Prusku a Litvě, kde vznikaly nové, v mnoha ohledech podobné kontaktní zóny.⁵⁴

Ačkoliv polabští Slované kritéria *frontier society* z dnešního pohledu nenaplnovali, jejich sídla byla pro dobové latinské autory součástí jisté hraniční zóny, kterou pečlivě ve svých představách udržovali. Jednalo se o hranici křesťanského a v duchu římské tradice civilizovaného světa. Z tohoto důvodu začlenili středověcí kronikáři a legendisté oblast *Sclavinie* do kategorie „Sever“ (*septentrio, pars septentrionalis, regiones septentrionalis, terra septentrionalis*). V jednotlivých textech jsou země na dalekém severu líčeny převážně negativně. Mělo se jednat o hrozný a temný kraj věčné zimy, země nouze a hladu obývané pohany a nestvůrami, které byly postupující civilizací vypuzeny na daleký sever. Adam Brémský takto zmiňuje úspěch norského krále Olafa, který měl ze své země vypudit čaroděje, monstra, augry, zaklínače či jiné průvodce Antikrista do neznámých končin.⁵⁵ Tento ponurý obraz se zejména v 10. století formoval podle pohanských vikingů, což zákonitě zanechalo negativní obraz severu po celá století. V raném a vrcholném středověku byla problematika severu nadále spojována se Slovany.⁵⁶ Zmíněné negativní představy o severních oblastech zrcadlily v myšlenkovém světě středověkých latinských autorů stále vlivnou tradici antického písemnictví, ale i jejich vlastní zkušenosti a detailní znalost Písma. Násilná smrt obodritského knížete Budivoje v roce 1074/5 se měla dle kronikáře Helmolda odehrát *in nacione prava atque perversa, in terra horroris*.⁵⁷ Z tohoto důvodu se na severu měl

---

54 Christian Lübke předpokládal, že dvě století po kolonizaci a asimilaci slovanského obyvatelstva v Polabí se na východě vytvořila nová zóna jménem Polonia Ruthenica, jejíž vývoj lze s polabským prostorem srovnat. Více Christian LÜBKE, „Germania Slavica“ und „Polonia Ruthenica“. *Religiöse Divergenz in ethno-kulturellen Grenz- und Kontaktzonen des mittelalterlichen Osteuropa (8.–16. Jahrhundert)*. In: *Grenzräume und Grenzüberschreitungen im Vergleich: Der Osten und der Westen des mittelalterlichen Lateineuropa* (Ed. Klaus Herbers, Nikolas Jaspert). Berlin 2007, s. 175–190, zde s. 183. Multietnická společnost žijící na hranici křesťanské Evropy se vyvinula i na území litevského velkoknížectví. Obyvatelstvo složené převážně z Litevců, Rusů, Karaimanů, Židů, Tatarů a části německy mluvících přistěhovalců bylo nuceno přistoupit k určité náboženské toleranci a multilingvistu. K tomu více Christiane SCHILLER, *Sprachgrenzen – Sprachen im Grenzraum. Sprachverhältnisse im Grossfürstentum Litauen*. In: Tamtější, s. 279–289, zde s. 279.

55 Adam II. (57), s. 117.

56 Vnímání severu samozřejmě vždy záleželo na vědomostním horizontu tehdejší populace. K celé problematice David FRAESDORFF, *Der barbarische Norden: Vorstellungen und Fremdkategorien bei Rimbart, Thietmar von Merseburg, Adam von Bremen und Helmold von Bosau*. Berlin 2005, s. 29 a 46. Rozšíření a aplikace těchto úvah pro polabské Slovany Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státní proces...*, s. 37–48.

57 Helmold I. (27), s. 53. Autor zde vycházel z páté Mojžíšovy knihy a listu apoštola Pavla Filipským.

nacházet i příbytek s trůnem samotného Satana a jakékoliv zlo, které mělo v budoucnosti postihnout křesťanský svět, bude mít svůj původ právě na severu.⁵⁸

Pro lepší pochopení celého problému je tedy zapotřebí odlišovat, kam řadíme polabské Slované v dnešní době a kde jejich místo ve středoevropské dimenzi spatřovali středověcí kronikáři. Pohled samotných polabských Slovanů se odvíjel od pohanské centristické představy světa. Zatímco křesťané odvozovali své vidění světa od svatého města Jeruzaléma (*umbilicus mundi*), tedy pevně daného a neměnného bodu, pohanští Slované a Germáni jej spojovali se sídlem rodiny nebo celého kmenového společenství.⁵⁹ Stěžejní roli zde sehrával tradiční kult předků (dědci – *penates*). Kamkoliv byly rituálně umístěny sochy nebo sakrální předměty znázorňující dávné předchůdce rodiny či kmene, tam se rovněž přesunul i onen střed světa, jímž měla procházet i osa celého světa nakloněná k Polárce, jedinému nehybnému středu hvězdné oblohy.⁶⁰ Z tohoto důvodu mohl být onen střed pozemského světa přenesen a rituálně umístěn z původní domoviny do nové vlasti. U třech skupin polabských Slovanů můžeme podobný střed hledat především ve významných svatyních, jako je lutická Retra, rujánská Arkona nebo obodritský Starigard/Oldenburk, kde byla tamější svatyně boha Proveho v průběhu 10. a 11. století nejméně třikrát nahrazena křesťanským kostelem a opětovně zase obnovena.⁶¹ Na druhou stranu se zmíněný střed mohl teoreticky nacházet v každé domácnosti, kam byly uloženy dřevěné nebo kamenné sošky uctívaných předků. Tento případ odpovídá především srbské skupině, u níž nadkmenové uspořádání oscillovalo mezi obrannou aliancí a kmenovým decentralismem (viz níže). Z tohoto důvodu se nabízí otázka ohledně role tradice přenesené z původní domoviny do Polabí.

---

58 Tažení Hermanna Bilunga mělo podle Thietmara Merseburského směřovat do severních krajů, odkud mělo nejčastěji pocházet zlo (Thietmar II. 12, s. 50–51). Helmold označil Sclavinii jako zemi nouze a hladu, kde se nachází stolice Satana (Helmold I. 69, s. 131). Idea Satanova trůnu na severu pochází pravděpodobně z knihy Zjevení 2,13. Tato pasáž popisuje sněm zástupců sedmi hlavních měst raného křesťanství ležících na území dnešního Turecka. Jako třetí je osloven Anděl církve v Pergamu, kde se měl zmíněný trůn nacházet. Město Pergamon leželo ze všech sedmi měst v Asii nejseverněji a jeho andělu jsou uznány zásluhy za udržení pravé víry. Více Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státotvorný proces...*, s. 41.

59 Role Jeruzaléma coby středu celého světa se objevuje již v judaismu. Více Leslie HOPPE, *The Holy City: Jerusalem in the theology of the Old Testament*, Colledgeville 2000, s. 6.

60 Podrobněji Dušan TŘEŠTÍK, *Mýty kmene Čechů (7. - 10. století). Tři studie ke "Starým pověstem českým"*. Praha 2003, s. 72 a 93.

61 Michael MÜLLER-WILLE, *Mittelalterliche Grabfunde aus der Kirche des slawischen Burgwalles von Alt Lübeck. Zu dynastischen Grablegen in polnischen und abodritischen Herrschaftsgebieten*. In: Zwischen Starigard-Oldenburg und Novgorod (Ed. Michael Müller-Wille). Neumünster 2011, s. 131–174, zde s. 139.

Na základě předestřených úvah nelze považovat Slované v Polabí za *frontier society*, nýbrž za společnost obývající zónu mezi jednotlivými kulturními proudy. Kontakt s Franky, Sasy, Skandinávci či Poláky byl sice intenzivní, ale pouze na určitých místech nebo ve větších obchodních centrech. Slovanská společnost v Polabí nebyla jinakostí dostatečně prosycena, aby ji to zcela odlišilo od ostatních západních Slovanů. Není rovněž doloženo žádné kolektivní uvědomění si vlastní výlučnosti, které by překračovalo tradiční kosmologické představy jednotlivých pohanských kultů. Podobně je tomu i s dalšími charakteristickými rysy *frontier society* jako například silným důrazem na individuální svobodu jednotlivce ústícím v anarchistické či výrazně decentralistické uspořádání společnosti. Pohanské society byly naopak do určité míry hierarchicky uspořádány a každodenní život byl pevně svázán s kmenovým kultem ovlivňujícím jednání jednotlivce. Nicméně samotnému politickému uspořádání nelze upřít určitou *reagující a reflektivní* flexibilitu. Reagující flexibilita se utvářela na základě aktuální situace a reflektivní zase uplatňovala předchozí zkušenosti v praxi. Tímto způsobem mohl být založen a několikrát později obnoven spojenecký svazek českých Přemyslovců s Velety, třikrát přerušena vláda obodritských Nakonovců nebo snížen mocenský vliv knížecích elit ve prospěch kněžského sboru lutické svatyně v Retře.

Úroveň a rozšíření bilingvismu místního obyvatelstva nelze rovněž nijak podrobněji doložit. Nejvyšší úroveň lze logicky očekávat u elit, a to jak slovanských, tak franských či saských. Znalost slovanského či německého jazyka usnadňovala vyjednávání a vzbuzovala vzájemnou důvěru, o čemž svědčí příklad markraběte Tchachulfa z roku 849⁶² nebo dobrodružný život hraběte Wichmanna II., který své kontakty mezi Slováky a pravděpodobnou znalost jejich jazyka obratně využíval ke svému prospěchu.⁶³ Ovládnutí slovanského jazyka rovněž přispívalo k úspěšné misionářské činnosti, jejíž průběh často narážel na jazykovou bariéru. Biskup Boso z Merseburku měl být podle kronikáře Thietmara natolik úspěšný ve svém úsilí jenom proto, že uměl v jazyce Slovanů nejen mluvit, ale i psát.⁶⁴ Adam Brémský zase popsal událost, kdy obodritský kníže Gotšalk musel svým lidem překládat slova kazatelů.⁶⁵ Sám Gotšalk se jazyku Sasů naučil během svého nuceného pobytu v klášteře sv. Michaela v Lüneburku. Bilingvismus tedy lze doložit u

---

62 Annales Fuldenses a. 849, s. 38. Životě Wichmanna II. z rodu Billungů a jeho reflexi v dobové historiografii Gerd ALTHOFF, *Geschichtsschreibung in einer oralen Gesellschaft. Das Beispiel des 10. Jahrhunderts*. In: *Ottonische Neuanfänge* (Ed. Bernd Schneidmüller und Stefan Weinfurter). Mainz am Rhein 2001, s. 151–169.

63 Widukind III. (50), s. 130.

64 Thietmar II (37), s. 85–86.

65 Adam III (20), s. 162–163.

některých slovanských a říšských elit, ale znalost jazyka sousedů byla většinou zapříčiněna politickými či náboženskými důvody. Do začátku východní kolonizace nebyla společnost v dostatečném kontaktu s cizinci a v případě jazykové vybavenosti se bilingvismus nestal součástí společné identity, jakou můžeme pozorovat u typických *frontier societies*.⁶⁶

Společnost, která se utvořila v Polabí, tedy nesnese srovnání s kulturně mnohem více provázanými regiony tehdejší Evropy jako ve Španělsku, Sicílii či jižní Itálii. Polabští Slované se nikterak nevyčleňovali z rozsáhlé skupiny západních Slovanů. Nicméně, podobně jako korutanští Slované, byli oproti svým příbuzným v Čechách a Polsku méně senzitivní vůči cizím vlivům, s nimiž přicházeli mnohem více do styku. Domovina polabských Slovanů se tedy nacházela v kontaktní zóně, která byla součástí širokého prostoru tzv. barbarské Evropy, v jejímž rámci se koncipovala výše zmíněná trojí Germánie. Koncept barbarské Evropy, jak jej popsal Karol Modzelewski, se stal jedním z výchozích bodů této práce. Následné vnitřní členění z hlediska časového, etnického, náboženského a kulturního (viz schéma 1) představuje způsob, kterým se práce snaží oprostit od dlouho prosazované čistě etnické klasifikace.

Proměny vlastního metodologického přístupu

Jak již bylo naznačeno, tato práce do určité míry reviduje některé mé předchozí závěry a zároveň představuje metodologický posun směrem ke komplexnějšímu uchopení celého tématu. Ve své bakalářské práci jsem pojímal historii polabských Slovanů, v tomto textu konkrétně veletský/lutický svaz, jako jeden celek stojící v protikladu expandující franské moci. Zároveň jsem se nechal ovlivnit některými staršími úvahami z pera Vladimíra Procházky, Joachima Herrmanna nebo Hynka Bulína, poznamenanými dobovým pozitivistickým a marxistickým myšlením. Výsledný text byl v některých částech koncipován nepříliš vhodnými výrazy, částečně převzatými z knihy Libuše Hrabové, jediné moderní ucelenější, česky psané práce věnované polabským Slovanům a jejich obrazu v latinské historiografii.⁶⁷ Problém tohoto přístupu spočívá především v přísně ohraničené kategorizaci, podle níž představovaly kmenové společnosti polabských

---

66 Celkově před začátkem kolonizace Polabí existuje jenom velmi málo důkazů o blízkém soužití více kultur, či dokonce o jejich splývání, a to ani v regionech, kde geografické podmínky nebránily intenzivnímu kontaktu. Bernhard BRÜGGER, *Feudale Expansion und Migration. Am Beispiel des mittelalterlichen Mecklenburg*, Hameln 1997, s. 15.

67 Libuše HRABOVÁ, *Stopy zapomenutého lidu: obraz dějin Polabských Slovanů v historiografii*. České Budějovice 2006.

Slovanů i jejich franští a saští sousedé pevně hierarchizované celky s vlastní ustálenou identitou a predeterminovanými vzájemnými vztahy. Výstižně to vystihl kronikář Widukind, když napsal: “[Saxones]... *pro gloria et pro magno latoque imperio, illis [Sclavos] pro libertate ac ultima servitude varie certantibus*”.⁶⁸ Stručně řečeno, představy o dvou striktně oddělených etnických skupinách, které proti sobě vedly přerušovaně téměř čtyřsetletou válku, jsou nejenom značně zjednodušujícím pohledem, ale také plně nereflektují provázanost a dynamiku Ostmitteleuropu.

Nicméně způsob, jakým bylo v bakalářské práci přihlédnuto k hlavnímu tématu, tedy existence a povaha údajného česko-veletského/lutického spolku, uplatňuje do určité míry i předkládaný text. Institut spojenectví v pohanských společnostech jsem pojal jako substrát, který podléhal vlivům okolních událostí a dle aktuální potřeby se střídavě projevoval nebo zanikal. Spojenectví se tak mohlo projevat přímou vojenskou asistencí, neutralitou během konfliktů s říšskými sousedy nebo nekoordinovanou vzájemně prospěšnou aktivitou. Tím se alespoň ze strany Veletů/Luticů projevovala výše zmíněná *reflektivní a reagující* flexibilita. Práce rovněž oproti starší historiografii⁶⁹ vyjádřila pochybnosti o nutnosti rituálního neboli systémového obnovování spojeneckého svazku a vyzdvihla roli jiných faktorů jako například tradice nebo zvláštního postavení českého knížete.⁷⁰ S tímto posledním bodem souvisí i některé metodologické postupy mé diplomové práce, zabývající se státotvorným procesem kmenového svazu Obodritů.

S odstupem času spatřuji v metodologii své diplomové práce dva zásadní problémy. Ačkoliv samotný text více respektoval odlišnosti třech hlavních skupin polabských Slovanů, neoprostil se plně od etnické klasifikace. Z tohoto důvodu byla definice a podoba obodritského státotvorného procesu stanovena podle českého a polského modelu. Předkládaná dizertační práce se z tohoto důvodu soustředí na společenský vývoj polabských Slovanů nejen v rámci Ostmitteleuropu, ale také tzv. barbarské Evropy.

Diplomová práce v závěru konstatovala, že kmenové jednotky plnily prakticky stejnou funkci organizace společnosti a samotný vývoj obodritské státnosti představoval jakousi alternativní cestu utváření raně středověkého státu ve střední a severní Evropě.⁷¹ Oba závěry si předkládaná práce klade za cíl rozvést a mírně korigovat, nicméně druhý nedostatek v této

---

68 Widukind II (20), s. 84.

69 Přísahou měly být stvrzovány všechny smlouvy či mírové dohody. Vladimír PROCHÁZKA, *Přísaha, ordál a svědectví u polabsko-pobaltských Slovanů*. Vznik a počátky Slovanů 2, Praha 1958, s. 169–181.

70 Shrnutí viz Jan TOMÁŠEK, *Vztahy...*, s. 69–72.

71 TÝŽ, *Obodritský státotvorný proces...* s. 49.

souvislosti představuje přílišný strukturalistický pohled na kmenovou společnost a její hierarchizaci mocenských struktur. Historické bádání často naráží na problém, kdy se do zřejmého kontrastu dostanou naše moderní způsoby zajišťování stability ve společnosti s raně středověkým státním zřízením. Současná doktrína jasně formulovaných zákonů, nabízející východisko z většiny více či méně pravděpodobných scénářů, neodpovídá středověkému způsobu řešení politických nebo společenských krizí. To může vést k mylnému předpokladu existence pevných struktur v oblastech, kde buďto neexistovaly, nebo nebyly dostatečně rozvinuty či neovlivňovaly život jednotlivce tolik jako v dnešní době. Zažitá praxe udržuje kupříkladu klasické dělení polabských Slovanů na tři nadkmenové celky, přičemž v případě tzv. srbského svazu vznáší tato dizertační práce pochybnosti o jeho samotné existenci (viz kapitola 3). Dalším příkladem může být nástupnické právo (*successio hereditaria*), které v barbarských kmenových společnostech neznamenovalo nezpochybnitelný nárok jednotlivce či dynastie, nýbrž jakési přednostní oprávnění, jehož naplnění záviselo na mnoha jiných činitelích, jako byla síla, válečné úspěchy nebo podpora jednotlivých kmenových struktur (viz kapitola 3.). Obdobné úvahy se objevují i v jiných oblastech medievistického bádání, přičemž jako inspirace posloužila debata ohledně tzv. *sporu o koncept* týkající se středověkých lenních vztahů. Podstatou sporu byla především kritika Susan Reynolds nad přílišnou vírou medievistů ve výsledky právně historického bádání 19. a 20. století, přičemž výpovědi písemných pramenů mladší doby byly využívány k pochopení období staršího.⁷² Obdobně se v této práci snažím analyzovat podobně laděné závěry, a to zejména v kapitole 3, jejíž část bude věnována obodritskému státotvornému procesu.

Jak již bylo výše zmíněno, předkládaná dizertační práce představuje završení dlouhodobého badatelského zájmu o dějiny a společenský vývoj Slovanů v Polabí. Během té doby se můj pohled i vlastní metodologie vyvíjely k mnohem komplexnějšímu a univerzalistickému přístupu, přičemž v práci využívám klady svých předchozích textů a pokouším se o revizi uvedených nedostatků.

Struktura a cíle práce

Úvodní část této disertační práce si kládla za cíl osvětlit evoluci vlastního pohledu na dějiny polabských Slovanů a jejich roli v rámci geografického celku, který německá historiografie

---

⁷² Na tomto základu založil svoji metodologii i Jan ZELENKA, *Beneficium et feudum. Podoba a proměny lenního institutu*. Praha 2016, s. 9–17.

označuje termínem *Ostmitteleuropa*. Poněvadž se původní záměr ukázal jako obtížně uchopitelný, rozhodl jsem se zachovat tradiční dělení slovanského etnika v Polabí na tři nadkmenové celky, přičemž jejich odlišný společenský a politický vývoj bude tvořit základní osu celé práce. Jak již bylo řečeno, souhrnná syntéza dějin polabských Slovanů by po stránce metodologické byla spíše umělým konstruktem a obsahově by spíše vycházela ze starších prací německých a polských historiků, proto jsem nakonec zvolil kompromisní řešení. Předkládaná práce se nevěnuje všem aspektům společenské a politické geneze Slovanů obývajících prostor mezi Labem a Odrou, nýbrž reflektuje vybraná, ne vždy uspokojivě reflektovaná témata, jimiž se zabývá i současná medievistika. Závěry jednotlivých kapitol ovšem vytváří ucelený celek a naplňují badatelský záměr, který jsem před osmi lety předložil ke schválení.

Práce je rozdělena do čtyř delších kapitol, přičemž problematikou jednotlivých otázek společenského vývoje se zabývají jednotlivé podkapitoly. První kapitola (*K otázce periodizace dějin polabských Slovanů*) představí vlastní návrh periodizace dějin polabských Slovanů a jakým způsobem byla tato otázka probírána ve starší historiografii. Zároveň se v této kapitole zamýšlím nad smyslem dějin tohoto etnika, a to nejen pro moderní dobu, ale i pro minulá století, poznamenaná náboženskými spory uvnitř střeoevropské společnosti a později radikálním nacionalismem, uměle přenášeným do raného středověku.

Druhá kapitola (*Anatomie kmenové společnosti polabských Slovanů*) se ve třech podkapitolách zabývá kmenovou identitou a jejími určujícími faktory. Tato problematika byla v posledních dvou desetiletích mnohokrát reflektována současnou medievistikou, archeologií, antropologií i sociologií. Autoři většinou využívali pro své studie prameny pozdní antiky a raného středověku, nejčastěji však o kmenech germánských.⁷³ Uvedená podkapitola se snaží o rozšíření dostupných poznatků na slovanské society v Polabí. Samotnou vnitřní strukturou kmenové společnosti polabských Slovanů se zabývá druhá podkapitola a třetí zase formami vlády, mezi nimiž jednotlivé kmeny v průběhu svých dějin oscilovaly.

S podobami politického zřízení souvisí i otázka samotných knížat nebo kmenových elit. V této části si kladu několik základních otázek týkající se jejich titulatury, role ve společnosti, rozsahu moci a ovládaného území. Zmíněným tématům se bude věnovat první podkapitola třetí kapitoly. Následující podkapitola si klade za cíl přispět k otázce germanizace zmíněných elit rozborem

---

73 Reinhard WENSKUS, *Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen gentes*. Köln 1961.

svědečných řad listin prvních pánů z Meklenburku, v níž se často vyskytovali vedle sebe Slované a Neslované. V porovnání se slovanským obyvatelstvem postupovala germanizace slovanských elit mnohem rychleji v rozmezí tří až čtyř generací.

Poslední 4. kapitola předkládané práce se zamýšlí nad samotným konceptem dějin polabských Slovanů. V minulosti se jednotlivé výklady často utvářely na základě národních programů pod vlivem téměř všech významných ideologií konce 19. a celého 20. století. V současnosti sice převládá umírněný a racionální přístup, nicméně i on je založen na hlavním cíli současné evropské civilizace, tj. hledat to, co nás spíše spojuje než rozděluje.

V předkládané práci je rovněž reflektována otázka týkající se náboženství a christianizace zkoumaného regionu, ačkoliv jí není vyhrazena samostatná kapitola. Zvláštní pozornost je věnována především průběhu christianizačního procesu a významu aktu samotného křtu pro elity polabských Slovanů. Průběh samotného procesu rozdělují podobně jako Libuše Hrabová na dvě hlavní epochy.⁷⁴ První období od konce 9. do poloviny 12. století bylo poznamenáno intenzivní misionářskou činností a nepřímě navazovalo na předchozí víceméně mírové šíření křesťanství za pomoci vzdělaných misionářů, jakými byli např. sv. Patrik v Irsku, nám dobře známí svatí bratři Konstantin a Metoděj na Velké Moravě nebo sv. Anskar ve Skandinávii. Změna strategie masového šíření křesťanské víry byla předznamenána už během krvavých válek Karla Velikého se Sasy, ale teprve v průběhu 12. století dorazila do Polabí v západní Evropě již známá idea křížové výpravy.⁷⁵

Úvodní pasáž, která přesahuje obvyklý rozsah, měla blíže osvětlit vývoj metodologického přístupu k celé problematice a představit úskalí, jimiž se každý historik musí na počátku svého studia vypořádat. Předkládaná práce si klade za cíl poskytnout přehled aktuálního stavu historického bádání k vybraným kapitolám z dějin polabských Slovanů od jejich příchodu do Polabí až do konce 13. století a představit návrh metodologického pohledu na kmenové společnosti v Polabí. Sekundární cíl této práce je dán nutností provést revizi některých starších závěrů. Samotný text není s ohledem na rozsáhlost celého tématu zcela vyčerpávající, ale zvolená témata jednotlivých kapitol a podkapitol společně vytvářejí ucelený obraz slovanského etnika v Polabí,

---

74 Libuše HRABOVÁ, *Výzvy Bernarda z Clairvaux ke druhé křížové výpravě a jejich pozdější souvislosti*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis. Olomouc 2007, s. 53–66.

75 Hans-Dietrich KAHL, *"...Auszujaeten von der Erde die Feinde des Christennamens...". Der Plan zum "Wendenkreuzzug" von 1147 als Umsetzung sibyllinischer Eschatologie*. In: Heidenfrage und Slawenfrage im deutschen Mittelalter: ausgewählte Studien 1953–2008 (Ed. Hans-Dietrich Kahl). Leiden 2008, s. 633–666.

jehož kmenové složky díky kombinaci své neměnné i flexibilní podstaty dokázaly přežít více než čtyři století uprostřed poměrně frekventované kontaktní zóny mezi Labem a Odrou.

POZNÁMKY K TERMINOLOGII A NÁZVOSLOVÍ

Dějiny slovanského obyvatelstva v Polabí přitahovaly pozornost historiků již od počátků kritického dějepisectví. Jelikož se této problematice věnovaly generace německých, českých i polských historiků, není příliš překvapující, že do dnešní doby neexistuje jednotný způsob prepisování slovanských jmen, názvů jednotlivých kmenů nebo toponym. Ostatně už samotné etnonymum *polabští Slované* je do jisté míry problematické. V současné době si proto každý badatel volí svou vlastní metodiku, jejíž základní body budou níže představeny ve třech kategoriích, tj. slovanská vlastní jména, názvy kmenových jednotek a místních toponym. Dříve se však krátce zastavme u samotného etnonyma polabských Slovanů.

Zmíněné etnonymum je do určité míry novotvarem, které nemá oporu v písemných pramenech. Latinští kronikáři ve většině případů referovali o ne vždy jasně vymezené skupině Slovanů (*Sclavos*, *Sclavini*, *Sclavoni*, *Winidi*, *Wenedi*, *Vinuli*) obývajících rozsáhlé území za řekou Labe (*trans Albiam*)⁷⁶, pro niž užívali pojmenování Slavinie (*Sclavinia*)⁷⁷ nebo mnohem častěji *terra Sclavorum*.⁷⁸ Souhrnné označení Polabských Slovanů se ujalo nejprve v české historiografii

---

76 Prostor *trans Albiam* je zmiňován v mnoha franských a později říšských letopisech a kronikách zejména jako oblast, kam směřovaly válečné výpravy jednotlivých králů nebo christianizační snahy misijních arcidiecézí (například Magdeburgu). Protokol ze sporné ravennské synody z října roku 968 zmiňuje úsilí císaře Oty I. přivést na křesťanskou víru „... plurimas Sclavorum nationes ultra flumen Albie...“ (MGH Conc. 6/2, s. 299). Podrobnější geografický popis území mezi Labem a Odrou nacházíme například u Adama Brémského (dále jako Adam) II (22), s. 80–81: „Sicut ergo predictum est, Oddara flumen oritur in profundissimo saltu Marahorum, ubi et Albia noster principium sortitur. Nec longis ab invicem spatiis, sed diverso currunt meatu. Alter enim, id est Oddara, vergens in boream transit per medios Winulorum populos, donec petranseat usque ad lumnen, ubi Pomeranos dividit a Wilzis. Alter vero id est Albia in occasum ruens primo impetu Bechemos alluit cum Sorabis, medio cursu paganos dirimit a Saxoniam, novissimo alveo Hammaburgenses parrochiam scindens a Bremensi victor oceanum ingreditur Brittanicum.“ Mezi lid žijící *trans Albiam* byly počítány i kmeny nordalbinských (zalabských) Sasů. Výše citovaný protokol ravennské synody zmiňuje „...Saconum et Sclavorum in ripa predicti fluminis Albie...“ (MGH Conc. 6/2, s. 300). Pro toto území uvádí tzv. Einhardova část fuldských análů označení „pagos transalbianos“, které měl Karel Veliký udělit v roce 804 Obodritům za jejich věrné služby, a místní saské obyvatelstvo přestěhovat (*Einhardi Annales* a. 804, s. 191). Stěhování veškerého obyvatelstva je samozřejmě trochu nadsazená představa, a proto pozdější kronikář Helmold z Bosau (dále jako Helmold) I (6), s. 16 zařadil mezi obyvatele žijící *trans Albiam* vedle Slovanů i nordalbinské Sasy: „... ultimam scilicet partem Saxonie, que est trans Albiam et dicitur Nordalbingia, continens tres populos, Thethmarcos, Holsatos, Sturmarios. Inde extenduntur termini ad Winthos, eos scilicet qui dicuntur Wagiri, Obodriti, Kycini, Cireipan...“

77 O Sclavinii jako největší provincii Germánie například Adam II (21), s. 75–76. Název se udržel v úředních dokumentech i ve 12. století. V roce 1169 Jindřich Lev osvobodil tři biskupství zalabské Slavinii (*Trasalbina Sclauia*) od nařízených poplatků a potvrdil daně pro slovanské obyvatelstvo (MUB I Nr. 90, s. 84). O století později se v listinách pro vévodu z Mecklenburgu a pomořanská knížata zachovalo oslovení *nobiles domini Sclauie* (MUB II Nr. 1555 a 1556, s. 657–658).

78 Viz níže.

během druhé poloviny 19. století, byť nebylo zcela výstižné. V této i zkrácené podobě (Polabští Slované/Polabané) jej rozšířili zejména Pavel Josef Šafařík, František Palacký a posléze i Lubor Niederle.⁷⁹ Krátce poté pronikl tento termín i do německého prostředí (*Elbslawen*)⁸⁰, kde dlouhou dobu koexistoval se starším etnonymem *Wenden*. Vzhledem k tomu, že se osídlení slovanského obyvatelstva, jemuž se ve vybraných otázkách bude věnovat tato práce, nenacházelo pouze při řece Labi, nýbrž se na severu táhlo podél pobřeží Baltského moře, na východě podél západního břehu Odry a ve střední a jižní oblasti zase v okolí řek jako například Sála, Spréva, Mulda nebo Havola, bylo by zapotřebí název výše zmíněného etnika rozšířit. Přesnější označení *Polabsko-pobaltští Slované* prosazovali zejména čeští historikové v 60. letech minulého století.⁸¹ V německém prostředí zase Joachim Herrmann upřednostňoval název *Nordwestslaven*, přebraný z polské historiografie.⁸² V obou případech se objevovaly otázky, jestli zmíněné varianty lze vztáhnout i na jižní srbskou oblast, západní sídla pomořanských Slovanů nebo málo známé Drevany obývající západní břeh Labe, jejichž území pravděpodobně ohraničovala řeka Jeetzel. Je zajímavé, že pro tyto tři skupiny se dlouho používal a pro Drevany se dodnes používá označení *Wenden*.⁸³ Ačkoliv etnonymum Polabsko-pobaltští Slované představuje mnohem přesnější označení, přidrží se práce spíše tradičního termínu *polabští Slované*, přičemž jej považuje za umělé jméno užívané pro označení historických etnik. Záměrně je toto etnonymum, na rozdíl od jména *Lužických Srbů*, v následujícím textu psáno s malým počátečním písmenem, čímž ho řadí na stejnou úroveň s termínem *západní Slované*.

Vzhledem k neexistenci společného dobového názvu pro samotné Slovary, není překvapující ani absence názvu jejich domény. V textu práce jsou proto užívány pojmy *Polabí* a *zabalbský prostor*, přičemž oba slouží jako označení pro rozsáhlou sídelní oikuménu, jejíž

---

79 Pavel Josef ŠAFAŘÍK, *Slovanské starožitnosti* II. Praha 1863, s. 645; František PALACKÝ, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě* I. Praha 1968, s. 173–180; Lubor NIEDERLE, *Rukověť slovanských starožitností*, Praha 1953, s. 112–114.

80 Shrnuje Herbert LUDAT, *Elbslawen und Elbmarken als Problem der europäischen Geschichte*. In: Festschrift für Friedrich von Zahn, Band I. Köln/Gratz 1968, s. 39–49.

81 Mimo jiné například Vladimír PROCHÁZKA, *K otázce vzniku státu u polabsko-pobaltských Slovanů v závěrečném údobí rodové společnosti*. Právněhistorické studie 3, 1957, s. 254–260.

82 Vývoj tohoto etnonyma v české, polské a německé historiografii shrnuje Christian LÜBKE, *Slaven zwischen Elbe/Saale und Oder. Wenden – Polaben – Elbslawen? Beobachtungen zur Namenwahl*. Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands 41, Berlin 1993. s. 17–43.

83 Shrnuje Karl-Heinz WILLROTH, *"Germanen, Slawen, Deutsche ..." - eine unendliche Forschungsgeschichte: interdisziplinäre Forschungen zum frühen und hohen Mittelalter im Hannoverschen Wendland*. In: *Slawen an der Elbe*. Neumünster 2011, s. 1–14.

jihozápadní hranice tvořily především řeka Sála a Labe ve střední a severní části. Na severu směrem k Baltskému moři je hranice nejasná, nicméně Slované zde obývali prostor mezi Baltským mořem na severu, Kileským zálivem na severozápadě, řekou Sventinou na západě a Lübeckým zálivem a řekou Trave na východě, k čemuž náležel i ostrov Fehmarn. Vzhledem k obtížné uchopitelnosti zvoleného tématu nebudou do zkoumaného regionu zahrnuty oblasti slovanského osídlení nacházející se za výše vytyčenou linií. Tím jsou míněna například slovanská sídla podél řek Nába a Regen nebo východně od řeky Sály směrem k Erfurtu v Durynsku. Obdobně je tomu i na východě zmíněného území, kde hranici tvořily především řeky Nisa na jihu a Odra ve střední a severní části, kde protékala kolem hradiště Štětín a vlévala se do stejnojmenného zálivu. V této oblasti se prolínala sídla kmene Ukranů a Pomořanů, jejichž vývoj text práce rovněž ponechává stranou. Předkládaná práce se zabývá pouze se těmi skupinami, které se dle svědectví písemných pramenů identifikovaly nebo jsou současnou historiografií počítány ke třem hlavním útvarům v Polabí – tj. *Obodrité, Veleti/Lutici a Srbové*.

Názvosloví tří nadkmenových útvarů je nejvíce jasné v případě první obodritské skupiny. V následujícím textu bude vždy zdůrazněno, zda je názvem Obodrité (lat. *Abodriti, Obodriti*) míněn stejnojmenný kmenový svaz, vlastní kmen Obodritů, či předpokládaný původní obodritský velkokmen. V souladu s předchozí bakalářskou a diplomovou prací nebyl užíván Šafaříkem vytvořený název Bodrci, jelikož se nezakládá na svědectví písemných pramenů. U jednotlivých kmenů, které náležely k obodritské skupině, se text až na drobné výjimky (*Wagrové – Vagrové*) přidržuje výše citované diplomové práce vycházející v tomto případě z knihy Jarmily Bednařikové.⁸⁴

Oproti etnonymu Obodritů nezůstal název druhé velké skupiny Veletů/Luticů nezměněný. Od konce 9. století vystupuje toto uskupení pouze pod názvem Veleti (lat. *Wilzi, Wilti, Weletabi*), kdežto na konci 10. století se objevil zcela nový název – Lutici (lat. *Lutici, Luticios*). Změně názvu jsou přičítány různé významy a částí badatelů je považována za svědectví hlubších strukturálních změn uvnitř celého kmenového svazu. Pokud je v práci rozebíráno období před rokem 991, kdy se etnonym Lutici poprvé objevilo v písemných pramenech, bude užito pouze jméno Veletů a pro události po roce 991 zase názvu Lutici. Oba výrazy následující text uvádí vedle sebe pouze při líčení

---

84 Jarmila BEDNAŘÍKOVÁ, *Stěhování národů a východ Evropy*. Praha 2006.

celého období veletsko/lutických dějin. Názvy jednotlivých kmenů z této skupiny jsou opět v práci přepisovány dle zmíněné knihy Jarmily Bednařikové.

Obdobný postup je uplatňován i v případě třetího nadkmenového uskupení, jehož jednotlivé kmeny byly a jsou v odborné literatuře souhrnně nazývány *Srby* (lat. *Surbi*, *Sorabi*) nebo *sálskými Srby*. Není jasné, jak velkou skupinu lidí nebo kolik kmenů toto etnonymum mělo zahrnovat, a patrně v tom neměli jasno ani středověcí autoři. V textu dizertační práce je proto toto souhrnné etnonymum užíváno pro kmenové jednotky obývající prostor mezi Sálou na západě, Sprévou a Nisou na východě a Labem na severu. Samotné užívání tohoto jména však nutně neznamená uznání existence společné identity nebo protostátního útvaru. U jednotlivých kmenů je opět zachováván úzus užívaný Jarmilou Bednařikovou, přičemž je nutno dodat, že u části tzv. srbských kmenů nevíme jistě, zdali dochovaný název svědčí o existenci samotného kmene, nebo se jedná pouze o mladší topografické označení.

Druhou velkou kategorií terminologických pojmů představují vlastní slovanská jména. Zde se opět dostáváme ke střetu mezi snahou uvádět lingvisticky co nejpřesnější varianty latinských prepisů slovanských jmen a potřebou udržet text přehledný za pomoci zavedených tvarů jednotlivých jmen. To se ostatně týká i třetí skupiny, tedy místních topografických názvů. V zásadě práce volí následující postup. Jména obodritských knížat přebírá až na drobné výjimky z nejnovějšího překladu Helmoldovy kroniky.⁸⁵ Ve snaze odlišit jednotlivé příslušníky nakonovského a později niklotovského rodu bylo upuštěno od starších prepisů slovanských jmen, které užívala například Libuše Hrabová.⁸⁶ Z tohoto důvodu je latinská forma jména *Mistui* přepsána v jednom případě jako *Mstivoj* (obodritský kníže z 10. století) a v druhém jako *Mestivoj* (syn obodritského knížete Jindřicha z 12. století). Podobně jsou od sebe odlišeni poslední člen nakonovské dynastie Přibyslav a poslední vládnoucí kníže Obodritů z rodu Niklotovců Pribislav. Jelikož poslední tři generace nakonovského rodu navázaly úzké kontakty s dánským královským dvorem, není překvapením, že synové knížete Jindřicha nesli slovanská (*Mestivoj*), dánská (*Valdemar*, *Knut*) i slovansko-dánská jména, která text ponechává nezměněná (*Sventipolk* a *Svenko*).

Překlad Helmoldovy kroniky ovšem neposkytuje vzor pro přepisování jmen srbských, veletských a obodritských knížat z 9. století. V tomto případě byla jejich jména z latinského prepisu

---

⁸⁵ *Kronika Slovanů / Helmold z Bosau* (ed. Magdalena Moravcová, přeložil Jan Zdichynec). Praha 2012, s. 242–243.

⁸⁶ Libuše HRABOVÁ, *Stopy*, s. 83, 142 a 164.

převedená do co možná nejbližší slovanské podoby (*Zistibor* – Čestibor, *Czislav* – Čimislav, *Siemil* – Semil, *Celeadrag* – Čeledrag, *Caedrag* - Čedrag *Liub* – Ljub, *Thrasco* – Dražko, *Gotzomiulus* – Gostomysl, *Wiltzan* – Vlčan, *Dragawit/Drogoviz* – Dragovít). Další jména jako například Milegast nebo Slavomír zůstala oproti svému latinskému přepisu víceméně nezměněna.⁸⁷

V případě názvů řek a měst je postupováno podobně. Českého ekvivalentu je použito, pouze pokud existuje v zavedené podobě (*Saale* – Sála, *Elbe* – Labe, *Großer Plöner See* – Plönské jezero, *Neiße* – Nisa). V případě neexistence české variace místního jména nebo je-li název příliš archaický (*Schwerin* – Zvěřín, *Lenzen* – Lenčín, *Regen* – Řezná, *Naab* – Nába), přidrží se text německého originálu. Opět lze nalézt výjimky, kdy byl pro lepší srozumitelnost celého textu ponechán německý název (např. řeka *Schwentine*, česky *Sventina*, *Sventana* či polsky *Święciana*). Pro názvy dnes existujících měst je používán český přepis (Oldenburk, Havelberk, Merseburk) s několika výjimkami (Wittenberge). Výjimku rovněž tvoří zaniklá hradiště nemající přímou spojitost s později založeným osídlením. Jako příklad uveďme známé emporium *Reric*, jehož název byl ponechán v původním latinském výrazu, který ostatně využívá i současná německá historiografie. Území středověkého obchodního centra nebylo po svém zničení na počátku 9. století již osídleno, a tudíž nemá přímou návaznost na dnešní blízké město Rerik (am Salzhaff). Původní latinský název byl ponechán i dalšímu obchodnímu středisku, které je dnes známé pod jménem Hereby, ale v odborné literatuře je užívána spíše jeho latinská varianta *Haithabu*. Stejně jako emporium *Reric* nemá oblast *Haithabu* od svého vypálení v roce 1066 kontinuální osídlení. Opačně je tomu například s vesnicí Staraja Lagoda nebo Rjurikovo Gorodišče.

---

⁸⁷ Jména Gostomysl a Milegast by se dala přepsat jako Hostomysl a Milehost. Tyto varianty byly použity i v nedávno vydané obsáhlé monografii *Ludmila. Kněžna a světice* (Ed. Jakub Izdnyj a kol.). Praha 2020, s. 9–29. V tomto případě pro lepší přehlednost upřednostnila práce více zažité varianty obou uvedených jmen.

KAPITOLA 1: K OTÁZCE PERIODIZACE DĚJIN POLABSKÝCH SLOVANŮ

Je všeobecně známo, že v průběhu 19. století byly výsledky historického bádání využívány na podporu jednotlivých národních programů. Ideologie tehdy vzrůstajícího nacionalismu společně s nově nastupující pozitivní filosofií dějin připravily pro celou generaci historiků velmi nelehký úkol sledovat dva vzájemně si odporující cíle. Na jedné straně stála potřeba dodat argumenty pro nekonečný politický boj o národní sebeurčení a vytvořit odpovídající koncepci dějin vlastního národa, kdežto na straně druhé zase požadavek činit tak pouze systematickou prací s prameny a za pomoci ověřitelných faktů. Politický a ideologický boj ve střední a východní Evropě určoval na jedné straně expanzivní německý nacionalismus a na straně druhé defenzivní nacionalismus jednotlivých slovanských národů. Mnohonárodnostní charakter této části Evropy také zapříčinil vznik ideje pangermanismu a panslavismu, které měly ve své podstatě přesahovat hranice národů stejné kultury, jazyka i víry. Oba tyto ideové proudy nacházely v dějinách polabských Slovanů potřebné argumenty pro posílení vlastních nároků. Tímto způsobem se polabští Slované (a zejména jejich pozdější osudy) dostali do popředí zájmu německé, polské a české historiografie. Němečtí nacionalisté zdůrazňovali především historickou úlohu německého národa coby hlavního nositele civilizace, pokroku a kultury do zaostalých slovanských končin v Polabí, které byly ostatně dříve obývané germánskými kmeny (tzv. *Urgermanentheorie* a *Kulturträgertheorie*).⁸⁸ Naproti tomu panslavistická historiografie považovala pozdější zánik (či asimilaci) polabských Slovanů za pomník německé rozpínavosti. Pomyslný náhrobní kámen zaniklého národa měl sloužit jako pietní místo veškerého Slovanstva a zároveň jako známé varování *quod sumus, vos eritis*.⁸⁹

Propojení historiografie a národních zájmů nabízelo všemožná kritéria periodizace dějin polabských Slovanů. Polský historik Kazimierz Wachowski a po něm i Lubor Niederle se při analýze dějin slovanského etnika v Polabí orientovali podle výsledků expanzivní politiky sousední franské a později otonské říše.⁹⁰ První fáze zahájil již Karel Veliký v na přelomu 8. a 9. století, přičemž se jen malá část kmenů dostala pod trvalou franskou nadvládu. Karel tehdy neplánoval

---

88 Shrnuje Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státotvorný proces...*, s. 12–16.

89 Tamtéž, s. 16–21.

90 Srovnej Kazimierz WACHOWSKI, *Słowiańszczyzna Zachodnia*. Poznaň 1950; Lubor NIEDERLE, *Rukověť slovanských starožitností*, Praha 1953.

rozsáhlá území za Labem trvale připojit ke své říši, zvláště po vyčerpávající válce se Sasy. Druhé období spojili oba výše zmínění autoři s otonskou východní expanzí v 10. a 11. století, kdy měla započít systematická christianizace a postupné ovládnutí jižní srbské oblasti. Třetí a závěrečná perioda spadající do 12. století nebyla už v dikci římských panovníků, nýbrž říšské šlechty a kléru v polabských markách. Následující éru východní kolonizace a asimilace slovanského obyvatelstva již nelze počítat jako součást dějin tohoto etnika, jelikož během třetího období mělo ztratit poslední zbytky nezávislosti. Nastíněná periodizace se tedy odvíjí čistě od vnějších politických událostí ovlivňujících zkoumaný region a nepřihlíží k vnitřnímu společenskému, náboženskému nebo politickému vývoji slovanských kmenů.

Po druhé světové válce se zejména v německé historiografii uskutečnila rozsáhlá revize předchozích ideologicky ovlivněných závěrů, přičemž opět vyvstala i otázka periodizace. Hlavními kritérii se staly vývojové trendy feudalismu, jaké byly známy z okolních slovanských zemí, úroveň státního vývoje nebo stupeň sociální diferenciaci. Hynek Bulín ve svém článku poznamenal, že k periodizaci dějin západních Slovanů nelze pro starší období užívat uvedená kritéria vzhledem k jejich nestejněnému vývoji v jednotlivých západoslovanských oblastech a rozdílnému efektu na vývoj společenského zřízení v různých oblastech a v různých dobách.⁹¹ Bulínova periodizace se odvíjela od třech uzlových bodů. Za první předěl pokládal autor počátek 6. století, kdy se západní Slované definitivně usadili ve své nové domovině. Druhé přelomové období nastalo počátkem 9. století v souvislosti se vzestupem raných slovanských feudálních států (tj. Velká Morava). Obdobné jevy se měly odehrát i v Polabí, konkrétně v obodritské a veletské oblasti. Jako doprovodné kritérium Bulín uvedl pokročilou třídní diferenciaci. Třetí mezník zasadil Bulín do konce 10. století a během tohoto období předpokládal vznik třídní společnosti a zformování pevných západoslovanských feudálních států. V polabské oblasti měla tato třetí vývojová fáze začít událostmi roku 983, následnou obnovou lutického svazu a pokusem o vytvoření slovanské říše obodritským knížetem Gotšalkem.⁹² Bulínem navrhovaná periodizace vycházela jednak z marxistického historického materialismu, ale také z výsledků archeologického výzkumu, které shrnul ve své výše citované knize Joachim Herrmann.

---

91 Více Hynek BULÍN, *K otázce periodisace dějin západních Slovanů v nejstarším období feudalismu. (Pokus o nástin hlavních periodizačních mezníků se zvláštním zřetelem k dějinám Slovanů polabsko-baltských)*. Vznik a počátky Slovanů I. Praha 1956, s. 89.

92 Tamtéž, s. 92–93.

Východoněmecká archeologie v podobném duchu rozlišovala jednotlivé vývojové etapy slovanského etnika v Polabí na základě společenské diferenciacie a vývoje feudální šlechty. Potřebné informace byly odvozovány od výsledků terénního výzkumu slovanských sídlišť a hradišť. Joachim Herrmann pracoval se čtyřmi vývojovými etapami, přičemž sám upozorňoval na značné regionální rozdíly. Od 6. století do poloviny 9. století prošly nově příchozí slovanské kmeny obdobím konsolidace, přičemž jejich společnost byla postavena na vojensko-demokratických principech.⁹³ Jelikož byl dějinný vývoj pojímán jako lineární evoluční proces, musela být tradiční rodová společnost dříve či později nahrazena vyšším stupněm společenské organizace, tj. raně třídním společenstvím. Toto období rozpadu datoval Joachim Herrmann od poloviny 9. století do začátku 11. století. Upevnění třídní společnosti a nastolení feudálních poměrů nastalo v průběhu 11. a 12. století, kdy byly rovněž položeny základy budoucích měst. Poslední závěrečné období představovalo vrchol feudálního uspořádání a rapidní urbanistický nárůst. Tento pokrok ovšem v Polabí, Čechách a částečně v Polsku (tj. Pomořansko) souvisel s postupující východní expanzí Říše a kolonizací zemí řídce nebo již vůbec obývaných Slovany.⁹⁴ Herrmann, stejně jako mnozí další, nemohl vztáhnout svoji periodizaci na celé Polabí. Hlavní problém představoval nedostatek písemných pramenů a nejasná vypovídající hodnota archeologických nálezů. Takto nebylo kupříkladu možné doložit existenci slovanské šlechty u některých skupin polabských Slovanů. Aristokracie u většiny srbských kmenů údajně nevystupovala jako jednotná sociální skupina, kdežto u Lužičanů a Milčanů neexistovala vůbec. U Veletů/Luticů se šlechta nevyvíjela od konce 9. století, což bylo zapříčiněno odporem rolnických bojovníků. Pozdější svaz Luticů sice zachoval po určitou dobu politickou a vojenskou jednotu, avšak společensky se dále nerozvíjel.⁹⁵ Na četné nepřesnosti v určování stáří některých hradišť a především na nesoulad mezi dendrochronologickými daty a výsledky radiové datovací metody upozornil již v osmdesátých letech minulého století Kazimier Godłowski. V oblasti Bosau a Plön (Schellhorn-Scharstorf) se výsledky rozcházejí o 200–300 let.⁹⁶

---

93 Migrace slovanského obyvatelstva měla podle starších názorů skončit na počátku 7. století. František DVORNÍK, *Zrod střední a východní Evropy. Mezi Byzancí a Římem*. Praha 1999, s. 30.

94 Joachim HERRMANN, *Die Slawen in Deutschland*, s. 155. Dále shrnuje Zofia KURNATOWSKA, *Głowne kierunki rozwoju osadnictwa i kultury Słowian połabskich*. In: *Słowianszczyzna połabska między Niemcami a Polską*. Poznań 1981, s. 51–62.

95 Více Joachim HERRMANN, *Dějiny a kultura severozápadních Slovanů*. Věda a lidstvo 1981, s. 83–98 (přeložil Jiří Stach).

96 Kazimier GODŁOWSKI, *Problem chronologii początków osadnictwa słowiańskiego na ziemiach połabskich w świetle archeologii*. In: *Słowiańszczyzna Połabska między Niemcami a Polską*. Materiały z konferencji naukowej

Po roce 1989 došlo v tomto směru k utlumení dříve velice intenzivního zájmu historického a archeologického, přičemž se v následujících dvou desetiletích přistoupilo i k revizi starších datací sídelních pozůstatků.⁹⁷ O samotné migraci slovanského obyvatelstva v 6. a 7. století nehovoří žádný písemný pramen a navzdory sídelní diskontinuitě v severním Německu a Polsku nelze podle Florina Curty datovat místní slovanské nálezy před rok 700.⁹⁸

Mírně upravený návrh periodizace navrhl Vladimír Procházka na konci padesátých let minulého století. Odborná literatura podle Procházky dostatečně nerozlišovala mezi jednotlivými stádii vývoje kmenového zřízení a soustředila se na prameny lépe osvětlenou dobu rozvinuté kmenové společnosti. Na rozdíl od výše zmíněných autorů nepovažoval vznik feudálních elit za jediný zlomový okamžik geneze kmenových struktur a raně středověkého státu. Na počátku i v průběhu slovanské migrace stála společenství jazyka, kultury a kultu. Jednalo se o společenství kolektivit kdysi ještě neusazených nomádů. Pro toto období (tj. cca počátek 6. století) prosazoval Procházka označení *plemenná organizace*, jelikož tento výraz podtrhoval více etnickou složku zmíněných kolektivit, zatímco kmenovou organizaci považoval za teritoriální a mocenskou strukturu, v níž pokrevní svazky hrály méně významnou roli. Teprve spojením jednotlivých rodů v průběhu 6.–8. století došlo k vytvoření nižšího stupně kmenové zřízení (*župa/pagus*), jehož základní jednotkou se stala opevněná hradiště (*civitates*). Na konci tohoto období vyvrcholil centralizační proces přeměny rodových útvarů v župní a později kmenové, což zákonitě vedlo k vytváření kmenových svazů coby nejvyšších stadií kmenového zřízení. Od počátku 10. století se dle autora nadále rozvíjela společenská diferenciací vedoucí ke vzniku antagonistických společenských tříd a raně feudálního státu. Procházka ještě poznamenal, že nastíněný vývoj nemusel probíhat u všech skupin západních Slovanů ve stejnou dobu a v některých oblastech nemusely župní nebo kmenové složky dosahovat stejné velikosti či významu.⁹⁹

---

zorganizowanej przez Instytut Historii UAM w dniach 28–29 VI 1980. (Ed. Jerzy Strzelczyk). Poznań 1981, s. 35–50, zde s. 38.

97 Pro oblast středního toku Labe shrnují vybrané studie *Slawen an der unteren Mittelbe. Untersuchungen zur ländlichen Besiedlung, zum Burgenbau, zu Besiedlungsstrukturen und zum Landschaftswandel. Beiträge zum Kolloquium vom 7. bis 9. April 2010 in Frankfurt am Main* (Ed. Karl-Heinz Willroth, Hans-Jürgen Beug, Friedrich Lüth, Frank Schopper). Wiesbaden 2013.

98 Florin CURTA, *Eastern Europe in the Middle Ages 500–1300*. Brill 2019, s. 43–50.

99 Vladimír PROCHÁZKA, *Organisace kultu a kmenového zřízení polabsko-pobaltských Slovanů*. Vznik a počátky Slovanů, Praha 1956, s. 145–167, zde s. 147–150; TÝŽ, *K otázce vzniku státu u polabsko-pobaltských Slovanů v závěrečném údobí rodové společnosti*. Právněhistorické studie 3, 1957, s. 254–260.

Až do současné doby se objevilo mnoho dalších, ale veskrze podobných pokusů o jednotnou periodizaci dějin polabských Slovanů. Většina z nich s menšími kosmetickými úpravami či pozměněnou datací vychází ze čtyř výše nastíněných základních kritérií:

- a) **Kritérium vnějších faktorů** (tj. míra agrese a rozpínavost sousedních kultur určuje dynamiku a směr vývoje společnosti).
- b) **Lineárně sociální kritérium** (tj. vývoj společnosti směřuje lineárně od předstátních primitivních složek k centralizovanému státu, přičemž tento proces simultánně umocňuje společenskou diferenciaci).
- c) **Kritérium společenské diferenciace** (tj. v důsledku rostoucí nerovnosti ve společnosti došlo k nahrazení rodového vojensko-demokratického zřízení raně třídním společenstvím).
- d) **Kritérium strukturálních změn společenské organizace** (tj. přechod od rodové ke kmenové organizaci a následné společenské diferenciaci byl na mnoha místech slovanské sídelní oblasti způsoben sérií menších či větších změn společenských struktur, přičemž dosažený stupeň společenské geneze nemusel být všude totožný).

Nutno konstatovat, že ani jedno uvedené kritérium nemůže plně posloužit k vytvoření uspokojivého návrhu periodizace dějin polabských Slovanů. Všechna kritéria předpokládají historicky předurčený přechod od rodové společnosti k nižším a vyšším kmenovým strukturám a jejich následnou transformaci v centrálně řízený raně středověký stát. Liší se pouze v identifikaci vnějších či vnitřních faktorů, které celý proces uvádí do pohybu. A právě zde se dostáváme ke kontrastu mezi evropskými a mimoevropskými vývojovými trendy.

Polský afrikanista Michał Tymowski, z jehož práce čerpal i výše citovaný Karol Modzelewski, upozornil na dva významné fenomény afrického „středověku“. V podstatě celá předkoloniální historie Afriky se vyznačuje koexistencí státních a kmenových jednotek, přičemž proces transformace společenské organizace zde nebyl lineární a nezvratný. Centralizované státy v mohutném púlměsíci, sahající od západní Sahary a Sahelu až k Rudému moři a proti proudu řeky Nil na jih přes Africký roh u Adenského zálivu až k východním částí jižní Afriky, se hroutily pod náporom cizích nájedníků či vnitřních sociálních problémů. V mnohých případech následoval pozvolný návrat společnosti ke kmenovému zřízení. Naproti tomu některé kmeny zmíněnou

transformaci vůbec nepodstoupily a ani sousedství se státními celky tento stav nezměnilo.¹⁰⁰ Neméně zajímavý je i druhý fenomén afrických societ, jelikož tradiční kmenové struktury dokonce přežívaly v rámci centralizované státní organizace. Ani v raně středověké Evropě nebyly kmenové instituce odstraněny bezprostředně po vzniku centralizovaného státu, ale oproti Africe byla tato symbióza pouze dočasná.¹⁰¹ V Evropě proběhl celý proces eliminace starých kmenových institucí poměrně rychle, zpravidla v průběhu jednoho století, kdežto na africkém kontinentu existovaly vedle i v rámci státních celků až do koloniální éry. Příčiny tohoto stavu jsou stále předmětem diskusí a v textu k nim bude ještě níže přihlédnuto.¹⁰²

Zmíněnou koexistenci kmenového a státního zřízení lze pozorovat i v raně středověké Evropě (Ostmitteleuropa), stejně jako ono přežívání tradičních struktur ve státní organizaci. V souladu s tvrzením Tymowského lze potvrdit, že tyto přechodné fáze státotvorného procesu neměly zpravidla dlouhého trvání a dříve či později došlo k centralizaci moci na úkor starších kmenových institucí. Kmenové svazy polabských Slovanů představují určitou výjimku, pokud bereme v potaz pouze období před začleněním jejich teritorií do říšských struktur a následné východní kolonizace. Výsledky christianizačního úsilí byly z velké části ztraceny po velkém povstání Obodritů a Veletů v roce 983, přičemž u Veletů (později Luticů) a jejich spojenců Ránů se christianizace na další století (v případě Ránů dokonce na dvě) víceméně zastavila. Mezi obodritskými Nakonovci se objevují jak knížata pokřtěná (*rex Abodritorum* z roku 931, Gotšalk, Jindřich, Budivoj), tak pohanská či odpadlická (Nakon, Mstivoj, u Vagrů Anadrog či Gneus) nebo ve víře vlašná (*male christianus* – Pribigněv-Udo).¹⁰³ V době vlády knížete Gotšalka a jeho syna Jindřicha (1044–1066 a 1093–1127) byl učiněn patrně nejzávažnější pokus o transformaci obodritského svazu v raně středověký stát, přičemž do tohoto „kmenové státu“ byly inkorporovány i germánské nordalbinské kmeny.

Vrátíme-li se k původnímu tématu, můžeme konstatovat, že kvůli odlišnému vnitřnímu vývoji jednotlivých skupin polabských Slovanů (podléhajících více či méně intenzivnímu tlaku ze strany sousedů) a kvůli často nejasné vypovídací hodnotě archeologických nálezů nelze pojímat celý polabský region jako jeden celek, jelikož jeho obyvatelé neprošli ve stejném časovém období

---

100 Citace a podrobnější rozbor viz níže.

101 Shrnuje Michał TYMOWSKI, *State and Tribe in the History of Medieval Europe and Black Africa – A comparative Approach*. *Social Evolution & History* 7, 2008, s. 171–196, zde s. 176–177.

102 Tamtéž, s. 178–182.

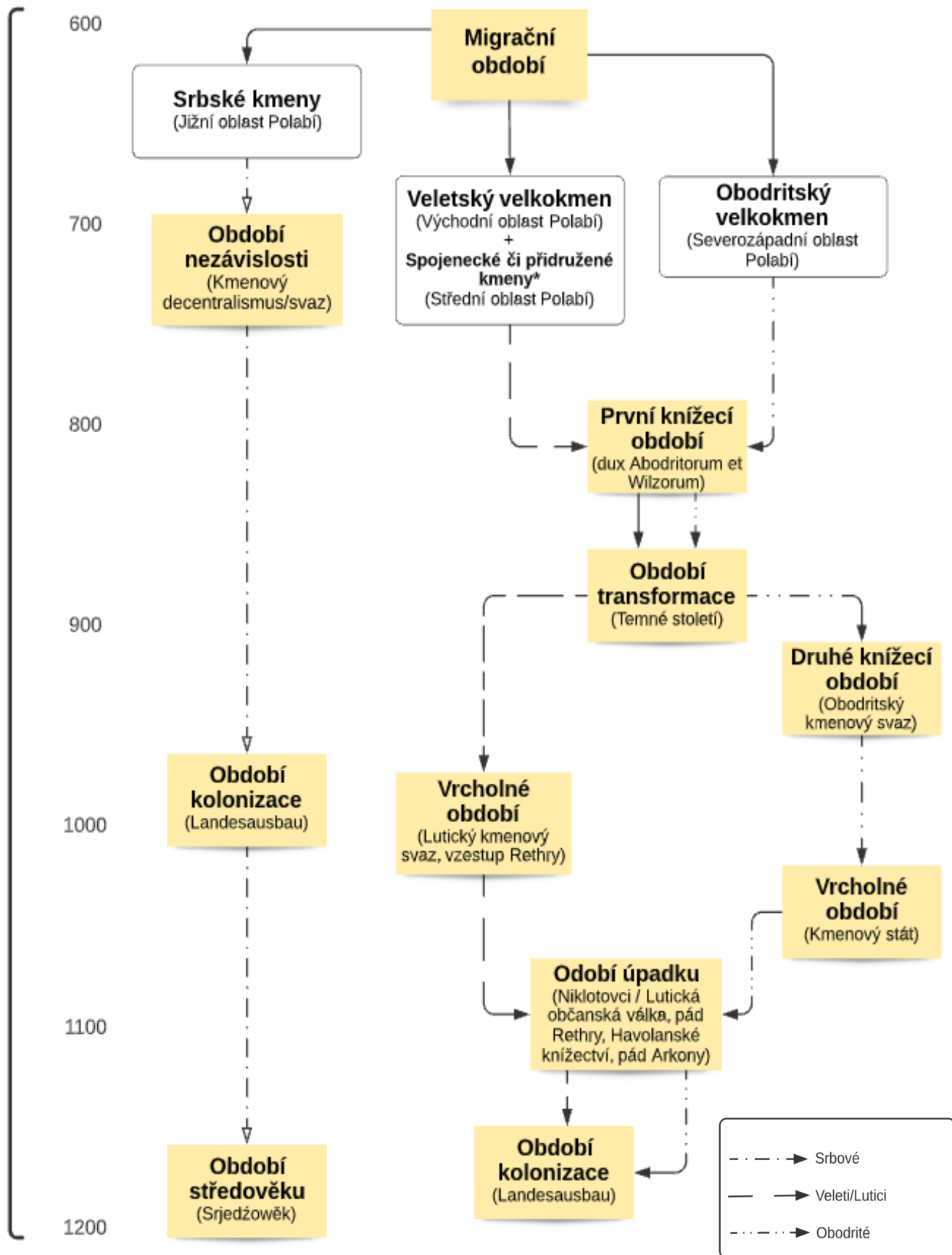
103 Adam II. (66), s. 125–126.

identickou a nezvratnou společenskou transformací. Uvedená kritéria k rozeznání jednotlivých vývojových etap lze přijmout jako vzájemně propojené faktory, jejichž účinnost se regionálně lišila.

V zásadě je možné vytyčit několik vývojových etap, jimiž tři skupiny kmenů polabských Slovanů prošly buďto společně ve stejném časovém období, nebo k nim dospěly vlastní cestou v jiné době, popř. určitým obdobím nikdy neprošly. Jednotlivé znázorněné etapy (viz schéma 2) nepředstavují jakousi klikatou cestu od kmenového zřízení k raně středověkému státu, nýbrž odráží stav společenské organizace dané doby. Zatímco u obodritské skupiny znamenají mladší etapy vyšší stupeň společenského zřízení, u sousedních Veletů/Luticů je tomu naopak. V prvním případě je centrální knížecí moc do určité míry posilována, ve druhém je spíše upozadována a místní knížata nadobro mizí z písemných pramenů. Každé stanovené období se rovněž vyznačuje buďto specifickou mezinárodní situací (tj. např. změnou říšské politiky vůči východním sousedům), proměnami mocenské hierarchie, posílením sociální diferenciacce, nebo strukturálními změnami celé společnosti, čímž se obloukem vracíme k výše uvedeným kritériím periodizace dějin. Pro lepší představivost použijme následující schéma:

Schéma 2: Vývojové etapy kmenových uskupení polabských Slovanů

* Havolané/Stodorané, Ukřané, Sprévané, Neletici atd.

První vývojovou etapu představuje samozřejmě tzv. migrační období, tedy doba, kdy Slované v několika vlnách postupně osidlovali území střední a jižní Evropy. V následujícím textu bude ponechána stranou tradiční otázka lokalizace slovanské domoviny i nejasnosti týkající se trasy, kudy slovanské skupiny pronikly až do Polabí.¹⁰⁴ Vzhledem k diskontinuitě slovanského osídlení v západním Polsku a východním Německu se předpokládá, že Slované do Polabí dorazili z jihu přes Čechy, nikoliv z východu přes Polsko.¹⁰⁵ Stanovená datace od počátku 7. do poloviny 8. století samozřejmě nepokrývá celé období slovanské migrace, nýbrž jeho závěrečnou fázi, podle Paula Barforda až třetí, v níž proběhla určitá sídlištní konsolidace a hlubší strukturální změna celé společnosti v podobě ustupování relativně egalitářské materiální kultury, přičemž tento proces mohl trvat po celé 8. století, kdy mělo být osídlování Polabí dokončeno.¹⁰⁶ Antropologové v této souvislosti nepoužívají termín kmen, nýbrž etnická skupina. Tento pojem, jak poznamenal polský archeolog Andrzej Buko, vyjadřuje onen sebeidentifikační sociokulturní systém odlišení určité skupiny od jiných. Významný aspekt etnických skupin představoval jejich dynamický charakter projevující se v konstantní transformaci a interakci s jejich sousedy.¹⁰⁷ Právě v tomto období dochází k vytvoření kmenových organizací a zároveň zárodků třech velkých skupin polabských Slovanů. V tomto případě hovoříme o blíže neurčité skupině kmenů v srbské oblasti a dvou velkokmenech Veletů a Obodritů.

Ke konci tohoto období přestávají být kmeny anonymní a latinští autoři je spojili s nějakou epizodou z evropské politické historie a začali je užívat pro odlišení menších skupin od širšího celku. Tím se dostáváme k druhé části navrhované periodizace a k prvnímu vývojovému rozcestí. Srbská oblast byla z celého Polabí osídlena nejdříve. Už v roce 631/2 zmínil kronikář Fredegar knížete Dervana s titulem *dux gente Surbiorum que ex genere Sclavinorum*.¹⁰⁸ Není přesně známo, kolik kmenů v dané oblasti žilo, neznáme ani počet jednotlivých kmenových knížat a samotný obsah tohoto titulu. Zatímco kníže Tuglo byl v zápise franských análů k roku 826 nazván *unus de Soraborum primoribus*, Moissacká kronika označila knížete Miliducha vznešeným titulem *rex superbus qui regnabat in Siurbis*.¹⁰⁹ V každém případě se pod ethnonymem Srbové rozumělo více

---

104 Shrnuje Mariusz KOWALSKI, *Geografia średniowiecznej Słowiańszczyzny*. Kultura Słowian. Rocznik Komisji Kultury Słowian PAU 15, 2019, s. 15–64.

105 Shrnuje Florin CURTA, *Eastern Europe...*, s. 41–46.

106 Paul M. BARFORD, *The Early Slavs: Culture and Society in Early Medieval Eastern Europe*. New York 2001, s. 67.

107 Andrzej BUKO, *The Archeology of Early Medieval Poland*. Leiden/Boston 2008, s. 75.

108 Viz pozn 11.

109 Annales regni Francorum a. 826, s. 169; Chronicon Moissacense a. 806, s. 308.

menších slovanských kmenů žijících v sousedství germánských Sasů, ale i dalších místních slovanských kmenů Daleminců a Milčanů. Není rovněž jisté, jestli srbské kmeny skutečně vytvořily kmenový svaz jako jejich severní příbuzní. Z tohoto důvodu je u tohoto období uveden kmenový decentralismus coby charakteristický rys (podrobněji viz níže). Samotný název této periody (období nezávislosti) je odvozen z lužickosrbské historiografie (*časy njewotwisnosće*), která již od svého vzniku v druhé polovině 19. století datovala toto období od časů knížete Dervana a „krále“ Sába až po boj za nezávislost (*wojowanje wo njewótwisnosć*).¹¹⁰

Oproti Srbům vstoupili Obodrité a Veleti někdy na konci 8. století do tzv. Prvního knížecího období. Tato etapa se pro obě skupiny vyznačovala především poměrně silnou knížecí mocí rezervovanou pro užší okruh lidí, pravděpodobně široce rozvětvenou rodinu. Vedoucí členové jsou v latinských pramenech titulováni jako *duces* nebo *reges Wilzorum et Obodritorum*.¹¹¹ V následujících obdobích budou západní autoři užívat titul *rex* zcela výjimečně.¹¹² Knížecí hodnost patrně náležela pouze určitým rodinám, ale jejich moc nebyla neomezená a kmenové instituce je mohly moci zbavit, zvláště pokud do mocenské hry zasáhli východofranští králové, což ukazuje výše citovaná zpráva fuldských análů k roku 826.¹¹³ Dalším významným aspektem tohoto období byla zvýšená pozornost karlovských a později východofranských vládců a ovlivňování vnitřních záležitostí polabských Slovanů. Právě první písemná zmínka o Obodritech a Veletech je spojena s vpádem vojska Karlovců za řeku Labe v roce 789.¹¹⁴ Tento rok nutně neznamenal počátek Prvního knížecího období, nýbrž patrně první příležitost, kdy tyto dvě skupiny polabských Slovanů přestaly být pro latinské kronikáře anonymní. Rovněž datace konce tohoto období není příliš jasná a opět nám nezbývá než se spolehnout na svědectví franských autorů. V tomto případě spíše na jejich mlčení.

Někdy v průběhu první poloviny 9. století prošli Veleti a Obodrité tzv. Obdobím transformace. V této fázi došlo pravděpodobně ke krizi společenského zřízení a rozsáhlým strukturálním změnám. Nelze přesněji určit, zda se jednalo o pokojný proces, nebo násilnou proměnu. V průběhu této etapy došlo k definitivnímu rozpadu původního obodritského a veletského

---

110 Srovnej Wilhelm BOGUSŁAWSKI, *Rys Dziejów Srbo-łużyckich*. Petersburg 1861, s. 78–105; Peter KUNZE, *Kurze Geschichte der Sorben. Ein Kulturhistorischer Überblick*, Bauzen 2008, s. 15.

111 U Obodritů například Gostomysl (*Annales Fuldenses* a. 844, s. 35) a za Velety jmenujme syny knížete Ljuba jménem Milogast a Čedodrag (*Annales Regni Francorum* a. 823, s. 160).

112 Helmold takto označil dánského prince Knuta Lawarda titulem *rex Obotritorum* (Helmold I 52, s. 102).

113 Viz pozn. 100.

114 Viz pozn. 10.

velkokmene, přičemž jeho fragmentace započala již dříve, pravděpodobně už na počátku prvního knížecího období.¹¹⁵ Datace této periody se odvíjí od absence písemných zpráv. Na konci čtyřicátých let 9. století vrcholila krize nejen na východní hranici, ale i v celé Říši. Stárnoucí Ludvík Pobožný se tehdy snažil sjednat mír se svými syny a uspořádat dynastické záležitosti. Obodrité, Veleti, Srbové a Liňané (patrně odpadlická skupina Obodritů) využili nepřehledné situace a zahájili v letech 838/39 rozsáhlé povstání, proti němuž muselo být vysláno vojsko vedené hrabaty Adalgariem a Egilem.¹¹⁶ Veleti však od vzpoury brzy odpadli a na téměř jedno století o nich nenacházíme jedinou zmínku. Nutno poznamenat, že již před zmíněným povstáním se uvnitř veletského svazu odehrál konflikt mezi bratry Milogastem a Čedodragem, během něhož se starší Milogast pokusil obejít autoritu kmenového sněmu za pomoci císaře Ludvíka.¹¹⁷ Tento konflikt mohl předznamenat eskalaci vnitřních sporů kolem roku 839. Toto temné období skončilo někdy v polovině 10. století. Kronikář Widukind při popisu tažení krále Jindřicha I. Ptáčníka v roce 928/29 uvedl mezi podmaněnými kmeny i národ *Wilti*.¹¹⁸

Analogii k veletskému temnému století můžeme nalézt i u sousedních Obodritů. V roce 862 zaznamenaly fuldské letopisy tažení východofranského krále Ludvíka II. Němce proti obodritskému knížeti Dabomyslovi, který se pravděpodobně ve stejné době pokoušel sjednotit všechny odpadlické skupiny bývalého velkokmene.¹¹⁹ Tato snaha pravděpodobně odstartovala vnitřní konflikt, o jehož průběhu neměl přesné informace ani samotný východofranský dvůr. Během těchto chaotických bojů však Obodrité nepřerušili zcela kontakty s vnějším světem a z tohoto důvodu nám franské prameny poskytují alespoň útržkovité informace. V každém případě nemáme žádné další zprávy o Dabomyslovi ani o žádném dalším knížeti. Mlčení bylo prolomeno v roce 931, kdy měl Jindřich I. Ptáčník porazit jakéhosi knížete Obodritů a přinutit ho společně s Dány přijmout křest. Zprávu zaznamenalo několik latinských letopisů, ale žádný z nich nevedl jméno poraženého knížete.¹²⁰ V průběhu následujícího 10. a 11. století zaznamenáváme v písemných pramenech

---

115 Nové kmenové jednotky se u Obodritů objevují v souvislosti s dánským vpádem v roce 808 (*Annales regni Francorum* a. 808, s. 125-126).

116 *Annales Bertiniani* a. 838, s. 16.

117 *Annalista Saxo* a. 823, s. 572–573.

118 Widukind I. (36), s. 51.

119 *Annales Fuldenses* a. 862, s. 56.

120 Výčet letopisů pojednávající o této události podává Christian LÜBKE, *Regesten zur Geschichte der Slaven an Elbe und Oder (vom Jahr 900 an)* Vol. I. č. 33. Berlin 1985, s. 51–52.

mnoho zpráv o slovanských kmenech, o kterých jsme až na výjimky neměli žádné informace.¹²¹ Osídlení v jejich sídelních oblastech je sice archeologicky doloženo, ale z důvodu podobnosti typů keramiky, obytné a hradištní architektury a forem pohřbívání je nelze přiřadit k jednotlivým nadkmenovým skupinám.

Začátek 10. století znamenal pro srbské kmeny ztrátu politické nezávislosti a postupné zapojování do říšských struktur. S tímto procesem souvisela i postupující christianizace. Zároveň přestali Srbové zasahovat do dění na východní hranici a nezapojili se ani do velikého povstání v roce 983. Výjimku představovaly kmeny Daleminců a Milčanů, jejichž příslušnost k vlastním Srbům není plně prokázána. Obě tyto skupiny vzdorovaly až do poloviny 10. století. V průběhu následujících dvou staletí došlo k fragmentaci celého území, střídání jeho majitelů, budování nových administrativních a církevních sídel. Pro tento proces používá němčina termínu *Landesaufbau*, který je obvykle doprovázen příchodem nového obyvatelstva a postupnou asimilací obyvatelstva původního.¹²² Osídlování této části Polabí a soužití Slovanů a nově příchozích německy mluvících přistěhovalců spadají do následující vývojové etapy. Oproti ranému středověku (cca 6.–10. století), chápanému v lužickosrbské historiografii jako *časy njewotwisnosće*, bývá termínem *srjedzowěk* označováno období zaokrouhleně vymezené léty 1200–1500. Tato etapa je však zkratkovitě omezena na proces středověké kolonizace v Lužici, demografický vývoj srbského obyvatelstva a hospodářskou situaci v Budyšině a jeho okolí.¹²³

Slované z veletské a obodritské oblasti do tohoto období dospějí rovněž, ale o zhruba 200 let později. Po ukončení prameny nepřiliš osvětlené transformace vstoupili Veleti do vrcholné fáze vývoje své kmenové společnosti. Rozpad původního jednotného velkokmene nepřimo dokládají i kolikrát nepřehledné písemné zprávy bezprostředně po ukončení zmíněného temného století veletských dějin. Kronikář Widukind ve svém výčtu podmaněných kmenů během tažení Jindřicha I. zmínil mimo samotných Veletů i kmen Ratarů (*Redarii*). Po celé 10. století se Veleti objevují v pramenech pouze výjimečně a jednalo se pravděpodobně o jakýsi pozůstatek původního velkokmene, který nejpozději na počátku následujícího století zcela pohltily nově vzniklé kmeny

---

121 Odkazy na konkrétní záznamy viz níže.

122 Jan BRANKAČK, Frido MĚTŠK, *Geschichte der Sorben. Von den Anfängen bis 1789*. Bautzen 1977, s. 123–127.

123 Peter KUNZE, *Geschichte und Kultur der Sorben in der Oberlausitz. Ein kulturgeschichtlicher Abriss*. In: *Geschichte der Oberlausitz. Herrschaft, Gesellschaft und Kultur vom Mittelalter bis zum Ende des 20. Jahrhunderts* (Ed. Joachim Bahlcke). Leipzig 2004, s. 267–315, zde s. 267–272 a 272–278.

Ratarů, Dolenců a Črezpěňanů.¹²⁴ *Annales Sangallenses* takto uvedly v popisu bitvy u řeky Reknice vedle samotných Veletů i Dolence a Črezpěňany.¹²⁵ S tímto starým kmenovým označením nepracovala ani kancelář otonských císařů. V roce 991 se rovněž objevil nový název Lutici.¹²⁶ První velkou akcí nového svazu bylo nepochybně známé povstání polabských Slovanů v roce 983, na jehož konci se Lutici i Obodrité na více než jedno století zbavili své závislosti na sousední Říši. Lutický svaz se navíc stal silným mocenským hráčem v celém Polabí, ale také exponentem slovanského pohanství. Nevíme jistě, do jaké míry bylo vnitřní zřízení svazu teokratické či „vojensko-demokratické“, ale faktem je, že po ukončení období transformace se v písemných pramenech neobjevuje ani jediný kníže, kdežto na významu zřejmě nabyla pohanská svatyně boha Svarožice v Rethře.¹²⁷ Zmíněné tři svazové kmeny, k nimž později přibudou ještě Chyžané¹²⁸, dokázaly sjednotit patrně celé území bývalého veletského velkokmene a rozšířit tak svůj vliv i do středního Polabí (ovládaného zejména kmenem Havolanů) a na sever až k ostrovu Rujána. V době válek císaře (tehdy ještě římského krále) Jindřicha II. s polským králem Boleslavem Chrabrým se Lutici a s nimi i Češi stali klíčovými císařovými spojenci, což nelibě nesl náš hlavní zpravodaj a merseburský biskup Thietmar.¹²⁹ Bruno z Querfurtu se císaře ve svém dopise dokonce dotazoval: „*Que conventio Christi cum Belial, quae comparatio luci ad tenebras?*“¹³⁰ Tvrdou ránu pro celý svaz představovala občanská válka (*Pugna Tolenzorum*) v letech 1056/7, kdy došlo ke střetu mezi čtyřmi centrálními kmeny, do něhož rovněž zasáhli i Dánové, Sasové a Obodrité.¹³¹ Výsledkem války bylo na jednu stranu posílení role Ratarů a Dolenců, ale také narušení jednoty celého svazu. Nicméně ještě v roce 1066 dokázal oslabený lutický svaz zorganizovat povstání proti knížeti Gotšalkovi a výrazně tak narušit budování obodritského kmenového státu. Po tomto úspěchu měl být v Rethře obětován a umučen meklenburský biskup Jan.¹³² V blíže neurčité době po pádu Rethry navíc plánovali Lutici velkou výpravu proti pomořanskému Demminu, jehož obyvatelé chtěli

---

124 *Annales Sangallenses maiores* a. 995, s. 81; *Annales Quedlinburgenses* a. 995, s. 486, a 997, s. 493.

125 *Annales Sangallenses maiores* a. 955, s. 79.

126 *Annales Quedlinburgenses* a. 991, s. 433. Staré jméno Veletů se objevuje ještě ve čtvrté knize kroniky Adama Brémského, v níž autor popisuje geografii střední a severní Evropy. Údaj o Veletech Adam převzal ze staršího Einharda (viz ADAM IV. (12), s. 241.

127 Thietmar VI. (25), s. 304.

128 Adam II. (18) schol. 17, s. 312.

129 Začátku války věnoval část čtvrté knihy své kroniky viz Thietmar IV. (12), s. 145–147.

130 *Epistula Brunonis ad Henricum Regem*, s. 101. (Citováno dle Karwasinska, 1973).

131 Helmold I. (21), s. 43–44.

132 Adam III. (51), s. 193–4.

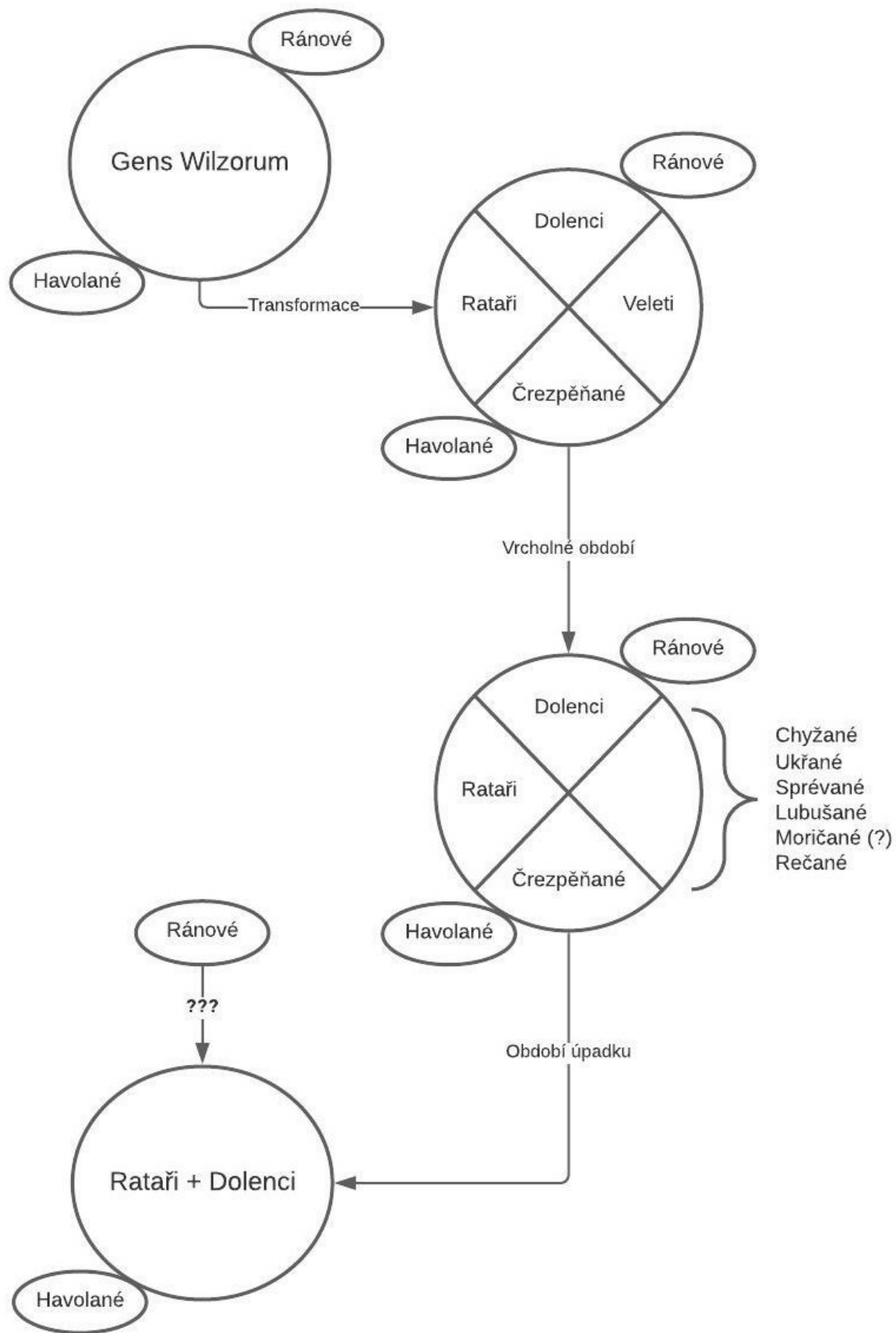
zajmout.¹³³ Zmíněná občanská válka a následné vypálení Rethry v roce 1068 spadají již do období úpadku lutického svazu. Ačkoliv podobu vnější struktury veletského velkokmene a pozdějšího lutického svazu mohli do určité míry vykonstruovat latinští autoři, znázorníme celý proces na následujícím schématu 3:

---

133 Ebbo III. (5), s. 123 (citováno dle Dynda, 2017).

Schéma 3: Vývoj vnější struktury veletského velkokmene a lutického svazu

Obodritský velkokmen prošel podobně jako jeho východní sousedé obdobím transformace a fragmentace. Na konci této etapy se zformoval nový kmenový svaz, jehož jádro tvořil centrální pozůstatek původního velkokmene, u něhož byla zachována kontinuita onoho *Nomen Obodoritorium*, a nově vzniklé kmeny Polabanů a Vagrů. Podobně jako u Lutičů pohltila moc nově vzniklého svazu i ostatní odpadlické skupiny (Liňané, Smolinci, Betenci či Varnové). Nicméně je nutné upozornit na signifikantní rozdíly. Především v tomto období pozorujeme upevnění knížecí moci, přičemž nedošlo k její marginalizaci jako u sousedních Veletů, ale naproti tomu nebyl nastaven kurz, který by v budoucnosti vedl k dominanci knížecí autority nad starými kmenovými institucemi dle českého či polského vzoru. Nedošlo rovněž ani k eliminaci konkurenčních knížat ostatních nových kmenů. Výsadní postavení a kontrolu nad celým svazem si pro sebe rezervovala dynastie Nakonovců, ačkoliv jejich postavení nebylo zcela nezpochybnitelné a během druhého knížecí období i následného vrcholného období došlo nejméně třikrát k přerušení nakonovské vlády.¹³⁴ Během období transformace tedy dokázal zůstatek původního velkokmene, ovládaný patrně knížetem Dabomyslem a jeho nástupci, obhájit své postavení, ale na znovusjednocení celého velkokmene nezbývalo dost sil. Nedá se bohužel potvrdit, jestli jsou obodritská knížata, jejichž jména uvádí latinské prameny 9. století, příbuzná s pozdějšími Nakonovci. Je rovněž možné, že Dabomysl během bojů zemřel, což umožnilo rodině Nakonovců chopit se moci.

Ukončení celého konfliktu (a tedy i období transformace) předcházela jakási blíže neznámá úmluva, na jejímž základě se zrodil nový obodritský svaz. Dvě hlavní konkurenční skupiny Vagrů a Polabanů si ponechaly svá knížata i kmenové instituce výměnou za pevné spojenectví s obodritským pozůstatkem. Společně mohly tyto tři kmeny přivést pod svoji kontrolu i slabší Liňany, Smolince, Betence či Varny. Příslušnost kmene Drevanů ke svazu je dodnes sporná a vzhledem k nedostatku písemných pramenů se nedá přesně určit.

Silnější postavení obodritských knížat a jejich zapojení do středoevropského politického dění usnadnilo práci křesťanským misionářům. Cílená christianizace přinesla dílčí úspěchy, přičemž většina vládnoucích členů nakonovské dynastie přijímala křest, ačkoliv během let od nové víry někteří odpadli. Přestože nebylo křesťanství Obodritům zcela neznámé, a jejich kníže Slavomír dokonce v roce 821 přijal na smrtelné posteli křest, nezanechala christianizace v této době žádnou dlouhodobější stopu. Přijetí nové víry, i když kolikrát vynucené či pragmatické, znamenalo pro

---

134 Viz níže.

Nakonovce zároveň vstup do vyšší středoevropské společnosti, což ostatně dokládají sňatky obodritských knížat (Gotšalkova manželka Sigrid) a jejich princezen (Tova, Estrid).

Vrcholné období je neodmyslitelně spojeno s osobou knížete Gotšalka a jeho syna Jindřicha (1044–1066 a 1093–1127). Právě do této doby klade práce vrchol obodritského státotvorného procesu. S termínem kmenový stát (*Stammesstaat*) pracoval už Wolfgang Fritze, aby jej odlišil od předcházejícího kmenového svazu.¹³⁵ Hlavní rozdíl spočíval zejména v existenci dalších jednotlivých faktorů kromě potřeby společné obrany. Dodejme, že od kmenového svazu se odlišoval i poměrně silnou knížecí mocí a zejména větší rezistencí vlastního mocenského jádra. Vnitřní spory vedoucí ve třech případech k přerušení vlády nakonovské dynastie, nerovnoměrná christianizace jednotlivých oblastí ani koexistence tradičních kmenových struktur s knížecí mocí nenarušily jako v případě Luticů integritu kmenového jádra, které vydrželo až do druhé poloviny 12. století. S tím souvisí i další aspekt kmenového státu, a sice schopnost trvaleji ovládat území, která nikdy nebyla součástí obodritské domény (Čezpěňané a Chyžané), i s etnicky odlišným germánským obyvatelstvem (Stromarové a Holsatové).¹³⁶

Násilný konec obou zmíněných knížat vrcholného období, následné vymření hlavní dynastické linie v roce 1129 (popř. 1131), nastupující trend křížových výprav, osobní iniciativa saského a bavorského vévody Jindřicha Lva a počínající kolonizace znamenaly v konečném důsledku úpadek obodritského kmenového státu. Vládu nad oslabeným mocenským jádrem převzali členové rodu Niklotovců, kteří se v první fázi období úpadku (1129–1167) snažili udržet území tří kmenů pohromadě, což se nakonec nepodařilo. Území Vagrů a Polabanů bylo Jindřichem v rámci mírových jednání v roce 1142 rozděleno mezi hrabata Adolfa I. ze Schauenburku a Jindřich z Badewide.¹³⁷ Fragmentace pokračovala i v pozdějších desetiletích, kdy již Niklotovci přijali své nové postavení v rámci Říše. Teprve ve 14. století se uskutečnily ambiciózní plány vévody Albrechta II. a jeho nástupců o znovusjednocení co největší části původního jádra.¹³⁸

Období úpadku představovalo u Luticů a Obodritů jakousi přechodovou fází, na jejímž konci začali do severního a východního Polabí přicházet většinou německy mluvící kolonisté ze západu.

---

135 Wolfgang H. FRITZE, *Probleme der abodritischen Stammes- und Reichsverfassung und ihrer Entwicklung vom Stammesstaat zum Herrschaftsstaat*. In: Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder. (Ed. Herbert Ludat), Gießen 1960, s. 141–219.

136 Helmold I (20), s. 42, I (34), s. 66, 68.

137 Tamtéž I (83), s. 93.

138 Podrobnější popis úpadku a opětovného vzestupu středověkého Meklenburska podává Jan TOMÁŠEK, *Směřování...*, s. 92–95.

Tím se oba celky dostaly do poslední vývojové etapy navržené periodizace, tedy období kolonizace, do něhož o téměř dvě století dříve dospěly srbské kmeny v jižním Polabí. Nutno poznamenat, že na rozdíl od Luticů zůstala u Obodritů zachována kontinuita vládnoucí dynastie. Poměrně rychlá germanizace vládnoucího rodu a elit nově vzniklého meklenburského panství v sobě zrcadlí i stejný proces germanizace a asimilace zbylého slovanského obyvatelstva. Barvitě celý stav popsal kronikář Helmold: „*Ad ultimum deficientibus sensim Svis misit Traiectum et ad loca Reno contigua, insuper ad eos qui habitant iuxta oceanum et patiebantur vim maris videlicet Hollandros, Selandros, Flandros et adduxit ex eis populum multum nimis et habitare eos fecit in urbibus et oppidis Slavorum. Et confortatus est vehementer ad introitum advenarum episcopatus Brandenburgensis necnon Havelbergensis, eo quod multiplicarentur ecclesiae, et decimarum succresceret ingens possessio.*“¹³⁹ Celý proces vývoje vnější struktury znázorňuje následující schéma 4, přičemž je opět nutno brát v úvahu fakt, že veškeré informace pocházejí od franských a říšských autorů, kteří se navzdory realitě snažili vnést do často nepřehledné politické situace pořádek a řád.

Představená periodizace poněkud upozadila oblast středního Polabí, kde dominoval kmen Havolanů (Stodoranů), jehož příslušnost k lutickému svazu není příliš jasná. V každém případě smrtí posledního havolanského knížete Pribislava-Jindřicha v roce 1150 přešlo jeho území pod vládu Albrechta Medvěda a vstoupilo společně s ostatními polabskými skupinami do období kolonizace.¹⁴⁰

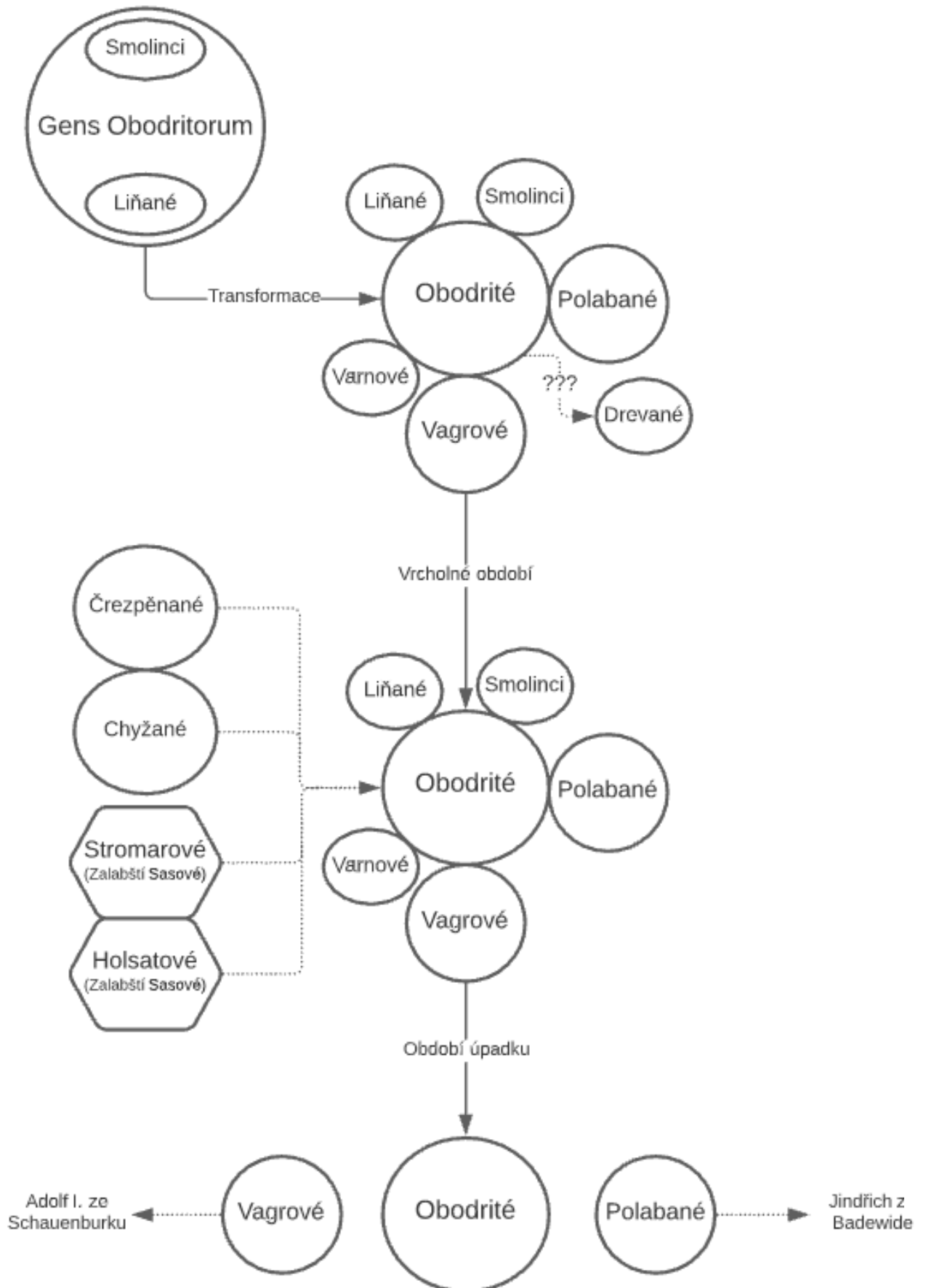
Navržená periodizace využívá výše zmíněná kritéria, přičemž bere v úvahu odlišný společensko-historický vývoj tří hlavních skupin polabských Slovanů. Detailnějšímu rozboru nastíněných událostí bude věnována pozornost v následujícím textu.

---

139 Helmold I (89), s. 174–175.

140 Více Lutz PARTENHEIMER, *Albrecht der Bär, Jaxa von Köpenick und der Kampf um die Brandenburg in der Mitte des 12. Jahrhunderts*. Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte 4, 1994, s. 151–194.

Schéma 4: *Vývoj vnější struktury obodritského velkokmene, kmenového svazu a kmenového státu*

KAPITOLA 2: ANATOMIE KMENOVÉ SPOLEČNOSTI POLABSKÝCH SLOVANŮ

Andrzej Buko vyjádřil přesvědčení, že kmenové společnosti neměly šanci na přežití jakožto samostatné politické jednotky ve světle událostí 10. století, tedy v době utváření křesťanských států střední a východní Evropy. Příčiny této skutečnosti spatřoval autor v nedostatečně rozvinutých aspektech politické, vojenské a ekonomické sféry. Fragmentace jednotlivých komunit vytvářela nepřekonatelné bariéry a zároveň nevyhnutelně vedla ke střetu individuálních aspirací a vzájemné rivalitě s tradičními kmenovými strukturami. Vojenská síla kmenových společností závisela na mobilizaci civilní populace (pomineme-li menší vojenské družiny), nikoliv na cvičených profesionálních válečnících. Stejně tak se kmenoví vůdci nemohli odklonit od tradice svých předků, jež měla být zdrojem sociálního vědomí, aniž by riskovali ztrátu moci a možná i svých životů. V ekonomické sféře sehrával důležitou roli nedostatečně využitý produktivní potenciál jednotlivých lidí, kteří neměli k dispozici efektivní ekonomický aparát.¹⁴¹ K těmto vnitřním faktorům lze přidat ještě sféru náboženskou, jelikož navzdory dílčím úspěchům christianizačního procesu během 10. století a přijetí křesťanské víry některými vládnoucími obodritskými knížaty, nebylo území polabských Slovanů svými sousedy nikdy uznáno jako stát s politickou jednotou.¹⁴²

Společným jmenovatelem podobných úvah je bezesporu tvrzení, že jediným východiskem pro kmenové společnosti raně středověké Evropy byla jejich transformace v centrálně řízené státní jednotky, oficiálně uznávané jako součást křesťanského světa, byť byly stále většinově pohanské. V minulé kapitole bylo konstatováno, že obdobné závěry mohou být považovány do určité míry za pravdivé, ovšem pouze v evropském prostředí. Metodický přístup evolucionistické antropologie neplatí při aplikaci na africké kultury. Arabského cestovatele a historika al-Masúdího zná česká historiografie především díky jeho zprávám o Slovanech ve střední Evropě. Oproti jiným oblastem věnoval popisu obyvatelstva subsaharské Afriky pouze krátkou kapitolu a jeho poznatky nemusely vždy pocházet z jeho bezprostřední zkušenosti.¹⁴³ Z tohoto důvodu zmíněnou kapitolu vystavěl na

---

141 Andrzej BUKO, *The Archeology of Early Medieval Poland. Discoveries–Hypotheses–Interpretations*. Leiden/Boston 2008, s. 220.

142 Christian LÜBKE, *Forms of Political Organisation of the Polabian Slavs (Until The 10th Century A.D.)*. In: *Origins of Central Europe* (Ed. Przemysław Urbańczyk). Warsaw 1997, s. 115.

143 Arabské středověké mapování subsaharské Afriky shrnuje John O. HUNWICK, *A Region of the Mind: Medieval Arab Views of African Geography and Ethnography and Their Legacy*. *Sudanic Africa* 16, 2005, s. 103–136.

patrně smyšleném setkání egyptského emíra Ahmada ibn Tuluna (868–905) se 140letým koptským křesťanem, kterého se ibn Tulun vyptával na daleké oblasti jižně od Egypta.¹⁴⁴ Prostřednictvím moudrého koptského mudrce popisuje al-Masúdí kupříkladu šedesát vzájemně zneprátených habešských králů, jejichž území se nacházelo v sousedství s centrálně řízeným šowským sultanátem.¹⁴⁵ Naproti tomu národ Zandžů v dnešním Somálsku měl být rozdělen do kmenů pod vládou místních knížat, nad nimiž panoval zvolený Walfimí neboli Syn velkého pána. Jejich moc mohla být patrně dědičná, ale zároveň mohla být ostatními knížaty odňata, pokud se vybraný Walfimí projevil jako nespravedlivý nebo neschopný. Jednalo se patrně o klasické uplatnění síly, nikoliv rituální sesazení odvozené od nějakého všeobecně uznávaného náboženského zákona, který ostatně Zandžové podle Masúdího ani neměli.¹⁴⁶ Jiná situace panovala v sousedním Súdánu, kde vedle sebe existovaly kmeny nomádských Bédžovů a království křesťanských Núbijců. Al-Masúdí popisuje, jak se Bédžové stali postupně silnějšími než Núbijci, když do jejich země dorazili Arabové. Docházelo ke smíšeným sňatkům a část Bédžů přijala islám, kdežto zbytek zůstal u svého tradičního kultu.¹⁴⁷ Obdobná situace panovala v západní subsaharské Africe, kde v průběhu 9.–11. století můžeme nalézt velice dobře organizovanou alianci hauských městských států, nomádskou kanem-bourskou říši s minimem městských sídlišť a vládnoucí dynastií, jejíž moc měla spíše kultistickou podstatu než mocenskou, a malijské království, minimálně od poloviny 13. století nejmocnější a nejvíce rozvinutý stát v západní Africe.¹⁴⁸

Africké středověké státy, městské koalice, kmenové společnosti či kočovnické říše postupně zanikaly v důsledku vnitřních sporů, vzájemných válek nebo v pozdější době kvůli ekonomicko-vojenskému tlaku Evropanů. Po téměř 800 let před příchodem evropských kolonizátorů zajišťovaly všechny zmíněné typy politických útvarů určitý stupeň společenské organizace, rozdělení práce, hospodářské zabezpečení obyvatelstva, popř. sloužily jako mediátor mezilidských vztahů.¹⁴⁹ Pro africké society rozhodně nebylo zformování státní organizace jedinou možností pro zajištění vlastního přežití. Totéž můžeme s určitou rezervou tvrdit i o kmenové společnosti polabských Slovanů. Pokud nepočítáme migrační období, pak zmíněné funkce vykonávaly více než 400 let.

---

144 Al-Masúdí XXXIII. (citováno dle překladu Ivana Hrbka z roku 1983).

145 Tamtéž, s. 240–241.

146 Tamtéž, s. 260–263.

147 Tamtéž, s. 265.

148 Problematiku a charakteristické rysy afrického středověku nastínil François-Xavier FAUVELLE-AYMAR, *Zlatý nosorožec. Příběhy o africkém středověku*. Praha 2021.

149 Tamtéž, s. 13–18.

Jakýkoliv zjednodušený závěr ve smyslu „Slované se nerozvinuli, a proto zanikli“ ignoruje mocenské, kulturní a ideologické změny daného regionu v Evropě či Africe. Období úpadku nastalo jak pro Lutice, tak pro Obodrity v době nastupujících křižáckých výprav¹⁵⁰, ukončení éry velkých misionářů a relativně mírové christianizace. Myšlenka boje proti nepřátelům kříže v daleké Palestině se nesetkala v Sasku s velikým nadšením, ale myšlenka přenést svatou válku na území saských východních sousedů se zde objevila mnohem dříve před svým oficiálním posvěcením Svatým stolcem v době druhé křížové výpravy. Změnil se i přístup samotné církve k pohanům a nevěřícím na hranicích křesťanského světa, což svými plamennými dopisy šířil zejména Bernard z Clairvaux.¹⁵¹ V jedné ze svých výzev z roku 1147, která doputovala i do Prahy, prohlašoval: „*Suscitavit proinde semen nequam filios sceleratos paganos, quos, ut pace vestra dixerim, nimis diu sustinuit christianorum fortitudo perniciose insidiantes dissimulans calcaneo suo, nec conterens capita venetata.*“¹⁵² Obdobné apely podpořily ambice bojovných říšských šlechticů, kteří se snažili rozšířit svoji moc v mocenském vakuu, které nastalo po vymření saských Billungů a smrti Jindřicha Pyšného.

Náboženství a jeho radikální způsob šíření v kombinaci s celkovou proměnou uvažování evropské středověké společnosti v průběhu 11. století představují jednu z mnoha příčin zániku kmenových společností polabských Slovanů a zároveň hlavní rozdíl mezi Afrikou a Evropou. V subsaharské Africe neexistoval jednotný zdroj legitimacy pro státní útvary, jako tomu bylo v Evropě. Odmítnutí křesťanství znamenalo v konečném důsledku permanentní vojenský tlak, který nedával téměř žádný prostor pro vlastní rozvoj.¹⁵³ Situace se v Africe nezměnila ani v polovině 10. století, kdy se do této části černého kontinentu rozšířil islám. Jelikož novou víru šířili především členové arabských obchodních karavan nebo vzdělaní cestovatelé, nebyl vyvíjen takový tlak na místní obyvatelstvo jako v Evropě.¹⁵⁴ Islám se navíc v této době stavěl vůči tradičním kultům tolerantně a nepřinášel v sobě nový zdroj panovnické legitimacy. Mezi druhou třetinou 11. a první

---

150 O významu křížové výpravy pro pozdější kolonizaci a zemskou přestavbu ve středním Polabí Kerstin KIRSCH, *Die östliche und südliche Uckermark in jungslawischer und frühdeutscher Zeit (11.-14. Jahrhundert)*. In: In: Struktur und Wandel im Früh- und Hochmittelalter. Eine Bestandsaufnahme aktueller Forschungen zur Germania Slavica (Ed. Christian Lübke), Stuttgart 1998, s. 231–240, zde s. 231.

151 K tomu více Libuše HRABOVÁ, *Výzvy Bernarda z Clairvaux...*, s. 53–54.

152 CDM I., s. 253–255, zde s. 254.

153 Michal TYMOWSKI, *State and Tribe...*, s. 174.

154 K tomu Randall L. POUWELS, *The Medieval Foundations of East African Islam*. The International Journal of African Historical Studies 11, 1978, s. 393–409.

polovinou 12. století proběhla řetězová islamizace v oblasti Sahelu, odkud se rozšířila až do ghanské říše. Ačkoliv žádné z místních království nové náboženství neodvrhlo, představovala islamizace tohoto regionu spíše jeden z milníků než skutečný historický přelom.¹⁵⁵ Navíc menší kmenové jednotky zůstávaly většinou stranou náboženských proudů.

Dosud přežívající a po mnoho staletí fungující kmenové společnosti zanikly na obou kontinentech v době velikých změn svého okolí. Křesťanství a zejména radikální idea svaté války změnily dosavadní řád v prostředí obklopujícím dosud pohanské barbarské kmeny – a podobně jako příchod evropských kolonizátorů do Afriky přepsaly pomyslná pravidla hry. Předkládaný text v žádném případě nezpochybňuje fakt, že tradiční kmenové společnosti v konečném důsledku podlely a jejich šance na přežití v novém řádu byly minimální. Tato skutečnost nicméně nesnižuje schopnost těchto societ plnit svoji funkci organizace společnosti jako raně středověké státy.¹⁵⁶ Stejně jako státní jednotky poskytovaly obyvatelstvu vojenskou ochranu, hospodářské zajištění i záruku existence tradičních kultů. Jejich pospolitost se odvíjela od vlastní kmenové identity, přičemž se dá předpokládat existence jakéhosi mýtu o společném původu a autority knížecí moci či kmenových institucí coby aktivních účastníků a garantů kmenových tradic a kultu. Zaměřme nyní naši pozornost na anatomii kmenové společnosti polabských Slovanů v rámci středoevropské dimenze.

V podstatě můžeme rozlišit dvě velké skupiny kmenových společností výše zmíněné barbarské Evropy, které se utvářely v různých epochách, a to buďto *infra*, nebo *extra limes Imperii Romani* (viz schéma 1). Obě skupiny přišly do kontaktu s dědictvím upadající nebo již zaniklé římské říše, ale každé byl tento kontakt zprostředkován v jiné době a především jiným způsobem. Výše zmíněné kritérium budiž považováno za nadřazené ostatním potenciálním rozlišovacím aspektům jako například etnicita.

V úvodu této práce bylo popsáno geografické a politické zařazení polabských Slovanů v rámci raně středověké Evropy spojené s konceptem trojí Germánie. Její tvůrce Walter Schlesinger se domníval, že etnické rozdělení na Germánii římskou, germánskou a slovanskou může pomoci uspořádat kmenový chaos, který vznikl v době pozdní antiky.¹⁵⁷ Oproti tomu Karol Modzelewski

---

155 François-Xavier FAUVELLE-AYMAR, *Zlatý nosorožec...*, s. 66–67.

156 Dušan TŘEŠTÍK, *Počátky přemyslovské státnosti...*, s. 30.

157 Walter SCHLESINGER, *West und Ost in der deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters*. In: Walter Schlesinger (Hrsg.): *Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte Bd. 2: Städte und Territorien*. Göttingen 1963, p. 233-253.

správně poznamenal, že etnické kritérium není příliš vhodné pro stanovení typologie společenských struktur, a to z důvodu existence určitých prostupných sfér mezi jednotlivými částmi oné troji Germánie.¹⁵⁸ Zatímco u Schlesingera je římská Germánie spíše koexistující a ovlivňující ve vztahu ke Germánii germánské a slovanské, v podání Karola Modzelewského je římská Germánie expandující. Římská Germánie předala římsko-franské hodnoty, pohltila a ke svému obrazu přeměnila germánskou Germánii. V 10.–12. století pohltily říšské a zvláště pak saské vládnoucí elity obdobným způsobem oblasti obodritských a lutických Slovanů, čímž sehrály stejnou úlohu jako dříve franské elity vůči Bavorům nebo Sasům.¹⁵⁹ Zde je ovšem zapotřebí poznamenat, že se nejednalo o zcela obdobný proces, uvážíme-li konečnou asimilaci slovanského obyvatelstva v důsledku východní kolonizace. Oproti situaci v germánské Germánii zde nedošlo jenom k přetvoření místních poměrů, nýbrž k pohlcení nebo nahrazení místního obyvatelstva. Rozdíl je patrný i v samotných zprostředkovatelích. Germánské kmeny, které v průběhu 4. a 5. století překročily hranice impéria, přišly do kontaktu s relativně jednotnou kulturou císařského Říma ovlivněnou dynamicky rostoucím křesťanstvím. Když o zhruba dvě století později dorazili z východu Slované, bylo jim římské dědictví předáváno jednotlivými dědici Říma. Polabští Slované se tak seznámili s římským odkazem prostřednictvím teprve nedávno pokřtěných a stále ještě barbarických Sasů, kdežto jejich jižní příbuzní byli během svého pronikání na Balkán konfrontováni s mnohem sekulárnější tradicí a hluboce zakořeněnou křesťanskou kulturou Byzance.¹⁶⁰ Z tohoto důvodu se jednotlivé slovanské a germánské společnosti navzdory mnohým strukturálním a ideologickým podobnostem odlišovaly svým následným vývojem.¹⁶¹

Anatomii každé kmenové společnosti v případě obou zmíněných skupin *extra a infra limes* určuje především idea sounáležitosti spojená s kmenovou identitou, segmentální struktura nižších a vyšších kmenových jednotek a dále pak charakteristické mechanismy společensko-politického fungování celé společnosti vůči svému okolí nebo v rámci vnitřních záležitostí, mezi něž lze počítat i závažné vývojové krize, pro které práce užívá termínu strukturální oscilace (viz níže). Stručně a trochu nadneseně řečeno, anatomie kmenové společnosti zahrnuje hlavu, tělo a metabolismus.

---

158 Karol MODZELEWSKI, *Barbarská Evropa*, s. 338.

159 Tamtéž, s. 348–349.

160 František DVORNÍK, *Zrod střední a východní Evropy – Mezi Byzancí a Římem*. Praha 2008, s.32.

161 Christian LÜBKE, *Ests, Slavs and Saxons: Ethnic groups and political structures*. In: *Wulfstan's voyage: the Baltic Sea region in the early Viking Age as seen from shipboard* (Ed. Anton Englert). Roskilde 2008, s. 50–57, zde s. 53.

2.1. Hlava: Kmenová identita jako prostředek společenské sounáležitosti

Výzkum kmenové identity zejména v posledních dvaceti letech odsunul tradiční definici tohoto fenoménu ještě více na okraj zájmu současných historiků. Přesněji řečeno – názor, že identita každého kmene spočívala v pocitu sounáležitosti, který k sobě vázal určitou skupinu lidí za pomoci zděděných a pevně zakořeněných vzorců chování ovlivňujících veškeré lidské jednání, je dnes mezi badateli přijímán spíše sporadicky.¹⁶² V současnosti bývá kmenová identita chápána buď jako konstrukt vytvořený momentální politickou situací neboli situační konstrukt, fenomén sociální psychologie, výsledek vzájemného společenského konsensu, nebo jako literární konstrukt pozdně latinských a raně středověkých latinských autorů.¹⁶³ Vzhledem k tomu, že předkládaná práce pojímá kmenové společnosti jako flexibilní a relativně adaptabilní jednotky, přikloní se následující text k teorii situačního konstruktů Patricka Gearyho¹⁶⁴ a tvrzení Tima Reutera, že středověká etnická identita byla v podstatě každodenní praxí.¹⁶⁵ Ta se projevovala především v právních úkonech nebo kmenových shromážděních. U Franků se v době Karla Velikého tyto sněmy stávaly prostředkem frankizace Durynků, Sasků či Bavorů. Historička Janet Nelson se na tomto případě snažila dokázat, že středověký člověk v sobě mohl kombinovat více identit, přičemž jejich hierarchii určovala aktuální situace.¹⁶⁶

Kromě otázky vzniku a kořenů společné identity se v historickém bádání objevil ještě jeden významný otazník, a sice způsob jejího uchovávání a následného předávání. Narážíme tím na spor

---

162 Shrnuje Ildar H. GARIPZANOV, Patric J. GEARY, Przemysław URBAŃCZYK, *Introduction: Gentes, Gentile Identity and State Formation in Early Medieval Europe*. In: Franks, Northmen, and Slavs: Identities and State Formation in Early Medieval Europe (Ed. Ildar Garipzanov, Patrick Geary and Przemysław Urbańczyk). Turnhout 2008, s. 2.

163 Více Patrick J. GEARY, *Ethnic Identity as a Situational Construct in the Early Middle Ages*. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 113, 1983, s. 15–26; Falko DAIM, *Archeology, Ethnicity and the Structures Identification: The Example of the Avars, Carantanians and Moravians in the Eighth Century*. In: Walter Pohl, Helmut Reimitz (ed.): *Strategies of Distinction. The Construction of Ethnic Communities 300–800*. Leiden, Boston, Köln 1998, s. 71–93; Walter POHL, *Telling the Difference: Signs of Ethnic Identity*. In: Tamtéž, s. 17–69; Walter GOFFART, *Narrators of Barbarian History: Jordanes, Gregory of Tours, Bede, and Paul the Deacon*. Princeton 1988.

164 Patrick J. GEARY, *Ethnic Identity as a Situational Construct in the Early Middle Ages*. *Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien* 113, 1983, s. 15–26.

165 Timothy REUTER, 'Whose race? Whose ethnicity?' In: *Medieval Politics and Modern Mentalities* (Ed. Janet Nelson). Cambridge 2006, s. 89–108, zde s. 103.

166 Janet L. NELSON, *Frankish Identity in Charlemagne's Empire*. In: Franks, Northmen, and Slavs. Identities and State Formation in Early Medieval Europe (Ed. Ildar Garipzanov, Patrick Geary and Przemysław Urbańczyk). Turnhout 2008, p. 71–86., p. 71–86, zde s. 83. Obdobné názory shrnuje sborník příspěvků *The plurality of Europe: identities and spaces; contributions made at an international conference Leipzig, 6–9 June 2007* (Ed. Eberhard Winfried, Christian Lübke). Leipzig 2010, s. 97–135.

mezi tzv. vídeňskou školou vedenou nejprve Reinhardem Wenskusem a později Herwigem Wolframem či Walterem Pohlem a skupinou badatelů kolem Waltera Goffarta v Torontu. Vzájemné neshody byly často doprovázené poměrně silnými výroky, přičemž se obě strany obviňovaly buďto z etnického nacionalismu, nebo naopak z dogmatického multikulturalismu a retrospektivního panevropského vnímání historie.¹⁶⁷

Vídeňská škola ve svých počátcích hájila názor Reinharda Wenskuse, že ona etnická sounáležitost (*gentilismus*) germánských kmenů byla v době příchodu silnější nežli římská. Germáni si uvědomovali svůj společný původ, což jim však nebránilo přijmout i některé prvky římského vnímání světa.¹⁶⁸ Ona pojící tradice měla být výsledkem činnosti menších skupin elit, které podobu předávané tradice utvářely (*Traditionskerne*).¹⁶⁹ Zmíněné elity vytvářely na základě mytologické tradice, vlastního životního stylu a obřadních rituálů pomyslnou sumu tradic pro celou společnost (*Verfassung*).¹⁷⁰ Angličtina používá pro tento pohled poměrně přesný překlad *elitist view*, protože právě členové elit sloužili jako zprostředkovatelé kmenové tradice ostatním členům společnosti. Na práci Reinharda Wenskuse posléze navázali mnozí badatelé zejména z Německa, ale například i ze Španělska.¹⁷¹

Herwig Wolfram a Walter Pohl se pokusili o dekonstrukci tzv. etnicko-lingvistického dogmatismu. Walter Pohl se v některých svých úvahách přiblížil torontské škole, když připustil existenci určitého literárního konstruktů latinských autorů. Skuteční Germáni, s nimiž se Řím potýkal od prvního století našeho letopočtu, neměli příliš společného s Franky nebo Góty.¹⁷² Na

---

167 Patrně nejtvrdí poznámky na adresu torontské školy vznesl Wolf LIEBESCHUETZ, *East and West in Late Antiquity: Invasion, Settlement, Ethnogenesis and Conflicts of Religion*. Leiden Boston 2015, s. 89. Naproti tomu Guy Halsall neváhal poznamenat, že metodologie vídeňské školy pro studium germánských kmenů nepřímě vychází z nacistických teorií. Více Guy HALSALL, *Two Worlds Become One: A 'Counter-Intuitive' View of the Roman Empire and 'Germanic' Migration*. *German History* 34/4, s. 515–532.

168 Reinhard WENSKUS, *Stammesbildung und Verfassung...*, s. 2.

169 Tamtéž, s. 221.

170 Tamtéž, s. 64–76.

171 Multietnické a multireligiózní prostředí středověkého Španělska poskytuje dosud ne zcela zmapované prostředí utváření a udržování středověké identity v kontaktních zónách tehdejší Evropy. García Moreno hovoří o uchovávání hispánsko-gótského dědictví menší skupinou křesťanské populace ve Španělsku a jeho konsolidování v průběhu 8. a 9. století. K tomu více García MORENO, *Spanish Gothic Consciousness among the Mozarabs in al-Andalus (VIII–IXth Centuries)*. In: *The Visigoths. Studies in Culture and Society* (Ed. Alberto Ferreiro). Leiden 1999, s. 303–323; TÝŽ, *Gothic Immigrants in Spain. Researching the History of a Nobility*. In: *Foreigners in Early Medieval Europe. Thirteen International Studies on Early Medieval Mobility* (Ed. Dieter Quast). Mainz 2009, s. 169–180.

172 Tento názor ostře kritizovala torontská škola. Shrnuje Michael KULIKOWSKI, *"Nation versus Army: A Necessary Contrast"*. In: *On Barbarian Identity: Critical Approaches to Ethnicity in the Early Middle Ages* (Ed. Gillett, Andrew). Turnhout 2002, s. 69–85, zde s. 70.

druhou stranu hájil stanovisko, že jednotlivé germánské skupiny nebyly biologicky spřízněny a nesdílely žádné společné instituce či hodnoty. Rozdílnosti mezi jednotlivými kmeny, jako byl například jazyk, zbraně, způsob boje, zvyky, oblečení, účesy či tělesné zvláštnosti, však podle Pohla nepředstavovaly stabilní pilíře kmenové identity. Řada kmenů se zřekla svého jazyka či jiných zvyků bez jakékoliv krize vlastní identity.¹⁷³ Dietrich Kurze kupříkladu považoval za mnohem závažnější ohrožení pro pohanské Slované opuštění tradičního kmenového kultu. Sám ovšem dodává, že odmítnutí křesťanských myšlenek nepředstavovalo žádnou střechu, pod níž by se mohli Slované sjednotit.¹⁷⁴ Zmíněných zvláštností si všímali římsí autoři, ale ve skutečnosti se dle Waltera Pohla nejednalo o realistický vhled do barbarské společnosti, jelikož se pouze malá, většinou válečnická skupina podílela na kmenovém kultu, účastnila se poselstev nebo přicházela jiným způsobem do kontaktu s cizinci.¹⁷⁵ K těmto názorům se přihlásil i Karol Modzelewski, ačkoliv se kmenovou identitou obšírněji nezabýval.¹⁷⁶

Proti závěrům vídeňské školy stojí neméně radikální teorie, že germánský kulturní okruh v pozdní antice v podstatě neexistoval stejně jako společná tradice nebo jednotlivé kmeny. Staří Germáni existovali pouze na poli lingvistickém a skutečný germánský svět se měl vytvořit až v karolinské době.¹⁷⁷ Tím chtěl Walter Goffart prokázat jakousi kontinuitu římského odkazu a vyvrátit možný podíl barbarů na pádu západního impéria. Nositeli nového řádu a do budoucna i nové tradice měli být vojenští velitelé (*ethnically undifferentiated military aristocracy*) pozdně římské armády, která do svých řad přijímala lidi různého původu i náboženství.¹⁷⁸

Oproti konceptu *Traditionskerne* a předpokladu existence malé skupiny lidí, kteří měli vytvářet a dále předávat tradici celého kmene, ať už se jednalo o válečnickou elitní kastu nebo pozdně římské vojenské velitele neurčité etnicity, se Peter Heather z oxfordské univerzity pokusil sestavit vlastní úvahu. Odmítl závěry vídeňské a torontské školy a přiklonil se ke kontinuitě identity

---

173 „Difference only matters... as long as there is somebody capable of making the difference, it is a relational category. To make ethnicity happen, it is not enough just to be different. Strategies of distinction have to convince both insiders and outsiders that it is significant to be different, that is the key to an identity that should be cherished and defended.“ Walter POHL, *Telling the Difference*, s. 21–22.

174 Dietrich KURZE, *Slawische Heidentum und christliche Kirche zwischen Elbe und Oder (10. – 12. Jahrhundert*. In: Geraldine Seherwala (Hrsg.): *Slawen und Deutsche zwischen Elbe und Oder: vor 1000 Jahren: Der Slawenaufstand von 983*. Berlin 1983, s. 49.

175 Walter POHL, *Telling the Difference*, s. 67.

176 Karol MODZELEWSKI, *Barbarská Evropa*, s. 333.

177 Walter GOFFART, *Barbarian Tides. The Migration Age and the Later Roman Empire*. Philadelphia 2006, s. 221.

178 Tamtéž, s. 197.

germánských kmenů, přičemž za její hlavní nositele označil širokou skupinu svobodného lidu (*freemen*). Jejich množství, stálost a významný politický status zaručovaly nepřerušené předávání kmenové tradice z generace na generaci.¹⁷⁹

Rozmanitost jednotlivých závěrů nám ukazuje, jak daleko lze v této oblasti historického bádání zajít a jak málo relevantních informací nám podávají latinské prameny zatížené římským diskursem. Celý spor ostatně komentoval s trochou nadsázky Walter Pohl slovy: „*One school has brought together an impressive stock of ethnographic and mythological parallels to prove the basic authenticity of the material in these histories even where it is legendary. Others have argued for the more or less fictional character of these texts.*“¹⁸⁰

Jelikož účelem této práce není vytvoření nového konceptu možné podoby kmenové identity, nebude zapotřebí nadále rozebírat dopodrobna výše zmíněné závěry. Pozornost bude zaměřena spíše na možnosti jejich aplikace pro slovanskou sféru v pozdější době. Stěžejní otázkou pro tuto práci je struktura kmenové společnosti polabských Slovanů a možné zdroje kolektivní paměti a identity. Jelikož jsme v úvodu práce zařadili polabské Slovany do okruhu barbarské Evropy, která se rozvíjela uvnitř nebo vně hranic upadajícího římského impéria, musíme si rovněž položit otázku, do jaké míry lze výsledky dosavadního historického bádání přenášet na později příchozí Slovany?

Výše zmínění historici se orientovali převážně na období stěhování národů a germánské skupiny pronikající postupně na území římské říše, kde měli skloubit starou a novou identitu, jenž se stala základem pro budoucí barbarská království. Slované, ale také Skandinávci byli dlouhou dobu ignorováni nebo na okraji zájmu.¹⁸¹ S ohledem na chabou pramennou základnu, kdy badatel nemá k dispozici staré germánské zákoníky, franské kapituláře, hagiografické či historické texty sepsané místními, byť již křesťanskými autory, čerpají historici své poznatky z pramenů lingvistických, archeologických, popř. písemných pramenů slovanských autorů z pozdější doby knížecí nebo hledají shody mezi jednotlivými zprávami o germánské či slovanské společnosti.¹⁸² Do určité míry skutečně lze tyto shody nalézt, ovšem v obou případech se nutně nabízí otázka ohledně vypovídací hodnoty našich pramenů poznání.

---

179 Peter John HEATHER, "Race, Migration And National Origins". In: History, Memory and Public Life (Ed. Anna Katharina Maerker, Simon Sleight, Adam Sutcliffe). London 2018, s. 80–100, zde s. 92.

180 Walter POHL, „*Memory, Identity and Power in Lombard Italy.*“ In: The Uses of the Past in the Early Middle Ages. (Ed. Yitzhak Hen, Matthew Innes). Cambridge, s. 9–28, zde s. 9–10.

181 Ildar H. GARIPZANOV, Patric J. GEARY, Przemysław URBAŃCZYK, *Introduction*, s. 5.

182 Shrnuje Michal TÉRA, *Etnogeneze Slovanů: staré a nové otázky a spory*. *Theatrum historiae* 20 2017, s. 271–297.

Písemné zprávy popisující jednotlivá etnika můžou skutečně být vědomým či naopak nevědomým literárním konstruktem autora a archeologické nálezy pozůstatků materiální kultury zase nemusejí nutně poskytovat svědectví o identitě kmenových společností. Od druhé poloviny 20. století se historické bádání o středověké identitě posunulo do své revizionistické fáze¹⁸³, přičemž samotná diskuse se odvíjela od těchto bodů:

- a) Zpochybnění role archeologie při zkoumání identity středověkých societ (tj. etnické interpretace kultury).¹⁸⁴
- b) Kontrast mezi etickými kategoriemi stanovenými archeology a emickými kategoriemi stanovenými samotnými tvůrci zkoumané materiální kultury.¹⁸⁵
- c) Nutnost interdisciplinární spolupráce mezi historií, archeologií, sociologií a antropologií.¹⁸⁶
- d) Vypovídací hodnota tzv. etnických ukazatelů.¹⁸⁷
- e) Do jaké míry pokrývají odhalené prvky materiální kultury prvky etnické identity?
- f) Korelace mezi etnickou a sociální identitou.¹⁸⁸
- g) Kdo byli skutečnými nositeli kmenových tradic, a tudíž i tvůrci etnické a sociální identity (viz výše).

---

183 Shrnuje Florin CURTA, *From Kossinna to Bromley: Ethnogenesis in Slavic Archaeology*. In: *On Barbarian Identity: Critical Approaches to Ethnicity in the Early Middle Ages* (Ed. Andrew Gillett). Turnhout 2002, s. 201–218.

184 Základy této metody položil Gustaf KOSSINNA, *Die Herkunft der Germanen. Zur Methode der Siedlungsarchäologie*. Würzburg 1911. Revizi a evalvací jeho práce nověji provedl Ulrich VEIT, „*Gustaf Kossinna and His Concept of a National Archeology*“. In: *Archeology, Ideology, and Society: The German Experience* (Ed. Heinrich Härke). Bern 2000, s. 40–59. Kossinnovo pojetí etnicity ve středověku bylo označeno za zjednodušující a spojitost mezi materiální kulturou a etnicitou za neprůkazné. K tomu více Aleksandar BANDOVIĆ, *Gustaf Kossinna and the Concept of Culture in Archaeology*. *Issues in Ethnology and Anthropology* 7/3, s. 629–648.

185 K tomu Sebastian BRATHER, *Ethnic Identities as Constructions of Archaeology: The Case of the Alamanni*. In: *On Barbarian Identity: Critical Approaches to Ethnicity in the Early Middle Ages* (Ed. Andrew Gillett). Turnhout 2002, s. 149–175.

186 Interdisciplinární spolupráce představuje východisko z *nihilistického revisionismu a contrarevisionistického pedanství*. K tomu více Jorge LÓPEZ QUIROGA, Michael KAZANSKI, Vujadin IVANIŠEVIĆ, *Ethnicities, Entangled Identities and Otherness in Late Antique and Early Medieval Europe*. In: *Entangled Identities and Otherness in Late Antique and Early Medieval Europe: Historical, Archaeological and bioarchaeological Approaches* (Ed. Jorge López Quiroga, Michael Kazanski, Vujadin Ivanišević). Oxford 2017, s. 1–10, zde s. 7.

187 Nověji Guillermo S. REHER, Manuel FERNÁNDEZ-GÖTZ, *Archaeological narratives in ethnicity studies*. *Archeologické rozhledy* 67, 2015, s. 400–416.

188 Více Florin CURTA, *Some remarks on ethnicity in medieval archaeology*. *Early Medieval Europe* 15, 2007, s. 159–185.

Předkládaná práce pojímá středověkou etnicitu (tj. etnickou identitu) dle definice stanovené Rolandem Cohenem jako komplexní a dynamický znakový systém vzájemně a trvale se ovlivňujících prvků, které vznikají, reprodukují se a zanikají v kultuře a ve společnosti.¹⁸⁹ Zmíněná dynamičnost se projevovala především ve dvou základních rovinách, a sice existencí částí, které nositelé tohoto systému přijímali objektivně (jazyk či domovské území) nebo subjektivně (tradice, rituály, hodnoty, společný původ a historie), a dále skutečností, že ne všechny prvky museli nutně sdílet všichni příslušníci určitého etnika v závislosti na jejich postavení či roli ve společnosti, pohlaví nebo věku. Citovaná definice počítá s několika nezbytnostmi pro své fungování – hromadnost (tj. sounáležitost), trvalost (tj. kontinuita) a omezená variabilita (tj. stabilita).¹⁹⁰ Pro její aplikaci na raně středověké kmenové společnosti je však nutné tyto podmínky trochu rozvolnit a oprostít se od přílišné hierarchizace podmínek její životaschopnosti.

Etnicita byla do jisté míry situačním konstruktem přetvářeným dle aktuální situace.¹⁹¹ Takto ostatně fungovala etnicita i v pozdní antické době.¹⁹² Zároveň se jednalo o kombinaci individuální a kolektivní identity, přičemž se jednotlivé aspekty mohly, ale také nemusely vždy doplňovat. V anglickém jazyce se pro tento stav používá termín *entangled identity* (provázaná/zamotaná identita).¹⁹³ Oproti starší historiografii dnes převládá názor, že etnicita odkazující na příslušnost k makroregionu nějakého velkého sociálního útvaru (tj. Keltové, Germáni, Slované) nemusela hrát tak významnou roli pro život jednotlivce jako pocit příslušnosti k nějakému mikroregionu a menší skupině obyvatelstva. Menší skupiny měly podle názorů některých archeologů mnohem blíže k funkční emické společnosti než zmíněné makroregiony, a to především z důvodu nízké intenzity vzájemné komunikace a celkového regionalismu společenského i ekonomického života.¹⁹⁴

Dodejme ovšem, že zde existovala pro každé etnikum určitá neměnná složka prvků (subjektivních či objektivních), které situačním změnám nepodléhaly, a na druhou stranu složka tvárná, jejíž proměny reflektují hmotné prameny materiální kultury. Je tedy možné částečně souhlasit s tvrzením Fredrika Bartha a jeho pokračovatelů, že etnicita a etnické skupiny byly více

---

189 Ronald COHEN, *Ethnicity: Problem and focus in Anthropology*. Annual Review of anthropology 7, 1978, s. 379–403.

190 Shrnutí zde .

191 Patrick J. GEARY, *Ethnic Identity...*, s. 16.

192 Jorge LÓPEZ QUIROGA, Michael KAZANSKI, Vujadin IVANIŠEVIĆ, *Ethnicities...*, s. 3.

193 Ian HODDER, *Entangled: An Archaeology of the Relationships between Humans and Things*. Chichester 2012, s. 88–112.

194 Guillermo S. REHER, Manuel FERNÁNDEZ-GÖTZ, *Archaeological narratives...*, s. 404.

myšlenkovým konstruktem než hmotnou substancí. Kulturní odlišnosti primárního významu jsou ty, které vybrali členové určité společnosti jako komunikát jejich odlišnosti, a nikoliv ty, které byly nutně nejvíce charakteristické či domorodé pro danou kulturu.¹⁹⁵ Tento pohled nicméně reflektuje identitu pouze z pohledu my vs. oni (*we vs them perspective*) a považuje ji za jakýsi monolit utvořený na základě všeobecného konsenzu společnosti. Sebastian Brather takto zpochybnil některé závěry výzkumu Franka Siegmunda ohledně franských a alamanských pohřebních výbav (zejména mečů, seker a pohřebních nádob).¹⁹⁶ Podle Brathera se pohřbený člověk přidáním ručně nebo na hrnčířském kruhu vyrobené nádoby či určitého druhu zbraně nestával Frankem či Alamanem. To dokládá pouze existenci různých zvyklostí u těchto dvou skupin. Tím kategoricky odmítl spojení mezi zvyklostmi (*habitus*) a etnicitou.¹⁹⁷

Jakým způsobem tedy postupovat, abychom se vyvarovali výše zmíněného nihilistického revizionismu či kontrarevizionistického pedantství?¹⁹⁸ Předně je nutné k Barthem prosazované *we vs them perspective* přidat i samostatnou *we perspective* a koncept středověké identity považovat za výsledek mnohvrstvých a provázaných či vzájemně koexistujících projevů jednotlivých etnických aspektů.¹⁹⁹ Jednotlivé neměnné či tvárné složky této *entangled identity* se do jisté míry projevovaly ve změnách materiální kultury, ale zejména prvky tvárné nemusely nutně tvořit nosné pilíře celé identity vybrané kmenové společnosti. Tím se vracíme k již zmíněnému postřehu Waltera Pohla, že se mnohé kmeny během svých dějin zřekly některého ze svých zvyků, tradic, společně sdílené vzpomínky na původní domovinu či náboženství, nebo dokonce vlastního jazyka bez vážnější krize vlastní identity.²⁰⁰ Normané takto během své expanze v průběhu 10. a 11. století odložili své původní náboženství, přizpůsobili své způsoby oblékání, právo i vlastní jazyk a od poloviny 11. století se jejich domovina nacházela minimálně na čtyřech místech tehdejší Evropy.

---

195 Fredrik BARTH, *Enduring and Emerging Issues in the Analysis of Ethnicity*. In: *The Anthropology of Ethnicity: Beyond 'Ethnic Groups and Boundaries'* (Ed. Hans Vermeulen, Cora Govers), Amsterdam 1994, s. 11–32, zde s. 12.

196 Frank SIEGMUND, „*Alemannen und Franken. Archäologische Überlegungen zu ethnischen Strukturen in der zweiten Hälfte des 5. Jahrhunderts*“. In: *Die Franken und die Alemannen bis zur 'Schlacht bei Zülpich' 496/97* (Ed. Dieter Geuenich). Berlin/New York 1998, s. 558–80.

197 Sebastian BRATHER, *Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archäologie. Geschichte, Grundlagen und Alternativen*. Berlin/New York 2004, s. 296–297.

198 Viz pozn. 186.

199 V podobném duchu Florin CURTA, *Some remarks...*, s. 168.

200 Walter POHL, *Telling the Difference*, s. 21–22.

Navzdory tomu idea původně jednotného *gens Normannorum* zůstávala stále živá a byla reflektována i v dobových pramenech až do roku 1154.²⁰¹

Vybrané materiální prvky kmenové společnosti rovněž mohly být charakteristické pouze pro menší uzavřenou skupinu lidí stejného postavení, věku, pohlaví či sociálního statusu. Právě existence tvárné složky společné kmenové identity umožňovala tuto privatizaci určitých prvků materiální kultury (oblečení, typ zbraní, provozování různých aktivit, jazyk). V některých případech se mohlo jednat o praktickou záležitost přetvořenou v tradici, jindy zase o jakousi manipulaci pro dosažení vlastních politických či sociálních cílů. Dočasná latinizace byzantského Kypru vytvořila mnohonárodnostní a multireligiózní společnost, ve které si latinská rytířská kasta rezervovala pro sebe provádění lovu, cvičení se sokoly nebo kupříkladu právo účastnit se rytířských turnajů v oblečení některé z postav artušovské legendy.²⁰²

V případě materiálních symbolů etnické identity se archeologové a historici obrací k písemným pramenům v naději na nalezení nějaké shody. K takové shodě dochází bohužel jen vzácně, protože jednotliví středověcí autoři referovali pouze o věcech, které pokládali za důležité nebo o nichž se domnívali, že jsou typické pro celý kmen nebo větší skupinu lidí.²⁰³ Sebastian Brather dokonce tvrdil, že archeologie nemůže poskytnout patřičný vhled do středověké identity, protože jednotlivé materiální symboly nejsou zmiňovány v písemných pramenech.²⁰⁴ To je sice velmi silné tvrzení (zvláště pro germánské kmeny), ale ne zcela nepravdivé. Při posuzování možných materiálních symbolů etnické identity je nutné mít na paměti několik důležitých vlastností, znázorněných na schématu 5:

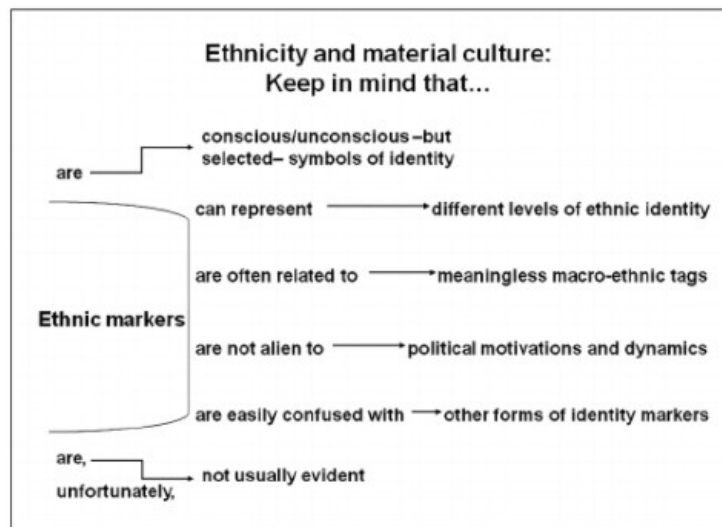
201 Historik Nick Webber demonstruje tuto jednotu mimo jiné na kolektivní reakci Normanů na hrozbu papežské koalice, kterou drtivě porazili v bitvě u Civitate v roce 1053. Více Nick WEBBER, *The Evolution of Norman Identity 911–1154*. Woodbridge 2005, s. 65.

202 Peter W. EDBURG, *'Latins and Greeks on Crusader Cyprus'*. In: *Medieval Frontiers: Concepts and Practices* (Ed. David Abulafia, Nora Berend). Aldershot 2002, s. 133–142, zde s. 135. Referuje Florin CURTA, *Some remarks...*, s. 171–172.

203 Falko DAIM, *Archeology, ethnicity and the structures of identification: the example of the Avars, Carantanians and Moravians in the Eighth Century*. In: *Strategies of distinction. The construction of the ethnic communities* (Ed. Walter Pohl, Helmut Reimitz) Leiden 1998, s. 71–94, zde s. 92–93.

204 Sebastian BRATHER, *Ethnische Interpretationen...*, s. 570 a 577.

Schéma 5: Teoretické a metodologické úvahy o vlastnostech materiálních symbolů etnické identity (Autoři: Guillermo S. Reher, Manuel Fernández-Götz, 2015)

Prvky materiální kultury jsou ze své podstaty symboly vědomé či nevědomé. Zároveň mohou představovat pouze jednu z mnoha vrstev středověké identity. Jejich podoba či výlučnost mohla být ovlivněna společenským vývojem či přímo politickou motivací. Bohužel pro archeology a historiky nejsou vždy zřejmé a mohou být snadno zaměněny s jinými symboly. Všeobecně ovšem ukazují na větší význam mikroregionů coby základny středověké etnické identity.²⁰⁵

Přihlédneme-li nyní ke slovanskému Polabí, poskytnou nám písemné prameny jenom útržkovité zprávy o hypotetických symbolech etnické identity. Pro účely této kapitoly se text bude s dvěma úpravami dále držet kategorií, které stanovil Walter Pohl, tedy:²⁰⁶

- a) zbraně a styl boje
- b) zvyky (doplněno o vlastnosti)
- c) vlasy a tělesné znaky
- d) jazyk
- e) náboženství (doplněno)

Pokud ponecháme stranou prameny referující o Slovanech v migračním období nebo zprávy o Slovanech v Čechách či Polsku, pak musíme konstatovat, že uvedené kategorie A–C doboví autoři téměř nezaznamenávali. To je samo o sobě překvapující, protože se v případě kronikářů

205 Shrnuje Guillermo S. REHER, Manuel FERNÁNDEZ-GÖTZ, *Archaeological narratives...*, s. 402–403.

206 Podrobněji Walter POHL, *Telling the Difference...*, s. 22–61.

Widukinda, Thietmara Merseburského, Adama Brémského, Helmolda z Bosau či Saxa Grammatica jednalo o lidi žijící v sousedství se Slovanů a o jejich kulturu byli na dobové poměry celkem dobře informovaní. Každý ze jmenovaných autorů pěti velkých kronik evropského středověkého severu vtiskl svému dílu svůj vlastní světonázor, který se formuloval na základě jeho původu, místa působení, ale i osobních zálib.

Widukind navzdory svému mnišskému postavení zůstal oddán své saské domovině, s níž bylo otonské impérium neodmyslitelně svázáno. Zachoval si rovněž svůj obdiv k statečným saským hrdinům a po vzoru římského historika Suetonia vyprávěl jejich příběhy a s nemenším zápallem popisoval slavné bitevní scény. Nelze se tedy divit, že se příliš nezabýval fyzickým vzhledem, zvyklostmi nebo zbraněmi sousedních barbarských národů. Ti se ostatně v jeho vyprávění objevují pouze v případě, že se jejich osud nějakým způsobem protnul s životní dráhou členů otonské dynastie. Widukind rovněž nezaznamenal příliš mnoho informací o výše zmíněných prvcích materiální kultury svých vlastních Sasů ani u pohanských Slovanů a divokých Maďarů, s nimiž se Říše za doby jeho života dlouhodobě potýkala. Výjimku udělal pouze v několika případech. V roce 929 během tažení Jindřicha I. Ptáčníka proti slovanským sousedům oblehlo vojsko markraběte Bernarda a Dětmara hrad Lenzen (*Lunkini*) na pravém břehu Labe (dnes asi 20 km od města Wittenberge).²⁰⁷ Slovanské vojsko mělo mít ve svých řadách více pěších bojovníků (*peditum*) na úkor jízdních oddílů. Po dlouhém dešti byli však Slované natolik vyčerpaní a promoklí, až z jejich kožených šatů (*vestmentum*) stoupala pára. Kronikář přidal ještě neurčitou poznámku o boji uzavřeného šiku²⁰⁸, skrz nějž se museli Bernardovi vojáci dlouho prosekávat meči, protože Slované jej dokázali dlouhou dobu udržet (*ordines tenerent*). Podobně stručný zůstává saský kronikář i v otázce zvyků či vlastností Slovanů. V kapitole o válce mezi markrabětem Gerem a srbskými kmeny vyzdvihl odolnost slovanského obyvatelstva navyklého snášet všechny strasti i nejprostší stravu a především jejich touhu po svobodě.²⁰⁹

Stejně jako byl Widukind fascinován hrdinskými příběhy a bitevními scénami, zaměřil kronikář Thietmar Merseburský svoji pozornost na Říši samotnou a zajímavé historiky ze šlechtického i politického zákulisí. Stejně jako Widukind zůstal poměrně stručným ve věcech

---

207 Widukind I. (36), s. 52–53.

208 Podle některých historiků se mohlo jednat o jakousi primitivní formu známé falangy. David S. BACHRACH, *Warfare in Tenth-Century Germany*. Woodbridge 2014, s. 200.

209 Widukind II. (20), s. 84.

týkajících se zvyklostí, vzhledu či zbraní a způsobu boje slovanského obyvatelstva. Několikrát uvedl, že Lutici jsou vždy jednomyslní ve špatnostech (*in malo semper*)²¹⁰ a do boje nosí obraz blíže neznámé bohyně umístěný na kopí (*vexillum, variae deorum dearumque imagines*).²¹¹ Oproti ostatním kronikářům si oblíbil slovanský jazyk a velice rád, ačkoliv ne vždy zcela správně svým čtenářům vysvětloval význam jednotlivých slov.²¹² Říši považoval za jakési soustátí, sestávající z jedné „velkoříše“ a z řady „maloříší“, v jejichž čele stál buďto král, nebo někdo jiný. Čechy, Poláky, ale i polabské Slované považoval buďto za věrné spojence, podřízený lid odvádějící povinný tribut Říši, nebo k Říši poslušné, tj. přátelské *gens* či *nationes*.²¹³ Ostatní Thietmarovy zprávy o zvycích a charakteru Slovanů souvisejí s kultem a náboženstvím (bod E).

Adam Brémský nesdílel nijak zvláštní vášeň pro bojové scény, strategii, jazykové rozbory nebo život slovanského obyvatelstva. Jelikož měl celý život blízko k misijní práci Hambursko-brémské arcidiecéze, setkával se s misionáři i účastníky jednotlivých tažení, zajímal se především o postup christianizačního procesu a s ním spojený vzestup jeho domovské arcidiecéze.²¹⁴ Druhou sférou jeho zájmu byla geografie, přičemž čtvrtá kniha jeho kroniky je považována za nejucelenější geografický a etnografický popis raně středověké střední, východní a severní Evropy. Právě z jeho popisu můžeme odvodit určité dobové představy o zemi obývané slovanským obyvatelstvem a regionem polabských Slovanů.²¹⁵ Kromě několika obecných frází nezaznamenal nic bližšího k výše uvedeným bodům A–C.²¹⁶

Adamův pokračovatel Helmold z Bosau se ve většině případů držel svého velikého vzoru. Oproti ostatním autorům měl ovšem jednu výhodu. Jeho domovská fara v Bosau na východním břehu Plönského jezera v podstatě sousedila s územím obývaným Slované. Sám Helmold je několikrát navštívil. Někdy kolem roku 1156 zavítal společně s biskupem Geroldem z Oldenburku do země Vagrů, aby v sídle biskupa oslavili svátek Zjevení Páně. Na mši v krutých lednových

---

210 Thietmar VIII. (4), s. 862.

211 Tamtéž VI. (17), s. 812; Epistula Brunonis..., s. 101.

212 Například Thietmar VI. (11), s. 286. K tomu Ernst EICHLER, *Nochmal zu Thietmars Umgang mit slavischen Namen in seiner Chronik*. In: *Namen des Frühmittelalters als sprachliche Zeugnisse und als Geschichtsquellen* (Ed. Albrecht Greule, Matthias Springer). Berlin 2009, s. 189–192.

213 Thietmarův koncept Říše ve vztahu ke svým sousedům viz. Jakub RAZIM, *Věrní Přemyslovci a barbarští Čechové*. Praha 2017, s. 121–122.

214 Shrnuje Libuše HRABOVÁ, *Osobnost a moc v 11. století: Adam Brémský o životě arcibiskupa Adalberta*. Olomouc 2001.

215 Viz pozn. 38 a 39.

216 Např. Adam II. (22), s. 79–80.

mrazech přišlo jenom málo místních Slovanů, mezi nimiž byl i Přibyslav, syn knížete Budivoje a synovec Jindřicha, obodritského knížete vrcholného období. V době Helmoldovy návštěvy byl pravděpodobně již starý Přibyslav zbaven veškeré moci. Přibyslav je oba pozval do svého domu, kde je královsky pohostil dvaceti druhy jídel. Patrně dojatý Helmold se při líčení této události rozhovořil o slovanské štědrosti a zvyklosti dávat cokoli, co bylo získáno orbou, rybařením či honbou, k obdarovávání druhých. Nejvíce ceněn byl ten, kdo dokázal shromáždit a rozdat více bohatství. Ačkoliv se mnozí podle Helmolda proto uchýlovali ke krádežím, nedostalo se jim veřejného odsouzení, neboť se vědělo, že co v noci dotyčný ukradl, zítra rozdá svým hostům. Pohostinství (*hospitalis*) a úcta k hostům patří proto k základním povahovým rysům Slovanů.²¹⁷ Odtud posléze pokračovali dále hlouběji do země Vagrů, kde navštívili svatyni zasvěcenou bohu Provovi, v níž se na počátku každého týdne (*sekunda feria*) scházel lid této země (*populus terre*) s knížetem (*regulo*). Zde je mile a okázale přijal (*cum grandi apparatu*) jakýsi Těšimír, pravděpodobně vagerský velmož (*potens*).²¹⁸ Zbylé zprávy, které Helmold zaznamenal, se týkaly opět kultu a rozličných pohanských rituálů.

Obdobné strohé zprávy ohledně zvyklostí a jiných prvků materiální kultury nacházíme i u Saxa Grammatica, posledního z pětice velkých kronikářů. Jeho dílo bylo sepsáno na objednávku biskupa Absalona z Roskilde, později arcibiskupa v Lundu, horlivého zastánce tvrdého dánského postupu vůči posledním svobodným slovanským knížectvím v Pomořansku a na Rujáně a jednoho ze strůjců pádu rujánské Svantovítovy svatyně v Arkoně. Autora proto v první řadě zajímala mytologická minulost dánského lidu a jejich statečné činy.²¹⁹ V druhé řadě sledoval Saxo výboje dánských králů a ničivé nájezdy slovanských lodí na dánské pobřeží.²²⁰

Slovanská etnická a kmenová identita se nemohla odvíjet od prvků materiální kultury, jelikož tomu nenapovídá regionální diference jednotlivých nálezů, minimální zmínky v písemných pramenech ani jejich postupné změny v průběhu historického vývoje. Výše nastíněné zprávy latinských kronikářů v podstatě podporují dobovou představu o kulturní monotónnosti všech Slovanů. Takové názory se objevovaly již mezi prvními písemnými doklady o migrujících

---

217 Helmold I. (82), s. 75.

218 Tamtéž I. (83), s. 75.

219 K tomu Poul GRINDER-HANSEN, *Die Slawen bei Saxo Grammaticus. Bemerkungen zu den Gesta Danorum*. In: Zwischen Reric und Bornhöved: die Beziehungen zwischen den Dänen und ihren slawischen Nachbarn vom 9. bis ins 13. Jh. Beiträge einer internationalen Konferenz, Leipzig, 4. - 6. Dezember 1997. Stuttgart 2001, s. 179–186.

220 Saxo VII., s. 373 (citováno dle Herrmann 1901).

Slovanech. V podstatě se jedná o kombinaci stereotypního vidění pohanských kmenů očima křesťanských latinských či řeckých autorů a obecné (většinou protikladné) charakteristiky barbarských národů. Barbaři za hranicemi civilizace většinou sdíleli stejné kulturní tradice, materiální kulturu i charakteristické vlastnosti. Nejsou ze své podstaty zlí ani násilníci, nýbrž upřímní a k cizincům pohostinní, ve válce si počínají odvážně, ale v zápalu boje jsou schopni páchat nejrůznější ukrutnosti, ačkoliv si cení daného slova, křesťan jim nemůže plně důvěřovat při uzavírání různých dohod, veškeré nepřízně osudu a počasí snášejí odolně, protože si tolik necení hmotného majetku.²²¹ Zmíněná nezištnost a pohrdání majetkem většinou sloužila jednotlivým autorům jako výtka vůči chamtivosti a posedlosti materiálním v křesťanských zemích. Pohanští Prusové si podle Helmolda nikterak necenili zlata, stříbra či jiného bohatství, jehož lesk otrávil křesťanský svět (nostro orbi) chamtivostí a pýchou, poněvadž všichni touží po tom, co pohané považují za bláto.²²² Citovaný popis od byzantského císaře Maurikiose obsahuje i poznámku, že všichni Slované bojují stejně a sdílí stejné zvyky i mravy. Sám Helmold v podobném duchu napsal, že Češi a Poláci užívají stejných zbraní i způsobů válčení (*eadem armorum facies et bellandi consuetudo*), přičemž v bitvách si počínají statečně, ale zároveň jsou nepostihnutelní v loupežení a zabíjení, aniž by měli slitování s kláštery, kostely či hřbitovy.²²³

Výše představený exkurz nám ukazuje, že slovanská identita se musela odvíjet pravděpodobně ve dvou základních rovinách. Zatímco první rovina vytvářela pocit příslušnosti k lokální komunitě a poskytovala jednotlivci základní ukotvení ve světě, druhá spojovala tohoto jednotlivce s vyššími kmenovými složkami a umožňovala dotyčnému definovat vlastní já v kontrastu s cizinci za hranicemi jeho kulturního okruhu. Jinými slovy – v první rovině se člověk identifikoval se svojí primární a sekundární sociální skupinou, tj. rodinou, přáteli, sousedy, a dále si byl tyto skupiny schopen spojit s určitým místem, jehož střed představoval zároveň střed světa každého jednotlivce.²²⁴ Jednalo se v podstatě o interakci „malého světa“ jednotlivých lidí s okolním „velkým světem“. Střed tohoto malého světa byl místem, kde stál rodinný krb dotyčného, jímž

---

221 Takto o Slovanech kupříkladu psal v 6. století byzantský císař Maurikios (*Strategikon* XI., s. 120) nebo byzantský historik Prokopios (překlad vybraných pasáží Lubor NIEDERLE, *Život starých Slovanů* 1. Praha 1911, s. 25–26).

222 Helmold I. (1), s. 12.

223 Tamtéž I. (1), s. 12.

224 Obdobně uvažoval i pro nově vznikající společnost v křižáckých státech Andrew BUCK, *Settlement, Identity and Memory in the Latin East: An Examination of the Term “Crusader States”*. *The English Historical Review* 135, 2020, s. 271–302, zde s. 272.

procházela pomyslná osa celého světa nakloněná k Polárce.²²⁵ V okruhu tohoto středu žijí jedinci hovořící stejným jazykem a uctívající bohy prostřednictvím totožných rituálů. Způsoby dorozumívání a formy komunikace s bohy nebo předky byly voleny na základě společenského souhlasu dané menší či větší komunity. Tím se opět dostáváme k otázce, jestli etnicita reprezentuje celý kulturní region sdílející stejný historický původ, anebo se jedná o objektivní kombinaci charakteristických rysů více skupin v rámci větší etnicko-kulturní oblasti (*Merkmalskombination*). Výše zmínění Frankové se ve svém pohřebním ritu mohli lišit od Alamanů, aniž by si to uvědomovali.²²⁶

Druhá vrstva naproti tomu spojuje jednotlivce se společenskými autoritami na úrovni regionální, kmenové i nadkmenové, a to prostřednictvím kupříkladu mýtu o společném původu, kolektivní vzpomínce na dávnou jednotu nebo někdy až mýtické povahy dané osoby či místa. Hlavní povinnost kmenové i nadkmenové autority představovalo zajistit bezpečí onomu malému světu každého jednotlivce a především umožnit pokračování kmenové tradice, tj. kultu, na němž se buďto přímo podíleli, nebo alespoň garantovali jeho existenci. Kmenová a svazová knížata, kmenová shromáždění, místní stařešinové, centrální svatyně, to všechno plnilo mimo jiné úlohu ručitele kmenového kultu, a tudíž stability zmíněného malého světa.

Z uvedeného popisu je rovněž patrné, že slovanský člověk si svoji identitu vytvářel buďto na základě svých vlastních zkušeností a vštípených hodnot (tj. první rovina/identita prožívaná), nebo prostřednictvím zprostředkovatelů, což byly regionální, kmenové a nadkmenové autority. Výrazným pojátkem mezi první a druhou rovinou, malým a velkým světem, byl tedy u Slovanů jazyk a především kmenový kult. Právě o pohanském náboženství a zvycích s ním spojených zanechala zmíněná pětice kronikářů vytyčeného období nejvíce zpráv.²²⁷

Jak již bylo výše zmíněno, pro člověka středověku nebyla identita nic naprosto neměnného a zejména její projevy v materiální kultuře mohly být poměrně snadno zaměňovány. V některých případech mohlo dojít i ke změně tak fundamentálních prvků jako například jazyka, náboženství nebo vrchní kmenové autority. U Slovanů v Polabí představoval jazyk a kult výše zmíněnou neměnnou složku, na níž celý koncept etnické a kmenové identity stál. Příchod nového, většinou

---

225 Více Nigel PENNICK, *Pagan Magic of the Northern Tradition: Customs, Rites and Ceremonies*. Rotchester 2015.

226 Sebastian BRATHER, *Ethnische Interpretationen...*, s. 313.

227 Přehled jednotlivých latinských zpráv s kritickými poznámkami sestavil Jiří DYNDÁ, *Slovanské pohanství ve středověkých latinských pramenech*. 2017.

německy mluvícího obyvatelstva a postupná germanizace v průběhu východní kolonizace nakonec vedly k zániku slovanského etnika v Polabí. I pro dnes žijící Lužické Srby je jazyk téměř jediným pojítkem s minulostí, kterého se i přes svůj současný bilingvismus nikdy nevzdali. Samotný název jejich národa je pouze přeneseným propriem, protože historičtí Srbové žili mezi Sálou a Labem, kdežto hlavní sídelní oblast Lužických Srbů leží v bývalém kraji Lužičanů a Milčanů.²²⁸ Díky jazyku, respektive jazykové bariéře rozpoznával jedinec základní rozdíly mezi ním a cizinci (*we vs them perspective*). Meklenburský biskup Boso (mezi lety 968–970), který působil v Polabí jako misionář, velice rychle pochopil nezbytnost ovládnutí slovanského jazyka, jemuž se sám naučil. Přes veškerou snahu se jeho upřímné úsilí neobešlo bez překážek. Patrně z důvodu špatné výslovnosti měli Slované zkomolit slova *kyrie eleison* na *ukrivolsa*, což mělo znamenat „v křoví stojí olše“.²²⁹ Většina obyvatelstva si rovněž byla vědoma odlišnosti vlastního kultu od náboženství cizinců, což pro pohanské society nikdy nepředstavovalo žádný ideologický či existenciální problém.²³⁰

---

228 Christian LÜBKE, *Christianity and Paganism as Elements of Gentile Identities to the East of the Elbe and Saale Rivers*. In: Franks, Northmen, and Slavs. Identities and State Formation in Early Medieval Europe (Ed. Ildar Garipzanov, Patrick Geary and Przemysław Urbańczyk). Turnhout 2008, s. 189–204, zde s. 190.

229 Thietmar II. (37), s. 85–86.

230 Christian LÜBKE, *Christianity and Paganism...*, s. 193–194.

Schéma 6: *Kmenová a etnická identita (prožívaná a zprostředkovaná)*

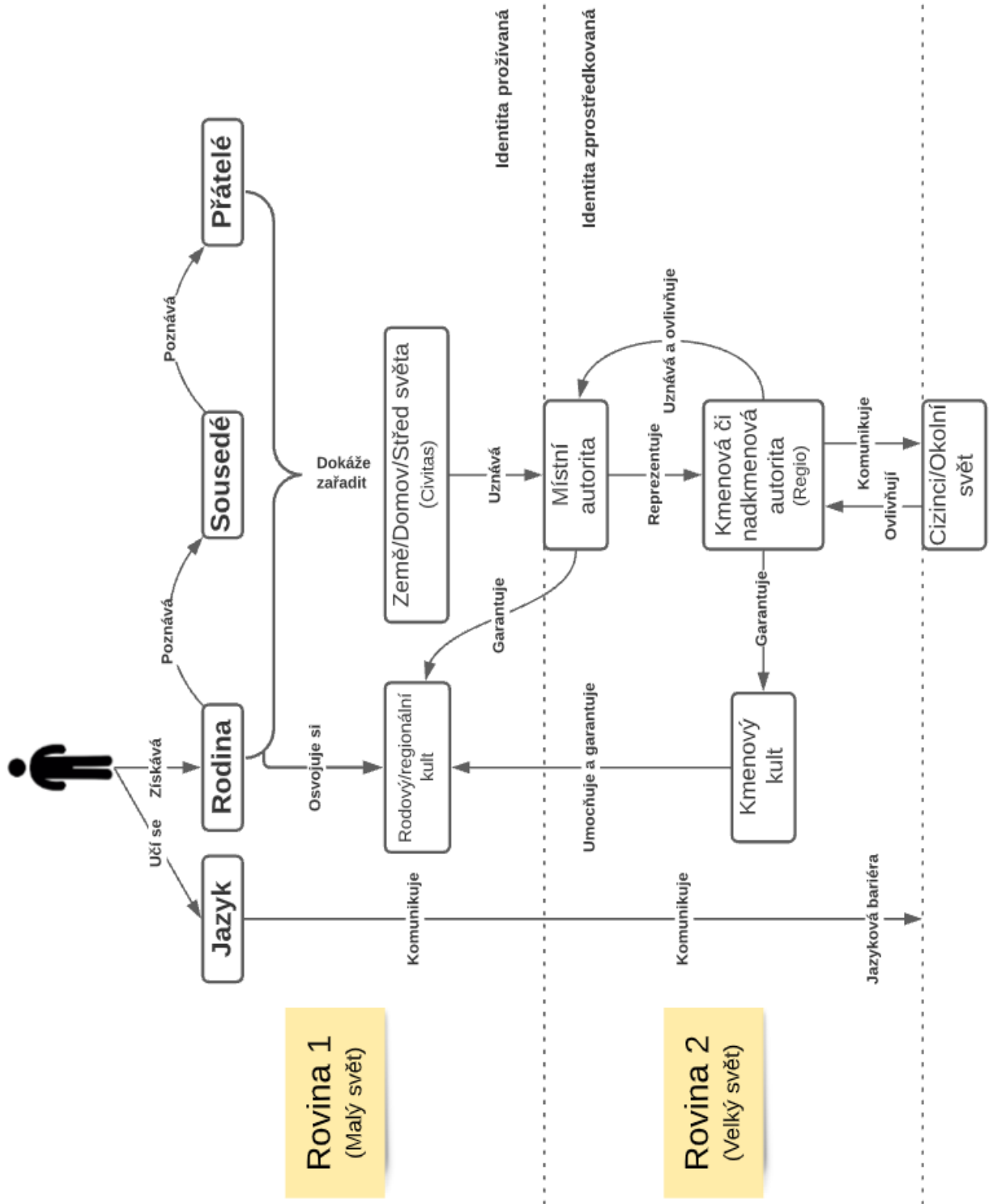

Schéma 6 nám znázorňuje dvě zmíněné roviny, jejichž jednotlivé prvky vytvářely etnickou a kmenovou identitu Slovanů v Polabí. Zatímco rodina, sousedé, přátelé a regionální/rodový kult vytvářeli společně v mysli jednotlivce povědomí o vlastní příslušnosti k místní komunitě na určitém území (*we perspective*), zprostředkovaly regionální, kmenové či nadkmenové autority ideu sounáležitosti s větším celkem, čímž se zároveň hlouběji vysvětlovaly rozdíly, které zmíněný celek odlišovaly od cizinců (*we vs. them perspective*). Jedná se opět o kombinaci proměnných a stálých prvků. Zatímco v první rovině přicházely změny buďto velice pomalu, nebo vůbec, koncept identity zprostředkované se mohl změnit velice rychle – ať už svržením a následným nahrazením kmenových či nadkmenových elit, nebo archeologií zaznamenanými změnami v materiální kultuře (zbraně, způsoby odívání, import luxusních výrobků, atd.).²³¹ Na tomto místě se práce vymezuje vůči starším úvahám kladoucím kulturu, vztah k danému území, pocit vzájemné solidarity a povědomí o společném původu či historii na stejnou úroveň v pomyslném schématu etnické a kmenové identity.²³² Většina z uvedených prvků spadala do tzv. zprostředkované identity, kterou lze považovat za onen situační konstrukt a podle historičky Janet Nelson i za operační taktiku kmenových a nadkmenových elit.²³³ Podstatnější složku představoval tedy kromě jazyka kmenový a regionální/rodový kult, u něhož by případné změny vedly k hlubší krizi vlastní identity. Lze tedy souhlasit s Dietrichem Kurzem, že opuštění tradičního kmenového kultu znamenalo potencionální větší ohrožení kmenové identity než cokoliv jiného.²³⁴

Smysl existence regionálních a kmenových autorit byl pro místní obyvatelstvo kromě praktických záležitostí jako efektivní obrana či komunikace závažných témat v jejich roli garantů pokračování rodových i kmenových kultů. Garance hrála, jak bude ještě níže zmíněno, pravděpodobně větší roli než samotná participace. Z tohoto důvodu by eventuální christianizace kmenových či nadkmenových autorit nemusela způsobit tak závažné problémy, pokud tím nebyla dotčena existence kmenového kultu. Tím se dostáváme k otázce významu těchto kultů pro identitu slovanského člověka ve středověku.

---

231 O změnách materiální kultury a napodobování franských trendů slovanskými eliami viz Ingo VON GABRIEL, „Imitatio imperii“..., s. 357–367.; TÝŽ, „Imitatio Imperii“ *am slawischen Fürstenhof zu Starigard / Oldenburg (Holstein)*. In: Trudy u mezduнародnogo kongressa slavjanskoj archeologii: Kiew, 18.-25 Sept. 1985. Moskva 1987, s. 50–66.

232 Takto například Anthony D. SMITH, *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford 1989.

233 Janet L. NELSON, *Frankish Identity in Charlemagne's Empire*. In: Franks, Northmen, and Slavs. Identities and State Formation in Early Medieval Europe (Ed. Ildar Garipzanov, Patrick Geary and Przemysław Urbańczyk). Turnhout 2008, s. 71–86, zde s. 74.

234 Dietrich KURZE, *Slawische Heidentum...*, s. 49.

2.1.1. Role kultu v utváření kmenové identity.

Cílem tohoto pododdílu není rekonstrukce slovanského duchovního života a liturgie za pomoci spojování roztroušených písemných zpráv z různých oblastí střední a východní Evropy. Podobné rekonstrukce byly provedeny již v minulosti předními religionisty a kulturology.²³⁵ V tomto bodě by práce nepřinesla příliš mnoho nového. Ačkoliv se nám o pohanských kultech v Polabí dochovalo oproti jiným slovanským regionům poměrně více zpráv, plná rekonstrukce, a tím pádem i hlubší vhled nejsou dnes možné. Od poloviny 19. století docházelo v německé i české historiografii k cílenému propojování germánských a slovanských motivů, přičemž zde svoji roli sehrála akutní potřeba jasně definovaného pantheonu a souboru rituálů.²³⁶ Pro tento účel byla využívána i řada pozdějších méně relevantních pramenů či dochované zlomky ústní lidové slovesnosti a lidových legend. Podobné konstrukce dodnes vycházejí z představ o větší či menší homogenitě slovanské kultury a náboženských představ pocházející většinou z doby před migračním obdobím.²³⁷ Samozřejmě tím předkládaná práce nezpochybnuje existenci paralel, které v některých případech spojovaly více regionů slovanského světa.²³⁸

Písemné prameny nám poskytují často tendenční představy o jednotlivých náboženských rituálech. Ačkoliv středověcí autoři vírou pohanských Slovanů ze své podstaty opovrhovali, někteří, jako například kronikář Thietmar nebo mnich Ebbo, nedokázali odolat a svým čtenářům některé podivuhodné barbarské pověsti popsali.²³⁹ Jejich interpretace se ovšem nutně nemusela potkávat s realitou. Tzv. *interpretatio christiana* se rodilo v hlavách zbožných kronikářů, jejichž myšlenkový svět byl založen především na znalosti biblických textů, antické literatury a znalostech o tzv.

---

235 Takto dříve postupoval například Franz ZAGIBA, *Das Geistesleben der Slaven im frühen Mittelalter. Die Anfänge des slavischen Schrifttums auf dem Gebiete des östlichen Mitteleuropa vom 8. bis 10. Jahrhundert*. Wien/Köln 1971.

236 Slovenský jazykovědec a amatérský historik Ján Kollár ve svých pamětech vzpomíná, jak přispěl k úpravě německého vydání knihy Heinricha Ludena *Geschichte des Teutschen Volkes*, když ho po jedné z Ludenových přednášek upozornil, že spojuje dohromady germánskou a slovanskou mytologii, a vysvětlil mu význam jmen jednotlivých bohů i kmenových názvů polabských Slovanů (Ján KOLLÁR, *Prózy*, Praha 1956, s. 157–158). Je ovšem nutno poznamenat, že Kollár ve svých pozdějších pojednání o Slovanech v Itálii postupoval ještě tendenčněji.

237 Leszek Paweł SŁUPECKI, *Why Polish Historiography has Neglected the Role of Pagan Slavic Mythology*. In: *Inventing the Pasts in North Central Europe: The National Perception of Early Medieval History and Archaeology* (Ed. Matthias Hardt, Christian Lübke, Dittmar Schorkowitz, Stefan Troebst, Klaus Meyer). Berlin 2003, s. 266–272.

238 Komparativní metodu využil například Jiří DYNDA, *The Three-Headed One at the Crossroad: A Comparative Study of the Slavic God Triglav*. *Studia Mythologica Slavica* 17, 2014, s. 57–82.

239 Hans-Werner GOETZ, *Die Slawen in der Wahrnehmung Thietmars von Merseburg zu Beginn des 11. Jahrhunderts*. *Lětopis* 2, 2015, s. 103–118, zde s. 110.

křesťanském světě.²⁴⁰ Nicméně těžiště jejich zájmu byl samotný christianizační proces. V následujícím textu bude využito pouze zpráv týkajících se Polabí nebo sousedního Pomořanska, poněvadž jeho účelem není ani popisovat jednotlivé rituály a božstvo uctívané polabskými Slovaný, ani studovat organizační strukturu společných kultů. Tím by docházelo k vytváření nového umělého konceptu a vnučování jasně vymezeného řádu, kde nutně být nemusel. Přijmeme-li předpoklad, že Slované vnímali svět, v němž žili, jako jedno velké *sacrum*, kde lidé, bohové a různé nadpřirozené bytosti žili nikoliv vedle sebe, nýbrž společně jeden s druhým, pak je rovněž nutné rezignovat na tradiční rozdělení sakrální a profánní sféry, jaké známe z křesťanské Evropy. Bariéry, pokud vůbec existovaly, musely být vzájemně propustné.²⁴¹ V tomto směru můžeme slovanské pohanství v Polabí vnímat jako kombinaci duchovních a světských prvků spjatých s každodenním společenským (narození, sňatky, úmrtí), pracovním (prosby za úrodu), duchovním (věštby, ochrana před zlými duchy) i politickým (sněmy, válka) životem jednotlivce.²⁴² Tuto definici je však zapotřebí doplnit o tři důležité informace.

Za prvé – pohanství polabských Slovanů nepředstavovalo ideologicky jednotný a dogmaticky přesně vymezený koncept náboženských představ. Nebylo přijímáno jako jediná zjevená pravda, takto k víře přistupovali křesťané, nikoliv pohané. Tradiční kultury se v latinských písemných pramenech objevují ve dvou podobách, a sice v křesťanském pejorativním pojetí (*cultores idolorum, ydolatria, error paganorum*), nebo v mnohem příznivějším světle ve chvíli, kdy dotyčný autor parafrázoval slova samotných pohanů o vlastním náboženství (*habuit, patria leges, leges antiquae, prisca patrum consuetudo*).²⁴³ Předpokládejme pro tuto chvíli, že zprostředkované pojmy alespoň sémanticky odrážejí skutečnost, s jakou bylo pohanské náboženství vnímáno svými nositeli. Výrazy jako *leges, habitus a consuetudines* spojuje jedno významné slovo – řád. Nejednalo se tedy o nějakou nepsanou ústavu či soubor zákonů dané země, nýbrž opěrný pilíř stability světa celého kmene i jednotlivce. Misionář Ota z Bamberku, jehož tři pozdější životopisy nám poskytují nejvíce relevantních zpráv o procesu christianizace v Pomořansku a částečně i Polabí, byl ve Štětíně přijat místním obyvatelstvem spíše nevráživě, načež mu bylo zakázáno kázat křesťanskou víru.

---

240 K tomu Stanisław ROSIK, *The Slavic Religion in the Light of 11th and 12th Century German Chronicles (Thietmar of Merseburg, Adam of Bremen, Helmold of Bosau)*. Leiden 2020, s. 10–38.

241 Przemysław URBAŃCZYK, *The Politics of Conversion in North Central Europe*. In: *The cross goes north: processes of conversion in northern Europe, AD 300–1300* (Ed. Martin Oswald Hugh Carver). Woodbridge 2003, s. 15–27.

242 Tamtéž, s. 16–17.

243 Shrnuje Jan DYNDA, *Slovanské pohanství...*, s. 13–14.

Tvrdošijný odpor Štětínských vysvětloval jejich mluvčí tím, že místní lidé jsou spokojeni s náboženstvím, které mají („... *contenti sumus religione quam habemus.*“).²⁴⁴ Mezi křesťany jsou totiž vrazi a zloději, co uřezávají nohy, vypichují oči a všemožně škodí svým křesťanským bratřím.²⁴⁵ Štětínští odmítli zprvu náboženství, o němž se domnívali, že není schopno zajistit řád a harmonii ve světě lidí. Víra zlodějů a vrahů by přinesla jenom zmatky. Vůli naslouchat projevíli obyvatelé Štětína až poté, co se dozvěděli, že případné přijetí křtu by je mohlo ušetřit válečných útrap, zabezpečit věčný mír (*perpetuae pacis stabilitatem*) a snížit tribut odváděný tehdy polskému králi.²⁴⁶

Za druhé – v souvislosti s předchozím odstavcem je nezbytné připomenout výše zmíněný názor, že pohanské kultury (ať už regionální/rodové či kmenové) nemohly vytvořit společnou frontu proti křesťanům. Koncept svaté války byl pro pohany neznámý a oproti křesťanům mohli v případě, že se prokázala moc a užitečnost křesťanského Boha, a to v osobních (úroda, zdraví) či celospolečenských záležitostech (mír, stabilita), tohoto Boha zařadit po bok ostatních božstev slovanského pantheonu. Užitečnost se však někdy mohla z pohledu církve nesprávně vztáhnout k určité osobě. Tento příklad ilustruje známá anekdota z Bamberku, kdy se někdy v průběhu 11. či 12. století měl vrátit jakémusi Slovanu zrak poté, co se modlil ke králi Jindřichovi II., čímž se zároveň přesvědčil, že *deus teutonicus* je silnější a mocnější.²⁴⁷ Přínosnost nového náboženství pro celospolečenské záležitosti zase vystihuje epizoda popisující drzou odpověď obodritského knížete Niklota biskupovi Geroldovi z Oldenburku. Podle kronikáře Helmolda měl Niklot biskupovi doporučit, aby uctíval Boha, který dle něho na nebesích, kdežto sám Niklot bude uctívat biskupa samotného, protože nic jiného nepotřebuje.²⁴⁸ Ve stejné kapitole si výše zmíněný Přibyslav postěžoval na těžké životní podmínky Slovanů, přičemž zmínil, že pokud budou dána Slovanům stejná práva, budou rádi křesťany, vystaví kostely a nebudou se vzpouzet placení poplatků.²⁴⁹ Náboženství samozřejmě pomáhalo udržovat tradice předků (*patrum consuetudo*), které se v minulosti osvědčily pro udržení míru a stability. Nicméně, stejně jako se kdysi dávní předkové

---

244 Herbord II. (26), s. 148–149 (citováno dle Dynda, 2017).

245 Tamtéž II. (26), s. 149.

246 Tamtéž II. (26), s. 149: „*Quod consilium ubi civibus compertum fuit, timebant quidem, tamen rogabant, ut mitterentur legati suos cum illis hac ratione profecturos dicentes, ut si apud duces perpetuae pacis stabilitatem obtinere tributumque alleviare queant...*“

247 Epizodu analyzoval Christian LÜBKE, *Christianity and Paganism...*, s. 194–195.

248 Helmold I. (83), s. 76.

249 Tamtéž s. 77.

svázali dobrovolně s určitými božstvy, mohou se jejich potomci od nich za výše uvedených podmínek do určité míry odpoutat.

Za třetí – stejně jako neexistovala pohanská jednota ve smyslu ideologické výbavy, organizační struktury i zajišťovacího personálu, nemusela být jednotlivá božstva uctívána všemi příslušníky kmene či nižších kmenových jednotek. Helmoldova zpráva o třech hlavních božstvech všech tří hlavních obodritských kmenů patrně popisuje pouze kmenový kult udržovaný v centrálních svatyních (viz níže). K hlavním božstvům se pravděpodobně upínala především elita, protože ta byla spojena s válečnictvím (posvátné zbraně či praporečky ve svatyních, život a smrt) a rozhodováním na celokmenové nebo nadkmenové úrovni (věštění budoucnosti či válečného štěstí). To samozřejmě neznamená, že by lid žijící na venkovských sídlech byl z uctívání těchto božstev vyloučen (kupříkladu během války), ale těžiště jejich zbožnosti se nacházelo spíše na lokální úrovni.

Vyhnout se zcela této komparativní a historicko-kontextuální metodě není možné. Dizertační práce se ovšem ve svém výkladu snaží zohlednit spíše regionální aspekty kulturního a společenského vývoje slovanského etnika v Polabí. Z tohoto důvodu se bude snažit v následujícím pododdílu za pomoci dostupných písemných pramenů postihnout roli kmenového a regionálního/rodového kultu při utváření kmenové identity jednotlivce a pokud možno se vyvarovat přílišné strukturalizace jednotlivých složek pohanského náboženství polabských Slovanů.

Každodennost pohanského obyvatelstva byla neodmyslitelně spojena s uctíváním vybraných božstev či nadpřirozených entit obývajících každý kout zmíněného „malého světa“. Neexistovalo zde tak zřetelné rozdělení sakrálních a světských záležitostí.²⁵⁰ Život každého jednotlivce se odvíjel spíše od regionálního/rodového kultu, s nímž byly spojeny nejdůležitější události jeho života jako například svatba, prosby za dobrou úrodu nebo samotné úmrtí.²⁵¹ Jednalo se o rituály, na nichž se podílela i jeho rodina, sousedé či přátelé, což utvrzovalo komunitní pocit sounáležitosti a zároveň vztah k nadpřirozeným bytostem obývajícím místní lesy, louky či řeky. Thietmar ve své kronice zmínil kupříkladu vysoký kopec (*monte nimis excelso et grandi*), jež měli mít místní obyvatelé v nesmírné úctě a na jehož vrcholu měli uctívat své bohy.²⁵² Provozování

---

250 Jiří DYNDÁ, *Slovanské pohanství...*, s. 15.

251 Christian Lübke, *Christianity and Paganism...*, s. 193.

252 Thietmar VII. 59, s. 472.

regionálního/rodového kultu se odehrávalo buďto přímo v domech jednotlivých obyvatel, nebo na vybraných místech (posvátné kameny, stromy, řeky, háje), která jsou ovšem archeologicky obtížně doložitelná.²⁵³ Místo samotné nemuselo být vždy nějak přesně označeno, nicméně se zde mohly nacházet sošky malých bůžků či předků (*penates, dei domestici*).²⁵⁴ Kronikář Helmold při své návštěvě svatyně boha Proveho poznamenal, že Slované „*mají mnoho domácích bůžků a model, jimiž oplývá každá vesnice*“, přičemž „*všichni obyvatelé mají rozličné způsoby modlářství a neshodnou se na stejném pověrečném obyčeji. Jedni vystavují v chrámech sochy vybájených tvarů, jako je modla Podaga, jiní bozi přebývají v lesích nebo hájích... Mají rovněž mnohotvárné božské bytosti, jimiž přisuzují pole a lesy, smutky a rozkoše*.“²⁵⁵ Těžko vysvětlitelné jméno oné modly Podagy ztotožnil Zdeněk Váňa s jakýmsi božstvem počasí.²⁵⁶ V jiné části své kroniky zase Helmold napsal, že „*venkovské oblasti, ale i větší města oplývají háji a domácími bůžky... přičemž v celé Sclavanii se rozmohlo uctívání mnoha různých démonů*.“²⁵⁷ Thietmar Merseburský se zase zmínil o posvátném háji *Zutibure* na půli cesty z dnešního Lipska do Lützeny, jenž se těšil veliké úctě místních Srbů. Na místě vyvráceného háje nechal Thietmarův předchůdce, biskup Wigbert z Merseburku, vystavět křesťanský kostel.²⁵⁸ Tito bohové nižšího řádu, nebo lépe řečeno nadpřirození ochránci rodiny (*Genii familiares*) představovali nejen běžnému člověku nejbližší kontakt se světem bohů, duchů a předků, nýbrž i nejdéle přežívající relikty slovanského pohanství a nejobtížnější překážku pro křesťanské misionáře v pokročilé fázi christianizace.²⁵⁹

Kmenový kult, jehož centrum (*sanctimonium universe terre*) se nacházelo pravděpodobně v nějaké větší svatyni (dosud neobjevená *Rethra*²⁶⁰, Starigard/Oldenburk, Arkona na Rujáně,

---

253 Michael MÜLLER-WILLE, *Heidnische Opferplätze im frühgeschichtlichen Europa nördlich der Alpen: die archäologische Überlieferung und ihre Deutung*. Göttingen 1989. Nověji Martin KUCKENBURG, *Kultstätten und Opferplätze in Deutschland: von der Steinzeit bis zum Mittelalter*. Darmstadt 2007.

254 Např. Thietmar VII. (69), s. 483–484.

255 Helmold I. (84), s. 159: „*Preter penates enim et ydola, quibus singula oppida redundabant... Est autem Sclavis multiplex ydololatrie modus, non enim omnes in eandem superstitionis consuetudinem consentiunt. Hii enim simulachrorum ymaginarias formas pretendunt de templis, veluti Plunense ydolum, cui nomen Podaga, alii silvas vel lucos inhabitant... Multos etiam duobus vel tribus vel eo amplius capitibus exsculptunt*.“

256 Zdeněk VÁŇA, *Svět slovanských bohů a démonů*. Praha 1990, s. 95.

257 Helmold I. (52), s. 52: „*... per universam Sclaviam multiplex ydolorum cultura errorque superstitionum... nam quibus agri et oppida redundabant*...“

258 Thietmar VI. (37), s. 320.

259 K tomuto tématu Martin PITRO, Petr VOKÁČ, *Bohové dávných Slovanů*. Praha 2002.

260 V současné době existuje více než 30 možných míst, do níž byla *Rethra* v minulosti lokalizována. Shrnuje Rainer SZCZESIAK, *Auf der Suche nach Rethrea!: Ein interessantes Kapitel deutscher Forschungsgeschichte*. In: Siedlung, Kommunikation und Wirtschaft im westslawischen Raum: Beiträge der Sektion zur slawischen Frühgeschichte des 5.

Brandenburk, Gana/Jahna u Míšně), nemusel nutně uctívat stejné bohy za pomoci zcela identických rituálů, jako tomu bylo v kultu rodovém/regionálním. Helmold ve svém popise opětovného vzestupu pohanství po smrti dánského prince a obodritského vládce Knuta Lavarda poznamenal, že existují čtyři hlavní božstva země Vagrů (Prove), Obodritů (Svarožič/Radagast, Polabanů (Živa) a Rujanců/Ránů (Svantovít)²⁶¹, jejichž kultu, oběti a úlitby obstarával sbor kněžích (*flamines*), kteří prováděli nejrůznější obřady a vyhlášovali podle svých věštb slavnosti k počtě těmto božstvům.²⁶² Určité rituály, jako bylo kupříkladu známé věštění osudu za pomoci věštných losů či bílého koně překračujícího na zemi ležící oštěpy v Rethře²⁶³ nebo předpovídání hojnosti v Arkoně²⁶⁴, se patrně mohly odehrávat pouze na vyhrazeném místě, čímž docházelo k umocňování jednak religiozity lidí vyznávající regionální/rodové kultu, jednak i významu dotyčné lokality a svatyně. Dalším speciálním rituálem, který se odehrával pouze v těchto větších centrech, mohlo být obětování (či spíše popravy) válečných zajatců nebo nepřátelských kněžích. Merseburský biskup Jan Scotus byl po svržení knížete Gotšalka v roce 1066 obětován v Rethře bohu Svarožičovi/Radagastovi (*Deo suo Radigasto*).²⁶⁵ V roce 1004 v rámci bojů mezi polským knížetem Měškem I. a českým Boleslavem II. dobyli Lutici s pomocí českého vojska blíže nejmenovaný hrad (*urbs*), jehož správce (*dominus*) předal podle Thietmara Luticům sám Boleslav, aby jej přímo před branami onoho hradu obětovali svým bohům (*diis fautoribus*).²⁶⁶ Oběť byla vykonána před výše zmíněnými obrazy či prapory, jež si Luticové přinesli právě z Rethry, kde byly po dobu míru uchovávány.²⁶⁷ V centrálních svatyních se rovněž řešily záležitosti týkající se uzavírání smluv, přísah či blíže neznámých forem ordálu. Nutno ovšem poznamenat, že pro oblast Polabí nám písemné prameny neposkytují žádnou jasnou

---

Deutschen Archäologenkongresses in Frankfurt an der Oder, 4. bis 7. April 2005 (Ed. Felix Biermann, Thomas Kersting). Langenweißbach 2007, s. 313–334.

261 Soupis známých zpráv o těchto božstvech viz Martin PITRO, Petr VOKÁČ, *Bohové...*, s. 92–102, 141–142 a 144.

262 Helmold I. (52), s. 52: „... Prove deus Aldenburgensis, terre, Siwa dea Polaborum, Radigast deus terre Obotritorum. Hiis dicati erant flamines et sacrificiorum libameta multiplexque religionis cultus... autem Sclavorum nimina propollet Zvantevith, deus terre Rugianorum...“

263 Thietmar VI. (24), s. 302–303.

264 Saxo XIV. (39), s. 204. (Citováno dle Dynda 2017). K rituálu Dušan TŘEŠTÍK, *Mýty...*, s. 7–8.

265 Helmold I. (23), s. 28.

266 Thietmar IV. (12), s. 146.

267 Tamtéž VI. (23), s. 302.

zprávu.²⁶⁸ Výjimku tvoří případ jakési rujánské ženy (*matrona*) obviněné z cizoložství svým manželem, jež svoji nevinu dokázala ordálem železa, a to přímo v křesťanském kostele.²⁶⁹

Christian Lübke přirovnal tato centra ke katedrálám, farním kostelům či klášterům.²⁷⁰ Tento závěr je ovšem poněkud nepřesný, a to hned z několika důvodů. Ačkoliv pohanské kultury v Polabí vykazovaly poměrně vysokou úroveň organizovanosti, těžiště individuálního kontaktu s bohy a předky zůstávalo převážně v malých svatyních a lokálních posvátných místech, nacházejících se ve zmíněném středu světa. Křesťanská nauka učila věřící hledět alespoň ve svých myslích k Římu (*caput mundi*) a Jeruzalému (*umbilicus mundi*).²⁷¹ Navíc přirovnání ke křesťanským svatostánkům navozuje fixní představu o centralizované a pevné hierarchii kněžského sboru. Komunikace a jakási jednota v teologických otázkách byla mezi regionálními a centrálními svatyněmi spíše povrchní. Místní posvátné háje či obětní kameny zpravidla své kněze neměly a místní komunita se obracela na místní moudré stařešiny, potulné léčitelé/čaroděje, vědky (*pythonissae*) nebo věštce/vědomce (*magi*).²⁷² Rituály a oběti zpravidla vykonával otec rodiny. Stálý kněžský sbor (*sacerdos, pontifex, ministri*)²⁷³ existoval prakticky pouze ve velkých svatyních, kde probíhaly výše zmíněné rituály, které ze své podstaty vyžadovaly přítomnost „povolanejších“ osob. Pouze v případě Luticů a především Rujanců na sebe strhlo kněžstvo centrální svatyně více funkcí v rámci celé kmenové společnosti (viz níže), načež si dokázalo vytvořit síť podřízených menších svatyní pod správou jim podřízených kněží. Na Rujáně tento vývoj patrně ovlivnila i rozloha samotného ostrova činící zhruba 50 km od severu k jihu a 43 km od západu k východu. Saxo Grammaticus se ve svém popisu vzestupu Arkony zmínil o existenci svatyní na různých místech ostrova, v nichž žili kněží nižší důstojnosti (*per supparis dignitatis ac minoris potentie*).²⁷⁴ Nejasně tuto hierarchii naznačil i životopisec Oty Bamberského Herbord u Pomořanů, ale pouze v rámci Štětína, nikoliv většího

---

268 K tomu Vladimír PROCHÁZKA, *Přísaha, ordál a svědectví u polabsko-pobaltských Slovanů*. Vznik a počátky Slovanů 2, Praha 1958, s. 169–181, zde s. 171 a 177.

269 Saxo XIV., s. 579–80 (Citováno dle Hermann 1901).

270 Christian LÜBKE, *Religion und ethnisches Bewußtsein bei den Lutizen*. Światowit 40, 1995, s. 70–90, zde s. 84.

271 Beat WOLF, *Jerusalem und Rom: Mitte, Nabel, Zentrum, Haupt. Die Metaphern „Umbilicus mundi“ und „Caput mundi“ in den Weltbildern der Antike und des Abendlands bis in die Zeit der Ebstorfer Weltkarte*. Berlin 2010, s. 163–206.

272 Vita Prieflingensis II. (21), s. 81: „...Dixit etiam eis... domos ydolorum non construant, phytonissam non adeant, sortolegi non sint...“ (latinský text a citace dle Dynda, 2017).

273 Thietmar VI. (24), s. 302; Helmold I. (84), s. 159.

274 Saxo XIV. (39), s. 206: „Alia quoque fana compluribus in locis hoc numen habebat quae per supparis dignitatis ac minoris potentiae flamines regebantur“ (citováno dle Dynda, 2017).

kraje.²⁷⁵ U těchto centrálních svatyní lze předpokládat i určitý přesah a možná i udržování kontaktů s okolními slovanskými regiony. Zmíněný zvyk předpovídat válečné štěstí za pomoci bílého koně zachytily písemné prameny, a to v již zmíněné Rethře, dále také na Arkoně²⁷⁶ a ve Štětíně.²⁷⁷

Role centrálních svatyní a místního kněžského sboru byla tudíž odlišná od křesťanských katedrál a farních kostelů. Předně nebyla síť regionální svatyní nijak pokročile organizována a zařazena do jakési církevní administrativní oblasti. Role kultu udržovaného v centrálních svatyních (v práci nazýván jako kmenový) spočívala především v umocňování dosahu kultů regionálních a poskytování služeb, které tyto lokální kulty poskytovat nemohly buď z pouhé podstaty dotyčné služby, či z důvodu absence povolané osoby, tj. kněze. Tímto způsobem centrální svatyně v součinnosti s kmenovými či nadkmenovými autoritami zajišťovaly existenci a pokračování kmenového i regionálního kultu (viz schéma 6). Poznamenejme, že existence kněžského sboru ve smyslu osob specializujících se na věci spojené s kultem pro sféru náboženství a s oblastí práva pro záležitosti světské, je explicitně doložena pouze u polabských Slovanů. Zcela unikátní zpráva kronikáře Helmolda uvádí dokonce i jméno (Mike) jednoho z kněžích pohanské svatyně boha Proveho v Oldenburku.²⁷⁸ S tímto faktem je spojen i problém, jakým způsobem bychom měli rozlišovat zmíněné kněze v centrálních svatyních a skupinu čarodějů, léčitelů a vědem.²⁷⁹

Úloha kněžích nebyla na rozdíl od potulných léčitelů a vědem cestovat krajem a tím přenášet kult centrální svatyně do jednotlivých osad, právě naopak. Kmenový kult byl spjat s jednou konkrétní oblastí a úlohy regionálního a kmenového kultu se nemísily. Naproti tomu cesty obyvatelstva z venkovských usedlostí do centrální svatyně většinou neměly povahu náboženské pouti za účelem duchovního uspokojení a projevení zbožnosti, nýbrž je lidé podstupovali z praktických důvodů (soud, smlouva, mimořádná prosba božstvu). Svatyně také mohly sloužit jako shromaždiště bojovníků před bitvou, protože se v ní většinou uchovávala kořist a byly zde rovněž uloženy posvátné praporce či sochy ochranných božstev. Samotné oběti či prosby rovněž mohly být zprostředkovány místními autoritami, které podle schématu 6 představovaly komunikační bod mezi

---

275 Herbord II. (32), s. 152: „*Erant autem in civitate Stetinesi continae quatuor, sed una ex his, qua principalis erat...*“

276 Saxo XIV. (19), s. 208: „*Aupicia quoque per eundem equum huiusmodi sumebantur...*“ (citováno dle Dynda, 2017).

277 Vita Prieflingensis II. (11), s. 79: „*Hastis pluribus sparsi positus, equum Trigloi per eas transire facerunt*“ (citováno dle Dynda, 2017).

278 Helmold I. (69), s. 134: „*Porro nomen flaminis, qui preerat supersticioni eorum, erat Mike.*“

279 Nad tímto problémem se v minulosti pozastavil například Jiří DYNDÁ, *Kněží, čarodějové a hadači: Prvofunkční specialisté a jejich postavení ve společnosti archaických Slovanů*. *Sacra* 10/2, 2012, s. 33–48, zde s. 40–43.

„malým“ a „velkým světem“. O rozsahu politického vlivu a původu kněžstva centrálních svatyň, zejména u Luticů a Ránů, pojednává část 3. kapitoly této práce.²⁸⁰

V každém případě v písemných pramenech sehrávali pohanští kněží roli úhlavních nepřátel křesťanských misionářů. Jednotliví autoři, zvláště pak životopisci Oty Bamberského postupovali při popisu christianizačního procesu podle jednoduchého schématu. Zatímco místní prosté obyvatelstvo zůstávalo uvězněné v nevědomosti, zákeřní a chamtiví kněží starých kultů se všemožnými prostředky snažili christianizační úsilí zbožných misionářů sabotovat. V Ebbově *Vita Ottonis* autor výslovně uvedl, že „*soli autem pontifices ydolorum viae Domini resistebant et multas servo Dei tendentes insidias, occulte eum perimere nitebantur.*“²⁸¹ Osobu samotného misionáře a jeho cesty do často nepřátelských končin nepřímo připodobňovali k cestám Ježíše Krista a jednotlivých apoštolů nejprve napříč Judeou, posléze celou římskou říší. Ota Bamberský před svým prvním veřejným vystoupením ve Štětíně oznámil přes svého tlumočníka, že přišel, aby změnil úděl těch, kteří opovrhli Bohem (*ad penitentiam provocaret*). Mnich z Prüfeningu parafrázoval Otova slova za pomoci Knihy Pláč, popisující vypálení Jeruzaléma babylonským králem Nebukadnesarem II.²⁸² Pohany nyní podobně jako Židy zachvacoval smutek a nejistota, na něž má být odpovědí, jak popisuje 2. Pláč, naděje v boží slitování a odmítnutí předchozího hříšného života v nevědomosti.²⁸³ Stejně jako Ježíš a jeho učedníci, i oni se museli potýkat s odporem místních lidí, zaslepeností jejich kněžstva, nebo dokonce nevěrou světské moci.

Samotnému Otovi Bamberskému mělo být zakázáno kázat lutickým Břežanům v okolí Havelberku, protože na toto území si činil nárok magdeburský arcibiskup. Ota sice uposlechl, ale na své cestě lutickým územím hlásal křesťanskou víru u Črezpěňanů na ostrově Usedom.²⁸⁴ Z důvodu odporu místních obyvatel i jejich kněžích dvakrát selhal jakýsi biskup Bernard Hispanus, jehož misijní cesta k Pomořanům předcházela mnohem úspěšnějšímu podniku Oty Bamberského. Bernard dorazil do Volyně bosý a v prostém oděvu. Jelikož místní Slované, jak to zapsal mnich Ebbo, posuzovali lidi pouze podle vzhledu, odmítli jej vyslechnout. Opovrhovali jím natolik, že pohanští kněží a místní stařešinové nepřistoupili na jeho nabídku nechat se na důkaz svého božího poslání

---

280 Starší úvahy na toto téma shrnuje Sven WICHERT, *Die politische Rolle der heidnischen Priester bei den Westslaven*. *Studia Mythologica Slavica* 13, 2010, s. 33–42. Nověji Aleksander GIEYSZTOR, *Mytologie Slovanů*. Praha 2020.

281 Ebbo II. (13), s. 108–109.

282 Mnich z Prüfeningu III. (8), s. 91.

283 Pl 2/14: „*Tvoji proroci ti prorokovali lži a nesmysly. Neodhalovali tvé zločiny, aby odvrátili tvé vyhnanství. Prorctví, která ti předkládali, byly lži a přeludy.*“ (Veškeré biblické pasáže jsou citovány dle Českého ekumenického překladu).

284 Mnich z Prüfeningu III. (4), s. 83–84.

zavřít v hořícím domě. Poté, co se pokusil sekerou rozbít místní posvátný kmen, ho vyhnali násilím z města.²⁸⁵ Tak jako obyvatelé Judeje nedokázali poznat v synovi tesaře spasitele světa, tak ani pohané v otrhaném misionáři neviděli posla pravého Boha.

K přímým střetům ve smyslu teologické debaty většinou nedocházelo. Pouze Herbort nejasně zmínil jakéhosi štětínského kněze, kterého Ota Bamberský pomocí „*multis rationibus*“ porazil.²⁸⁶ Latinští autoři nepřipouštěli ve svých textech jakékoliv hlubší polemizování s tradičním slovanským náboženstvím. Tím by nepřímou uznali jeho pevné základy a spirituálně-filosofický obsah. Pohanství v očích samotných západních kronikářů a hagiografů představovalo soubor nesmyslných pověr a prázdných rituálů, které by misionáři mohli snadno vyvrátit. Pohanští kněží se však snažili všelijakou lstí udržet svoji moc nad obyvatelstvem i své vlastní bohatství²⁸⁷ stejně jako páni města Filippii po příchodu sv. Pavla.²⁸⁸ Jejich souboj ve většině zaznamenaných svědectvích končí zásahem křesťanských misionářů a snadným odhalením jejich podvodů. Tento konstrukt nápadně připomíná příběhy jednotlivých apoštolů z jejich cest po judských a římských městech. Apoštol Petr se takto v Samárii střetl s podvodným kouzelníkem Šimonem, jenž udivoval svou magií místní lid, od něhož byl uznáván jako skutečný nositel boží síly. Vše změnil příchod Petra a Jana. Když i Šimon nakonec přistoupil na křesťanskou víru, toužil mít stejnou moc jako měli apoštolové Petr a Jan. Tuto moc si chtěl však koupit za hříšné zlato, pročež byl Petrem odmítnut.²⁸⁹ Ještě příhodněji popisuje tuto scénu apokryfní text Skutky Petrovy, rozšířený především v prvních šesti křesťanských stoletích. Upravenou verzi příběhu zaznamenal i byzantský historik Jan Malalas v 6. století.²⁹⁰ Šimon se měl vznášet na tržišti a tím udivovat dav přihlížejících. Petr však uviděl, že je ve vzduchu přidržován démony. Usilovně se proto modlil, aby jej Bůh nechal spadnout, ale nezabýjel, prosil Boha, aby Šimon nezemřel, ale aby se z něj stal bezvýznamný člověk.²⁹¹ V podobném duchu se nesly jednotlivé zprávy o střetu mezi křesťanskými misionáři a pohanskými kněžími. Kupříkladu mnich Ebbo je přirovnal k mágům vzdorujícím sv. Matoušovi (*Zaroes et Arfaxat magorum*).²⁹²

---

285 Ebbo II. (1), s. 104–105.

286 Herbord II. (34), s. 158

287 Mnich z Prüfeningu III. 5: „*Videntes siquidem sacerdotes, quod spes questus eorum relictis ydolis deperisset, deos sibi habitu et aspectu terribiles astitisse dixerunt et cultum Christi ac suimet sibi improperasse contemplum.*“

288 Skutky 16/19.

289 Skutky 8/9–24.

290 Chronographia XVIII., s. 255–258 (citováno dle Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys, Roger Scott, 1986).

291 Didascalia Et constitutiones Apostolorum IX., s. 321.

292 Ebbo II. (13), s. 109.

Kněžstvo starých kultů si nepřálo šíření nové víry, protože je zbavovala moci a učinila z nich bezvýznamné lidi. Existují i spíše nepravdivé hypotézy, že výše zmíněná vrstva kouzelníků, věštců či zaklínačů vznikla po marginalizaci příslušníků kněžského sboru v centrálních svatyních.²⁹³

Životopisci Oty Bamberského poskytují řadu příkladů úkladného jednání pohanských kněží. Jednalo se většinou o chamtivost a snahu získat zpět své bohatství, šíření pomluv a klamání veřejnosti a nakonec organizování odporu proti křesťanským misionářům. Dva z nich měli ukrást zlatou sochu boha Triglava, jiný se zase snažil zabránit pokácení posvátného stromu, z něhož mu plynuly zisky.²⁹⁴ Kněz ve městě Wolgast, tehdy lutické osadě, se měl převléci za pohanského boha a nabádat obyvatelstvo, aby pověrám o cizím bohu (*deus alienus*) nevěřili.²⁹⁵ Ve Štětíně místní kněží rozšiřovali mezi místními lidmi zvěsti, že tehdejší špatné počasí a úmrtí dobytka jsou důsledkem odpadnutí od tradiční víry.²⁹⁶ Později mělo skutečně z podnětu jakéhosi velekněze (*ydolorum antistes*) dojít k napadení Oty Bamberského skupinou štětínských vrahů.²⁹⁷ Je zajímavé, že většina z těchto úhlavních nepřátel misionářů nezaplátila za své činy životem, jelikož utekli, čímž byli odsunuti „do bezvýznamnosti“. Teprve později je měl stihnout boží trest (*ultio divina*).²⁹⁸

Pro místní obyvatele nepředstavovaly učené argumenty hlavní motivaci k přijetí křtu. Stejně tak je nezajímaly teologické a filosofické problémy. Misionáři museli především ukázat sílu a převahu svého Boha nad starými kulty. Autoři písemných pramenů si většinou vypomáhali svědectvím o zázracích. Když chtěl jeden kněz rozmlátit křesťanský oltář ve Štětíně, byl stížen tělesnou slabostí a zchroml.²⁹⁹ V Kaminu byla podobně potrestaná místní bohatá žena vytrvale odmítající opustit svoji starou víru. Všichni její služebníci posléze rozhlašovali, že „*Deus christianorum fortem esse*.“³⁰⁰

Výše uvedené popisy christianizace a zatlačování tradičních kultů nám zprostředkovávají pouze povrchní pohled do tohoto procesu. Vyhnutí, či spíše marginalizace pohanských kněží a stržení pohanských svatyní byly pouhým začátkem. Skutečný boj o duše jednotlivých obyvatel teprve začínal. Vrátime-li se zpět k schématu 6, můžeme konstatovat, že pád centrální svatyně nemusel

---

293 Jiří DYNDA, *Kněží, čarodějové a hadači*, s. 44.

294 Ebbo II. (13), s. 109–110; Mnich z Prüfeningu III. (11), s. 97.

295 Herbord III. (4), s. 161.

296 Tamtéž III. (16), s. 166.

297 Mnich z Prüfeningu III. (12), s. 98–99.

298 Herbord II. (34), s. 158.

299 Mnich z Prüfeningu III. (5), s. 86.

300 Herbord II. (23), s. 146–147.

nutně způsobit vážnější krizi identity jednotlivce a nějak narušit jeho „malý svět“. Kmenové či nadkmenové autority přestaly plnit svoji funkci garanta kmenového kultu, přičemž regionální autority v ní mohly ve svém kraji pokračovat. Konec kmenového kultu rovněž znamenal přerušeni jeho umocňovacího účinku. Záležitosti praktické povahy, zajišťované původně centrálními svatyněmi, musely být nyní zprostředkovávány podle nových pravidel a jinými autoritami. Výše zmíněný ordál rujánské ženy v křesťanském kostele může sloužit jako jeden z možných příkladů. Po smrti oldenburského biskupa Vicelina se duchovní správy na čas ujal kněz Bruno, působící dříve mimo jiné i v Bosau. Podle Helmolda se jednalo o člověka znalého slovanského jazyka. Bruno měl místnímu obyvatelstvu nakázat, aby přinášelo své mrtvé na křesťanské hřbitovy, zakázal jim přísahat při stromech, kamenech či lesních pramenech a ustanovil, aby všechny obžalované ze zločinu přiváděli ke knězi k rozsouzení buďto mečem, nebo ordálem. Zároveň se zapovědělo přibíjet křesťanské zločince na kříž.³⁰¹ Kronikář Helmold zde postihl jednu z fází christianizačního procesu, a sice nahrazování autorit vykonávajících určité služby obyvatelstvu. Praktické záležitosti týkající se soudnictví, uzavírání smluv³⁰² nebo žehnání válečníků před bojem, které dříve obstarávali kněží ve větších svatyních, nyní zajišťovaly křesťanské instituce a jejich autority. Křesťanští kněží měli nově zabezpečovat i ochranu před zlými duchy a nahradit tak potulné zařikávače a čaroděje. Jistá srbská žena si stěžovala knězi na strašidlo (monstrum), které ji v noci děsivým křikem budilo ze spánku, načež byl její dům knězem očištěn pomocí svatých ostatků a svěcené vody.³⁰³ Tento proces v Polabí pokračoval inkorporací slovanského obyvatelstva do pokročilejšího právního systému. Eike von Repgow dle zásady personifikace práva ustanovil, že před královským soudem měl každý právo být souzen dle svého práva, které obdržel při narození, a na lavici svědků měly sedět pouze osoby stejného jazyka (národnosti).³⁰⁴ Jedna instituce zajišťuje spravedlnost více jazykově odlišným skupinám a navzdory limitům své doby je integruje. Nicméně navzdory tomu všemu samotná existence regionálního/rodového kultu zůstávala stále garantovaná. Vyvrácení centrální svatyně, přerušeni jejího chodu i založení vyšší církevní instituce představovalo pro christianizační úsilí jistě významný bod, ale nikoliv přelomový. Tento argument podporují například také archeologické

---

301 Helmold I. (84), s. 160.

302 Smlouvy nebo mírové dohody měly být uzavírány odštíhnutím vlasů z temene, předání trsu trávy a podáním pravé ruky. Thietmar VI. (25), s. 304.

303 Thietmar VII. (68), s. 482: „...domum reliquiis sanctorum et qua lustravit benedicta In sequenti vero nocte parum de supradicto terrore concutitur et, Deo gratias! Crebra presbiteri visitatione liberatur.“

304 Sachsenspiegel III § 2 odst. 71, s. 257; III § 1 odst. 70 s. 255. K tomu více Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státotvorný proces...*, s. 136.

výzkumy polabských pohřebišť. Jak konstatoval Alex Pollex, christianizační úsilí a zřízení polabských biskupství zanechaly pouze minimální stopy na pohřebních zvyklostech místního obyvatelstva.³⁰⁵ Autor vycházel z premisy, že přechod ke kostrovému pohřbívání vyžadoval silnou motivaci, jakou v tomto období mohla nabídnout pouze christianizace, což dokazoval na území obodritského kmene Vagrů, kde bohatší pohřební výbavu jako spony, ostruhy a meče nacházíme u lokálních elit na venkovských sídlištích, tj. mimo hlavní centra tehdejší moci.³⁰⁶

Patrně nejviditelnější a v písemných pramenech³⁰⁷ nejčastěji reflektovanou událostí celého christianizačního procesu představoval zmíněný akt nahrazení pohanské svatyně křesťanským svatostánkem, přičemž ve střední a severní části slovanského Polabí dochází ke dvěma archeologicky doložitelným jevům – funkční kontinuitě a kontinuitě místa.³⁰⁸ K tomu je ještě zapotřebí doplnit koexistenci křesťanských a pohanských sakrálních míst, alespoň po dobu níže vysvětleného období koexistence a počátku období zatlačování (viz schéma 7).

Kombinaci funkční kontinuity a kontinuity místa představuje knížecí hrad v Oldenburgu, datovaný na základě archeologického výzkumu už do přelomu 8. a 9. století, přičemž zde byl odhalen knížecí dvůr s palácem postaveným dle saského vzoru a posvátný háj. Od druhé třetiny 10. století jsou doloženy knížecí hroby křesťanského ritu při místním kostelu, přičemž v roce 972 zde Ota I. navíc zřídil biskupství. Samotný kostel byl po roce 983 nahrazen pohanskou svatyní, načež došlo k jejímu vyvrácení a opětovnému vztyčení kostela po roce 1060. Tato doba znamenala i definitivní zánik zmíněného posvátného háje, který doposud kontinuálně stále existoval.³⁰⁹ Stejný průběh vykazuje i Brandenburk, kde došlo k založení biskupského kostela v roce 948, zhruba 1 km od místní pohanské svatyně, jejíž působení bylo pravděpodobně až do roku 983 přerušeno. K vyvrácení kostela došlo opět během velkého povstání v roce 983 a jeho obnovení nastalo až v roce 1157 v souvislosti se zničením pohanské svatyně (funkční kontinuita), na jejímž místě vznikl ve

---

305 Alex POLLEX, *Zentralitätsaspekte Körpergräber im nordwestslawischen Raum*. *Studia mediaevalia Pragensia* 11, 2012, s. 97–116, zde s. 100.

306 Tamtéž, s. 105.

307 Kronikář Thietmar takto kupříkladu popsal vyvraždění vojenské posádky v Havelberku a zničení tamějšího biskupského kostela v roce 983. Vzbuření Slované měli zajmout místní křesťanské kněze, rozkrást kostelní majetek a na jeho místě vztyčit svatyni démonů (Thietmar III. (17), s. 119–120: „*Vice Christi et piscatoris eis venerabilis Petri deinceps varia culta democultura deinceps veneratur...*“)

308 K tomu více Eike GRINGMUTH-DALLMER, *Pagane Kultplätze und frühe Kirchenorganisation im nordwestslawischen Gebiet – eine funktionale Kontinuität?* In: *Frühmittelalterliche Kirchen als archäologische und historische Quelle* (Ed. Lumír Poláček, Jana Maříková-Kublová). Brno 2010, s. 321–329.

309 Eike GRINGMUTH-DALLMER, *Pagane Kultplätze...*, s. 321–322.

stejnou dobu dnešní mariánský kostel (kontinuita místa).³¹⁰ Čistou kontinuitu místa naopak reprezentuje významné pohanské a později křesťanské centrum ve Wolini, kde pohanská svatyně existovala zhruba od 2. poloviny 9. století až do poloviny 12. století, tedy do založení místního biskupství v roce 1140.³¹¹ Naopak příklad čisté funkční kontinuity nabízí poměrně rozsáhlé sídlo v okolí jezera Liep. Centrum postavené na několika malých ostrovech disponovalo knížecím sídlem s vlastní svatyní a velikým tržištěm s další dobře přístupnou svatyní. Patrně z důvodu významu samotného místa, ale i jeho terénu došlo k založení místního premonstrátského kláštera Broda v roce 1170 na místě vzdáleném zhruba 8 km od původního slovanského centra. Minimálně padesát let musel klášter koexistovat s pohanskými svatyněmi, protože plně osazen byl až kolem roku 1240.³¹²

Obdobný trend lze vysledovat na více místech a všeobecně lze konstatovat, že nejstarší a nejdůležitější kostely ve střední a severní části slovanského Polabí navazovaly ať už kontinuitou místa či funkčnosti na stará slovanská kultovní místa. Z 29 míst, která od devadesátých let minulého století zkoumal Leszek Ślupecki, jako například Wolgast, Gützkow, Schwerin, Marlow, Tribsees nebo Demmin, 17 přímo navazovalo na stará slovanská centra.³¹³ S tím souvisí i fakt, že se většina větších či centrálních svatyní (kromě Rethry) nalézala uvnitř většího sídelního či knížecího centra, tedy přirozeného epicentra budoucí christianizace.³¹⁴ Pro jižní srbskou oblast, již se bude práce zabývat ve zvláštní podkapitole, postupovala christianizace podobně, ale rychleji. Jakási přechodná perioda, kdy reálně mohlo hrozit odmítnutí křesťanské víry a masový návrat k pohanství, trvala podle Stanislava Rosika pouze do první čtvrtiny 11. století, kdy celý proces vstoupil do stádia koexistence předkřesťanských praktik, možná dokonce již počátečního „lidového“ křesťanství s oficiální duchovní činností církve.³¹⁵

Centrální svatyně tedy představovaly první cíl křesťanských misionářů i pozdějších křižáků. Nekoordinované misie ke Slovanům většinou na regionální úrovni selhávaly. Misionáři se zde totiž

---

310 Tamtéž, s. 324–325.

311 Tamtéž, s. 322–323.

312 Volker SCHMIDT, *Bemerkenswerte slawische Neufunde aus dem Bereich der Lieps bei Neubrandenburg*. Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern: Jahrbuch 39, 1989, s. 103–125, zde s. 113.

313 Paweł Leszek ŚLUPECKI, *Slavonic Pagan Sanctuaries*. Warsaw 1994, s. 51–70.

314 Michael MÜLLER-WILLE, *Zwischen Kieler Förde und Wismarbucht. Archäologie der Obodriten vom späten 7. bis zur Mitte des 12. Jahrhunderts*. In: *Zwischen Starigard/Oldenburg und Novgorod: Beiträge zur Archäologie west- und ostslawischer Gebiete im frühen Mittelalter* (Ed. Michael Müller-Wille). Neumünster 2011, s. 44–61.

315 Stanisław ROSIK, *Die Christianisierung der slawischen Stämme auf dem heutigen Gebiet der Lausitz*. In: *Die Nieder- und Oberlausitz - Konturen einer Integrationslandschaft* (Ed. Heinz-Dieter Heimann, Klaus Neitmann, Uwe Tresp). Berlin 2013, s. 57–62, zde s. 58 a 60.

nesetkali s jasně organizovanou společností, nebyla zde jedna hlavní svatyně, kterou by stačilo strhnout, nevyskytovali se zde pohanští kněží, jejichž pověry by museli před zraky ostatních místních lidí vyvrátit, a nesídlila tu ani žádná vlivná autorita držící ve svých rukách moc nad veškerým obyvatelstvem, a tudíž neexistoval nikdo, kdo by po odchodu misionářů udržoval započatý christianizační proces v chodu.

Se stejným problémem se potýkali také islámští misionáři v subsaharské Africe během tzv. řetězové islamizaci Sahelu v průběhu 11. a 12. století. Podobně jako křesťanští duchovní se ani islámští ulemové nedokázali ve společnostech, jejichž organizace nebyla přísně centralizovaná, dostatečně zorientovat.³¹⁶ Malá kmenová území zůstávala islamizačnímu úsilí většinou stranou a dostatečné podpory se islám nedočkal ani u afrických panovníků. V Mali se kupříkladu stal islám náboženstvím královského dvora a nobility. To se ostatně stalo i Evropě, ovšem s tím rozdílem, že z panovníkova okolí bylo křesťanství méně či více systematicky šířeno mimo hlavní centra moci. V Africe se tomu tak většinou nedělo. Francouzský historik a afrikanista Jean Boulègue tento stav vysvětloval skutečností, že islám začal být vnímán jako nejvyšší možné poznání rezervované pouze pro mocné a vzdělané, protože jeho počátky byly provázány s držiteli moci.³¹⁷

U polabských Slovanů (zejména u Obodritů a Luticů) byla situace složitější. Zatímco u Luticů nebyla christianizace možná, protože tato skupina držitelů moci buďto po ukončení období transformace zanikla, nebo jejich moc byla značně omezena. Křesťanským misionářům se tak v této oblasti nedostávalo potencionálních spojenců. Naproti tomu obodritská nakonovská knížata sice minimálně od roku 931 křesťanskou víru přijímala, byť ne zcela absolutně, ale zároveň se nikdy nevzdala své role garanta rodového kultu. Adam Brémský sice zmiňuje christianizační úsilí knížete Gotšalka (*vir religiosus*), jenž zapomínaje na svou hodnost, sám v kostele svému lidu s horlivostí kázal a za jeho doby byla celá *Sclavania* plná kněží a kostelů, ale tyto vzletné popisy lze přičítat spíše oslavnému (možná i hagiografickému) záměru autora.³¹⁸ Cílená christianizace buďto vůbec neprobíhala, nebo se omezovala pouze na omezenou skupinu obyvatelstva.

Naproti tomu kmeny lutického svazu po ukončení období transformace v průběhu následného vrcholného období přistoupily ke koncentraci vícero funkcí centrálních svatyní na Rethře. Po potlačení nebo možná úplné eliminaci knížecí elity coby hlavních garantů kmenového

---

316 François-Xavier FAUVELLE-AYMAR, *Zlatý nosorožec...*, s. 67–68.

317 Jean BOULÉGUE, *Le Grand Jolof (XIIIe - XVIe siècle)*. Paris 1987, s. 98.

kultu se Rethra v podstatě stala institucí umocňující i garantující, čímž zastínila i regionální autority a o to více k sobě připoutala ostatní obyvatelstvo. Bohaté dary zmíněné Thietmarem nemusely souviset pouze s válečným tažením, nýbrž i vymáháním jakýchsi poplatků od jednotlivých kmenů a obcí.³¹⁹

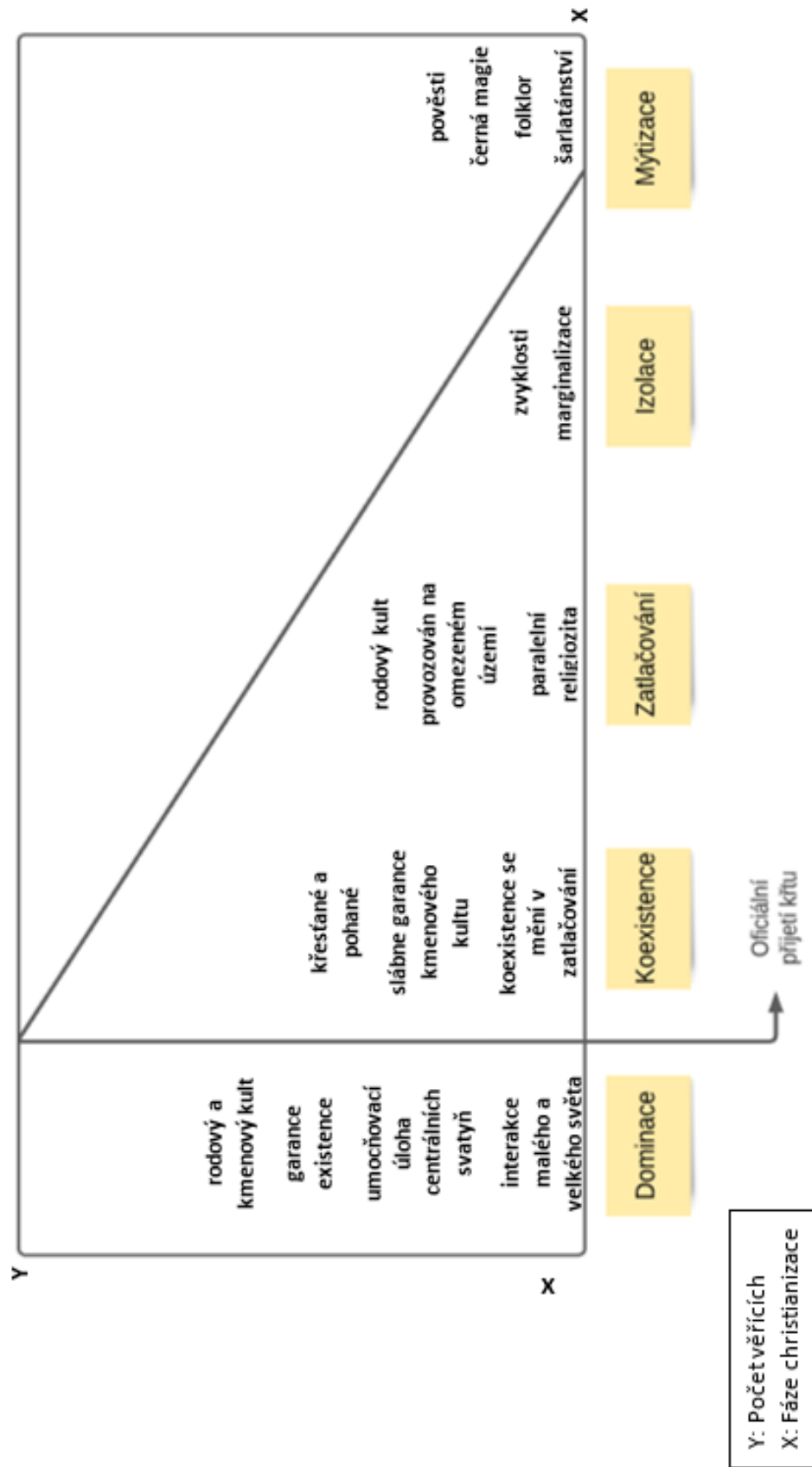
V obou případech došlo po oficiálním ukončení koexistence pohanských a křesťanských institucí v době obodritského vrcholného období a následného období úpadku a během několika desetiletí po vypálení Rethry v roce 1068 k zatlačení pohanského náboženství na lokální úroveň a zmíněný „malý svět“ jednotlivých lidí ztratil kontakt se světem „velkým“, čímž došlo k narušení jejich kmenové identity. Příchodem prvních křesťanských misionářů a po dosažení prvních christianizačních úspěchů se období dominance postupně přechýlilo ke vzájemné, nikoliv však vždy mírové koexistenci. Zatímco u Obodritů tato koexistence přetrvala i po známém povstání v roce 983, ačkoliv se poměr sil vychýlil ve prospěch tradičních kultů a veškeré vyšší církevní instituce byly vyvráceny, u Luticů došlo k návratu do období dominance. Obodritská dynastie navzdory všem událostem zůstala křesťany, byť někdy spíše vlašnými. Obodritský kníže Mstivoj, jeden z vůdců samotného povstání, přepadl a vyplenil církevní statky ve Hamburku a Calbe, přičemž ho neustále provázela jeho kaplan jménem Avico.³²⁰ Teprve počátkem 11. století se situace začala navracet do své podoby před rokem 983. Fázi zatlačování započala nejen nová vlna christianizačního úsilí, ale také oficiální přijetí nové víry kmenovými autoritami nebo vyvrácení hlavních exponentů kmenového kultu, tj. centrálních svatyní. Těžiště tradičních kultů se tak přeneslo do lokálních obětišť, posvátných hájů nebo jiných míst spojených s výskytem nadpřirozených úkazů. Tím došlo i k narušení výše vysvětlené kmenové identity, respektive jednoho z dvou jejích hlavních pilířů. Postup christianizace odlehlejších oblastí, spojený často s pozdějším příchodem německy mluvících kolonistů, otřásl i druhým opěrným bodem, tedy slovanským jazykem:

---

319 Thietmar VI. (25), s. 304.

320 Tamtéž III. (18/11), s. 120: „*Et id mihi indicavit Avico, capellanus tunc eius et spiritualis frater meus postea effectus.*“

Schéma 7: *Postup christianizace Polabí a proces zatlačování tradičních kultů*

Thietmar Merseburský údajně na základě svědectví místních obyvatel popsal zázračný pramen v okolí dnešního lužického města Lommatzsch. Dalemincové měli tento pramen uctívat, protože když celou zemi čeká mír a dobrá úroda, naplní se celý pramen pšenicí, ovsem a žaludy. Pokud se však blížila válka, naplní se krví a jeho hladinu přikryje popel.³²¹ Zároveň vyjádřil politování, že místní Slované toto jezero uctívají a bojí se ho více než samotné církve.³²² Aleksander Gieysztor považoval prameny řek, jezera, kameny a stromy za hlavní mýtotočnou média, k čemuž je opravňovala jejich podstata. Řeka nebo pramen měly v sobě obsahovat síly k věštění společného osudu, kameny zpodobňovaly věčnou existenci a osamoceným stromům měla být přisuzována léčivá moc.³²³ Ačkoliv tomu dochované zprávy (zejména z ruského prostředí) napovídají, nelze tuto domněnku zcela podpořit, a to z důvodu odlišné povahy a vypovídající hodnoty těchto zpráv. Nabízí se rovněž otázka, zda nevnášíme příliš pokročilou strukturu do spíše přirozeně fungujícího organismu.

Zatlačování tradičních kultů prozatím nijak neotřásl vírou obyvatelstva v odlehlejších oblastech v projevy nadpřirozena v domech i blízkém okolí. Lze tedy doplnit Gieysztorův závěr, že zmíněná místa byla považována za prostor spojený s výskytem zbožštělého nebo demonizovaného *sacra*³²⁴, jejichž výběr byl (jako u většiny přírodních národů) předmětem zákonité interakce člověka s povahou regionu, v němž dlouhodobě přebýval. Jejich vliv na určitou společnost lze v tomto případě přičítat na vrub buďto ještě nezapočaté, nebo jen velice povrchní christianizaci.

Na slabou víru Srbů si Thietmar postěžoval i na konci své kroniky. Slované žijící mezi dnešními městy Chemnitz a Zwickau, čili území považovaná v Thietmarově době za dávno křesťanská, měli nadále uctívat své domácí bůžky a spoléhat na jejich ochranu, navzdory odporu křesťanského kléru.³²⁵ Mnich Ebbo se zas široce rozepsal o tajné svatyni boha Triglava nedaleko Štetína. Místní pohanští kněží ukradli jeho zlatou sochu a svěřili ji jedné vdově z nedaleké vesnice. Socha byla uchovávaná v dutém kmeni stromu a brzy se stala mezi obyvatelstvem dobře známou, protože mimo sochy samotné uchovávala zmíněná vdova i Triglavovo sedlo (*sellam Trigelawi*).

---

321 Thietmar I. (3), s. 7: „*Cum bona pax est indgenis profutura, suumque terra non mentitur fructum, idem tritico et avena ac glandine refertus, laetos vicinorum ad se crebro confluentium efficit animos. Quando autem seve belli tempestas ingruerit, sanquine et cinere certum futuri exitus indicium premonstrat.*“

322 Tamtéž I. (3), s. 7: „*...omni incola plus quam aecclesia,..., veneratur et timet.*“

323 Aleksander GIEYSZTOR, *Mytologie Slovanů*, s. 175–176.

324 Tamtéž, s. 176.

325 Thietmar VII. (69), s. 483–484: „*Nam habitores illi raro ad aecclesiam venientes, de suorum visitatione custodum nil curant. Domesticos colunt deos, multumque sibi prodesse eosdem sperantes, hiis inmolant.*“

Ota Bamberský si posléze musel nechat odpřisáhnout od jednotlivých knížat na jejich sněmu, že se kultu vzdají a schovávanou sochu zničí.³²⁶

Přechod mezi fází koexistence a zatlačování provází i výše zmíněné zakládání nových či obnovených křesťanských kostelů nedaleko pohanských svatyní či přímo na jejich místě. Právě v tomto přechodném období proniká christianizace i do odlehlejších oblastí, přičemž již etablované křesťanské autority začínají aktivněji postupovat proti lokálně provozovaným kultům a tzv. paralelní religiozitě. V samotných Čechách i po oficiálním přijetí křtu a zřízení pražského biskupství zůstávala většina obyvatel věrna svým regionálním/rodovým kultům. Teprve na konci 11. století se český kníže Břetislav II. pokusil, jak praví Kosmas, eliminovat zbytky pohanského náboženství na svém území. Nejprve ze země vyhnal všechny čaroděje, věštce a šarlatány (*magos, ariolos et sortilegos*), načež rozkázal vykácet a spálit posvátné háje a stromy, které ještě napůl pohanský lid (*semipagani*) uctíval. Nakonec měl Břetislav vymýtiti pozůstatky bezbožných zvyklostí (*zelum habuit*) jako pohřbívání v lesích, přinášení darů modlám, k pramenům a hájům nebo tančení v maskách nad hroby mrtvých.³²⁷ Ve stejné době u Obodritů znovu započal christianizační proces, do něhož tentokrát zasáhl i kníže Gotšalk, jehož úsilí tolik vyzdvihoval Adam Brémský, a později Gotšalkův syn Jindřich, jehož vláda bývá v pramenech spojována s osobou biskupa Vicelina. Podle Helmolda měl mít Jindřich ochotnou vůli k šíření křesťanské víry a Vicelinovi udělit právo jeho jménem postupně vykořenit uctívání model.³²⁸

Závěrečné fáze izolace a mytizace představují epilog tradičních kultů a jejich role na utváření kmenové a do určité míry i etnické identity. Opouštění tradičního kultu a přesunu jednotlivých rituálů do sféry obsahově spíše vyprázdněných zvyklostí, jejichž smysl nemusel už být v obecném povědomí vůbec znám, předcházelo jeho definitivní marginalizaci. Tyto dvě fáze však již časově přesahují vymezené období, jímž se tato práce zabývá. Přežívání reliktní pohanského náboženství v jednotlivých pověstech, legendách a ústní tradici představuje cenný zdroj poznání pro religionisty

---

326 Ebbo II. (13), s. 108–112.

327 Kosmas III. (1), s. 161: „...omnes magos, ariolos et sortilegos extrusit regni sui a medio similiter et lucos sive arbores, quas in multis locis colebat vulgus ignobile, extirpavit et igne cremavit. Item et supersticiosas instituciones, quas villani, adhuc semipagani, in pectecosten tertia sive quarta feria observabat, offerentes libamina super fontes mactabant victimas et demonibus immolabant, item sepulturas, que fiebant in silvis et in campis, atque scenas quas ex gentili ritu faciebant in bivis et in trivis quasi ob animarum pausationem item et iocos profanos quos super mortuos suos inanes cientes manes...“

328 Helmold I. (46), s. 47.

a kulturní antropology, kteří se následně pokoušejí o rekonstrukci slovanské liturgie a pantheonu.³²⁹ Poněvadž se tento pododdíl soustředil pouze na prameny týkající se přímo Polabí či sousedních Pomořan, nebylo k podobnému pokusu přikročeno.

Následující dva odstavce se pokusí pro lepší přehlednost shrnout dosavadní tvrzení této podkapitoly a jejího pododdílu. Předkládaná práce pojímá slovanské pohanství jako velice komplexní systém fungující na těsném propojení náboženského a „sekulárního“ života (*sacrum et profanum*). Tím se text práce snaží oprostít od tendence přenášet křesťanské vnímání světa na pohanskou společnost v Polabí (*interpretatio christiana*). Míra centralizace mohla být ve skutečnosti mnohem menší, než jsme si doposud připouštěli. Tím by se projevila jedna z nevýhod kmenových společností, o nichž hovořil výše citovaný Andrej Buko, spočívající v nedostatečně využitém produktivním a mobilizačním potenciálu ve vztahu k rychle se měnícímu okolí.³³⁰ Zároveň se tato část 2. kapitoly pokusila nepřenášet na Slovanů poznatky o prameny mnohem lépe zachyceném germánském nebo řeckém pohanském náboženství. Ačkoliv náboženské chápání všech Slovanů vycházelo z indoevropského dědictví, a tudíž určité podobnosti s Germány, Řeky nebo Kelty bezpochyby existovaly, zůstává otázkou, do jaké míry se tyto náboženské systémy skutečně navzájem podobaly v době svého vrcholného rozvoje. Na rozdíl od Řeků a Germánů postrádáme u Slovanů podrobnější informace o jejich kosmogonii, mýtu o původu lidí či jejich eschatologických úvahách. V podstatě se dá předpokládat, že Slované ještě před svým rozdělením vyznávali více bohů s pravděpodobnou variantou jednoho hlavního božstva, jehož podoba se po rozdělení mohla regionálně lišit.³³¹ Složení slovanského pantheonu i představy o fyzické podobě slovanských božstev zůstávají na rozdíl od pantheonu germánského a řeckého dodnes obtížně uchopitelné. V každém případě ovšem tvořily regionální/rodové kultury základ pro identitu středověkého slovanského člověka v Polabí. Práce rozvíjí dále myšlenku, že míra centralizace pohanských kultů nemusela být natolik pokročilá a rigidní. Podobně tomu mohlo být s vnímáním vlastního já coby středu světa i vnímáním podstaty světa jako takového. Křesťanská nauka pojímala

---

329 K problematice interpretace mýtů Luc BRISSON, *Einführung in die Philosophie des Mythos: Antike, Mittelalter und Renaissance*. Darmstadt 2009; k jejich významu pro dějiny každodennosti a starších kultur Martin SCHARE, *Signaturen der Kultur: Studien zum Alltag & zu seiner Erforschung*. Marburg 2011.

330 Andrzej BUKO, *The Archeology of Early Medieval Poland...*, s. 220.

331 Martin Pitro, Petr Vokáč, *Bohové...*, s. 13.

svět jako nedokonalý prostor, přičemž veškeré dobro a zlo v něm mají jednoho původce, tj. samotného Boha. Germánské kosmologie zase ve své jednoduché struktuře umístila zemi lidí (*Midgard*) do středu samotného vesmíru, jehož povrch prorůstá bájný strom světa. Na rozdíl od křesťanského vnímání světa se v germánském vesmíru vyskytují síly zla a dobra v dualistické existenci.³³² Mýtus světového stromu se sice objevuje v téměř všech indoevropských náboženstvích, ačkoliv u Slovanů je oproti germánské mytologii doložen pouze v nejistých náznacích.³³³ Onen strom však mohl (na rozdíl od křesťanského učení)³³⁴ procházet zemským povrchem na více místech, konkrétně místech, kam byly položeny sošky předků, jak o tom ve 12. století psal kronikář Kosmas.³³⁵ Na rozdíl od křesťanské kosmologie byl slovanský svět chápán jako dokonalý dualistický soulad dobra a zla, přičemž obojí se stávalo předmětem rodových kultů. Kronikář Helmold zmínil zvyk požehnavání a proklínání hodovní číše ve jménu bohů dobrých (prospěch) i zlých (neštěstí).³³⁶ Helmold v těchto zlých bozích viděl služebníky jakéhosi slovanského d'ábla jménem Černoboh, což je ovšem křesťanský koncept definitivního zla, které Slované nemuseli nutně sdílet.³³⁷ Nepřízeň osudu zajišťující rovnováhu běhu událostí proti pozitivní síle (religionisté uvažují o existenci Běloboha) naplňovala výše zmíněnou dualistickou povahu slovanského (a germánského) světa.³³⁸

Vlastní etnická a kmenová identita Slovanů v Polabí se odvíjela od několikavrstvého vnímání vlastní osoby a rodiny v rámci určitého malého území až po větší sídelní oikumenu. Část této identity byla utvářena na základě socializačních procesů, kdy si jednotlivec osvojil určité hodnoty normy chování a především jazyk (identita prožívaná). Regionální/rodový kult jej svázal

---

332 O germánské kosmologii a mytologii Rudolf SIMEK, *Religion und Mythologie der Germanen*. Darmstadt 2018, s. 173–179.

333 Poznatky o ose světa v podobě světové hory či stromu ve slovinské lidové tradici analyzoval Zmago ŠMITEK, *The Image of the Real World and the World Beyond in the Slovene Folk Tradition*. *Studia Mythologica Slavica* 2, 1990, s. 161–195, s. 184.

334 Tamtéž, s. 163. Křesťani dali tomuto motivu zcela jiný význam. Pro ně byl oním stromem světa Ježíš na svém kříži, k němuž se obrací modlitby a pozornost celého světa.

335 Kosmas I. (2), s. 7: „... *primas posuit sedes, primas fundavit et edes et quos in humeis secum apportarat, humi sisti penates gaudebat.*“

336 Helmold I. (52), s. 102–103: „*Est autem Slavorum mirabilis error; nam in conviviis et compotacionibus suis pateram circumferunt, in quam conferunt, non dicam consecrationis, sed excretionis verba sub nomine deorum, boni scilicet atque mali, omnem prosperam fortunam a bono deo, adversam a malo dirigi profitentes.*“

337 Tamtéž I. (52), s. 103: „*Diabol sive Zcerneboch, id est nigrum deum, appellant.*“

338 Jeho existenci nelze nijak doložit kromě několika místních názvů v Pomořansku, Čechách a Polsku. Více Jerzy STRZELCZYK, *Mity, podania i wierzenia dawnych Słowian*. Poznań 1998, s. 48; Martin Pitro, Petr Vokáč, *Bohové...*, s.139.

s prostředím, ve kterém žil, a prostřednictvím společného jazyka se ztotožňoval se svými sousedy a přáteli, s nimiž sdílel svůj malý svět, v němž všichni žili společně s bohy a nadpřirozenými bytostmi. Jejich sídelní oblast však nebyla zcela izolovaná, přičemž do styku s okolním i tzv. velkým světem mohl dotyčný jedinec přijít jednak při setkání s cizinci v pohraničních oblastech, kde se projevila přirozená jazyková bariéra, a jednak účastí na kmenovém kultu a návštěvách centrálních svatyní. K těmto návštěvám mohlo docházet především v čase války či v případě potřeby jistých služeb, které regionální/rodový kult a místní stařešinové nemohli zajistit. Podobné návštěvy však nemusely být tak časté, jak jsme se doposud domnívali. V každém případě se právě zde v centrálních svatyních, nacházejících se s určitými výjimkami ve větších sídlech, kde se soustředila rovněž politická elita, rodila idea kmenové sounáležitosti tvořící druhou složku etnické a kmenové identity (identita zprostředkovaná). Je možné, že většinu obyvatel žijících na venkovských sídlištích zastupovaly místní autority, ať už se jednalo o zvoleného jednotlivce či skupinu lidí. Části této zprostředkované identity představoval blíže neurčený mýtus o společném původu (vztahující se pravděpodobně k migračnímu období) a u Obodritů a Luticů možná důležitější vzpomínka na dávnou jednotu jejich velkokmenů (a tudíž i autoritu knížat), které se během prvního knížecího období a období transformace rozpadly. Kmenový kult v tomto případě zajišťoval ukotvení celého kmene v rámci většího regionu a zejména prostřednictvím elit mu zprostředkoval přimluvu u vyšších božstev. V této části se práce částečně přiklání ke konceptu *Traditionskerne*, avšak s určitými výhradami. Za první – etnická a kmenová identita se nemusela odvíjet od prvků materiální kultury, jejichž podoba a užívání se u barbarských společností měnily nebo zanikaly. Za druhé – etnickou a kmenovou identitu středověkého slovanského člověka nepředstavoval pouze koncept vytvořený úzkou skupinou válečnické či kněžské elity. Určitý manipulační prostor zde zajisté existoval, ale nebyl zcela neomezený. Za třetí – význam elity pro ostatní obyvatelstvo spočíval v garanci kmenového kultu, který svojí podstatou umocňoval identifikační roli regionálních/rodových kultů.

2.1.2. Idea dávné jednoty: kolektivní vzpomínka na obodritský a veletský velkokmen jako příklad zprostředkované identity

Historický výzkum věnující se vývoji politické struktury polabských Slovanů akceptuje fakt, že se téměř všechny hlavní slovanské kmeny, které známe z 10. a 11. století, objevují v písemných

pramenech až později v porovnání se samotnými kmenovými názvy Obodritů a Veletů/Luticů.³³⁹ Srbskou oblast ponechme prozatím stranou, jelikož k ní bude níže přihlédnuto samostatně. Rovněž je s určitými rezervami přijímána skutečnost, že se některé kmeny, například Chyžané, mohly oddělit od většího celku, a tudíž jako samostatná kmenová jednotka fungovat až mnohem později.³⁴⁰ Skutečný rozsah této fragmentace a v našem případě i defragmentace kmenových jednotek a možné dopady na kmenovou identitu jejich členů zůstává však stále otevřeným tématem. Peter Heather konstatoval, že dobrovolné, ale i nedobrovolné podvolení a začlenění do jinému většího celku nemuselo nutně znamenat ztrátu vlastní identity, tj. jakousi vzpomínku na dřívější nezávislost a sounáležitost s určitou skupinou lidí.³⁴¹ Jeho tvrzení můžeme rozšířit, protože ani dobrovolné či nucené odloučení od většího celku neznamenal vždy ztrátu kolektivní paměti a zmíněnou vzpomínku na sounáležitost s větším celkem. Naopak, rozpad větší kmenové jednotky mohl vytvořit u členů nově vzniklých skupin nový jednotící prvek, přičemž tak mohlo dojít k částečné obnově původního velkokmene alespoň na úrovni kmenového svazu nebo volné federace kmenů s centrální knížecí vládou.

Latinské písemné prameny 9.–12. století nás nijak neinformují o průběhu celého procesu, pouze reflektují (a ne vždy správně) výsledný stav. Navíc představují soubor v mnohých případech vzájemně provázaných či na sebe navazujících textů, čímž docházelo k etablování názvů jednotlivých kmenů. Naproti tomu ovšem mohlo dojít i k „vymyšlení“ kmene, kdy autor předpokládal existenci samostatné kmenové jednotky, přičemž jeho omyl mohl být posléze nadále rozšiřován. Dodnes není kupříkladu zcela jasné, kolik srbských kmenů vlastně obývalo prostor mezi Labem a Sálou (viz níže) a které z dochovaných jmen představují skutečný kmen nebo pouhé ztotožnění obyvatel s určitým místem.³⁴² Poněvadž archeologicky nelze všechny kmeny od sebe jasně odlišit, nezbyvá než se spolehnout na písemné prameny. Nicméně i zde se objevuje určité úskalí, protože zatímco se tehdejší kronikáři a letopisci snažili pro své čtenáře vnést mezi polabské kmeny alespoň nějaký pořádek, prameny diplomatické povahy, tj. především panovnické listiny

---

339 Shrnuje Christian LÜBKE, *Forms of political organization...*, s. 115–124.

340 Gerard LABUDA, *Zur Gliederung der slawischen Stämme in der Mark Brandenburg (10.–12. Jahrhundert)*. *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands* 42, 1994, s. 103–140, zde s. 130–131.

341 Peter John HEATHER, *Disappearing and Reappearing tribes*. In: *Strategies of distinction. The construction of the ethnic communities* (Ed. Walter Pohl, Helmut Reimitz) Leiden 1998, s. 95–111, zde s. 100.

342 Ernst EICHLER, *Probleme der Deutung altpolabischer Stammesnamen*. In: *Der Lutizenaufstand im Jahre 983: Zu den ökonomischen und sozialen Voraussetzungen von Staatsentstehungen und Volksbewegungen im mittleren und östlichen Europa* (Zeitschrift für Archäologie). Berlin 1984, s. 19–22, zde s. 19–20.

uváděly naopak kmeny ve většině případů zvláště.³⁴³ O procesu rozpadu obodritského a veletského velkokmene během prvního knížecího období a následné transformace (tj. v průběhu 9. a počátku 10. století) svědčí především dva nepřímé podklady, a sice reflexe kmenové struktury v latinských pramenech či spíše absence některých názvů před první třetinou 10. století a etymologický původ názvů jednotlivých kmenů.

Rozpad původních dvou velkých kmenových jednotek, jehož průběh mapuje schéma 3 a 4, probíhal poměrně dlouhou dobu, přičemž z původního velkokmene přežil jakýsi zůstatek, pro něhož písemné prameny používaly většinou stejný název, kdežto pro nové kmeny vznikla jména nová. Názvy skupin, jež se oddělily od původního velkokmene, byly většinou odvozeny od míst, kde žili, popř. od přírodních vlastností jejich krajiny.

Následující řádky pouze shrnují dosavadní výsledky mnohaleté práce historiků a lingvistů v oblasti etymologického původu názvů polabských kmenů. V případě dvou hlavních skupin se setkáváme na jednu stranu se stabilním původním apelativem *Abodriti* a pozdějším propriem celého velkokmene a na stranu druhou s politickým názvem veletského velkokmene, které se na konci 10. a v průběhu 11. století vytrácí z písemných pramenů ve prospěch jména nového – *Lutici*. Všechna tři zmíněná jména mají slovanský původ, přičemž jejich etymologický původ není odvozen od žádné řeky či původní domoviny, nýbrž od místa, kde se usadili, či od charakteristických rysů, jimiž se vymezovali. Zdali se však jednalo o exonyma či latinskými prameny přejatá endonyma, není možné přesněji určit.

Teorie o původu jména *Obodritů* by se daly shrnout do tří hlavních skupin.³⁴⁴ Patrně největší skupinu představují zastánci tzv. *Oder Theorie*, jejíž závěry, jak napovídá samotný název, směřují k Odře či vodě všeobecně. Menší část badatelů (jako například Mikołaj Rudnicki) upozornila na možnou souvislost s bažinami nebo močály pokrývajícími velkou část slovanského území, v nichž podle slov kaplana Konráda II. musel samotný císař bojovat se Slovy až po kolena.³⁴⁵ Jako třetí skupinu lze označit často obtížně doložitelné lingvistické konstrukty, jejichž závěry nejsou

---

343 Wolfgang H. FRITZE, *Beobachtungen zu Entstehung und Wesen des Lutizenbundes*. Jahrbuch für Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands 7, 1958, s. 130–166, zde s. 139.

344 Vývoj s odkazy na literaturu shrnuje Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státotvorný proces...*, s. 55–65. Předkládaná práce přejímá v případě *Obodritů* závěry diplomové práce vycházející nepřímo z teorie Mikołaje Rudnického, který hledal souvislost tohoto názvu s bažinami (s. 59).

345 Wipo II. (33), s. 53: „Ibi legitur qualiter imperator interdum in paludibus usque femora stabat, pugnans ipse et exhortans milites, ut pugnarent, et victis paganis nimis acriter trucidabat eos pro quadam superstitione illorum nefandissima.“

všeobecně přijímány.³⁴⁶ Teoreticky by bylo možné přidat ještě čtvrtou skupinu zastánců cizího, tj. neslovanského původu celého názvu.³⁴⁷

Vzhledem ke kolísání údajné latinské předložky *ab-*, na kterou se odvolávají zastánci tzv. *Oder Theorie*, se práce přiklání spíše k možné souvislosti s bažinami či vodou všeobecně. Kronikáři Widukind nebo Thietmar užívali tvary *Apodritae/Apodriti* jako synonyma k *Abdriti* či *Abotriti*.³⁴⁸ Někdy dokonce v rámci dvou kapitol („*Abdritorum dux*“ a „*Apodritorum dux*“).³⁴⁹ Abychom se vyvarovali opakování celých pasáží výše citované diplomové práce, shrňme a doplňme pro lepší přehlednost její závěry na toto téma do dvou následujících bodů:

- 1) Název velkokmene Obodritů byl odvozen podle charakteristického rysu místa, kde se na konci migračního období usadili jeho příslušníci (= lid bažin, lid kolem bažin).³⁵⁰ K tomuto bodu dodejme, že Adam Brémský se pokusil na dvou místech své kroniky upřesnit tento neurčitý název, když svým čtenářům přiblížil lokaci země Obodritů poblíž významného obchodního centra Reric („*Obodriti vel Regeri*“ a „*Obodriti, qui nunc Regeri vocantur*“).³⁵¹
- 2) Spojitost s podunajskými Slovy na základě zprávy říšských análů k roku 819 („*Abodritorum, qui volgo Praedenecenti vocantur...*“) a podobnosti jmen v seznamu Geografa Bavorského (viz níže) předkládaná práce odmítá s poukazem na pozdější zprávy *Annales regni Francorum* k rokům 822 a 826, kde jsou polabští Obodrité důsledně oddělováni.³⁵² Lid bažin (*abodriti*) mohlo být ve franském prostředí chápáno jako obyčejné apelativum užívané pro východní slovanské národy. Zatímco v Polabí se z tohoto apelativa stalo *proprium* obodritského velkokmene, u podunajských Slovanů bylo

---

346 Jako příklad budiž uvedena práce Heinricha Kunstmann, který původ polabských kmenů Daleminců, Obodritů, Čezpěňanů, ale také jiných slovanských kmenů jako například Poláků kladl na Balkán, kde měly jednotlivé názvy vzniknout z řečtiny. Shrnuje Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státotvorný proces...*, s. 57, poznámka 212.

347 Przemysław Urbańczyk se takto klonil nepřímo k cizímu původu tohoto názvu, protože energicky popíral slovanský původ sporné přípony *-it*. Przemysław URBAŃCZYK, *O pochodzeniu nazwy Obodrytów. Uwagi krytyczne*. In: *Studia linguistica slavica baltica Canuto-Olavo Falk sexagenario a collegis amicis discipulis oblata*. Lund 1966, s. 309.

348 Srovnej Widukind I. (36), s. 51; Widukind II. (20), s. 84; Thietmar I. (10), s. 15; Thietmar VIII. (5), s. 499.

349 Srovnej Thietmar III. (18/11), s. 120; Thietmar III. (18), s. 121.

350 K tomu více Mikolaj RUDNICKI, *Nazwy Slowian polabskich i luzyckich u Geografa Bawarskiego z IX. Wieku*. *Opuscula Casimiro Tymieniecki septuagenario dedicata*, Poznań 1959, 249–269, zde s. 249. Na tomto místě je však nutné doplnit, že Rudnického kořen názvu Obodritů (*-dhreit*) není ve slovanských jazycích plně doložen. Za toto upozornění děkuji docentu Jiřímu Rejzkovi z Ústavu českého jazyka a teorie komunikace FF UK.

351 Adam II. (21), s. 77; Adam III. (20), s. 162.

352 *Annales regni francorum* a. 819, s. 149; a. 822, s. 159; a. 826, s. 169.

na konci druhého desetiletí 8. století nahrazeno (nikoliv však vytlačeno) etnonymem Praedecenti, které v nedochovaných písemných zprávách zřejmě koexistovalo.³⁵³

Jméno Obodritů tedy pravděpodobně pochází z obecného apelativa mající spojitost s bažinami (lid bažin), přičemž toto apelativum mohlo být užíváno i pro jiné Slované a Adam Brémský je pro lepší orientaci spojil s obchodním centrem Reric („... *nunc Regeri vocantur*“). Postupem času se apelativum stalo propriem celého velkokmene, které přetrvalo i po jeho následném rozpadu, kdy bylo využíváno jako označení samostatného kmene Obodritů, a tedy pozůstatku původního velkokmene, i jako označení celého kmenového svazu, jehož vznik následoval zmíněný rozpad obodritského velkokmene.

Podíváme-li se blíže na nové kmenové jednotky, tedy nástupce původního velkokmene, zjistíme, že většina jmen, ne vždy nutně slovanského původu, se objevuje až po ukončení transformačního období a většinou má nějakou spojitost s místem, kde tyto kmeny sídlily. Sídlní oblasti tří hlavních celků obodritského svazu označují latinské prameny víceméně shodně substantivy „*terra*“ či „*provincia*“.³⁵⁴ U ostatních kmenů se toto spojení objevuje pouze vzácně.

Jméno kmene Vagrů obývajících území (*terra Wagirorum*) zhruba mezi řekou Sventinou, Kielským zálivem, Lübeckým a Meklenburským zálivem³⁵⁵ není podle dosavadního bádání slovanského původu, nýbrž spíše severského – označující *obyvatele zálivu*.³⁵⁶ Jižně od řeky Trave vznikla skupina označovaná podle toku Labe jako Polabané, jejichž území se nacházelo zhruba mezi těmito řekami (*terra Polaborum*). Etymologický význam jejich jména je zřejmý, přičemž na rozdíl od Vagrů se jedná o název slovanského původu (*lid na Labi*).³⁵⁷

Podobně je tomu i u ostatních menších kmenů náležejících do obodritského kmenového svazu, ačkoliv jejich samotná existence představuje mnohem komplikovanější problém. Výše uvedené schéma 4 znázorňuje pro druhé knížecí období a následné vrcholné období svazové kmeny Liňanů, Smolinců, Varnů a Drevanů. Teoreticky by bylo možné přidat ještě kmen Betenců či

---

353 Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státoporný proces...*, s. 63–64.

354 Pro lepší orientaci viz obrázková příloha 1.

355 Přehled archeologického výzkumu tohoto regionu shrnul Michael MÜLLER-WILLE, *Zwischen Kieler Förde und Wismarbucht...*, s. 50–61.

356 Christian LÜBKE, *Wagrier*. In: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde* 33, 2006, s. 225. Hlavní vagerské centrum Starigard/Oldenburk bylo jedním z obchodních spojovníků se Skandinávií, čemuž je přičítán i původ názvu. K tomu Jarmila BEDNAŘÍKOVÁ, *Stěhování národů...*, s. 153–154.

357 Mieczysław GRABOWSKI, *Wagrien und Polabien: Landschaft und historische Entwicklung*. In: *Venner og fjender/Freunde und Feinde* (Ed. Hansen Birk, Manfred Gläser). Lübeck 2004, s. 54–62, zde s. 55.

Běteniců a Travanů či Travnjanů. Zde se ovšem setkáváme se zmíněným úskalím, kdy jméno určité oblasti mohlo být vztaženo na jeho obyvatele – a tímto způsobem mohl být vytvořen v 9.–11. století neexistující kmen.

Kupříkladu uvedené Travany nebo také Travnjany, kteří měli údajně obývat prostor středního toku řeky Travy v patrně centrální části dnešní Lübecké pánve, známe pouze z jednoho opisu Velkopolské kroniky (*Chronica Poloniae Maioris*) ze 14. století.³⁵⁸ V tomto případě se nabízí dvě možná vysvětlení. Buďto samostatný kmen Travnjanů neexistoval, nebo se, jak uvažoval Wolfgang Fritze, jednalo o jakousi více autonomní část (*Teilstamm*) vagerského kmene.³⁵⁹ Pokud existenci tohoto kmene přijmeme, pak by v souladu s dosavadním směřováním celé práce více odpovídalo vysvětlení, že se Travnjané či jiná podobná skupina se osamostatnili společně s dalšími kmeny během rozpadu původního obodritského velkokmene, přičemž někdy v průběhu 10. století došlo k obsazení hlavních sídel a přičlenění celé skupiny k Vagrům. S podobnou situací kalkuloval i pro kmeny Smolinců a Betenců také německý archeolog Fred Ruchhöft.³⁶⁰ Ačkoliv taková situace skutečně mohla nastat, nabízí se v případě údajného kmene Travnjanů dvě námitky. Předně by tento kmen obýval (podobně jako Vagrové) území v přímém dánsko-saském sousedství, a je tudíž nepravděpodobné, že by během bouřlivého období ani jeden z tehdejších kronikářů jeho jméno nezmínil. Druhá námitka se týká samotné zmínky ve Velkopolské kronice. Pokud by skutečně došlo k oddělení této skupiny po rozpadu obodritského velkokmene a jejího následného začlenění do vagerského kmene, jak by mohla vzpomínka na relativně krátké období samostatnosti přežít tak dlouhou dobu, aby ji neznámý autor Velkopolské kroniky reflektoval? Navíc samotní Betenci nebo Smolinci byli alespoň jednou zmíněni v nějakém písemném záznamu 9. století. V tomto případě je tedy pravděpodobnější spíše umělý konstrukt autora Velkopolské kroniky.

Obdobný příklad představuje kmen Drevanů, údajně sídlící na levém břehu Labe až k řece Jetzel v oblasti dnešního kraje Lüchow-Dannenberg. O Drevanech nemáme téměř žádné konkrétní zprávy kromě zmínky o jakémsi hradu *Claniki in Dreuani* z listiny císaře Jindřicha II. pro klášter Kemnade z 2. listopadu 1004.³⁶¹ Zde je nutné konstatovat, že nevíme v podstatě nic konkrétnějšího.

---

358 *Chronica Poloniae Maioris*, s. 4: „*Nominantur etiam a quodam fluvio qui trawna dicitur, unde Trawnani sunt appellati.*“ (citováno dle Sommersberg, Załuski 1752). Dostupné: .

359 Wolfgang H. FRITZE, *Probleme der abodritischen Stammes*,..., s. 153.

360 Fred RUCHHÖFT, *Vom slawischen Stammesgebiet zur deutschen Vogtei: die Entwicklung der Territorien in Ostholstein, Lauenburg, Mecklenburg und Vorpommern im Mittelalter*. Rahden 2008, s. 86 a 89. Pro podobné malé skupiny, které dříve ztratily svoji nezávislost používá autor termínu *Satellitenstämme* (s. 89–95).

361 DD H. II. č. 87, s. 109–110.

Není jisté, jestli tato skupina vůbec náležela do původního obodritského velkokmene a pozdějšího svazu. Stejně jako dnes se i tehdy jednalo o malý kraj s roztroušenými venkovskými sídlišti, přičemž většina tohoto území byla od západu a jihu obklopena hustými lesy. Tomu ostatně napovídá i jméno této skupiny (lid lesů), přičemž se mohlo jednat o podobné neurčité apelativum jako v případě původního apelativa Obodritů. S trochou nadsázky by se dalo tvrdit, že velké dějiny se tomuto regionu vždy oklikou vyhnuly.³⁶² Konstantní osídlení je zde však archeologicky doložené už od mladší doby kamenné. Významná slovanská sídliště se nacházela na okraji dnešních měst Dannenberg a Meetschowa. Oblast kolem Meetschowa byla osídlena už od počátku 9. století, přičemž ve středu sídliště o rozloze zhruba 2 ha stával klasický Ringwall, který byl posléze kolem roku 1200 přestavěn na hrad a začleněn do říšské hradské soustavy. Proti Slovanům v této oblasti stál i franský opěrný bod poblíž dnešního města Hitzacker na tzv. Weinbergu v dnešní historické čtvrti města. Hrad byl vystavěn někdy na přelomu 8. a 9. století, přičemž zde patrně vznikl i kostel sv. Jana. Franskou přítomnost dokumentují také nálezy z vesnice Spithal, kde se nachází ruiny patrně nejstarší dochované kaple z konce 12. století a města Salzwedel, jehož hrad byl založen pravděpodobně na původním slovanském sídlišti někdy před rokem 1112.³⁶³ Kolonizační proces zde začal oproti zalabskému prostoru dříve, zřejmě již v průběhu 11. století, přičemž samotné území bylo nějakým způsobem podřízené svým franským a saským sousedům minimálně o století dříve. Tím by se vysvětlovala jejich absence při významných válečných a politických událostech tohoto regionu. V podstatě by se zde opakovala situace, kterou známe z jižní srbské oblasti.

Skupina, kterou Adam Brémský uvedl do psané historie pod názvem Warnabi, tj. Varnové, představovala patrně menší kmen obývající okolí řeky Varnavy (Warnow), od níž bylo odvozeno její jméno – a nikoliv od germánských Varnů ze 3. století, jak se domnívali dřívější badatelé.³⁶⁴ Zároveň se její území nacházelo na patrně ne zcela jasně vymezené hranici mezi Obodrity a Velety. Ačkoliv nemáme žádné zprávy o hlavních sídlištích této skupiny, je pravděpodobné, že měla blízko k hradišti a svatyni Groß Raden.³⁶⁵

---

362 Shrnuje Libuše HRABOVÁ, *Drevansko*. In: Vladimír Wolf et Opera Corcontica: sborník příspěvků k šedesátinám prof. PhDr. Vladimíra Wolfa. Hradec Králové 2002, s. 155–163.

363 Interdisciplinární výzkum v těchto oblastech shrnuje Jerzy STRZELCZYK, *Drzewianie połabscy*. Warszawa 1968.

364 Například Hynek BULÍN, *Počátky státu obodritského*. Právněhistorické studie 4. Praha 1958, s. 5–49, zde s. 5–6; Ernst SCHWARZ, *Germanische Stammeskunde*. Heidelberg 1956, s. 116.

365 Kultovní význam tohoto místa zpochybnil Hans-Dietrich KAHL, *War Gross Raden wirklich ein "slawischer Tempelort"?* In: *Heidenfrage und Slawenfrage im deutschen Mittelalter: ausgewählte Studien 1953-2008* (Ed. Hans-Dietrich Kahl). Leiden 2008, s. 168–180. S poukazem na problematičnost datace archeologických nálezů konstatoval:

Konkrétnější obrys historického vývoje nám poskytují písemné prameny v případě kmene Betenců, Liňanů a Smolinců. Tyto tři kmeny jsou výjimečné, protože se první zmínky o nich objevují už na počátku 9. století, tedy v době, kdy ještě existoval obodritský velkokmen. Betenci se poprvé objevují v Moissacké kronice k roku 811, kdy měl Karel Veliký vyslat vojsko, aby poplenilo území Liňanů (*Lanai*) a Betenců (*Bethenzr*), načež mělo být obnoveno opevnění (*castellum*) na kopci zvaném *Abochi* (Höhbeck).³⁶⁶ Zároveň jsou Betenci uvedeni společně se Smolinci a patrně lutickými Mořičany v seznamu Geografa Bavorského, přičemž jim všem neznámý autor přiřadil 11 měst (*civitates*).³⁶⁷ Nutno poznamenat, že Betenci po roce 811 s výjimkou zmíněné zprávy Geografa Bavorského zmizeli z písemných pramenů. Původ jejich jména není dodnes přesně vyjasněný.³⁶⁸ Jejich sídelní oblast umístil naposledy Christian Hanewinkel do oblasti mezi řekou Bosse a dnešním krajem Prignitz, přičemž předpokládal úzké spojení mezi Betenci, Liňany a Smolinci.³⁶⁹ Původ těchto dvou kmenů je na rozdíl od Betenců zřejmý. Jejich sídla se nacházela kolem řek Glina a Elda, podle nichž byly kmeny pojmenovány.

Případ Betenců, Smolinců a především Liňanů nám demonstruje počátek rozpadu obodritského velkokmene. Není jisté, co přesně stálo na jeho počátku, ale jisté je, že v průběhu 9. století se od původního velkokmene odtrhlo několik menších skupin, které písemné prameny zaznamenaly pod novými názvy – většinou ve spojitosti s místem, které obývaly. Důvod, proč tyto rebelující skupiny vstoupily do psané historie, mohl být zapříčiněn shodou událostí, jejichž důsledky se bezprostředně týkaly samotné franské říše. Karel Veliký se během své vlády nesnažil území Obodritů a Veletů, proti nimž vedl již několikrát zmíněné tažení v roce 789, přímo okupovat, nýbrž z nich vytvořit jakési nárazníkové pásmo proti mnohem nebezpečnějším Dánům. V průběhu ničivých válek se Sasy (772–804) obsadila franská říše i Frísko, což mohlo vyvolat na dánském

---

„Für einen Tempel aber im strengen Begriffssinn fehlt dort bisher, soviel ich sehe, jeder Beleg, sowohl in der Landzungensiedlung als auch auf der Insel.“ (s. 180). Význam sídliště jako možného hlavního sídla Varnů je reálný, ačkoliv o tomto kmeni nevíme téměř nic a žádný pramen přímo nespojil Groß Raden s Varny.

366 Chronicon moissiacense a. 811, s. 309: „Misit Karolus imperator exercitum Francorum et Saxonorum ultra Albiam ad illos Slavos qui nominantur Lanai et Bethenzr. Et vastaverunt regiones illas, et aedificaverunt castellum, in loco qui dicitur Abochi.“

367 MMFH 3, s. 285–288: „...prope illis resident quas uocant Bethenici, et Smeldingon, et Morizani, qui habent ciuitates XI....“.

368 Jerzy STRZELCZYK, *Slowianie połabscy*. Poznań 2013, s. 21–22.

369 Christian HANEWINKEL, *Die politische Bedeutung der Elbslawen im Hinblick auf die Herrschaftsveränderungen im ostfränkischen Reich und in Sachsen von 887 bis 936 – Politische Skizzen zu den östlichen Nachbarn im 9. und 10. Jahrhundert*. Dissertation. Münster 2004, s. 57–59.

dvoře obavu z možné franské invaze. Vpád krále Godofrida (Godefred) na obodritské území v roce 808 jenom potvrdil účinnost Karlova plánu, protože franské území bylo víceméně ušetřeno. Godofrid zahájil své tažení v příznivý čas, jelikož v této době již probíhaly boje mezi obodritským velkokmenem a odpadlými skupinami. Válka tak probíhala na dvou frontách. Tehdejší obodritský kníže Dražko bojoval na jihu s Liňany a Smolinci, přičemž možná doufal v pomoc franského vojska, které tehdy tábořilo na břehu řeky Labe pod vedením Karla Mladšího, zatímco jeho příbuzný Godelaib bránil sever proti Godofridovi. Poněvadž Dražkova výprava nedosáhla očekávaných cílů a Godelaib skončil v dánském zajetí a posléze na popravišti, musel Dražko nejprve uzavřít s Dány příměří, přičemž jim musel vydat svého syna jako rukojmího, a posléze se s franskou pomocí obrátit proti povstalcům. Frankové zřejmě nechtěli bojovat přímo s Dány a patrně doufali, že veškeré boje zůstanou v oné nárazníkové zóně, tedy na obodritském území. Proti Liňanům a Smolincům však Dražkovi pomohli a společně se saskými oddíly vypálili nejsilnější opevněné sídlo Smolinců („*maximam civitatem*“).³⁷⁰ Tímto úderem byla patrně rozdrčena vzpoura Smolinců, načež Dražko přinutil všechny, kdo od něho odpadli, aby se vrátili zpátky do společenství („*societas*“). Za zmínku rovněž stojí skutečnost, že do války zasáhli také Veleti, aktivně podporující rebelující skupiny Liňanů a Smolinců. V roce 809 společně s Liňany napadli a zničili franský hrad *Huohbuoki* (Höhbeck), jenž posléze nechal Karel Veliký znovu vybudovat po franském protiútoky v roce 811 (viz výše).³⁷¹ Godofridovo tažení v roce 808 mělo několik významných důsledků, a to nejen pro Obodrity. Franská říše začala obracet svoji pozornost k východní a severní hranici, přičemž započala i s jejím opevňováním. Na rozkaz Karla Velikého byl za řekou Labe vystavěn hrad *Esesfeld* (poblíž dnešního Itzehoe).³⁷² Zároveň se projevíly první náznaky budoucího rozpadu obodritského velkokmene. Ačkoliv se podařilo část rebelujících skupin znovu ovládnout (tj. Smolinci) a začlenit je zpátky do velkokmene, úplného sjednocení dosaženo nebylo. Liňané a krátkou dobu i Betenci

---

370 *Annales regni francorum* a. 809, s. 129: „... *regressusque domum cum ingenti praeda accepto interum a Saxonibus validiori auxilio Smeldingorum maximam civitatem expugnat atque his successibus omnes, qui ab eo defecerant, ad suam societatem reverti coegit.*“

371 Shrnuje Jens SCHNEEWEISS, *Slawenzeitliche Befestigungen am Höhbeck*. In: *Slawen an der unteren Mittelbe. Untersuchungen zur ländlichen Besiedlung, zum Burgenbau, zu Besiedlungsstrukturen und zum Landschaftswandel. Beiträge zum Kolloquium vom 7. bis 9. April 2010* (Ed. Sebastian Brather, Claus von Carnap-Bornheim, Hauke Jöns a kol.). Frankfurt am Main 2013, s. 79–90.

372 Jens SCHNEEWEISS, Heike KENNECKE, *Schezla–Hohvuoki–Lenzen–Meetschow: Neues zur Ostgrenze des Fränkischen Reiches*. In: *Slawen an der unteren Mittelbe. Untersuchungen zur ländlichen Besiedlung, zum Burgenbau, zu Besiedlungsstrukturen und zum Landschaftswandel. Beiträge zum Kolloquium vom 7. bis 9. April 2010* (Ed. Sebastian Brather, Claus von Carnap-Bornheim, Hauke Jöns a kol.). Frankfurt am Main 2013, s. 159–164.

byli posléze v písemných pramenech střídavě uváděni buďto společně, nebo odděleně od Obodritů. Z tohoto důvodu tzv. Geograf Bavorský uvedl ve svém výčtu všechny tři skupiny následovně: „*Linaa est populus qui habet ciuitates VII. prope illis resident quas uocant Bethenici, et Smeldingon, et Morizani, qui habent ciuitates XI.*“³⁷³ Zatímco Liňany si autor pravděpodobně pamatoval, u Betenců a Smolinců si nebyl příliš jistý, načež je ještě spojil s Mořičany, jejichž postavení není dosud zcela vyjasněno (viz níže).

Vnitřní spory zřejmě nabíraly na intenzitě a naplno propukly v druhé polovině 9. století. Toto bouřlivé období Liňané jako samostatná kmenová jednotka nepřežili a patrně došlo k jejich opětovnému začlenění do jednoho z nově vzniklých kmenů. Ještě v roce 877 uvalil východofranský král na Liňany povinnost odvádět pravidelný tribut.³⁷⁴ Tato událost se dá vykládat dvojím způsobem. Liňané již tehdy nebyli samostatnou kmenovou jednotkou, nýbrž pouze regionálně organizovanými a tribut odvádějícími obyvateli jednoho polabského regionu.³⁷⁵ V druhém a možná pravděpodobnějším případě by si Liňané udrželi jistou míru samostatnosti a v turbulentním období rozpadu obodritského velkokmene hledali záchranu u východofranského panovníka. Jméno Liňanů se v následujících stoletích střídavě objevovalo v písemných pramenech různé důvěryhodnosti. Podstatné nicméně zůstává, že Adam Brémský hrad Lenzen a jeho okolí přisuzoval Obodritům, nikoliv Liňanům.³⁷⁶ Nicméně vzhledem k pozdějším zprávám z 12. století je nutné se ptát, jestli Liňané 12. století měli ještě něco společného s Liňany 11. a především 9. století.³⁷⁷

Výše uvedený přehled nám rozdělil relevantní známé kmeny do tří skupin. Kromě samotného jména Obodritů, představujícího deaplativizované proprium, jsou zde názvy nových kmenových jednotek, které vznikly v průběhu rozpadu obodritského velkokmene a jejichž jména slovanského i neslovanského původu jsou ve většině případů odvozena od vodních toků na místě, kde dotyčný kmen sídlil. To je hlavní rozdíl oproti názvu velkokmene obývajícího rozsáhlý prostor, jehož

---

373 MMFH 3, s. 285–288.

374 Annales Fuldenses a. 877, s. 89–90: „*Sclavi, qui vocantur Linones, et Siusli eorumque vicini defectionem molientes solitum dare censum rennuunt.*“

375 Sébastien ROSSIGNOL, *Aufstieg und Fall der Linonen. Misslungene Ethnogenese an der unteren Mittelbe.* In: *Slawen an der Elbe* (Ed. Karl-Heinz Willroth, Jens Schneeweiß). Göttingen 2011, s. 15–38, zde s. 22.

376 Adam III. (20), s. 163.

377 Touto úvahou zakončil svůj příspěvek Sébastien ROSSIGNOL, *Die Linonen zwischen Tat und Wort. Die Schrifquellen über die Entwicklung an der unteren Mittelbe unter Berücksichtigung der interdisziplinären Forschungsergebnisse.* In: *Slawen an der unteren Mittelbe. Untersuchungen zur ländlichen Besiedlung, zum Burgenbau, zu Besiedlungsstrukturen und zum Landschaftswandel. Beiträge zum Kolloquium vom 7. bis 9. April 2010* (Ed. Sebastian Brather, Claus von Carnap-Bornheim, Hauke Jöns a kol.). Frankfurt am Main 2013, s. 135–150, s. 148.

charakteristický rys mohly symbolizovat právě bažiny. Ve druhé skupině nacházíme kmeny, jejichž původ je nejistý (Betenci), a ve třetí skupině zase kmeny, jejichž politická samostatnost nebo přímo existence není alespoň náznakově doložena písemnými prameny (Drevané) a patrně se jedná o místní název vztažený později na místní obyvatelstvo (Varnové). Původní velkokmen musel být patrně mnohem více centralizovaný ve smyslu většího rozsahu moci obodritské vládnoucí rodiny. Je nepravděpodobné, že by velkokmen (*societas*) měl více knížat, která by nepocházela z vládnoucí rodiny, protože o nich nikde (dokonce ani v případě vzpurných Liňanů) nic neslyšíme.³⁷⁸ Samotná organizace kmenové společnosti neumožňovala rychlé akce a okamžitý separatismus. Nespokojenost a následné povstání bylo organizováno patrně užší skupinou místních elit, které v součinnosti s místními autoritami dokázaly shromáždit dostatečnou vojenskou sílu.³⁷⁹ Tyto elity jsou na místních opevněných centrech doložené a po rozpadu velkokmene se někteří jejich členové mohli chopit vůdčí role v novém kmeni, čemuž, jak ještě uvidíme, nasvědčují zprávy o knížatech Polabanů a Vagrů (viz kapitola 3).³⁸⁰ Kolektivní vzpomínka na bývalou jednotu hrála v kmenové identitě Obodritů velkou úlohu, čímž mohla do jisté míry zastínit mýtus o společném příchodu a dávné domovině. Nadkmenové struktury polabských Slovanů se vyznačují svojí stálostí, k čemuž ovšem nemohla stačit pouze všeobecná hrozba ze strany franské říše nebo Dánska.³⁸¹ Společná obrana samozřejmě hrála svoji úlohu, ale po celé zkoumané období máme zprávy pouze o bojích mezi Obodrity a Velety, kdežto o vzájemných válkách mezi jednotlivými kmeny, s výjimkou transformačního období a lutické války o nadvládu nad Rethrou, v rámci obou nadkmenových celků mnoho zpráv nenacházíme. Navíc vztahy Obodritů a Veletů s jejich saskými, franskými a dánskými sousedy nebyly vždy zákonitě nepřátelské. Přehledněji máme situaci nastíněnou na počátku 9.

---

378 Tamtéž, s. 138.

379 Sébastien ROSSIGNOL, *Die Linonen zwischen Tat und Wort...*, s. 139.

380 Felix BIERMANN, Heike KENNECKE, *Slawenzeitliche Burgen im Lenzener Raum – Lenzersilge, Lenzen-Neuehaus, Lenzen-Burgberg*. In: *Slawen an der unteren Mittelelbe. Untersuchungen zur ländlichen Besiedlung, zum Burgenbau, zu Besiedlungsstrukturen und zum Landschaftswandel. Beiträge zum Kolloquium vom 7. bis 9. April 2010* (Ed. Sebastian Brather, Claus von Carnap-Bornheim, Hauke Jöns a kol.). Frankfurt am Main 2013, s. 69–78.

381 Boje se silnějším západním sousedem byla považována za jediný společný osud všech tří skupin polabských Slovanů. Libuše HRABOVÁ, *K otázce vzniku a vývoje státu u Polabských Slovanů*. ČSČH 4, 1955, S. 642–668, zde s. 643. Vratislav Vaníček v souvislosti s českými zeměmi odmítl tvrzení, že by franská a později otonská říše permanentně usilovala o podrobení českého státu. Stejně tak odmítl některé závěry Dušana Třeštíka o existenci faktického ohrožení ze strany Saska před rokem 935. Zároveň dodává, že pozornost Sasů se tehdy orientovala na srbskou oblast a boje s lutickými Ratary. Vratislav VANÍČEK, *Svatý Václav. Panovník a světec v raném středověku*, Praha 2014, s. 130–136. Podobně lze uvažovat i o severní a východní oblasti Polabí. Pozornost Franků a později Otonů byla soustředěna na více míst tehdejší Evropy. Navíc vztahy mezi Sasy, Franky, Obodrity a Velety nebyly vždycky nepřátelské, což dokazuje mimo jiné i situace v 9. století.

století, kdy Obodrité byli počítáni za spojence Franků, Veleti vojensky pomáhali Sasům a po saské porážce patrně navázali kontakty s Dánskem, o čemž svědčí výše zmíněná invaze krále Godofrida.³⁸² K roku 789 byli Obodrité označeni za franské *foederati*³⁸³, přičemž první známý obodritský kníže Vlčan padl, když pomáhal Frankům proti Sasům.³⁸⁴ Podle Moisacké kroniky měl být Karlovým vazalem.³⁸⁵ Idea původní jednoty, přetrvání zůstatku původního velkokmene, který v sobě zároveň zachoval kontinuitu názvu, uchování postavení obodritské vládnoucí rodiny a teritoriální i kmenová integrita představovaly hlavní příčiny, proč Obodrité jako celek dokázali vydržet od svého příchodu do Polabí dalších zhruba čtyři sta let.

Rozpad veletského velkokmene nebyl na rozdíl od Obodritů ani náznakově reflektován v dobových písemných pramenech. Transformační proces se patrně omezil pouze na veletské území, a tím pádem stál stranou pozornosti franských kronikářů a letopisců. Ti nám po ukončení této periody zprostředkovali pouze její výsledek. Na samém počátku stojí jméno Veletů.

Stejně jako u Obodritů není kmenový název Veletů odvozen od konkrétní lokality v místech, kde sídlili. Naproti tomu lze etymologický původ tohoto názvu hledat nikoliv v přírodních útvarech, nýbrž v charakteristickém rysu přisuzovaném členům velkokmene. Nejedná se tedy o název etnický, nýbrž politický.³⁸⁶ Až na výjimky panuje shoda ve ztotožnění původu názvu se slovy „*velikъ*“ (tj. veliký) anebo „*velci*“ neboli vlci.³⁸⁷ Název Veleti dominoval od přelomu 8. a 9. století až do počátku onoho temného (transformačního) období, na jehož konci se objevilo nové jméno Lutici. Změna názvu je dnes rovněž všeobecně uznávána jako projev vnitřní politické přestavby, tj. rozpadu původního veletského velkokmene na nové skupiny, přičemž v porovnání s Obodrity zde pozůstatek velkokmene, který v písemných pramenech ještě v průběhu 10. století zachovával kontinuitu názvu, nedokázal získat zpět část své bývalé moci a patrně v průběhu uvedeného století pokračoval jeho rozpad. Výsledkem bylo rozdělení zbývajících skupin mezi tři, později čtyři hlavní kmeny, popř. se z něj odštěpily malé kmeny závislé na zmíněné hlavní trojici, později čtveřici.

---

382 Lothar DRALLE, *Wilzen, Sachsen und Franken um das Jahr 800*. In: *Aspekte der Nationenbildung im Mittelalter* (Ed. Helmut Beumann, Werner Schröder). Sigmaringen 1978, s. 205–227.

383 Einhard (12), s. 15: „...*Abodritos, qui cum Francis olim foederati erant...*“.

384 *Annales Einhardi* a. 795, s. 97.

385 *Chronicon Moissiacense* a. 795, s. 302: „...*vassum domni regis...*“.

386 Adam TURASIEWICZ, *Dzieje polityczne Obodryców: od IX wieku do utraty niepodległości w latach 1160–1164*, Kraków 2004, s. 33.

387 Christian LÜBKE, *The Polabian alternative. Paganism between Christian Kingdoms*. In: *Europe around the year 1000* (Ed. Przemysław Urbańczyk). Warszawa 2001, s. 379–390, zde s. 383.

Nový název Lutici byl pravděpodobně odvozen od slova „*ljut*“ neboli divoký. Rozpad veletského kmene představuje pro nás mnohem více chaotický proces, protože se nám na počátku 10. století objevuje větší množství dříve neznámých kmenů, přičemž u některých z nich je nutné pochybovat buďto o jejich existenci, či příslušnosti k novému lutickému svazu.

Nejjednodušší interpretaci umožňují názvy třech a později čtyř hlavních kmenů. Rataři, patrně nejsilnější skupina po rozpadu původního velkokmene a pravděpodobně také iniciátoři vnitřního konfliktu stejně jako v budoucnosti zmíněné občanské války, získali své jméno od centrální svatyně Rethra, s níž je spojovala většina známých zpráv (viz níže). Jelikož je krajně neobvyklé, aby se jméno hradu přeneslo na obyvatele, nabízí se otázka, zda existovalo nějaké další jméno, které se nedochovalo, protože známost Rethry dosáhla až za Labe, kde ji latinští autoři použili pro vytvoření názvu nového kmene ve smyslu „*lidé od Rethry*“, „*držitelé Rethry*“ popřípadě mohlo být toto označení překládáno jako „*lidé Radogosta*“ (Riedegost). K roku 955 uvedly *Annales Sangallenses maiores* poprvé jméno kmene Dolenců (*Tolonsensis*).³⁸⁸ Poněvadž se jejich sídla nacházela severně od Tollensesees, není o původu názvu pochyby. Podobně je tomu i u kmenového názvu Črezpěňanů, odkazujícího na řeku Pěnu a latinskou předložku *circa* (*Circipanen, Zcirizspanis*), přičemž český překlad není zcela přesný, ale v dnešní době v odborné literatuře je již zažitý.³⁸⁹ Chyžané, čtvrtý a poslední kmen, který bývá počítán mezi tzv. kmenové jádro celého svazu, se v písemných pramenech objevují až mnohem později, konkrétně v popisu lutické občanské války od Adama Brémského.³⁹⁰ V této válce bojovali společně s Črezpěňany proti Ratarům a Dolencům, přičemž po jejich porážce je na čas pohltili sousední Obodrité do svého kmenového státu. Jejich původ je nejasný, protože až do poloviny 11. století o nich chybí jakékoliv zprávy. Příslušnost ke kmenovému jádru je většinou přijímána a dokazována na zápisu tzv. Geografa Bavorského, jenž ve svém seznamu uvedl k Luticům 95 *civitates* rozdělených do 4 *regiones*.³⁹¹ Jedna z teorií tvrdí, že se jednalo o odpadlickou skupinu původního črezpěňanského kmene, přičemž se proces rozpadu této skupiny mohl táhnout buď už od konce transformačního období, nebo od drtivé porážky spojených polabských kmenů v bitvě na řece Reknici v roce 955.³⁹²

---

388 *Annales Sangallenses maiores* a. 955, s. 79: „*Eodem anno Otto rex et filius eis Liutolf in festivitate sancti Galli pugnaverunt cum Abaterenis, et Vulcis, et Zcirizspanis, et Tolonsenis, et victoriam in eis sumpsit.*“

389 Proti tomuto nepřesnému tvaru zejména Heinrich KUNSTMANN, *Mecklenburgs Zirzipanen und der Name der Peene*. Die Welt der Slaven 39, 1984. s. 353–358.

390 Adam III. (22), s. 165.

391 MMFH 3, s. 285–288: „*Vuilci, in qua civitates XCV et regiones IIII...*“

392 Gerard LABUDA, *Zur Gliederung der slawischen Stämme...*, s. 130.

Pravděpodobnější se jeví spíše druhá možnost, ačkoliv se v případě Chyžanů nemuselo nutně jednat o nový kmen. Můžeme souhlasit s drtivými dopady porážky na Reknici, v jejímž důsledku mohlo dojít k určité destabilizaci celého kmene ve smyslu eliminace větší části elit a místních autorit, což mělo za následek i přerušení komunikace mezi jednotlivými kmenovými složkami. Pokus o sjednocení mohla přerušit zmíněná lutická občanská válka a hrozba hegemonie Ratarů přivedla destabilizovaný kmen pod jeden prapor. Centra odporu proti Ratarům se pravděpodobně koncentrovala kolem hradu Demmin a také Kessin³⁹³, s nímž Adam Brémský ztotožnil okolní obyvatelstvo a přisoudil mu tak postavení kmene, který však nemusel ve skutečnosti existovat, nebo alespoň nebyl plně konsolidován. Samozřejmě tuto hypotézu nelze zcela podpořit, ale pokud přijmeme fakt, že Geograf Bavorský reflektoval aktuální situaci, pak by proces rozdělení čezpěňanského kmene musel započít již v druhé polovině 9. století, kdy neznámý bavorský autor sepisoval svůj soupis slovanských kmenů. Zdali tedy Chyžané představovali samostatný kmen již v 9. století, nebo se oddělili od Čezpěňanů někdy v rozmezí let 955–1056/7, je nejisté. Nicméně po jejich porážce a následném připojení k Obodritům došlo patrně ke změně vnitřní struktury a oživení knížecí moci, kterou lutický svaz po své transformaci buďto zcela odstranil, či upozadil. Analista Saxo takto zmiňuje knížete Dumara a jeho syna Svatopluka z hradu *Kizun*, proti nimž táhli v roce 1114 budoucí císař Konrád III. a hrabě Jindřich II. ze Stade.³⁹⁴ Původ tohoto knížete je nejasný, ale již Wolfgang Brüske naznačil možnost, že by se mohlo jednat o knížete dosazeného Obodrity, pod jejichž vliv tehdy Chyžané spadali.³⁹⁵

Komplikovanější je situace středního Polabí, kde jednoznačně dominoval kmen Havolanů (Stodoranů). Zatímco o nich máme zřejmé zprávy, u jiných kmenových jednotek je tomu přesně naopak. Nelze přesněji určit, zda moc nového lutického svazu sahala až do oblasti středního Polabí a zda tyto kmeny tvořily integrální součást původního velkokmene, nebo se jednalo o samostatné

---

393 Archeologicky jejich údajnou sídelní doménu zmapoval Fred RUCHHÖFT, *Das Stammesgebiet der Kessiner vom 8. bis zum 13. Jahrhundert: Eine Studie aufgrund archäologischer, siedlungsgeschichtlicher und historischer Quellen*. Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern: Jahrbuch 54, 2006, s. 115–149. Ve své práci se snažil odlišit území Chyžanů a Čezpěňanů.

394 Analista Saxo a. 1114, s. 750: „*Liuderus dux Saxonie expeditionem movet super Dumarum Slavum eiusque filium, et eos ad dedicionem coegit. Principem quoque Rugianorum ad se in bellum venientem sagaci agilitate circumvenit.*“ K roku 1121 (s. 756) pokračuje: „*Post hec collecto exercitu valido, Sclaviam invadit, terramque cuiusdam Zuentubaldi usque ad mare predabundus perambulat, urbibusque in dedicionem acceptis, quarum una Kizun dicebatur famosior et opulentior ceteris, obsidibusque acceptis, cum pecunia non parva victor regreditur.*“

395 Wolfgang BRÜSKE, *Untersuchungen zur Geschichte des Lutizenbundes. Deutsch-wendische Beziehungen des 10. – 12. Jahrhunderts*. Köln/Wien 1983, s. 64.

kmeny podléhající lutickému svazu. Jedná se o skupiny Došanů, Sprévanů, Mořičanů, Lubušanů, Řečanů, Ukřanů, Zemjanů (Zemčanů, Zemčici) a samozřejmě Havolanů. U dalších hypotetických kmenů je jejich původ nebo příslušnost k Luticům buďto sporný, nepodložený písemnými prameny, nebo se opět jedná o místní název vztažený v pozdější době na místní obyvatelstvo. Zároveň je rovněž těžké odlišit další skupiny od srbských kmenů. Pro lepší přehlednost a větší stručnost vyjádří tabulka dosud sledované informace pro zmíněné skupiny obývajících střední Polabí kolem řeky Ucker, Havoly, Sprévy, Odry.

Tabulka 1: Vybrané kmeny středního Polabí:

Kmen	Latinský tvar	Písemné zprávy	První zmínka	Původ názvu
Došané	<i>Doxani, Doxi</i>	Adam II. (21), s. 77	cca 60. léta 11. století	řeka Dosse (jeden z přítoků řeky Havoly)
Mořičané	<i>Morezini, Morizi</i>	Geograf Bavorský	cca polovina nebo druhá polovina 9. století	jezero Müritz
Lubušané	<i>Leubuzzi, Liubusiki</i>	Adam II. (21), s. 77	cca 60. léta 11. století	hrad Lebus (?)
Řečané	<i>Riaciani, Receni</i>	DD O I. č. 105, s. 157–188	948	řeka, řečiště
Ukřané	<i>Wocronin, Ucrani, Wucronin</i>	Ann. Qued. a. 934, s. 54	934	řeka Ucker
Sprévané	<i>Zpriauuani, Zirtipani</i>	DD O I. č. 105, s. 157–188	948	řeka Spréva
Zemjané	<i>Zemzizi, Zamcici, Zemcici</i>	DD O I. č. 76, s. 155–156	946	země, půda
Havolané / Stodorané	<i>Hehfeldi, Hevelli, Hevellun, Stoderania</i>	Geograf Bavorský (jako Havolané)	cca polovina nebo druhá polovina 9. století	řeka Havola (u Stodoranů nejasný)

Výčet kmenů nám potvrzuje několik závěrů. Předně se názvy jednotlivých kmenů objevují v písemných pramenech až od první poloviny 9. století, přičemž většina z nich byla odvozena od místních hydronym. Není zde tedy mnoho jmen, které by si Slované mohli do Polabí přinést v době své migrace. Zároveň ovšem není zcela jasné, zdali se ve všech případech skutečně jednalo o kmen či pouze o místní název sloužící k označení lidu, jenž žádnou velkou autonomií nedisponoval. Onen „nerozumný“ počet kmenů, o němž hovořil Wolfgang Fritze, tak ve skutečnosti mohl být mnohem

menší.³⁹⁶ Termínem *populus* či *gens* je v uvedených pramenech doplněno pouze jméno Došanů, Havolanů a Ukřanů. Existence kmene Lubušanů není plně prokázána, protože o nich máme pouze zprávu od Adama Brémského, později převzatou od Helmolda. Uvažovalo se o jejich ztotožnění s kmenem *Licikaviki*, který zmínil kronikář Widukind. Tato teorie byla ovšem několikrát zpochybněna a samotné jméno Lubušanů odkazuje na stejnojmenný hrad Liubusua z kroniky Thietmara Merseburského. Skupina Řečanů, jejichž jméno má nezvykle návaznost na řeku v obecném smyslu, je uváděna pouze jako *provincia*, podobně jako Zemjané s odkazem na zemi a výše uvedení Mořičané, kde je situace komplikovanější. Mořičany totiž ve svém seznamu uvedl Bavorský Geograf společně s Betenci a Smolinci, jimž dohromady přiřkl 11 *civitates*. Na tomto místě se nabízí domněnka. Mořičané se jako jediní, nepočítáme-li Havolany, o nichž máme mnohem více zpráv jako o samostatném kmeni, z uvedeného výčtu objevují v písemné zprávě Geografa Bavorského a jejich sídelní oblast kolem jezera Müritz se nacházela poměrně blízko předpokládané hranice kmenového území Obodritů a Veletů, navíc v sousedství rebelujících Liňanů a Smolinců. V takovém případě se mohlo jednat o původní součást obodritského velkokmene, která do výše popsaného povstání nějakým způsobem zasáhla, a Geograf Bavorský je proto posléze uvedl společně, protože sám nevěděl, jaká byla aktuální situace. O Liňanech měl patrně lepší informace než o dvou dalších vzbouřených skupinách, jejichž sídla ve svém seznamu sloučil dohromady.

Zmínky v písemných pramenech o těchto kmenech postupně od konce 10. století mizí. Je možné, že tato skutečnost měla spojitost s povstáním polabských Slovanů v roce 983, kdy se malé kmeny (např. Ukřané) mohly znovu dostat pod nadvládu jednoho ze tří či čtyř skupin kmenového jádra nového lutického svazu.³⁹⁷ Jednotlivé názvy se posléze objevují v 11. a 12. století jako názvy krajů (*provincia* či *pagus*), a to zejména v pramenech diplomatické povahy.³⁹⁸ V porovnání s Obodrity přinesl rozpad původního veletského velkokmene mnohem větší fragmentaci, což umožnilo vznik většího množství nových kmenů či oddělených skupin. Tomu by nasvědčovala i zpráva Bavorského Geografa přiřčující více *civitates* právě Veletům než Obodritům. Období

---

396 Wolfgang FRITZE, *Probleme der abodritischen Stammes...*, s. 148–151.

397 Samotní Ukřané si měli udržet svoji alespoň částečnou nezávislost až do 12. století, kdy si je podmanili pomořanští vévodové. K tomu Felix BIERMANN, *Mittelzentrum im frühgeschichtlichen Wegenetz - eine slawenzeitliche Siedlung bei Melzow (Uckermark)*. In: "Castellum, civitas, urbs", Zentren und Eliten im frühmittelalterlichen Ostmitteleuropa (Ed. Orsolya Heinrich-Tamáská, Hajnalka Herold, Péter Straub, Tivadar Vida). Budapest 2015, s. 155–176, zde s. 156.

398 Kupříkladu „*provincia Zemzici*“ v listině Konráda III. z roku 1150, (DD Ko III., č. 241, s. 420–421) nebo „*pagus, qui Morezini*“ v kronice Thietmara Merseburského (Thietmar VI. (33), s. 314) či „*provincia Sclavorum Ucrani*“ v listině Oty III. z roku 973 (DD O II., č. 31, s. 41).

rozpadu velkokmene trvalo pravděpodobně delší dobu a na jeho konci se zrodil nový lutický svaz, přičemž pozůstatek velkokmene i samotné jméno Veletů v průběhu 10. století zaniklo. Nelze s určitostí tvrdit, jakou roli sehrála kolektivní vzpomínka na dávnou jednotu, uvážíme-li význam svatyně Rethra a možnou eliminaci knížecí elity. K této otázce bude blíže přihlédnuto v kapitole 3.

2.2. Tělo: Segmentální struktura vyšších a nižších kmenových jednotek

Dosavadní text pracoval s klíčovými pojmy jako kmenový svaz a kmenová společnost. Kmenové svazy jsou všeobecně považovány za společenství lidí, většinou společného etnického původu a podobných zvyků či kultu, rozdělených do jednotlivých kmenů, jejichž bezpečnost byla z důvodu vojenské hrozby svěřena společnému kmenovému shromáždění, popř. svazovému knížeti.³⁹⁹ Tento pragmatický svazek několika kmenů za účelem efektivnější organizace odpovídá s určitými výhradami spíše srbské jižní oblasti slovanského Polabí. Obrana před vojenskou hrozbou však nemusela být vždy stěžejním faktorem, proč se jednotlivé kmeny spojovaly v nadkmenové celky.⁴⁰⁰ Představa o permanentní válce mezi Říší, respektive Franky a Sasy, a slovanskými kmeny neodpovídá realitě přelomového období 8. až počátku 10. století. Jak již bylo poznamenáno, vztahy mezi zmíněnými stranami nebyly vždy nepřátelské, dále je nutné připomenout dlouhé „temné“ období, kdy alespoň podle písemných pramenů neproběhla žádná velká válka s Velety a částečně ani s Obodrity, a v neposlední řadě konstatovat, že franská či saská pozornost se nesoustředila nijak výhradně na východní hranici. Vnitřní boje, problémy na jihu a maďarská hrozba nutila jednotlivé aktéry přeskupit své síly a změnit své aktuální cíle.

Kmenové svazy Obodritů a Veletů je zapotřebí vnímat v tomto kontextu jako výsledek rozsáhlých interních změn kmenové společnosti, k nimž došlo v průběhu 9. století. Po rozpadu obou velkokmenů došlo ke vzniku nových kmenových jednotek, které k sobě pojil nejen společný zájem, tj. onen pragmatický vojenský kalkul a touha zajistit si bezpečí před svými sousedy, ale také ideologické prvky založené buďto na kolektivní vzpomínce na zaniklou jednotu, či politizace kmenového kultu kolem určitého místa či okruhu lidí. Tyto procesy nám ukazují na vyšší stupeň

---

399 Peter HEATHER, *Frankish Imperialism and Slavic Society*. In: *Origins of Central Europe* (Ed. Przemyslaw Urbańczyk). Warsaw 1997, s. 171–190, zde s. 175. S touto definicí pracoval i Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státotvorný proces...*, s. 66–67.

400 Předchozí definici upravuje Jan TOMÁŠEK, *Sclavos, qui dicuntur abodriti, wilzi et surbi. Notes on the Tribal Organisation of the Polabian Slavs*. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* 37 2018, s. 21–40, zde s. 29

flexibility této kmenové společnosti, jejíž struktura, jak ukáže schéma 8, odpovídá definici tzv. segmentální společnosti.

Pojem segmentální společnost rozšířil zejména britský antropolog Edward Evans-Pritchard v roce 1940 na základě výsledků svých pozorování afrických kmenů Nuerů v dnešním Súdánu.⁴⁰¹ Koncept segmentální společnosti posléze výrazně ovlivnil výzkum afrických kmenových societ.⁴⁰² Teprve v prvním desetiletí tohoto století se v historiografii objevilo několik ucelenějších studií, jejichž autoři se snažili definovat podobnosti nebo rozdílnosti segmentálních společností ve středověké Evropě a černé Africe.⁴⁰³ Tento termín i přístup britských archeologů byl již v osmdesátých letech minulého století kritizován, poněvadž se podle jeho kritiků jednalo pouze o resuscitování zastaralého klanového konceptu.⁴⁰⁴

Segmentální společnost je v antropologickém výzkumu chápána jako společnost, jejíž vnitřní strukturu charakterizují spíše regionální tradiční instituce, které svým významem buď přesahují centrální politické instituce, nebo při stejné míře důležitosti s nimi koexistují.⁴⁰⁵ Úplný základ každé segmentální společnosti představovaly regionální společenství (*societas*), někdy zvané též sousedské, jež zajišťovaly jednotlivci řešení problémů každodenního života, jako byly kupříkladu hospodářské aktivity, základní právní ochranu, rozsuzování menších sporů, ale také významné životní události jako svatba nebo pohřby. Od tohoto společenství se v souladu s podkapitolou 2.1. odvíjely také základy pro kmenovou a etnickou identitu neboli prožívanou identitu. Jak správně poznamenal Karol Modzelewski, bez těchto regionálních jednotek by žádný kmen nemohl dlouhodobě existovat, jelikož by se mu nedostávalo nástrojů na ochranu míru, mobilizaci vojska, stavbu místních opevnění nebo vybírání prostředků k placení tributu.⁴⁰⁶ Více těchto nižších kmenových segmentů společně vytvářelo vyšší segmenty, které Frankové a Sasové v zoufalé nutnosti nalézt nějakou ústřední autoritu, již by bylo možné porazit nebo s ní alespoň vyjednávat o míru, považovaly za samostatné politické jednotky, přičemž pro ně latinští kronikáři

---

401 Edward EVANS-PRITCHARD, *The Nuer: A Description of the Modes of Livelihood and Political Institutions of a Nilotic People*. London 1940.

402 Vývoj bádání shrnuje Aidan SOUTHALL, *The Segmentary State in Africa and Asia*. *Comparative Studies in Society and History* 30, 1988, s. 52–82.

403 Michael TYMOWSKI, *State and Tribe...*, s. 171–196.

404 Shrnuje Lenka BUDILOVÁ, *Studium přibuzenství v antropologickém kontextu*. *Přehledové studie* 1, 2007, s. 2–12, zde s. 6.

405 S odkazem na Émila Durkheima s tímto termínem pracoval i Karol MODZELEWSKI, *Barbarská Evropa*, s. 271–272.

406 Karol MODZELEWSKI, *Barbarská Evropa*, s. 272.

využívali různých označení (*regio, pagus, provincia*). V roce 799 si měl Karel Veliký podle Einharda podmanit „*Westfalorum regionem*“, poněvadž žádnou centrální autoritu Vestfálci podobně jako Sasové neměli.⁴⁰⁷ Pro lepší přehlednost si následující text po vzoru jiných badatelů vypůjčí terminologii ze spisu Geografa Bavorského, konkrétně dva pojmy – *regiones* a *civitates*.⁴⁰⁸ Je samozřejmé, že informace, které uvádí Geograf Bavorský, nelze považovat za zcela přesné a jeho údaje nelze podpořit výsledky archeologického mapování slovanského osídlení ve sledované lokalitě.⁴⁰⁹ Christian Lübke označil vypovídající hodnotu tohoto pramene jako „*quasi idealtypische Rekonstruktion der politischen Organisationsformen*.“⁴¹⁰ Vyjádřeme nejprve celou segmentální strukturu kmenové společnosti polabských Slovanů schematicky:

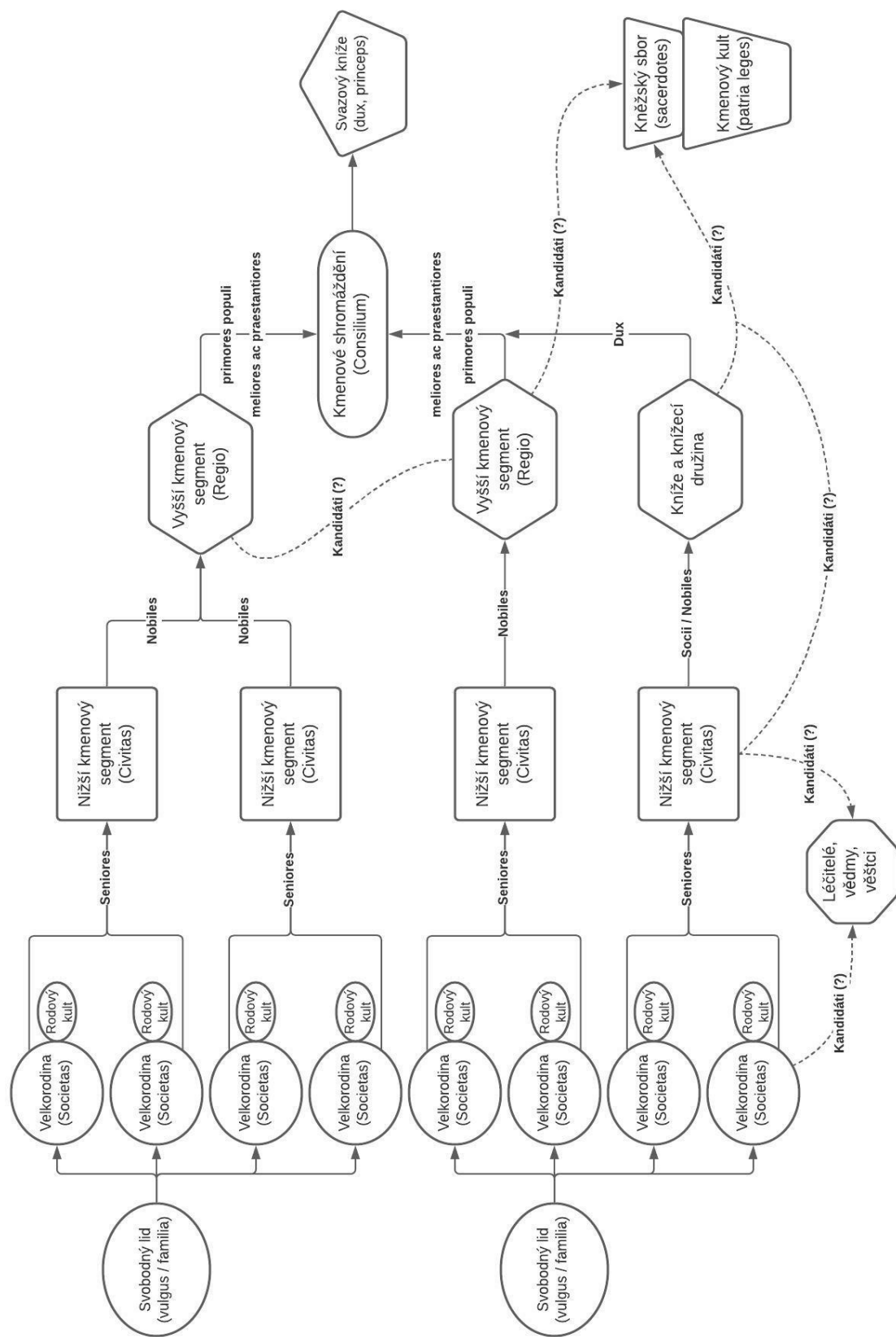
407 Einhard a. 799, s. 166.

408 Christian LÜBKE, „Die Erweiterung des östlichen Horizonts“: *Der Eintritt der Slaven in die europäische Geschichte im 10. Jahrhundert*. Ottonische Neuanfänge. (Ed. Bernd Schneidmüller, Stefan Weinfurter). Mainz am Rhein 2001, s. 113–126, zde s. 117

409 K názvům jednotlivým kmenům a jejich lokaci, Jaroslav BAKALA, *K etnickým vztahům slovanské populace v jižním Poodří*, *Archaeologia historica* 28, 2003, s. 113–121, zde s. 115–116. Dlouhý seznam kmenů nelze zcela podpořit archeologickými nálezy, a existence některých kmenů je tudíž přinejmenším sporná Przemysław URBAŃCZYK, *Plemiona czy chaos?* In: *Stare i nowe w sredniowieczu: Pomiedy innowacja a tradycja* (Ed. Sławomir Moździoch). Wrocław 2009, s. 13–20. Autor v závěru studie vznesl otázku, zdali taková kmenová struktura vůbec existovala.

410 Christian LÜBKE, *Forms of Political Organisation...*, s. 118.

Schéma 8: Vnitřní struktura kmenové segmentální společnosti

Rodina a svobodný lid tvořily základ většiny společenských struktur, přičemž schéma 8 zvolilo latinské pojmenování (*vulgus*), což by jej mělo odlišit od lidu disponujícího určitou politickou mocí (*populus*). Lid *vulgus* i *populus* společně vytvářejí *gens*. V roce 823 padl veletský kníže Ljub v blíže neznámé bitvě se sousedními Obodrity, přičemž kmenové shromáždění vybralo za jeho nástupce Ljubova nejstaršího syna Milogasta. Netrvalo dlouho a Milogast byl sesazen a za nového knížete vybralo kmenové shromáždění jeho mladšího bratra Čedodraga. Milogast se pravděpodobně pokusil najít oporu v císaři Ludvíkovi Pobožném, který jeho naděje ovšem nenaplnil. Ve sporu obou bratrů dal nakonec za pravdu Čedodragovi s odvoláním na vůli kmenového shromáždění (*gentis volutantis*), jejímž tvůrcem byl zmíněný politický lid (*populus*).⁴¹¹ Komplikovanější situace nastala u Obodritů, kde dříve Ludvík Pobožný urovnal spor knížete Slavomíra s jeho synovcem Čedragem, jenž se měl stát strýcovým spoluvládce.⁴¹² V roce 818 přicestovalo k císaři obodritské poselstvo (*legati Abodritorum*), které ho jménem Čedraga požádalo o pomoc.⁴¹³ Slavomír byl o rok později uvězněn a Ludvík opět přijal přední zástupce Obodritů (*primores*), aby byli přítomni předání vlády Čedodragovi.⁴¹⁴ Není jisté, zdali se jednalo o předáky celého velkokmene, nebo pouze Čedodragovy příznivce.⁴¹⁵ Ani tento stav neměl dlouhého trvání a v roce 826 se k Ludvíkovi opět dostavili *Abodritorum primores* s mnoha stížnostmi na svého knížete. Ludvík tedy opět musel proti své vůli řešit komplikovanou situaci u Obodritů, a z tohoto

---

411 Annales Regni Francorum a. 823, s. 160–161: „*In quo inter caeteras barbarorum legationes, quae vel iussae vel sua sponte venerunt duo fratres reges videlicet Wilzorum, controversiam inter se de regno habentes ad praesentiam imperatoris venerunt, quorum nomina sunt Milegastus et Caeladragus. Erant idem filii Liubi regis Wilzorum, qui licet cum fratribus suis regnum divisum teneret, tamen, propter quod maior natu erat, ad eum totius regni summa pertinebat... sed cum is secundum ritum gentis commissum sibi regnum parum digne administraret, illo abiecto iuniori fratri regium honorem deferunt: quam ob causam ambo ad praesentiam imperatoris venerunt. Quos cum audisset et gentis voluntatem proniorem in iunioris fratris honorem agnovisset, statuit, ut eis delatam sibi a populo suo potestatem haberet, ambos tamen muneribus donatos et sacramento firmatos in patriam remisit.*“

412 Annales Einhardi a. 817, s. 204: „*Nuntiataque defectione Abodritorum et Sclaomiri, comitibus tantum qui iuxta Albim in praesidio residere solebant, ut terminos sibi commissos tuerentur, per legatum mandavit. Causa defectionis erat, quod regiam potestatem, quam Sclaomir eatenus post mortem Thrasconis solus super Abodritos tenebat, cum Caedrago filio Thrasconis partiri iubebatur; quae res illum tam graviter exacerbavit, ut adfirmaret, se nunquam posthac Albim fluvium transiturum, neque ad palatium venturum.*“

413 Annales regni Francorum a. 818, s. 149.

414 Tamtéž, a. 819, s. 149–150: „*Sclaomir Abodritorum rex, ob cuius perfidiam ulciscendam exercitus Saxonum et orientalium Francorum eodem anno trans Albiam missus fuerat per praefectos Saxonici limitis et legatos imperatoris, qui exercitui praeerant, Aquasgrani adductus est. Quem cum primores populi sui, qui simul iussi venerant multis criminibus accusarent et ille rationabili defensione obiecta sibi refellere non valeret, exilio condempnatus est et regnum Caedrago Thrasconis filio datum.*“

415 Bernhard FRIEDMANN, *Untersuchungen...*, 65 zastával názor, že obodritské elity byly tehdy rozdělené a k císaři se dostavila pouze Čedodragova frakce.

důvodu postupoval tentokrát opatrněji. Před vynesením konečného rozhodnutí vyslal císař své posly k Obodritům (*populus Abodritorum*) s otázkou, koho si přeje všechen lid (*vulgus*) za svého vládce. Poslové nakonec svému pánovi ohlásili, že celý kmen (*gens*) není ve svém rozhodnutí jednotný, nicméně jeho nejlepší členové (*meliiores ac praestantiores*) by s opětovným zvolením Čedraga nakonec souhlasili.⁴¹⁶

Tyto dvě popsané události obodritských a veletských dějin představují jednu z mála možností, jak alespoň trochu nahlédnout do vnitřní struktury segmentální společnosti. Jednotlivé rodinné usedlosti, jejichž obyvatelé byli pokrevně spřízněni, se dále shlukovaly s dalšími skupinami do tzv. velkorodin (*societas*). Latinský termín *societas* může mít více významů. Výše zmíněná zpráva franských analů k roku 809⁴¹⁷, kdy kníže Dražko všechny rebelující skupiny „*ad suam societatem reverti coegit*“, je patrně míněna ve smyslu znovuoobnovení lenních vztahů. Z pohledu Slovanů se mohlo jednat o nezamýšlené vyjádření knížecí role coby spojovacího článku kmenového společenství s atributy velkého příbuzného a velkého souseda, tedy ochránce všech rodin.⁴¹⁸ Z tohoto důvodu je v práci využíván tento latinský ekvivalent k pojmu velkorodina.⁴¹⁹ Spojovníkem mezi nižší a vyšší úrovní kmenové společnosti nebyl pouze kníže, jehož vláda, či spíše vedoucí pozice neměla charakter neomezené vlády, nýbrž i skupina regionálních a kmenových elit, jež vystupuje v písemných pramenech anonymně a pod souhrnným názvem *primores, meliiores ac praestantiores, legationes, populus*). V pozdější době se pro tyto elity v okolí posledních nakonovských a prvních niklotovských knížat objevují ještě dva další výrazy – *socii* a *nobiles*. Podle Helmoldovy kroniky měli doprovázet knížete Vartislava, syna knížete Niklota, na jeho cestě do Saska také „*omnes nobiles Slavorum*“, jejichž velký počet („*multi nobilium*“) předtím

---

416 Annales Einhardi a. 826, s. 215: „*Inde ad Ingilunheim medio Octobrio veniens, generalem ibi ... populi sui conventum habuit, in quo et Caedragum Abodritorum ducem necnon et Tunglonem, qui apud eum perfidae accusabantur, audivit: et Tunglonem quidem accepto ab eo filio eius obside, domum redire permisit, Caedragum vero, ceteris Abodritis dimissis, secum retinuit, missisque ad populum Abodritorum legatis, si eum sibi vulgus regnare vellet, perquire iussit; ipse autem Aquasgrani, ubi hiemare constituerat, profectus est. Cumque legati, quos ad Abodritos miserat, reversi nuntiasent, variam gentis illius super rege suo recipiendo sententiam, meliiores tamen ac praestantiores quosque de illius receptione concordare, acceptis ab eo quos imperaverat obsidibus, in regnum suum eum fecit restitui.*“ Následující události dále rozebírá Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státoporný proces...*, s. 89–96.

417 Annales regni francorum a. 809, s. 129.

418 Karol MODZELEWSKI, *Barbarská Evropa*, s. 332.

419 Termín velkorodina (Großfamilie) byl převzat ze schématu kmenové společnosti, které navrhl Joachim Herrmann (více *Die Slawen in Deutschland...*, s. 252–257, schéma na s. 255, zde viz obrázková příloha 2).

shromáždil.⁴²⁰ Naproti tomu skupina *sociorum* provázela knížete Gotšalka nebo jeho syna Budivoje.⁴²¹ Dle torzovitých zpráv nelze sestavit jakousi hierarchii uvedených latinských označení. Pro lepší orientaci byly do výše znázorněného schématu jednotlivé názvy implantovány na základě svého sémantického významu.

Více velkorodin vytvářelo tzv. nižší kmenový segment (*civitates*), za který hovořilo vybrané kolegium (*seniores*), popřípadě mohl být vyslán i jednotlivec v případě, že se dotyčné *civitas* skládalo z malého počtu velkorodin. Nižší kmenový segment tedy představoval sousedskou soustavu velkorodin v okolí nějakého centra, jehož podoba se mohla lišit. Poněvadž se nepodařilo plně prokázat existenci oněch 95 veletských a 53 obodritských *civitates*, nezbyvá než zprávu brát spíše jako orientační odhad, přičemž autor (pokud vůbec měl konkrétnější informace) započítával pouze nám dnes neznámé okrsky, v jejichž centru stálo opevněné sídliště. Skupina velkorodin se mohla soustředit skutečně kolem opevněného centra, popř. refugia nebo největší velkorodinné usedlosti umístěné na chráněném místě.⁴²²

Schéma 8 nám představuje tři možné podoby formování nižších a vyšších kmenových segmentů. První případ byl již popsán, tj. nižší kmenová jednotka je tvořena velkým počtem velkorodin formujících více *civitates*. Druhý případ předpokládá naopak nižší počet velkorodin, což se mohlo odrazit na síle jejich zastoupení a velikosti kolegia místních elit. Třetí příklad se od předchozích dvou odlišuje nikoliv počtem velkorodin (byť se dá očekávat spíše nižší) nebo podobou nižšího kmenového segmentu, nýbrž povahou vyšší kmenové jednotky. V tomto případě byla moc soustředěna do rukou jednotlivce (*dux*) zastávajícího spíše úlohu regionálního náčelníka (angl. *warlord*), který kolem sebe soustředil jakousi malou knížecí družinu. Nabízí se otázka, zda porovnávat tyto malé knížecí družiny, respektive spíše pobočný oddíl bojovníků s profesionálními válečnickými družinami z Čech a Polska. V kmenových společnostech, kde nedošlo k výraznému narušení tradičních struktur, nemohla družina představovat hlavní vojenskou sílu, čemuž odpovídal i její malý význam.⁴²³ Pro odlišení uvádí schéma 8 pro tuto skupinu i název *socii* ve smyslu

---

420 Helmold I. (93), s. 182 a 184: „*Wetizlavus filius Nicloti et multi nobilium insuper vulgus promiscuum multum valde... Wertizlavus et omnes nobiles Slavorum...*“

421 Helmold I. (19), s. 40; Helmold I. (25), s. 51.

422 K této otázce Marie BLÁHOVÁ, *Evropská sídliště v latinských pramenech období raného feudalismu*, Praha 1986.

423 Karol MODZELEWSKI, *Barbarská Evropa*, s. 333.

společníka, přítele ve zbrani či spojence.⁴²⁴ V každém případě – ať už jednotlivá *civitates* zastupovala skupina *nobiles*, nebo kníže (*dux*) s okruhem svých věrných *socii*, vytvářela tato část elity vyšší kmenový segment (*regio*). Tyto vyšší kmenové segmenty bývaly označovány termínem *gens*, přičemž roli jejich ústředního orgánu sehrávalo buďto kmenové shromáždění (*consilium*), nebo u jednotek s nižším počtem *civitates* samotný kníže a jeho okolí.⁴²⁵ Více podobných *regiones* společně vytvářelo kmenový svaz, spravovaný kmenovým shromážděním zástupců jednotlivých kmenů (*gens – regiones*), pro něž práce zvolila označení z výše uvedené zprávy Annales Einhardi k roku 826 *primores populi* nebo *meliores ac praestantiores*. Kronikář Helmold uvedl ve svém popisu svatyně boha Proveho, že se zde patrně každé pondělí scházeli „...*populis terrae cum regulo et flamine convenire solebant propter iudicia*.“⁴²⁶ Dánský princ Knut Lavard, který na čas získal kontrolu nad obodritským svazem, se měl společně se zástupci lidu (*populus*) zúčastnit ve Šlevisku sněmovního jednání (*curiale colloquium, concio*) se svým strýcem Mikulášem, při němž seděl na trůně Knut s královskou korunou (*corona regni Obotritorum*), oděný do královského roucha a obklopený svými družiníky (*stipatusque satellitum agnime*).⁴²⁷ Existence svazového knížete se stala osou obodritských dějin, ale jak dokazuje vývoj veletského a později lutického svazu, nebyla jejich nezbytnou podmínkou, čemuž se bude věnovat následující kapitola 3.

Schéma 8 rovněž znázorňuje dvě složky či instituce kmenové společnosti stojící buďto mimo, nebo alespoň odděleně od znázorněné struktury. První takovou složku představovala skupina léčitelů, vědem a věštců (*pythonissae, magi*), kteří se pravděpodobně rekrutovali z obyvatel velkorodinných či rodinných usedlostí, přičemž své vědomosti předávali podobně jako u druidové u Keltů svým učedníkům pouze ústně. Každá velkorodina ctěla vlastní rodový kult vztahující se především k místu, kde dotyční lidé žili. Pohanské náboženství tedy nebylo záležitostí osobní

---

424 Ve stejném duchu popsal vztah Boleslava Chrabrého k císaři kronikář Gallus Anonymus: „*Et tanta sunt illa die dilectione cuniti, quod imperator eum fratrem et cooperatorem imperii constituit, et populi Romani amicum et socium appellavit.*“ (Gallus 6, latinský text podle).

425 K otázce kmenových sněmů více Vladimír PROCHÁZKA, *Sněmovnictví a soudnictví Polabsko-Pobaltských Slovanů*, Vznik a počátky Slovanů 2, 1958, s. 89–120. Procházkův výklad podléhá dobovému diskursu nepřipouštějícímu koexistenci kmenových struktur a knížecí elity. Převaha knížete a jeho družiny, kterou známe z Čech a Polska, nemusela být v dřívějších dobách u polabských Slovanů pravidlem. Josef ŽEMLIČKA, „*Politický kalendář přemyslovských Čech*, ČČH 89, 1991, s. 31–47.

426 Helmold I. (84), s. 159.

427 Tamtéž I. (50), s. 50: „*Circa tempus dierum illorum accidit, ut Kanutus rex Obotritorum veniret Sleswich, habiturus cum patruo suo Nicolao curiale colloquium. Cum autem populus venisset in concionem, et rex senior sedisset in trono, indultus cultu regio, Kanutus assedit ex opposito, gestans et ipse coronam regni Obotritorum, stipatusque satellitum agnime.*“

spirituality, nýbrž kolektivního sdílení určité tradice.⁴²⁸ Oproti velkým centrálním svatyním spravujícím kmenový kult neměly regionální rodové kultury stálé kněžské osazenstvo. Jejich roli do určité míry suplovali právě zmínění léčitelé, vědmy a věštcí. Nejednalo se o vyhnance, protože takoví lidé byli v kmenové společnosti zbaveni právní subjektivity a v podstatě nenáleželi ke světu živých.⁴²⁹ Je však možné, že žili spíše v dobrovolné izolaci, ale zároveň byli svým řemeslem a postavením na společnost stále navázáni. Vykonávali určité úkony, nejčastěji spojené s věštěním a úrodou.⁴³⁰ Jiří Dynda je společně s kněžími z centrálních svatyní označil za prvotní specialisty, kteří měli na starosti uchování starého vědění a vykonávání rituální praxe na úrovni celospolečenské nebo na úrovni soukromé.⁴³¹

Kmenový kult se naproti tomu koncentroval až na výjimky poblíž mocenských center a jeho fungování zajišťoval kněžský sbor, jehož členové pocházeli pravděpodobně z řad *nobiles* a *primores*, popřípadě i *seniores*. Thietmar Merseburský k výběru kněží v lutické Rethře poznamenal: „*Ad haec curiose tuenda ministri sunt specialiter ab indigenis constituti, qui cum huc idolis immolare seu iram eorundem placere conveniunt, sedent hii dumtaxat, caeteris asstantibus, et invicem clanculum mussantes, terram cum tremore infodiunt, quo sortibus emissis, rerum certitudinem dubiarum porquirant.*“ Ačkoliv byla tato pasáž v minulosti vykládána, že k péči o zástavy bohů, uložené uvnitř svatyně, byly vybíráni z řad urozených jednotliví kněží, latinský text tomu úplně nenasvědčuje.⁴³² Kněží jsou zde označeni termínem *ministri*, nikoliv charakterističtějším označením *sacerdotes*. Místní lidé (*indigenis*)⁴³³ vybírali (*constituti*) do těchto funkcí (*specialiter*) kandidáty, kteří posléze měli na starosti určité rituály spojené s věštěním budoucnosti uvnitř samotné svatyně. Kandidáti z řad kmenových elit zde tedy nejsou výslovně uvedeni. Kněz (žrec) byl osobou zabývající se pravděpodobně profánní a sakrální mocí.⁴³⁴ Thietmar

---

428 Leszek Paweł SŁUPECKI, *Pohanské náboženství západních Slovanů*. In: Střed Evropy kolem roku 1000 (Ed. Alfried Wiczorek, Hans-Martin). Praha 2002, s. 87–92.

429 Karol MODZELEWSKI, *Barbarská Evropa*, s. 334.

430 Hypotetický kalendář zemědělského života se pokusil sestavit Aleksander GIEYSZTOR, *Mytologie Slovanů*, s. 223–224.

431 Jiří DYNDA, *Kněží, čarodějové a hadači*, s. 44.

432 Latinský text Thietmar VI. (17), s. 302. Srovnej český překlad Kronika Merseburského biskupa Dětmara (přeložil Bořek Neškudla, Jakub Žytek). Praha 2009, s. 172 a překlad Jiřího Dyndy (*Slovanské pohanství ve středověkých latinských pramenech*, s. 48).

433 Adam Brémský kupříkladu použil tento termín pro označení prostého lidu, když jim měla královna Gisela údajně prokázat mnoho dobré vůle. Adam II. (80), s. 138: „*Bremam accedens fratribus multa bona fecit ecclesiae et omnibus indigenis deinde Lismonam cum archiepiscopo visitavit.*“

434 Leszek Paweł SŁUPECKI, *Pohanské náboženství...*, s. 91.

nás informuje o kněžích účastnících se válečného tažení, přičemž je opět jmenoval jako *ministri*.⁴³⁵ Není tedy jisté, zdali se jednalo o zvláštní hodnost v blíže neznámé vnitřní hierarchii lutického kněžského sboru vybírané z řad prostých i urozených kandidátů, nebo jestli skutečně existovalo pravidlo rezervující kněžské povolání pro vybranou skupinu lidí. Poněvadž se jednalo o profesi zajišťující v rámci lutické společnosti veliký význam a respekt, přiklání se předkládaná práce s opatrností k druhé možnosti.

Segmentální společnost polabských Slovanů do jisté míry zapadá mezi ostatní society tehdejší barbarské Evropy, přičemž je nezbytné vnímat charakteristické rozdíly, mezi které patří koexistence kmenové a knížecí moci nebo různých podob vyšších kmenových segmentů. Zároveň, vezmeme-li v úvahu počet kmenů, jejich společný původ, rozpad původního velkokmene a dynamický vývoj v průběhu 9. století, vyvstane nám otázka, do jaké míry byla tato společnost ve své struktuře flexibilní a schopná dalšího vývoje.

2.3. Metabolismus: Strukturální oscilace a flexibilita společensko-politického fungování kmenové společnosti Polabských Slovanů

Představená struktura se navzdory pevným základům vyznačovala určitou flexibilitou mající v případě polabských Slovanů dvojí povahu, tj. reagující a reflektivní. Za účelem analýzy a hlubšího pochopení geneze středověké státnosti a společenské hierarchie aplikovala starší i soudobá historiografie bezpočet metod historického bádání. Jedna z nejčastěji využívaných metod, nazvěme ji evolučně/retrospektivní/komparativní metoda, spočívá v redukci procesu vývoje vyšších státních útvarů na přímou spojnici výchozího a cílového bodu, přičemž na počátku stojí primitivní bezstátní společnost a na konci etablovaný středověký stát, jehož definice se však může u jednotlivých historiků lišit.⁴³⁶ Vývoj každé středověké společnosti dospěl vždy do určitého bodu na níže znázorněné ose (viz schéma 9), od něhož byl následně odvozován stupeň státoprávního rozvoje. Z dosavadního textu vyplývá existence několika forem vlády, mezi nimiž slovanské society v Polabí oscilovaly, čímž se zároveň pohybovaly ve čtyřech hlavních vývojových fázích

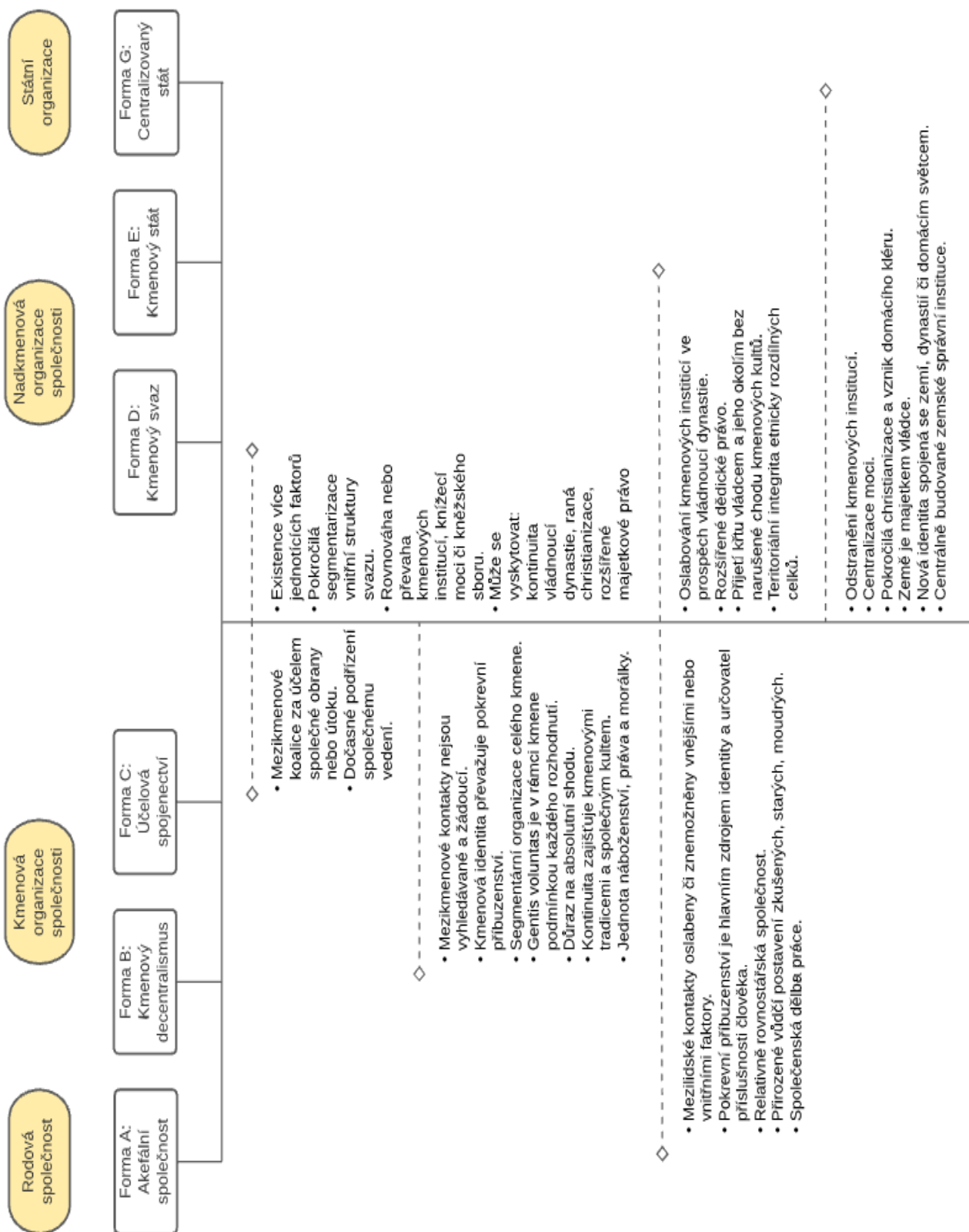
---

435 Thietmar VII. (64), s. 477–478: „*Sed Lutici redeuntes irati, dedecus deae suimet illatum queruntur. Nam haec a quodam Herimanni marchionis socio lapide uno trajecta est, et dūm hoc ministri eis imperatori dolenter retulissent...*“

436 Shrnuje David KALHOUS, *Model státu střeoevropského typu: Koncept na pomezí tradice a inovace. (Ke kontinuitě a diskontinuitě v české historiografii po r. 1948.* Forum Historiae 8, 2014, s. 159–173.

společenského vývoje. Následující schéma a vysvětlující popis shrne dosavadní analýzu kmenových společností polabských Slovanů.

Schéma 9: *Formy politického uspořádání slovanských kmenů v Polabí*

Níže znázorněné spektrum ukazuje šest možných forem společensko-politické struktury ve čtyřech dimenzích – rodová společnost, kmenová organizace, nadkmenová organizace a státní organizace. Na tomto místě je nutné poukázat na jeden z rozdílů mezi rodovou a kmenovou organizací společnosti. Zatímco v rodové společnosti sehrávají příbuzenské svazky mezi členy rodiny a velkorodiny stěžejní úlohu, v kmenových společnostech jsou společní předci „doložení“ pouze u jednotlivých rodin, kdežto na úrovni velkorodin (zachováme-li stejný název) je jakýkoliv společný předek spíše předmětem kolektivního přesvědčení.⁴³⁷ Čím výše v kmenové organizaci postoupíme (viz schéma 8), tím menší roli sehrávaly přímé příbuzenské vztahy.

Osa jednotlivých forem vlády je vymezena dvěma krajními stavy lidské společnosti v raném středověku. První pól (forma A) představuje bezstátní společnost (*Society without a state*) a druhý středověký koncept státu a státní, tj. panovnické moci (forma G). Forma A se nachází v dimenzi rodové společnosti, kdežto forma G zase v dimenzi středověké státní organizace. Lze konstatovat, že politicko-společenské zřízení jednotlivých kmenových či nadkmenových uskupení polabských Slovanů oscillovalo mezi těmito dvěma krajními body, aniž by někdy dospělo k jednomu či druhému.

Na vymezeném území mezi Labem a Odrou nikdy nevznikl model středověkého státu, jaký známe z Čech či Polska – a naopak nikdy vnější ani vnitřní podmínky nedovolily úplné rozpuštění celkové organizace společnosti.⁴³⁸ Je nutné dodat, že termín *Society without a state* zde není míněn z pohledu klasického anarchistického odmítání státu nebo marxistického zatlačování státu. Jedná se o termín užívaný v minulém století v antropologickém výzkumu některých afrických domorodých komunit vyznačujících se absencí centrální autority, popřípadě jakékoliv vládnoucí elity, jelikož společnost je buďto akefální, tj. bezstátní, nebo státně organizovaná jiným subjektem, v tomto případě koloniální velmocí, na níž zůstává závislý veškerý administrativní aparát.⁴³⁹ Druhý významný aspekt takové společnosti představuje určitá rovnováha sil, přičemž tato rovnost není

---

437 Michal TÉRA, *Lex a religio v archaickém myšlení (na slovanském materiálu)*. In: Rýžoviště zlata a doly drahokamů. Sborník pro Václava Huňáčka (Ed. Věra Landělová, Michal Řoutil). Praha 2006, s. 301-316, zde s. 302 a 315.

438 Tamtéž, s. 310.

439 Autor se shoduje s pojetím, s nímž pracoval Christian SIGRIST, *Gesellschaften ohne Staat und die Entdeckungen der social anthropology*. In: *Gesellschaften ohne Staat. Gleichheit und Gegenseitigkeit* (Ed. Fritz, Kramer, Christian Sigrst), Frankfurt am Main 1978, s. 28-44, zde s. 31-33. Lutické „antiknížecí“ tendence připodobnil k výše zmíněnému fenoménu udržování rovnováhy sil i Christian LÜBKE, *Mitteleuropa, Ostmitteleuropa, östliches Europa: Wahrnehmung und frühe Strukturen eines Raumes*. In: *Die „Blüte“ der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert*. (Ed. Marc Löwener), 2004, s. 15-44, zde s. 30.

výsledkem nějaké automatické solidarity nebo všeobecného konsenzu. Jedná se spíše o výsledek dvou protichůdných tendencí – mocenských ambic jisté skupiny společenských prominentů v první řadě a anti-centralizačního odporu většinové společnosti. Důsledek tohoto fenoménu může být mimo jiné i určité stigmatizování usilování o moc na úrovni škodlivé černé magie.⁴⁴⁰

Postup od formy A k formě G znamenal zejména postupné rozšiřování segmentální struktury, posílení role kmenových institucí či knížecí moci, zajišťující kontinuitu rodového a kmenového kultu, a s postupující christianizací i následnou transformací centrální moci, s níž se pojila i nová identita spojená se zemí, dynastií či později domácím světcem. Pohyb mezi těmito formami nebyl u polabských Slovanů jednosměrný. Zatímco srbské kmeny oscillovaly mezi formou B, C, a D, sousední Veleti/Lutici setrvali po rozpadu svého původního velkokmene u formy D, přičemž se měnila pouze svrchní část mocenské struktury (kníže/kmenové instituce/svatyně Rethra). Pro upřesnění, zmíněný velkokmen by se na znázorněné ose nacházel mírně nalevo od formy D. Nepatřil ještě do sféry nadkmenové organizace společnosti, nicméně kupříkladu knížecí moc zde byla podobně omezena jako v případě kmenového svazu. Obodrité naproti tomu prošli po ukončení období transformace formou D a E, přičemž po začlenění bývalého obodritského území, germanizací vládnoucí niklotovské dynastie a později asimilací místního slovanského obyvatelstva se celá oblast přiblížila formě G, a to zejména po nástupu Jindřicha II. z Meklenburku na konci 13. století.

---

440 Modifikovanou verzi tohoto konceptu využil opětovně Christian LÜBKE, *Forms of political organisation...*, s. 121.

KAPITOLA 3: KNÍŽATA A KRÁLOVÉ POLABSKÝCH SLOVANŮ A JEJICH ZEMĚ

Zmínky o slovanských knížatech představují mnohdy stěžejní zdroj pro naše poznání dějin polabských Slovanů, přičemž často ovšem není jisté, kdo tato knížata vlastně byla. Následující kapitola se na tuto elitní skupinu zaměří podrobněji, přičemž druhá podkapitola bude sledovat její další osud během tzv. východní kolonizace.

3.1. O povaze moci knížat polabských Slovanů

Moderní lingvistika (stejně jako ta latinská) naráží v současné době na své limity a stále se jí nedaří uspokojivě definovat slovanskou elitu vyznačující se určitou přirozenou nebo zděděnou autoritou, spojenou s nejasným rozsahem rozhodovacích pravomocí a neznámou úlohou v rámci celé kmenové společnosti a jejího náboženského kultu. Zjednodušeně je tato skupina označována za knížata (lat. *duces*)⁴⁴¹ a její výše zmíněné náležitosti jako knížecí moc (lat. *potestas* či *potentia*).⁴⁴² Stejně nejasná je i titulatura, kterou latinští kronikáři pro jednotlivé vládcy používali. Objevují se obyčejné obecné tituly jako *dux* nebo *princeps*, doplněné často přívlastkem *Sclavorum*, výjimečně *Winulōrum*, v případě některých jedinců (jako například u knížete Gotšalka, jeho syna Jindřicha nebo dánského prince Knuta Lavarda) i vznešeněji znějící *rex Sclavorum* (viz níže). Titul *rex* byl mnohem častěji přisuzován obodritským knížatům 9. století, tedy v době existence původního velkokmene. Přidělená etnonyma označovala za prvé veškeré obyvatelstvo (lat. *nationes Sclavorum* nebo *populi Sclavorum*)⁴⁴³ slovanských zemí (lat. *Slavinia* nebo *Slavia*) náležící do velké rodiny barbarských národů, jak tomu napovídala římská tradice (*nationes barbarorum*)⁴⁴⁴, a za druhé Slovanů žijící mezi Labem a Odrou (*Sclavorum populi, qui inter Albiam et Oddaram degunt*).⁴⁴⁵ Konkrétnější podobu těchto titulů, jak bude níže ještě zmíněno, nacházíme s přívlastkem vztahujícím se k určitému kmeni (*dux/princeps/rex Kyzenorum, Ruyanorum, Wagirorum*,

---

441 K otázce titulatury slovanských knížat a jejího významu Piotr BOROŃ, *Kniaziewie, królowie, carowie... Tytuły i nazwy władców słowiańskich we wczesnym średniowieczu*. Katowice 2010.

442 Kupříkladu o moci knížete Gotšalka referoval Adam II. (79), s. 138: „*De cui fortitudine vel potentia, quam super barbaros habuit.*“

443 *Annales Magdeburgenses* a. 969, s. 149: „...*, plurimas Sclavorum nationes ultra flumen Albiae...*“

444 V tomto případě se jednalo o barbarské národy severu, jak udává Helmold I. (85), s. 165: „...*in maxillis populorum omnium borealium nationum...*“

445 Adam II (21), s. 77.

Polaborum) či skupině kmenů nebo původním dvěma popř. třem polabským velkokmenům (*dux/princeps/rex Obodritorum, Wilzorum, Soraborum*).

Problematika vládnoucí slovanské elity představuje ucelený soubor otázek, jimž je zapotřebí věnovat pro lepší pochopení patřičnou pozornost. Tato podkapitola se zaměří na následující tematické okruhy:

- 1) Titulatura a její reálný obsah.
- 2) Jakým způsobem a podle jakého práva se jednotliví vládci dostávali k moci.
- 3) Čemu vlastně tito lidé vládli?
- 4) Jakou roli sehrávali vládci v rámci kmenové společnosti a kmenového kultu.

Již z výše nastíněného lingvistického úskalí je patrné, že význam a obsah knížecích a královských titulů se značně liší nejen vzhledem ke kulturnímu a geografickému prostředí, nýbrž i z hlediska náboženství. Střetává se zde pojetí osoby vládce, ale také podstaty moci samotné, a to jak východní rodově-kmenové, tak společnosti vykazující prvky středověké státní organizace na západě. Klíčová úloha samozřejmě připadá v prvním případě pohanskému tradičnímu náboženství, které klade na osoby kmenových vůdců nároky zakládající se na tradici předků a povinnosti garantovat fungování kmenového kultu, a tím i kultů regionálních/rodových s cílem udržení nastaveného řádu. Západní christianizovaná společnost na druhou stranu postavila své chápání úlohy vládce (sakrálního i politického) na hierarchizaci moci na zemi a z ní vyplývající povinnosti a náležitosti vlastnosti osoby panovníka.⁴⁴⁶

V obou případech tvoří středobod celého konceptu kontinuita. V západní křesťanské Evropě (zejména v Anglii a Francii) došlo v průběhu 12. století k rozpracování ideje nesmrtnosti královské či papežské hodnosti (*Corona, papatus, dignitas, imperiumque non moritur*). Tím podle Ernsta Kantorowicze došlo k fiktivnímu propojení předchůdců a potenciálních následníků, kteří byli všichni přítomni v osobě nynějšího držitele příslušné hodnosti.⁴⁴⁷

Obdobný koncept kontinuity nacházíme i v kmenových společnostech, například u germánských kmenů nebo právě u polabských Slovanů v raném středověku. Nutno ovšem poznamenat, že na rozdíl od křesťanského západu nemusela nutně tuto kontinuitu zosobňovat osoba

---

446 Václav DRŠKA, "Reges criniti?": Význam královské moci Merovejců v představách franské kroniky Řehoře z Tours. In: Lesk královského majestátu ve středověku: Pocta prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám (Ed. Lenka Bobková, Mlada Holá). Praha 2005, s. 309–318.

447 KANTOROWICZ, Ernst. *Dvě těla krále*. Praha 2014, s. 217–220 a 249.

vládce, případně jeho role mohla být pouze participační.⁴⁴⁸ Patrně nejvíce ucelený popis politického zřízení poskytl římský historik Tacitus. Jeho popis jednotlivých germánských kmenů obsahuje pouze výjimečně zmínky o králích. Například Chattům nevládl král, nýbrž si sami vybírali své vojenské velitele (*praepondere electos, audire praeposito*).⁴⁴⁹ Naproti tomu Markomani a Kvádové si dlouhou dobu uchovávali krále domácího původu z Marobudova a Tudrova rodu (*reges... ex gente ipsorum, nobile Marobodui et Tudri genus*).⁴⁵⁰ Slovo *gens* se však v souvislosti s knížaty polabských Slovanů příliš neobjevovalo. V době Tacita moc králů podléhala schválení Říma, přičemž výše uvedené příklady demonstrovaly určitý vliv franských králů na dosazování knížat Obodritů a Veletů v první polovině 9. století. Pod vlastní a pravděpodobně silnou královskou vládou měli dále podle Tacita žít Gotonové, Rugiové a Lemoviové.⁴⁵¹ Gotonové měli podle Tacita králem více přitaženou uzdu, ale jejich svoboda nebyla ohrožena (*paulo iam adductius quam ceterae Germanorum gentes, nondum tamen supra libertatem*).⁴⁵² U Rugiů a Lemoviů navíc dodal, že charakteristickými rysy jejich kmene (*gentium insigne*) byly kulaté štíty (*rotunda scuta*), krátké meče (*breves gladii*) a poslušnost králům (*rege obsequium*).⁴⁵³ Oproti tomu u Suionů vládl neomezeně s neodvolatelným právem na bezpodmínečnou poslušnost ten nejbohatší (*unus imperiat, nullis iam exceptionibus, non precario iure parendi*), který měl pod svojí kontrolu i zbraně hlídané otrokem jako pojistku proti úkladům velmožů (*nobiles*).⁴⁵⁴ Nejasně pak působí Tacitova neúplná zpráva o kmeni Sithonů, jimž měla vládnout žena (*femina dominatur*).⁴⁵⁵

U mnoha ze jmenovaných kmenů zmínil autor královskou vládu v různých podobách – od vojenského velitele přes člena významného královského rodu s omezenými pravomocemi až po absolutního vládce. U zbytku se dá předpokládat jiná forma vedení (kmenový sněm, kněžský sbor, oligarchický či plutokratický režim). Je otázkou, nakolik lze přenášet informace z Tacitova popisu germánských kmenů doby římské do slovanského Polabí raného středověku. Jisté ovšem je, že Tacitus poukázal na diverzitu politického vedení jednotlivých kmenů, kterou lze očekávat

---

448 Karol MODZELEWSKI, *Barbarská Evropa*, s. 278 a 314.

449 Tacitus (30), s. 100 (latinský text a citace dle Mauersberger 2009).

450 Tamtéž, s. 122–123.

451 Tamtéž, s. 128.

452 Tamtéž, s. 128.

453 Tamtéž, s. 128.

454 Tamtéž, s. 130–132.

455 Tamtéž, s. 132.

i u polabských Slovanů.⁴⁵⁶ Stejně je tomu i v případě zmínky o svobodě (*libertas*) kmene omezující moc germánských králů. Pod tímto pojmem můžeme rozumět výše zmíněné *patrias leges*⁴⁵⁷, tedy kombinaci rodových a kmenových kultů s jednotlivými segmenty kmenové struktury a moci (či spíše vlivu místních autorit).

Germánská kmenová společnost byla v období raného středověku značně ovlivněna římskou tradicí. Kmeny žijící *infra limes* (viz schéma 1), jako například Frankové, přijaly královskou vládu definovanou jak vlastní kmenovou tradicí, tak i římsko-křesťanským právem.⁴⁵⁸ Naproti tomu některé kmeny *extrā limes* institut krále neznaly, jako tomu bylo kupříkladu u Sasů. Kronikář Widukind z Corvey žádného krále Sasů nezmiňuje, ačkoliv jeho užívání vévodských, knížecích a královských titulů pro starší období saských dějin je do značné míry pochybné. Útržkovitě zaznamenává starou tradici následování charismatického vůdce, který jde ostatním příkladem. Nejmenovaný mladíček (*adolescens*) měl díky své chytrosti přelstít jakéhosi Duryňka, když mu prodal zlaté šperky za hromadu hlíny, kterou později Sasové použili jako důkaz vlastnictví rozlehlých polí. Překvapení Sasové mladíka posléze s určitými pochybnostmi následovali jako svého *ducem*. Neznámý Sas se tak díky své odvaze a chytrosti stal vojenským velitelem svého kmene.⁴⁵⁹ Ve čtrnácté kapitole popsal Widukind rozdělení a organizaci saské společnosti. Vláda v celém kmene měla být rozdělena mezi tři velmože (*principes*), kteří ovšem zastávali pouze role vojenských velitelů v určité oblasti. V případě války se losem (*sorte eligitur*) vybral jeden z nich, kterému měli být po dobu války všichni poslušni. Jakmile nebezpečí pominulo, všechno se mělo vrátit do původního stavu dle saských zákonů.⁴⁶⁰

Knížecí/královská moc ve výše zmíněných formách existovala i u polabských Slovanů. Je zajímavé, že popis formy vlády u polabských Luticů, který zanechal Thietmar Merseburský, se nápadně podobá Tacitově zprávě, aniž by ovšem merseburský biskup o tomto spise v době sepisování své kroniky věděl. Tacitus napsal: „*O věcech méně důležitých se radí předáci, o*

---

456 Na to upozornil již Walter POHL, *Die Germanen*. München 2004, s. 65.

457 Herbord II. (26), s. 148–149.

458 Shrnuje Alexander DEMANDT, *Römer und Germanen: Versuch einer Bilanz*. In: Feindliche Nachbarn: Rom und die Germanen (Ed. Helmuth Schneider). Köln 2008, s. 271–289.

459 Widukind I. (5), s. 6: „*Ea igitur tempestate contigit adolescentem quendam egredi de navibus oneratum multo auro, torque aurea simulque armillis aureis. Cui obvius quidam Thuringorum... Saxo nichil cunctatus aperit sinu et accipit humum ilicoque Thuringo tradidit aurum. Laetus uterque ad suos repedit... At illi, licet dubii, sequuntur tamen ducem. Ille autem sumpta humo per vicinos agros quam potuit subtiliter sparsit et castrorum loca occupavit.*“

460 Tamtéž I. (14), s. 23–25.

důležitějších všichni, ale tak, že i to, o čem rozhoduje lid, napřed projednávají velmoži... Kněží, kteří mají při tom i právo trestat, nařídí ticho. Potom mluví král nebo někdo z velmožů, pořadí je závislé na věku, urozenosti, válečné slávě a na schopnosti mluvit; víc záleží na tom, jak důležitá je rada, než na tom, jakou úřední moc má rádce. Jestliže se jim pronesený názor nelíbí, dávají hlukem najevo svůj nesouhlas, jestliže se jim líbí, bijí o sebe oštěpy.⁴⁶¹ V popisu je patrná omezená role krále, jehož moc na sněmu nebyla nikterak větší než moc zmíněných velmožů (*principes*), a ústřední postavení kněžích, kteří pravděpodobně moderují celé jednání, přičemž zastávají funkci vrchní soudní autority. Souhlas a nesouhlas byl proječován aklamací, respektive symbolickým odsouhlasením celým sněmem. V každém případě zde podle Tacita existovala určitá hierarchie rozhodovacího procesu. Nejprve se poradil král a velmoži, posléze rozhodoval sněm a poté pravděpodobně následovaly věštby. Z uvedené zprávy jsou rovněž patrné přenesené rozhodovací pravomoce v méně podstatných záležitostech na určitou skupinu elit (*principes*).

Thietmar v šesté knize své kroniky zmínil podobné aspekty lutického kmenového shromáždění: „Těm všem, kteří se dohromady nazývají Lutici, nestojí v čele žádný vlastní vládce. Názory o důležitých věcech jednomyslně probírají na sněmu a při rozhodování musí všichni souhlasit. Jestliže někdo z přítomných krajanů (*comprovincialis*)⁴⁶² nesouhlasí s rozhodnutím, je mrskán metlami, a jestliže i nadále nesouhlasí, ztratí všechn svůj majetek...“⁴⁶³ Společným jmenovatelem u obou uvedených zpráv je požadavek obecné shody, přičemž u Luticů byla situace patrně složitější, jelikož zde neexistovala tak jasná hierarchizace rozhodování. Z tohoto důvodu se

---

461 Tacitus (11), s. 54: „*De minoribus rebus principes consultant, de maioribus omnes, ita tamen, ut ea quoque, quorum penes plebem arbitrium est, apud principes praetractentur... Silentium per sacerdotes, quibus tum et coercendi ius est, imperatur. Mox rex vel principes, prout aetas cuique, prout nobilitas, prout decus bellorum, prout facundia est, audiuntur. Si displicuit sententia, fremitu aspernantur; sin placuit, frameas concutiunt...*“

462 Jedná se o spojení slov *cum prōvinciālī*, která se užívala většinou v církevní správě (= hodnostář určité církevní provincie, popř. hodnostář ze stejné církevní provincie). Např. *Historia Remensis Ecclesiae* III (21), s. 281 uvádí: „*Noviomagensi episcopo pro sznodo comprovinciali Parisius a rege condicta...*“ nebo podobně Arnulf Milánský ve své *Liber Gestorum Recentium* III. (10), s. 179: „*Clerus igitur multipliciter afflictus legatione humili conquestus est, primo conprovincialibus episcopis, deinde Romano pontifici.*“ Podobně tento termín používá i *Vita Sancti Udalrici* (26), s. 411: „*...,quia comprovincialis meus Konradus episcopus tanta infirmitate detentus est,...*“. Analista Saxo (a. 1038, s. 377) použil tento termín v jiném smyslu (= následovník, družiník, spojenec): „*Eo anno Liudolfus comes Saxoicus, ... VIII kal. Maii inmatura morte cum maximo suorum conprovincialium merore obiit.*“ V kontextu Thietmarovy zprávy byl proto zvolen ne zcela přesný překlad „přítomní krajané“ zahrnující jednak členy vlastního, tak i členského kmene Lutického svazu. Jiří Dynda přeložil toto slovo ve své edici latinských pramenů jako „příslušník spojených kmenů“ s obdobným významem (*Slovanské pohanství ve středověkých latinských pramenech*, Praha 2017. Ed. Jiří DYNDA, s. 49, pozn. 18).

463 Thietmar VI. (25), s. 304: „*Hiis autem omnibus, qui communiter Liutici vocantur, dominus specialiter non presidet ullus. Unanimi consilio ad placitum suimet necessaria discucientes, in rebus officiendis omnes concordant. Si quis vero ex comprovincialibus in placio hiis contradicit, fustibus verberatur...*“

obecná shoda stala nezbytnou podmínkou. Těžko si představit, jak by společnost, jejíž jednotlivé segmenty byly založeny na kolektivním vedení, mohla vůbec fungovat za podmínek názorové plurality. Obecná shoda nemusela nutně znamenat jednomyslnost, nýbrž dobrovolné či naopak vynucené podvolení názorových oponentů většině. Karol Modzelewski správně poznamenal, že pro vynucování souhlasu mohla kmenová společnost tohoto typu využít mnohdy kruté i násilné metody ve formě fyzického nátlaku či kolektivního nepřátelství, nikoliv však správně, k nimž neměla dostatečné prostředky.⁴⁶⁴

U Germánů a Slovanů nebyl institut knížete/krále obecným jevem a v opačném případě byla jeho moc značně omezena. Tacitus v sedmé kapitole svého spisu píše, že králové jsou vybíráni dle urozenosti (*ex nobilitate*) a velitelé vojska (*duces*) na základě jejich chrabrosti.⁴⁶⁵ Osoba krále ovšem neoplývá neomezenou zvůlí a jeho postavení (stejně jako postavení zmíněných *duces*) stálo spíše na osobním charismatu a osobnostních kvalitách (tj. především chrabrost) než na direktivní autoritě (*exemplo potius quam imperio*).⁴⁶⁶ Královský titul (*rex*) v tomto případě neobsahoval direktivní rozhodovací pravomoc (*imperio*) ani pravomoc soudní, kterou měli dle Tacita vykonávat kněží na společném sněmu (*consilium*) nebo sněmem volení velmoži (*principes*) pro jednotlivé oblasti (*per pagos*).⁴⁶⁷ Na sněmu ostatně zastávali roli moderátorů kněží, přičemž rozhodovací pravomoc náležela buďto lidu, který Tacitus označuje slovem *plebs*, nebo příslušníkům nobility (*principes*). Úlohu krále a oněch *principes* autor nijak nerozlišoval a spíše je kladl na stejnou úroveň.

U polabských Slovanů se situace vyvíjela poněkud dynamičtěji. V zásadě lze rozlišit tři hlavní skupiny:

- 1) Knížata 9. století (obodritský a veletský velkokmen, srbské kmeny)
- 2) Knížata 10. století (obodritský kmenový svaz)
- 3) Knížata 11. a 12. století (obodritský kmenový stát posledních Nakonovců a prvních Niklotovců).

Zatímco knížecí moc přetrvala především u Obodritů, u Veletů/Luticů pravděpodobně zanikla či byla marginalizována. V srbské oblasti došlo k začlenění místních elit do nových struktur, popř.

---

464 Karol MODZELEWSKI, *Barbarská Evropa*, s. 284–285.

465 Tacitus (7), s. 44–46.

466 Tamtéž (7), s. 44.

467 Tamtéž (13/14), s. 58–62.

k jejich asimilaci.⁴⁶⁸ Knížata v jednotlivých oblastech se od sebe lišila do určité míry svojí titulaturou a patrně i rozsahem své moci. Následující tabulky uvádí jednotlivá knížata u všech tří skupin polabských Slovanů a jejich nejčastější titulaturu:

Tabulka 2: Obodritská knížata 9. století

Jméno	Doba vlády	Titulatura	Prameny
Vlčan	(?) 780–795	dux Abodritorum / Abodriti, quorum princeps fuit Witzan / rex Abodritorum / rex Winidorum	An. Ful. a. 795, s. 13 / An. Ful. Ein. a. 795, s. 351 / Analista Saxo a. 795, s. 563 / Frag. An. Ches. a. 789, s. 34.
Godelaib	(?) – 808	alius dux	ARF a. 808, s. 125
Dražko	795–810	dux Abodritorum / rex Abodritorum / rex Winidorum	Chron. Moiss. a. 804, s. 307 / ARF a. 809, s. 128 / Chron. Moiss. a. 810, s. 309 / Frag. An. Ches. a. 789, s. 34.
Slavomír	810–819	Abodritorum rex / dux	ARF a. 819, s. 205 / An. Ful. Ein. a. 817, s. 357
Čedrag	819–826/38(?)	Rex / dux (v názvacích) / Abodritorum princeps	ARF a. 817, s. 147 / ARF a. 823, s. 160
Gostomysl	(?)826/38–844	Rex Sclavorum / Rex Winithorum	Ann. Alt. M. a. 844, s. 5 / Ann Xan. a. 844, s. 13–14
Dabomysl	(?)–862	dux Obodritorum	Ann. Ful. a. 862, s. 55–56

---

468 K tomu více Vyčerpávající přehled podává Hengst KARLHEINZ, *Der slawische Adel, seine Sprache und seine Namen zwischen Saale und Elbe vom 10. bis 13. Jahrhundert*. Namenkundliche Informationen 107/108. 2016, s. 209–279.

Tabulka 3: Slovanská knížata jižního Polabí 9. století

Jméno	Doba vlády	Titulatura	Prameny
Dervan	(?)–631/2 (?)	dux Gente Surbiorum	Fredegar IV (13), s. 155.
Miliduch	(?) 790–806	dux Sclavorum in Terra Sclavorum, qui dicuntur Sorabi	ARF a. 806, s. 121
Semil	(?) 805–(?)	rex superbus, qui regiebat in Suirbis	ARF a. 826, s. 169 / Chron Moiss. a. 806, s. 308
Tunglo	(?) 826–839 (?)	unus de Soraborum primoribus / Dux Soraborum	ARF a. 826, s. 169 / Astronomus (40), s. 629
Čimislav	(?) 830–840 (?)	Sorabos, qui Colodici, vocantur rex	Ann. Bert. a. 839, s. 23.
Čestibor	(?) 830–859 (?)	dux Sorabus	Ann. Ful. a. 857, s. 47 / Ann. Ful. a. 858, s. 51

Tabulka 4: Veletská knížata 9. století

Jméno	Doba vlády	Titulatura	Prameny
Ljub	(?)–823	rex Wilzorum	ARF a. 823, s. 160 / Ein. Ann. a. 823, s. 210
Milogast	823	rex Wilzorum	ARF a. 823, s. 161 / Astronomus (36), s. 412
Čedodrag	823–839(?)	rex Wilzorum	ARF a. 823, s. 160

Tabulka 4 neuvádí mezi veletskými vládci jméno knížete Dragovíta z kmene Havolanů sídlícího kolem řeky Havoly a hlavních dvou center v Brandenburku a Špandavě.⁴⁶⁹ Jeho osoba je obvykle spojovaná s Velety, ačkoliv tomu dochované písemné zprávy příliš nenasvědčují. V roce 789 přitáhlo franské vojsko podporované Obodrity a Frísy k *civitas Dragaviti*, kde se měl Dragovít Frankům vzdát, načež „... *is ceteris Wiltzorum regulis et nobilitate generis et auctoritate senectutis*.“⁴⁷⁰ Einhard v této své zprávě měl patrně na mysli představitele všech hlavních částí segmentálních struktur veletského velkokmene (viz. podkap. 2.2). Dragovít byl pravděpodobně nejvznešenějším ze všech přítomných slovanských (tj. i veletských) elit, ale to samo o sobě

469 Více Lothar DRALLE, *Slaven an Havel und Spree. Studien zur Entstehung des hevellisch-wilzischen Fürstentums. (9.–11. Jahrhundert*. Berlin 1981. Revizi archeologických nálezů agrárních usedlostí a opevněných hradišť shrnuje Donat WEHNER, *Das Land Stodor. Eine Studie zu Struktur und Wandel der slawenzeitlichen Siedlungsräume im Havelland und in der nördlichen Zauche*. Kiel 2011.

470 Einhard a. 789, s. 85.

neznamená, že on sám spolu s celým svým kmenem podléhal Veletům. Královský titul mu ostatně přisoudil autor Fragmentum Annalium chesnii: „*Anno 789 fuit rex Carolus in Sclavania et venerunt ad eum reges Sclavaniarum Dragitus et filius ejus et alii reges Witzam et Drago cum reliquos reges Winidorum, et fuit usque ad Pana fluvium et subdidit has nationes in sua ditione.*“⁴⁷¹ Pisatel textu nebyl patrně obeznámen s politickými poměry na východní hranici, a proto nevědomky zamíchal dohromady jména franských spojenců (Vlčan a Dražko) a jejich oponentů (Dragovít).⁴⁷² Zmíněné zprávy rovněž neuvádí, že by Dragovít učinil kapitulaci za někoho jiného než sám za sebe a svůj kmen. Veleti ho po prohrané bitvě patrně v okolí Pěny pouze následovali a vzdali se rovněž Frankům.⁴⁷³ Havolané představovali pravděpodobně poměrně veliký kmen a hlavní sílu středního Polabí, přičemž v průběhu 9. a 10. století došlo k vychýlení poměru sil ve prospěch knížecí moci.⁴⁷⁴

Z podobného důvodu není do tabulky 3 zaneseno jméno knížete Slavibora, otce pozdější sv. Ludmily. Jména a tituly ve třech výše uvedených tabulkách vycházejí z pramenů, které byly sepsány do počátku 10. století. V případě knížete Slavibora nám relevantní informace poskytují legendy Fuit in provincia Boemorum, Kristiánova legenda a tzv. Proložní legenda.⁴⁷⁵ Zatímco starší prameny, tj. legenda Fuit (cca 974) a Kristián (cca 992) se shodují na Slaviorově titulu (comes) a místě původu (*de alia provincia* nebo *ex prouincia Sclavorum*), přidala mladší Proložní legenda (12. století) informaci, že Slavibor byl srbským knížetem.⁴⁷⁶ Kde se ona jiná či slovanská provincie nacházela, je dodnes předmětem diskuse, stejně jako lokace Slaviborova hradu Pšov.⁴⁷⁷ Známa teorie Václava Chaloupeckého dnes již neplatí, protože se prokázal mnohem pozdější původ legendy Diffundente sole, v níž se objevilo upřesnění místa dotyčné provincie (*provincia milnicensis*).⁴⁷⁸ Práce se na základě známých skutečností kloní k závěru, že Slavibor byl jedním ze srbských, nikoliv však nutně milčanských knížat. V souladu s Jiřím Slámou a Michalem Řoutilem

---

471 Fragmentum Chesnii a. 789, s. 34.

472 K tomu Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státotvorný proces...*, s. 76–77.

473 Gerard LABUDA, *Civitas Dragaviti. Zu den fränkisch-slavischen Beziehungen am Ende des 8. Jahrhunderts*. In: *Europa Slavica – Europa Orientalis, Festschrift für Herbert Ludat zum 70. Geburtstag* (Ed. Herbert Ludat, Klaus-Detlev Grothusen, Klaus Zernack). Berlin 1980, s. 87–98, zde s. 91–94.

474 K tomu více Herbert LUDAT, *Branibor, havolanská dynastie a Přemyslovci*. ČsČH 17, Praha 1969, s. 489–490.

475 Více Jan TOMÁŠEK, *Ludmila Srbka či Ludmila ze Pšova? Několik poznámek ke sporu o původ první české světice*. In: *Ludmila, Kněžna a světice* (Ed. Jakub IZDNÝ). Praha 2021, s. 75–88, zde s. 74–76.

476 Tamtéž, s. 78.

477 Srovnej Jan TOMÁŠEK; Jakub IZDNÝ, *De provincia Melnicensi*. In: *Ludmila, Kněžna a světice* (Ed. Jakub IZDNÝ). Praha 2021, s. 59–75; Jan TOMÁŠEK, *Ludmila...*, s. 79 a 84.

478 Jan TOMÁŠEK, *Ludmila...*, s. 84.

lokalizuje jeho území severně či severozápadně od Přemyslovci přímo kontrolovaného území směrem ke Krušným horám a dále do okolí dnešního Budyšina.⁴⁷⁹

Do tabulky 3 by bylo možné zahrnout i známého Dobromira, otce Emnildy a od roku 987 třetí manželky Boleslava Chrabrého, kterého kronikář Thietmar nazval „*venerabili seniore Dobremiro*“.⁴⁸⁰ Dobromir nenesl žádný z výše uvedených titulů a jeho postavení není zcela jasné. Ačkoliv je jeho srbský původ více než pravděpodobný, z důvodu pozdější Boleslavovy politiky vůči Lužici nelze přesně určit, z jakého kmene Dobromir pocházel. Starší historiografie se na základě koncovky jeho jména (Dobro-mir, Tugo-mir, Drago-mir) pokoušela prokázat jeho spřízněnost s havolanskou knížecí dynastií.⁴⁸¹ Stejně tak byl v minulosti Dobromir označen za malopolského⁴⁸² či moravského velmože.⁴⁸³ V současnosti převládá názor, že Dobromir pocházel z kmene Milčanů.⁴⁸⁴ V každém případě i za předpokladu, že milčanský původ Dobromira je správný, nemůžeme zcela určit, jaké bylo jeho postavení a reálná moc. Milčané jako samostatná politická jednotka přestávají vystupovat v písemných pramenech v průběhu druhé poloviny 10. století a samotný fakt, že Dobromir není titulován jako *dux* nebo *princeps*, by tento závěr spíše podporoval.⁴⁸⁵

Dobromir byl nejspíše jedním ze slovanských velmožů, kteří si uchovali své postavení i v době, kdy byla většina slovanského území v srbské oblasti víceméně podmaněna. Jednalo se o skupinu slovanské elity, která pro své znalosti místních poměrů a především pro jazykové dovednosti mohla být využita v nově budované říšské správě. Podobných případů nacházíme v pramenech několik. Thietmar Merseburský kupříkladu zmínil slovanského velmože (*senior*) jménem Kuchavic, jenž ve službách císaře Oty I. dohlížel na slovanského obyvatelstvo jižně od

---

479 Jiří SLÁMA; Michal ŘOUTIL, *Tetín svaté Ludmily*. In: Tetín svaté Ludmily. Místo, dějiny, spiritualita (Ed. Václav Cílek, Martin Majer, Radoslava Schmelzová a kol.). Praha 2017, s. 104–105.

480 Thietmar IV. (58/37), s. 198.

481 Józef WIDAJEWICZ, *Skąd pochodziła Emnilda, małżonka Bolesława Chrobrego?* Slavia Occidentalis 20, 1960, s. 29–47.

482 Henryk ŁOWMIAŃSKI, *Początki Polski* 5, Warszawa 1975, s. 569–571.

483 Tadeusz WASILEWSKI, *Pochodzenie Emnildy, trzeciej żony Bolesława Chrobrego a geneza polskiego władztwa na Morawach*. Kwartalnik Historyczny 94/2, 1987, s. 30–47.

484 Jerzy STRZELCZYK, *Bolesław Chrobry*, Warszawa 2014, s. 122; Zbigniew DALEWSKI, *Modele władzy dynastycznej w Europie Środkowo-Wschodniej we wcześniejszym średniowieczu*. Warszawa 2014, s. 64.

485 Jasper VON RICHTHOVEN, *Besunzane-Milzener-Sorben*. In: Besunzane, Milzener, Sorben: die slawische Oberlausitz zwischen Polen, Deutschen und Tschechen / Biezuńczanie, Milczanie, Sorbowie: słowiańskie Łużyce Górne pomiędzy Polakami, Niemcami i Czechami (Ed. Jasper von Richthofen). Görlitz 2004, s. 7–28, zde s. 15.

dnešního Lipska.⁴⁸⁶ Při tažení do lužického Dobrilugku západně od dnešní Chotěbuzi zradili vojsko Jindřicha II. slovanští průvodci (*duces corrupti*) Boris a Všemysl, které později nechal ve Fallersleбену popravit.⁴⁸⁷ Ve službách mladého syna markraběte Ekkeharda I. se nacházel jakýsi slovanský bojovník (*miles*) jménem Budislav, na jehož radu nechal vystavět v Rochlitzu vysoké ohrady k chytání divoké zvěře.⁴⁸⁸ Karlheinz Hengst uvažoval nad významem uvedených označení (tj. *senior* a *miles*) a dospěl k závěru, že *senior* mohl být užíván jak pro menšího lenního pána, tak i pro leníka z řad místní šlechty, *miles* zase pro člena užší nebo širší družiny říšské aristokracie nebo správce menšího hradu a *optimus* by mohl být ekvivalentem k titulu *senior*.⁴⁸⁹ V souladu se schématem 8 bychom uvedené osoby mohli zařadit na úroveň nižšího kmenového segmentu (*seniores*) nebo reprezentanty vyššího segmentu (*nobiles*), přičemž, jak již bylo zmíněno, užívaná latinská terminologie nemusí nutně reflektovat dobovou hierarchii těchto pojmů.

Shrneme-li poznatky z tabulky 2, 3 a 4, můžeme konstatovat, že veletší vládci 9. století byli označováni titulem *rex*, kdežto knížata Obodritů častěji titulem *dux* a pouze doplňkově titulem *rex*. U knížat Srbů je situace poněkud složitější, přičemž zde vyvstává otázka o možné existenci srbského velkokmene. Ačkoliv se často hovoří o srbské oblasti, bývá toto jméno přenášeno i na území Milčanů a Daleminců. Joachim Herrmann se domníval, že šlo o sekundární přenesení jména Srbů na dva jmenované kmeny, což dokazoval podobnou materiální kulturou, konstrukcí domů a jazykovou jednotou.⁴⁹⁰ Ve starší polské i lužickosrbské historiografii dlouho převládala nutnost ztotožnit předky Lužických Srbů se středověkými Srby pro vytvoření jasné historické kontinuity příběhu lužickosrbského národa.⁴⁹¹ Srbské kmeny dorazily do Polabí pravděpodobně dříve než jejich severní a východní příbuzní, přičemž jejich hypotetická jednota se patrně rozpadla již na samém konci jejich migračního období (tj. v polovině 7. století). Vzhledem k revizi datace

---

486 Thietmar II. (38/24), s. 86: „...*Sclavis in Zuencua sub Cuchavico seniore...*“

487 Thietmar VI. (22), s. 301: „*Noster vero exercitus a ducibus hiis corruptis et sua defendere cupientibus per solitudines et paludes circumductus admodum gravatur...*“; Thietmar VI. (28), s. 308: „... *e Sclavis autem optimos Borisen et Vezemuisclen cum caeteris fautoribus in Welereslewo laqueo suspendi precepit.*“

488 Thietmar VIII. (21), s. 518: „*Non longe post Ekkihardus, iuvenis ac ideo inmaturos, in burwardo suimet Rochelenzi dicto arduas munitiones ad capiendas ibidem feras instinctu Budizlavi militis sui parat.*“

489 Karlheinz HENGST, *Personen mit slawischen Namen und ihre Tätigkeiten im weltlichen sowie kirchlichen Bereich vom 10. bis 13. Jahrhundert östlich der Saale*. In: *Namen und Berufe: Akten der Tagung der Deutschen Gesellschaft für Namenforschung und des Namenkundlichen Zentrums der Universität Leipzig*: Leipzig, 21. und 22. Oktober 2017 (Ed. Dieter Kremer). Leipzig 2018, s. 151–190, zde s. 157–158.

490 Joachim HERRMANN, *Die Lusizi im frühen Mittelalter - Ergebnisse und Fragen der Forschung zu Herkunft, Ökonomie und Gesellschaftsstruktur*. *Lětopis* 22, 1975, s. 100–113.

491 Wilhelm BOGUSŁAWSKI, *Dzieje Słowiańszczyzny północno-zachodniej do połowy XIII W.* 3. Poznań 1892, s. 113.

archeologických nálezů není zcela jisté, jestli Slované již v této době žili v tak blízkém sousedství Durynků na východě od Sály pod vládou knížete Dervana, o němž psal vzdálený burgundský kronikář Fredegar. Víme, že Slované dorazili k Sále někdy na přelomu 6. a 7. století, ale starší keramické nálezy dokládají přítomnost Slovanů na západě od řeky Ilm až o století později, a v okolí řeky Gery dokonce ještě později (9. století).⁴⁹² Přesná sídelní doména ani srbská jednota tedy nemusela odpovídat Fredegarovým představám.⁴⁹³ Je možné, že autor použil jméno Srbů jako všeobecné označení Slovanů a nemyslel tím konkrétní kmen nebo kmenový svaz.⁴⁹⁴ V prostoru mezi Sálou a Muldou se tedy nacházelo blíže neurčité množství malých kmenů, souhrnně označované jako Slované nebo Srbové, přičemž dále na východ sousedili s větším kmenem Daleminců, Lužičanů, Milčanů a málo známými Běžuncany (*Besunzane*)⁴⁹⁵, na něž bylo jméno Srbů v průběhu 11. a 12. století přeneseno.⁴⁹⁶ Takto je seřadil i Geograf Bavorský, který zároveň uvedl, že se jejich oblast dělí na mnoho menších (tj. kmenových) celků.⁴⁹⁷

Přesné rozdělení jednotlivých kmenů nebylo patrně zcela známo ani dobovým autorům.⁴⁹⁸ Z tohoto důvodu nám zde vyvstávají dva základní rozdíly v porovnání s knížaty Obodritů a Veletů. Předně nemáme ani naznačenou spřízněnost mezi jednotlivými knížaty nebo udržování moci v rámci jedné rodiny či užšího kruhu lidí. V druhém případě se v 9. století objevují knížata jednotlivých kmenů (Koldiců, Daleminců), přičemž slovo *gens* se objevuje v souvislosti se Srby ve Fredegarově zmíněné poznámce. Kmeny v srbské oblasti byly patrně v porovnání s veletskými a

---

492 Dušek SIGRID, *Slawen und Deutsche in Thüringen*. In: Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie (Ed. Alfried Wieczorek, Hinz Hans-Martin). Stuttgart 2000, s. 718–722, zde s. 719–720.

493 Volker HERRMANN, *Der Limes Sorabicus und Halle (Saale) im frühen Mittelalter*. In: Siedlung, Kommunikation und Wirtschaft im westslawischen Raum: Beiträge der Sektion zur slawischen Frühgeschichte des 5. Deutschen Archäologenkongresses in Frankfurt an der Oder, 4. bis 7. April 2005 (Ed. Felix Biermann, Thomas Kersting). Langenweißbach 2007, s. 133–143, zde s. 133.

494 Jasper VON RICHTHOVEN, *Besunzane-Milzener-Sorben...*, s. 7.

495 Kmen patrně sídlil v okolí dnešního Zhořelce. Není zcela jisté, jaký bych jeho vztah k silnějším Milčanům, ale v potaz lze vzít i možnost, že se jednalo o jakousi odštěpenou milčanskou skupinu, jak navrhol Jasper VON RICHTHOVEN, *Besunzane-Milzener-Sorben...*, s. 15–16 nebo Karlheinz BLASCHKE, *Das Markgraftum Oberlausitz und das sorbische Volk: eine regionale und ethnische Einheit seit 1400 Jahren*. In: Beiträge zur Geschichte der Oberlausitz: Gesammelte Aufsätze (Ed. Karlheinz Blaschke). Görlitz 2000, s. 9–20.

496 K tomu více Heinz SCHUSTER-ŠEWC, *Zur Geschichte und Etymologie des ethnischen Namens Sorb / Serb / Sarb / Srb*. Zeitschrift für Slawistik 30, 1985, s. 851–856.

497 MMFH 3, s. 285–288: „*Iuxta illos est regio, quae uocatur Surbi. in qua regione plures sunt quae ha bent ciuitates L... Milzane ciuitates XXX. Besunzane ciuitates II.*“

498 Shrnuje Hansjürgen BRACHMANN, *Zu einigen Aspekten der Entwicklung arbeitsteiliger Verhältnisse bei den sorbischen Stämmen an Elbe und Saale*. In: Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte 2 (Ed. Hans Kaufmann). Berlin 1982, s. 135–150.

obodritskými méně početné (co do počtu lidí i *civitates*) a pravděpodobně mezi sebou udržovaly méně intenzivní komunikaci. Z tohoto důvodu oscilovaly mezi formou B a C, jak uvádí schéma 9. Srbských 50 *civitates*, o nichž se zmiňuje Geograf Bavorský, je dnes archeologicky obtížné doložit, přičemž i v milčanské, daleminské a lužičanské oblasti došlo k úpravě datování jednotlivých zhruba 60 odkrytých hradišť, vybudovaných na konci 9. a počátku 10. století.⁴⁹⁹ Předkládaná práce z těchto důvodů nepoužívá termín kmenový svaz pro srbskou oblast, kde na rozdíl od Obodritů, Veletů, ale ani sousedních Lužičanů a Daleminců nemáme přesnější doklady o centrálních svatyních či významnějších opevněných sídlech podobných Oldenburku, Štětínu, Lübecku, Rethry, Lenzenu či Gany.⁵⁰⁰ Poněvadž srbský svaz jakožto pevnější politický svazek více kmenů patrně neexistoval, není možné spojovat Srby, Dalemince, Milčany a Lužičany do jednoho celku – navíc když je dobové zprávy od sebe navzájem odlišovaly. Ostatně i Adam Brémský uvedl, že Srbové žili mezi Sálou a Labem, přičemž některé jiné kmeny obývaly prostor kolem řeky Ohra v Durynsku.⁵⁰¹ Stejně tomu bylo i v případě jednotlivých hradišť. Podle Widukinda táhl Jindřich I. v letech 928/29 jmenovitě proti Havolanům, Čechům a Dalemincům, v jejichž zemi dvacet dní obléhal hrad jménem Gana.⁵⁰²

Od druhé poloviny 9. století již o knížatech Srbů příliš neslyšíme. I dva společné vpády Čechů a Srbů do Durynska zaznamenaly fuldské anály, aniž by jejich autor uvedl jména velitelů této výpravy. První vpád se uskutečnil v roce 869, kdy česko-srbské vojsko vyplenilo část durynského pohraničí.⁵⁰³ Podobně tomu bylo i v roce 880, kdy do Durynska vpadlo vojsko

---

499 Jasper VON RICHTHOVEN, *Besunzane-Milzener-Sorben...*, s. 230.

500 K daleminské Ganě více Judith OEXLE, Michael STROBEL, *Auf den Spuren der „urbs, quae dicitur Gana“, der Hauptburg der Daleminzier. Erste archäologische Untersuchungen in der slawischen Befestigung von Hof/Stauchitz. Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege* 46, 2004, s. 253–263.

501 Adam II. (23), schol 18 (19), s. 81: „*Sorabi sunt Sclavi, qui campos inter Albim et Salam interiacentes incolunt; suntque eis contermini fines Thuringorum ac Saxonum. Ultra Aram fluvium alii Sorabi commorantur.*“

502 Widukind II. (35), s. 432: „*Tali lege ac disciplina cum cives assuefaceret, repente irruit super Slavos qui dicuntur Heveldi, et multis eos proeliis fatigans, demum hieme asperrima castris super glaciem positus, cepit urbem quae dicitur Brennaburg, fame, ferro, frigore. Cumque illa urbe potitus omnem regionem, signa vertit contra Dalamantiam, adversus quam iam olim reliquit ei pater militiam, et obsidens urbem qua dicitur Gana, vicesima tandem die cepit eam.*“

503 *Annales Fuldenses* a. 869, s. 69: „*Sorabi et Siusli iunctis sibi Behemis et ceteris circumcirca vicinis antiquos terminus thuringiorum transgredientes plurima loca devastant et quosdam sibi incaute congregientes interficiunt.*“

Daleminců, Čechů a také Srbů, přičemž došlo k vypálení několika osad slovanských říšských spojenců.⁵⁰⁴

Jelikož srbský velkokmen v 9. století již neexistoval a jednotlivé kmeny neutvořily zcela pevný kmenový svaz, přesunulo se mocenské jádro na východ k Milčanům a Dalemincům. Z této oblasti mohla ostatně pocházet i kněžna Ludmila, přičemž její sňatek s Bořivojem se mohl stát odrazovým můstkem pro navazování nových spojení s dalšími kmeny ve středním Polabí.⁵⁰⁵ Skrze přemyslovské kontakty mezi Milčany, Daleminci nebo Srby mohlo dojít k jednání o sňatku knížete Spytihněva s Drahomírou. Obě nevěsty musely pocházet z kmenů s etablovanou knížecí tradicí, čemuž odpovídají minimálně Havolané. Herbert Ludat se domníval, že Drahomířin původ prozrazuje podobnost jejího jména se jmény veletských knížat, k nimž ovšem mylně započítával i výše zmíněného Dragovíta.⁵⁰⁶

Havolané Přemyslovcům posloužili stejně jako dříve Srbové, Milčané či Daleminci, když se jejich kontakty rozšířily dále na severovýchod k Veletům. Někdy po roce 907 lze tedy hledat počátky česko-veletských vztahů, přičemž o vzniku přátelského spolku nám prameny bohužel neříkají nic konkrétního, a to až do doby kronikáře Thietmara, který ve svém popisu průběhu války mezi Boleslavem II. a polským knížetem Měškem I. v roce 990 zmínil, že Boleslavovi veletští spojenci byli jemu a jeho předkům „*semper fideles*“.⁵⁰⁷ Zmíněný spolek před rokem 990 se projevoval v několika podobách, tj. vzájemnou neutralitou během četných střetů se sousední Říší nebo koordinovanou či nekoordinovanou vojenskou pomocí.⁵⁰⁸ K závěrům citované bakalářské práce je nutno připojit následující úvahu. Pokud onen česko-veletský spolek skutečně vznikl po roce 907, stalo se tomu na konci veletského období transformace. Toto spojení/přátelství bylo tedy uzavřeno mezi českým knížetem a nově vzniklým lutickým svazem, respektive jeho kmenovými institucemi, a tudíž nemohlo být stvrzeno sňatkem jako v případě Spytihněva a Drahomíry. V průběhu 10. století se spolek projevoval v jedné ze dvou výše uvedených podob, přičemž pravděpodobně po smrti každého českého knížete zanikal. Thietmarova zpráva o obnovení

---

504 Tamtéž a. 880, s. 94–95: „*Sclavi, qui vocantur Dalmatii, et Behemi autque Sorabi caeterique circumcirca vicini audientes stragem Saxonum a Nordmannis factam pariter conglobati Thuringios invadere nituntur et in Sclavis circa Salam fluvium Thuringiis fidelibus praedas et incendia exercent.*“

505 Jan TOMÁŠEK, *Vztahy...*, s. 36–37.

506 Herbert LUDAT, *An Elbe und Oder um das Jahr 1000*. Köln/Wien/Wimar 1995, s. 14.

507 Thietmar IV. (11) s. 144–145: „*Bolizlavus Liuticios suis parentibus et sibi semper fideles in auxilium sui invitat, Miseco autem predictae imperatricis adiutorium postulat.*“

508 Jan TOMÁŠEK, *Vztahy...*, s. 56–57.

starého přátelství (*antiquum fedus*)⁵⁰⁹ mohla reflektovat akt obnovení přátelských vztahů na základě předchozí dobré zkušenosti a tradice. Nejednalo se tedy o klasický spojenecký svazek mezi dvěma panovníky či státy, nýbrž o společenství podle staré kmenové praxe.⁵¹⁰

Charakter moci obodritských a veletských knížat od 9. století nelze chápat v monarchistickém významu. Jednalo se o patronátně-vojenskou instituci.⁵¹¹ Knížata tedy přímo nevládla, ale spíše vedla – a jak poznamenal Karol Modzelewski, představovala spojovací články kmenového společenství, které zároveň chránila, vedla do boje a garantovala existenci kmenových a nepřímo i rodových kultů (tj. velký sused, velký bojovník, velký příbuzný).⁵¹² Kmenové segmenty dotyčného knížete následovaly ať už pro jeho vojenské a vůdcovské kvality, nebo, podobně jako v případě uzavírání společenství, z důvodu staré, a tudíž osvědčené tradice. Tento utilitaristický aspekt rovněž přispíval k větší flexibilitě slovanské kmenové společnosti, která tak byla již od počátku migračního období schopna uznat za svého velitele i člověka cizího původu, pokud se jí tím nabízela zřejmá výhoda (langobardský princ Hildigis, franský kupec Sámó a později hrabata Wichmann II. a jeho bratr Ekbert z rodu Billungů).⁵¹³

Dominance knížecí moci tedy rozhodně nebyla nevyhnutelná, jak dokazuje odlišný vývoj u Obodritů a Veletů. Dalo by se spíše tvrdit, že moc knížat v 9. století byla velice omezená a křehká, čemuž mimo jiné napomáhaly snahy sousední franské říše vystupovat v roli arbitra případných sporů mezi knížaty a kmenovými autoritami. Mezi lety 815 a 826 se obodritská nebo veletská knížata, popř. jiní reprezentanti kmene (*primores, legationes*), objevila šestkrát na říšském sněmu, konkrétně v Padebornu, Cáchách, Ingelheimu, Frankfurtu a Compiègne⁵¹⁴:

- 1) V roce 815 se uskutečnilo z rozkazu Ludvíka Pobožného společné tažení proti Dánům, na němž se podíleli „*omnes Saxonici comites omnesque Abodritorum copiae cum legato*

---

509 Thietmar IV. (12) s. 147: „*Hiis alloquiis Luitici sedati duos dies ibi ab eo detenti sunt et tunc invicem se salutantes antiquum fedus renovantes discesserunt.*“

510 Vladimír PROCHÁZKA, *Přísaha, ordál a svědectví...*, s. 172.

511 O tom s odkazem na germánské zákoníky Karol MODZELEWSKI, *Barbarská Evropa*, s. 325–328.

512 Karol MODZELEWSKI, *Barbarská Evropa*, s. 324 a 332.

513 Przemysław URBAŃCZYK, *Foreign leaders in early Slavic societies*. In: *Integration und Herrschaft. Ethnische Identitäten und soziale Organisation im Frühmittelalter* (Ed. Walter Pohl, Maximilian Diesenberger) Vienna 2002, s. 257–268, zde s. 260–267.

514 Shrnuje Ingo von GABRIEL, „*Imitatio imperii*“..., s. 360; Rosamond MCKITTERICK, *The Frankish Kingdoms Under the Carolingians 751-987*. London 1983, s. 125.

imperatoris Baldrico...” Ludvík posléze přijal zástupce východních Slovanů (tj. patrně Obodritů) v Padebornu.⁵¹⁵

- 2) Obodritský kníže Slavomír byl v roce 819 zajat a odeslán se svými předáky (primores) do Cách, kde se císař rozhodl o předání vlády Čedragovi.⁵¹⁶
- 3) Znamý sněm ve Frankfurtu v roce 822 navštívili zástupci „omnium orientalium Sclavorum”, tedy Čechů, Veletů, Obodritů, Moravanů, Srbů.⁵¹⁷
- 4) V roce 826 byl na sněm do Ingelheimu povolán kníže Čedrag a srbský Tunglo, „*unus de Soraborum primoribus*”, aby se hájili proti obvinění ze zrady a stížnostem vlastních primores.⁵¹⁸
- 5) Přítomnost *legatos Abodritorum* na sněmu v Compiégne v letech 816⁵¹⁹ a 823, kam se dostavili i obodritský kníže Čedrag, knížecí bratři Veletů (*duo fratres reges*) Milogast s Čedodragem a „*caeteras barbarorum legationis*”.⁵²⁰

Pokud bychom měli nějak interpretovat jednotlivé události, pak lze konstatovat, že franští panovníci se snažili vystupovat v roli arbitra sporů mezi knížaty a kmenovými autoritami a zároveň posilovali svůj vliv v zalabském prostoru, což odpovídalo franské politice vůči Slovanům za Labem, kterou započal už Karel Veliký.⁵²¹ Nutno ovšem doplnit, že tomuto stavu napomohla i krize obou velkokmenů, jejichž integrita se již v průběhu 9. století začala drolit. Není tedy nutně pravda, že společná obrana byla hlavním faktorem v procesu vytváření nových politických řádů ve slovanském

---

515 Annales regni francorum a. 815, s. 142: „*Ipse enim tunc temporis in loco, qui dicitur Padrebrunno, generalem populi sui conventum habebat. Ibi ad eum omnes orientalium Sclavorum primores et legati venerunt.*”

516 Tamtéž, a. 819, s. 149–150: „*Sclaomir Abodritorum rex, ob cui perfidiam ulciscendam exercitus Saxonum et orientalium Francorum eodem anno trans Albiam missus fuerat, per praefectos Saxonici limitis et legatos imperatoris, qui exercitui praeerant, Aquasgrani adductus est. Quem cum primores populi sui, qui simul iussi venerant, multis criminibus accusarent et ille rationabili defensione obiecta sibi refellere non valeret, exilio condempnatus est et regnum Ceadrago Thrasconis filio datum.*”

517 Tamtéž, a. 822, s. 159: „*In quo conventu omnium orientalium Sclavorum, id est Abodritorum, Soraborum, Wolzorum, Beheimorum, Marvanorum, Praedenecentorum...*”

518 Tamtéž, a. 826, s. 169: „*Imperator... ad Ingilenheim venit... ex diversis terrarum partibus missas legationes audivit et absolvit... quidam Abodritorum primores Ceadragum ducem suum accusantes. Accusabatur et Tunglo, unus de Soraborum primoribus, quod et ipse dicto audiens non esset. Quorum utriusque denuntiatus est, quod si medio Octobrio ad imperatoris generalem conventum venire distulisset, condignas perfidiae suae poenas ess daturum.*”

519 Tamtéž, a. 816, s. 144: „*...imperator Compendium palatium petiit. Ibi commoratus legatos Abodritorum...*”

520 Tamtéž, a. 823, s. 160.

521 Michael SCHMAUDER, *Überlegungen zur östlichen Grenze...*, s. 60–61. Franskou politiku a opevňování labské hranice shrnuje Raimund ERNST, *Die Nordwestslaven und das fränkische Reich. Beobachtungen zur Geschichte ihrer Nachbarschaft und zur Elbe als nordöstlicher Reichsgrenze bis in die Zeit Karls des Großen*. Berlin 1976.

světě, jak tvrdil Peter Haether.⁵²² Po ukončení období transformace nebude východofranská a otonská kontrola nad Polabím (navzdory četným střetům) na stejné úrovni.⁵²³ Rozpor mezi knížaty a kmenovými autoritami je patrný i na příkladu výše uvedeného knížete Slavomíra, kterého část *primores* podporovala.

Obodritská a veletská knížata tedy navzdory jejich latinské titulatuře a její franské monarchistické interpretaci nebyla skutečnými panovníky, nýbrž kmenovými vůdci s omezenými pravomocemi vztahujícími se především na vedení války. Nedisponovala exekutivní mocí, a dokonce ani přednostním právem reprezentovat celý velkokmen navenek. Gerard Labuda správně poznamenal, že pravomoci knížat se podobaly spíše jakémusi privilegiu starších (*senectus*), což nelze zaměňovat s monarchistickým právem.⁵²⁴ Výjimku mohlo představovat uzavírání příměří či vydávání zajatců jako záruky míru, což dokazuje příklad obodritského knížete Dražka, který vydal svého syna jako rukojmího do Dánska pro stvrzení mírové smlouvy.⁵²⁵ Rukojmí musel v roce 826 vydat i veletský kníže Čedrag, což však bylo učiněno spíše v rámci osobní dohody mezi císařem a Čedragem poté, co potvrdil jeho vedoucí postavení.⁵²⁶ V roce 839 padl během bojů s Franky kníže Koldiců Čimislav a nově vybraný vůdce uzavřel s Franky mír, přísahal jim věrnost a vydal rukojmí, přičemž Frankové obsadili jedenáct blíže neznámých *civitates*.⁵²⁷ Lze zmínit i příklad výše uvedeného havolanského knížete Dragovíta a jeho kapitulaci za celý kmen. Nicméně ani tato výsada nepředstavovala výhradní právo knížat. Po ukončení vojenské výpravy proti Veletům v roce 812 vydal rukojmí patrně celý kmen, tj. významné kmenové autority.⁵²⁸

Jednotlivá knížata neměla své postavení nijak zajištěné a jejich odstranění nebylo vnímáno jako porušení poslušnosti, nýbrž napravení pořádku (tj. kmenového míru), pokud se dotyčný kníže zprotivil svým dvěma základním vojenským a patronátním povinnostem. Porušení první povinnosti

---

522 Peter HEATHER, *Frankish Imperialism...*, s. 175–176.

523 David S. BACHRACH, *Warfare in Tenth-Century Germany*. Woodbridge 2014, s. 24–37.

524 Gerard LABUDA, *Civitas Dragaviti*, s. 94.

525 Annales regni Francorum a. 809, s. 128: „*Thrasco vero dux Abodritorum, postquam filium suum postulanti Godofrido obsidem deberat, ...*“

526 Annales Einhardi a. 826, s. 215: „*...acceptis ab eo quos imperaverat obsidibus, in regnum suum eum fecit restitui.*“

527 Annales Bertiniani a. 839, s. 23: „*Saxones interea contra Sorabos qui Colodici vocantur apud Kesigesburch dimicantes, caelestibus auxiliis fulti, victoriam adepti sunt, regeque ipsorum Cimusclo interfecto, eandem urbem et undecim castella coeperunt, receptis etiam sacramentis a rege inter eosdem tumultus repente creato, insuperque obsidibus, multam terrae indixerunt. Sed et legati imperatoris ad Horich pacis gratia directi, receptis sacramentis, indissolubilem pepigerunt.*“

528 Annales regni Francorum a. 812, s. 137: „*Expeditio facta ad Wilzos, et ab eis obsides accepti.*“

dokládají nejen zmíněné spory potomků veletského knížete Ljuba nebo obodritského knížete Slavomíra a jeho synovce Čedraga, ale také příklad srbského knížete Čestibora, jenž byl sesazen pro jeho vstřícnost vůči Frankům.⁵²⁹ Druhá povinnost obnášela péči o udržování rodových a kmenových kultů. Zde je ovšem nutné rozlišovat mezi patronátní povinností, tj. závazkem udržovat kult, a povinností participační, která by vyžadovala přímou a pravidelnou účast knížete na vybraných rituálech. Předkládaný text se kloní v případě Veletů a Obodritů k druhé možnosti, a to ze dvou důvodů. U obou skupin máme totiž oproti ostatním slovanským zemím doložený kněžský sbor, navíc většina obodritských knížat 10. století přijala křest a u Veletů byla knížecí moc buďto zcela zrušena, nebo marginalizovaná. V takovém případě by tedy vůbec nevadilo, pokud kníže neuctívá rodový či kmenový kult, stačilo by, že jej toleruje a garantuje jeho existenci. Pokud by si však kníže začal protivit kult vlastního kmene, došlo by ke střetu, který by vyvrcholil odstraněním buďto dotyčného knížete, nebo samotného kultu. Havolanský kníže Jindřich-Pribislav (umírá 1150) si měl, jak poznamenal neznámý autor Fragmentu rodokmenu brunšvických a lüneburských knížat, zprotivit kult svého kmene (*ritum gentis suae detestans*), následkem čehož začal usilovat o odstranění sochy boha Triglava.⁵³⁰ Obdobně referoval i Přibík Pulkava z Radenína, vycházejíc pravděpodobně ze stejné nedochované Braniborské kroniky.⁵³¹ Zmíněnou toleranci a garanci žádali pohanští obyvatelé po nově příchozích křesťanských autoritách. Slované na Rujáně takto měli podle Saxa Grammatica po dobytí Arkony v roce 1168 žádat arcibiskupa Absalona, aby nenechával spálit sochy rujánských božstev a nevystavoval obyvatelstvo hněvu starých bohů.⁵³²

Role knížat v rámci veřejného kmenového kultu se regionálně zřejmě lišila, ale v rámci vlastního kmene se dá předpokládat. Tím byla míněna například povinnost provádět oběti ve jménu celého kmene – podobně jako ve středověké Skandinávii.⁵³³ Knížata však mohla přijmout

---

529 Annales Fuldenses a. 858, s. 51: „*Interae nuntiatum est ei in oriente rempublicam Sorabici limitis esse turbatam, eo quod Sorabi duce eis Zistiboro nomine sibi fidelissimo insidiose perempto defectionem meditarentur. Ac per hoc ille quidem ad comprimendam seditionem exortam in regnum suum, quanta potuit celeritate, regressus est.*“

530 Fragmentum genealogiae ductum Brunsvicensium et Luneburgensium, s. 175 (citováno dle Dynda 2017).

531 Kronika Česká (63), s. 177 (citováno dle Dynda 2017): „*Hic dūm adhuc gens esset ibi permixta Slawonica et Saxonica deserviens ritibus paganorum, et in urbe Brandenburgensi ydolum tribus capitibus inhonestum ab incolis coleretur...*“

532 Saxo XIV., s. 228–229 (citováno dle Dynda 2017): „*... proces imperio opponere coeperunt, orantes, misereatur confertae urbis nec incendio obiciat, quorum iugulo parcat... numine poenas exigente, usum amissuros metuerent, contemptumque religione excusare pergebant.*“

533 Haki Thor ANTONSSON, *The Conversion and Christianization of Scandinavia: A Critical Review of Recent Scholarly Writings*. In: Conversion and identity in the Viking age (Ed. Ildar H. Garipzanov). Turnhout 2014, s. 49–73, zde s. 52.

křesťanství jako své soukromé náboženství – aniž by tím byla porušena tradice kmenového kultu.⁵³⁴ Příklady této duality můžeme nalézt i v okolním slovanském prostoru. Znamý kníže Pribina zůstával dlouho katechumenem i přes svůj sňatek s bavorskou princeznou, stavbu nitranského kostela nebo svůj vlastní závazek křtu, který nakonec přijal až v bavorském exilu.⁵³⁵ Na Moravě ostatně po určitou dobu v první polovině 9. století vedle sebe existovala pohanská obětiště a křesťanské svatyně, jako tomu bylo například v Mikulčicích nebo v Modré.⁵³⁶ Sv. Konstantin se při jednom ze svých sporů s tříjazyčníky, tj. s franskými kněžími, podivil, že vedle jiných zlořádů navíc dostatečně nebránili přinášení obětí po starodávném obyčeji a tolerovali polygamii.⁵³⁷

Shrneme-li poznatky o knížatech polabských Slovanů 9. století, můžeme konstatovat následující:

- 1) Existence knížecí moci nebyla pro slovanské kmenové společnosti (stejně jako pro germánské society) nezbytnou podmínkou pro jejich fungování.
- 2) Postavení jednotlivých knížat závisela na poměru sil mezi nimi a kmenovými institucemi.
- 3) V průběhu 9. století se zmíněný poměr sil začal u jednotlivých polabských kmenů vychylovat buďto ve prospěch kmenových autorit (Veletí, Srbové), či knížecí moci (Obodrité, Havolané), čehož dokázala využívat především sousední franská říše.
- 4) V každém případě povaha knížecí moci u polabských Slovanů neobsahovala oné monarchistické podstaty, jak ji chápali latinští kronikáři.
- 5) Role knížat byla omezena na patronátní a vojenské povinnosti – spíše vedla a chránila, než aby vládla.
- 6) Výběr knížat se orientoval pravděpodobně buďto podle kvalit dotyčného jednotlivce, nebo na základě dobré zkušenosti či tradice, což lze chápat jako počátek dynastického

---

534 Podobnou situaci lze pozorovat i v Africe v oblasti Sahelu, kterou v 11. a 12. století zasáhla vlna islamizace. François-Xavier Fauvelle-Aymar trefně poznamenal: „Konvertovanému panovníkovi umožňuje vyslechnout prosbu svých poddaných, třebaže on sám přestal uctívat staré modly, což znamená jinými slovy, že v jejich očích zůstává ručitelem existence tradičního kultu. V tom není pro krále ani jeho pohanský lid žádný rozpor: je to přesně jako v případě Malalu, kdy účinná přimluva muslimského boha králi pomohla zachovat si roli autority, která obstará déšť a zachrání úrodu. Legitimita panovníka odvisí od všech a každý posuzuje hmatatelné účinky jeho zbožnosti, proto je důležité, aby byl dobrým muslimem, i když to není náboženství jeho poddaných.“ François-Xavier FAUVELLE-AYMAR, *Zlatý nosorožec...*, s. 67.

535 Dušan TŘEŠTÍK, *Vznik Velké Moravy*. Praha 2001, s. 121–127.

536 Christianizace a utváření křesťanské monarchie (Ed. Nora Berendová), s. 224.

537 Život sv. Konstantina, FRB I. (15), s. 30.

nástupnictví, které ovšem nebylo na rozdíl od Čech a Polska nutně rezervováno pro členy jedné rodiny.

Křehké postavení veletských a obodritských knížat je kromě samotné specifické povahy knížecí moci dáno také poměrně rozsáhlým územím, které velkokmen obýval. Jelikož kromě zástupců jednotlivých kmenových segmentů (*seniores, nobiles, primores*) nedisponovala knížata žádným centrálním administrativním aparátem, mohla se naplno rozjet fragmentace a následný proces rozpadu obodritského a veletského velkokmene. Tento stav se změnil po ukončení období transformace na počátku 10. století. Knížecí moc se v Polabí rozvíjela především u Obodritů a dále například u Havolanů a s nejasnými počátky i na Rujáně – navzdory vlivu svatyně na Arkoně.⁵³⁸ Spíše kuriózní případ představuje kariéra známého sprévanského knížete Jaksy, jehož původ je historiky kladen do Polska či k Havolanům, který se později stal předmětem lidových pověstí, ale i součástí folklóru kolem dnešního zámku Köpenick a oblíbeného berlínského výletního místa Schildhorn.⁵³⁹

Počátek 10. století se v Polabí nesl ve znamení strukturálních změn a rozpadu veletského a obodritského velkokmene. Již starší historiografie pracovala s myšlenkou, že Veleti/Lutici nebyli ještě počátkem 10. století v politickém smyslu ustálenou jednotkou, ale většina úvah se omezila pouze na hledání kontinuity mezi Velety a Lutici, přičemž oba názvy byly většinou považovány za všeobecná propria užívaná pro větší množství slovanských kmenů.⁵⁴⁰ Kapitola 1 této práce představila vlastní náhled, který chápe lutický svaz jako nástupnický útvar po rozpadu původního velkokmene. Pouze dva prameny z 11. století nás informují o vnitřní struktuře celého svazu, a sice výše citovaný Thietmar a o šedesát let starší Adam Brémský. O politické uspořádání se intenzivně zajímala již poválečná medievistika, přičemž se postupně ustanovil názor, že Lutici odstranili jednotlivá knížata, o nichž v následujících dvou stoletích s výjimkou výše zmíněného chyžanského Svatopluka nezanechaly prameny jedinou zprávu.⁵⁴¹ Dominace svatyně Rethra a místního

---

538 K počátkům více Ingrid SCHMIDT, *Die Dynastie der Rügenfürsten*. Rostock 2009, s. 10–16.

539 O původu a Jarosław WENTA, *Jaxa von Miechów und Köpenick – Karriere*. In: Köpenick vor 800 Jahren. Von Jacza zu den Wettinern. Archäologie – Geschichte (Ed. Michael Lindner, Gunnar Nath). Berlin 2014, s. 96–103. Vývoj legendy o knížeti Jaksovi Eberhard KIRSCH, *Jaxa von Köpenick in der deutschen Volksage – Befunde und Deutung*. In: Köpenick vor 800 Jahren. Von Jacza zu den Wettinern. Archäologie – Geschichte (Ed. Michael Lindner, Gunnar Nath). Berlin 2014, s. 226–235.

540 Wolfgang H. FRITZE, *Beobachtungen zu Entstehung...*, s. 140.

541 Manfred HELLMANN, *Grundzüge der Verfassungsstruktur der Liutizen* In: Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder (Ed. Herbert Ludat). Gießen 1960, s. 103–115.

kněžského sboru bývá označována za teokraticko-kmenový režim, v němž byly spojeny prvky kmenové demokracie a konzervativní izolacionistické postoje kněžích v centrální svatyni usilující o pokud možno co největší izolaci.⁵⁴² Stěžejní otázkou představovalo postavení kněžích v rámci nové politické struktury a s tím spojená míra propojení sakrální a profánní sféry.⁵⁴³

Je ovšem otázka, jak vlastně tento teokraticko-kmenový systém fungoval. Vycházejme z předpokladu, že v souladu se schématem 8 se strukturální změny transformačního období nijak zvlášť nedotkly velkorodinné organizace, protože ta tvořila základ celé struktury kmenové společnosti. V případě nižších kmenových segmentů (*civitates*) došlo pouze k jejich přerozdělení v rámci nově vzniklých kmenů. Vyšší kmenové jednotky stále sdružovaly zástupce (*nobiles*) jednotlivých *civitates*, ale již nikoliv knížata menších *civitates* doprovázená svými velmoži, označenými ve schématu 8 jako *socii/nobiles*. Největší změny se tedy musely odehrát na úrovni kmenového shromáždění a kněžského sboru. Nyní se nám nabízejí dvě možné teorie:

- 1) Knížecí moc byla skutečně eliminována a její patronátní a vojenské povinnosti přešly na kněží centrální svatyně.
- 2) Knížecí moc zůstala zachována, ale ve svých funkcích omezená pouze na vojenskou sféru, tj. vedení svazového vojska v případě války.

První možnost platila dlouho za odpovídající definici nového lutického postavení. Zejména v historiografii ovlivněné marxistickými myšlenkami se představy odstranění knížecí elity a vítězství kmenové (lidové) demokracie zdály velice lákavé. Navíc tradiční pohanské náboženství se mělo stát zbraní proti rychle se šířícímu křesťanství ve službách feudálního panstva.⁵⁴⁴ Vnější tlak měl napomoci k vytvoření jakési hierarchizované demokracie, přičemž kněží z Rethry si měli podržet blíže neurčitý vliv na kmenovém shromáždění.⁵⁴⁵ Představa eliminace knížecí moci a kompletního přenesení patronátních a vojenských povinností na kněžský sbor ze svatyně Rethra a rozšíření jejich pravomocí v politických otázkách celého kmenového svazu je při absenci jakéhokoliv centrálního správního aparátu jen obtížně představitelná. Nicméně již v padesátých letech minulého století upozornil Wolfgang Fritze, že tento stav by byl neudržitelný, a z tohoto důvodu zůstávalo politické vedení v rukou elit (*primores*), pod nimiž rozuměl „*die Herren der*

---

542 Libuše HRABOVÁ, *Stopy...*, s. 126.

543 Přehled literatury podává Sven WICHERT, *Die politische Rolle der heidnischen Priester...*, s. 34–39.

544 Libuše HRABOVÁ, *K otázce vzniku...*, s. 659.

545 Wolfgang BRÜSKE, *Untersuchungen zur Geschichte des Lutizenbundes...*, s. 63.

burgbeherrschaften Kleinbezirke.“ Fritze ve svém článku charakterizoval lutické zřízení jako aristokratickou oligarchii, přičemž uvnitř celého svazu panovala rivalita mezi kněžstvem a světskými elitami.⁵⁴⁶ Joachim Herrmann se proti tomu vrátil k původní představě o politickém vedení kněžstva, jehož členové se účastnili válečných tažení jako vrchní velitelé, o čemž ovšem máme pouze jedinou výše citovanou zprávu kronikáře Thietmara.⁵⁴⁷ Význam byl kladen zejména na úspěšné povstání v roce 983, kdy byly v podstatě zničeny veškeré výsledky christianizačního a politického úsilí otonských panovníků. Tímto vítězstvím se měla potvrdit převaha slovanských bohů nad Bohem křesťanů a zároveň zvýšit prestiž a moc kněžského sboru.⁵⁴⁸

Společným jmenovatelem výše představených úvah je předpoklad striktně rozdělené sakrální a profánní sféry a větší úroveň centralizace umožňující kněžím uplatňovat autoritu. Kapitola 2 uvedla, že hranice mezi oběma sférami nemusely být tak jasně vytyčené, jako tomu bylo v křesťanských zemích. Paradoxně myšlenku oddělit tyto dvě sféry přineslo až křesťanství společně se známou idejí dvou mečů.⁵⁴⁹ Slovanští kněží se specializovali na záležitosti spojené s kultem, ale, jak uvedla kapitola 2, nebyli zcela odděleni od každodenních záležitostech, s nimiž přicházeli do styku prostřednictvím nejrůznějších rituálů (*věštění, soudy*).

Určitý politický vliv je tedy u této skupiny obyvatelstva představitelný, ale monarchistická vláda nebo vytvoření sítě menších svatyní coby správního aparátu již nikoliv. Stejně je tomu v případě zmíněného závěru, že se kněží podíleli na vedení vojska. Thietmarem zmínění kněží přítomní v lutickém kontingentu během tažení vojska Jindřicha II. nejsou uvedeni jako velitelé vojska (*dux*), pouze jako prostředníci mezi císařem a vojskem.⁵⁵⁰ Jednu z jejich povinností představovala péče o posvátné artefakty uložené v centrální svatyni (výše uvedené praporece, Triglavovo sedlo, bílí koně sloužící k věštění apod.). Kronikář Saxo Grammaticus zmínil tři sta koní a stejný počet bojovníků zasvěcených bohu Svantovítovi.⁵⁵¹ Zde se nejednalo o nějakou osobní

---

546 Wolfgang H. FRITZE, *Beobachtungen zu Entstehung und Wesen des Lutizenbundes*. In: *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschland* 7, 1958, s. 1–38, zde s. 35–38.

547 Joachim HERRMANN, *Der Lutizenaufstand 983 – Ursachen, politisch-militärische Vorläufer, Verlauf und Wirkungen*. In: *Wege zur Geschichte. Ausgewählte Beiträge* (Ed. Bernhard Teschke), Berlin 1968, s. 439–454, zde s. 449.

548 Manfred HELLMANN, *Grundzüge der Verfassungsstruktur...*, s. 109.

549 Dušan TŘEŠTÍK, *Mýty...*, s. 57–98.

550 Thietmar VII. (64), s. 477–478.

551 Saxo 14. 39. 7., s. 207 (citováno dle Dynda 2017): „*Hoc quoque numen trecentos equos descriptos totidemque satellites in iis militantes habebat, quorum omne luctrum, seu armis seu furto quaesitum, sacerdotis custodiae sudebatur...*“

gardu rujánského kněžského sboru⁵⁵², nýbrž o rituální ztvárnění oddanosti kmenovému božstvu či o ztvárnění božstva samotného. Ostatně podle Saxa spočívala úloha kněze pouze ve shromažďování kořisti těchto bojovníků, přičemž z části těchto předmětů odléval ochranné amulety a cenné předměty uchovával v chrámové pokladnici.⁵⁵³

Mnohem pravděpodobněji se jeví druhá varianta. Po ukončení období transformace došlo k odstranění institutu svazového knížete (*rex Wilzorum*), dříve snad rezervovaného pro rodinu knížete Ljuba. Patronátní povinnost (tj. garance pokračování tradičního kmenového kultu) přešla na kněžský sbor v centrální svatyni a vojenská povinnost (tj. vedení svazového vojska) byla přenesena na knížata či zástupce vyšších kmenových segmentů. Celá oblast se navíc neizolovala, nýbrž byla navázána na rozmáhající se obchod evropského severu, přičemž hroby lutických elit dokládají možné ovlivnění vikingskými prvky.⁵⁵⁴ Kromě hrobů dokládají kulturní i obchodní aktivity například nálezy arabských dirhamů anebo severských zbraní ve slovanských centrech ve Wolgastu, Wusterhausenu, Usedomu či Neubrandenburku.⁵⁵⁵ Lze tedy do jisté míry souhlasit s tvrzením Christiana Lübkeho, který dospěl k následujícímu závěru: „*The Luticians formed an acephalous community without rulers, in which the most important decisions were not the prerogative of a monarch, but of a supra-regional convention of local elites in Riedegost. At that time the absence of monarchical power and the spread of gentile religion made the Luticians something like an alternative to the overwhelmingly successful model of state building: the centralized regna of Christian dynasties in Poland, Bohemia, Hungary an Kievan Rus.*“ Sám ovšem poznamenal, že tato forma politického zřízení se v konečném důsledku ukázala jako neudržitelná kvůli vnitřním sporům a vnějšímu tlaku lutických křesťanských sousedů.⁵⁵⁶ V druhé kapitole této práce bylo naznačeno, že termín akefální je poněkud nepřesný a lze ho chápat jako společnost bez centrální autority a s určitou rovnováhou sil, jenž byla výsledkem střetu mocenských ambic jisté skupiny elit a zastánců kmenové tradice. Tato rovnováha mohla být založena na jakémsi společenském konsenzu, který vylučoval, či

---

552 Martin WEHRMANN, *Geschichte der Insel Rügen*. Pommersche Heimatkunde 1, 1923, s. 22.

553 Tamtéž: „..., qui ex earum rerum manubiis diversi generis insignia ac varia templorum ornamenta conflabat eaque obseratis arcatum claustris mandabat, in quibus praeter abundantem pecuniam multa purpura vetustate exesa congesta fuerat.“

554 Felix BIERMANN, *Die Beziehungen der Lutizen im Ostseeraum (10.–12. Jahrhundert)*. Studia Maritima 32, 2019, s. 29–43, zde s. 37.

555 K tomu Felix BIERMANN, *Burgstädtische Zentren der Slawenzeit in Brandenburg*. In: *Wie die Mark entstand. 850 Jahre Mark Brandenburg* (Ed. Joachim Müller, Klaus Neitmann, Franz Schopper), 2009, s. 101–121.

556 Christian LÜBKE, *Christianity and Paganism...*, s. 201.

spíše stigmatizoval usilování o moc, které mělo být hlavní hrozbou kmenového míru.⁵⁵⁷ V podstatě se mohlo jednat o podobný konsenzus jako u nejznámějšího případu v době bezprostředně po pádu římské monarchie na konci 6. století před naším letopočtem. Královský titul byl vyhrazen pro nejvyššího kněze města Řím (*rex sacrorum*), přičemž mu byly zapovězeny aktivity v politice (mimo senát) a armádě.⁵⁵⁸ Poněvadž titul *rex* v sobě obsahoval negativní konotace, nebylo možné připustit, aby jeho nositel stál na vrcholu jakékoliv mocenské hierarchie, tedy i té náboženské. Z tohoto důvodu jeho činnost podléhala doзору úřadu nejvyššího pontifika (*pontifex maximus*). Dřívější práva krále přešla na instituce, jejichž původ se zakládal na antickém principu římské demokracie, a samotné usilování o královskou hodnost bylo pro římskou společnost nežádoucí.⁵⁵⁹

V rámci sledovaného regionu se knížecí moc zachovala a v jistém smyslu i posílila u nového obodritského svazu. Jak již bylo zmíněno, zůstatek původního obodritského velkokmene pod vládou nakonovských knížat si dokázal uhájit své vůdčí postavení, byť se mu nepodařilo znovu sjednotit nově vzniklé kmenové celky, jejichž jména se opět zakládala na místním geografickém či hydrologickém názvosloví (viz kap. 1.).

Posílení knížecí moci spočívalo paradoxně ve zmenšení oblasti jejich autority a s tím souvisejícím snížením počtu kmenových autorit, s nimiž se musela nakonovská knížata potýkat. Pro toto období v podstatě neslyšíme o výše zmíněných *primores* nebo o jejich otevřeném vystoupení proti svému knížeti. Postavení potencionální opozice převzala knížata kmene Vagrů a Polabanů, přičemž jejich vztah k obodritskému knížeti se odvíjel od aktuální situace, a tudíž osciloval mezi uznáním jeho převahy a vlašnou tolerancí až k otevřenému nepřátelství. Ačkoliv se povaha knížecí moci po ukončení období transformace zřejmě mírně posunula k monarchistickému charakteru, nedošlo k úplnému zajištění dominantní pozice nakonovské dynastie. Vláda nepřecházela z jedné větve na druhou, o čemž svědčí případ Budivojova bratra Přibyslava, s nímž se měl setkat kronikář Helmold, který se po smrti svých bratranců v letech 1127/8–1131 a smrti dánského prince Knuta Lavarda v roce 1131 musel o vládu rozdělit s knížetem Niklotem, s nímž ho pravděpodobně nepojilo

---

557 Christian LÜBKE, *Forms of political organisation...*, s. 121.

558 Gary FORSYTHE, *A Critical History of Early Rome: From Prehistory to the First Punic War*. Berkeley/Los Angeles/London 2005, s. 136.

559 Tamtéž, s. 137–138.

žádné příbuzenství. Niklot si měl podle Helmolda ponechat vládu nad Obodrity, kdežto Přibyslav nad Vagry a Polabany.⁵⁶⁰

Vláda Nakonovců byla třikrát přerušena, ať už v důsledku vnějšího či vnitřního zásahu. Poprvé se tak stalo v roce 1029 nebo 1031, kdy po zavraždění knížete Uda rukou saského vraha se moci nad celým svazem chopila knížata Vagerů Anadrog a Gneus, přičemž dominantní postavení získal kníže Polabanů jménem Ratibor.⁵⁶¹ Ve druhém případě došlo k přerušení vlády nakonovské dynastie během pohanské reakce podporované Lutici a po násilné smrti knížete Gotšalka v roce 1066, kdy se novým knížetem nestal jeho syn Budivoj, nýbrž jakýsi Krut, syn Grinův, jehož původ bývá nejčastěji spojován s ostrovem Rujána.⁵⁶² Naposledy byla vláda obodritských knížat přerušena v roce 1128 po smrti knížete Svatopluka, otce tehdy nezletilého a také posledního známého Nakonovce z hlavní linie jménem Svenko.⁵⁶³ Do hry tehdy vstoupil císař Lothar III., který obodritskou doménu udělil Knutovi Lavardovi.⁵⁶⁴ Ve všech třech případech bylo přerušení více či méně způsobeno vnějším zásahem (saský vrah, lutická pohanská reakce, iniciativa císaře Lothara). Pokaždé se vytvořilo mocenské vakuum, jenž mohli zaplnit i jiní členové obodritské elity, či dokonce cizinci.

Navzdory posílení moci obodritských knížat nedošlo k plné transformaci knížecí moci do monarchistické formy, která by byla schopna zcela zlomit tradiční kmenové instituce a započít budování středověkého státu, jako se tomu stalo v Čechách nebo Polsku.⁵⁶⁵ Na rozdíl od Čech zde z těchto důvodů neexistovalo ani dědické právo vládnoucí dynastie, ani jakýsi intronizační rituál, jehož prostřednictvím by docházelo k symbolickému spojení panovníka se zemí.⁵⁶⁶ Dušan Třeštík spojoval známý český nastolovací rituál na vrchu Žiži společně s intronizací knížat korutanských Slovanů se slovanskou variací rozšířené tradice kamenných stolců ve středovýchodní a severní Evropě.⁵⁶⁷ Zároveň poznamenal, že tam, kde se udržela archaická království nejdéle, nacházíme

---

560 Helmold I. (52), s. 102: „... successerunt in locum eius Pribizlaus atque Niclotus, bipartio scilicet principatu, uno scilicet Wairensium atque Polaborum, altero Obotritorum provinciam gubernante.“

561 Adam II. (71), s. 132–133.

562 Wolfgang H. FRITZE, *Probleme der abodritischen Stammes...*, S. 168.

563 Helmold I. (48), s. 94.

564 K trojímu přerušení více Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státoporný proces...*, s. 122–124.

565 Josef ŽEMLIČKA, *Čechy v době knížecí*. Praha 1997, s. 35–51.

566 V Čechách šlo především o fixaci na prostor pražské ostrožny, na níž byl zbudován Pražský hrad. Více Robert ANTONÍN, *Ideální panovník českého středověku*. Praha 2013, s. 420–421.

567 Dušan TŘEŠTÍK, *Mýty...*, s. 156–160; TÝŽ, *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935)*. Praha 1997, s. 345–346.

nejvíce podobných kamenných stolců.⁵⁶⁸ Michal Téra tyto úvahy rozšířil a dospěl k závěru, že korutanský rituál (stejně jako přemyslovský) vycházel z původního praslovanského základu a patrně v sobě obsahoval i mýtus o původu vlády, jehož znění se však u korutanských Slovanů nedochovalo.⁵⁶⁹ U polabských Slovanů ovšem žádný takový stolec či alespoň nastolovací rituál nenacházíme. Vzhledem k výše popsanému vývoji by ani obdobný mýtus obsahovat nemohl, jelikož během transformačního období došlo k výrazným změnám společenského uspořádání. Zachování kontinuity v rámci jedné vládnoucí rodiny je obtížně doložitelné z toho důvodu, že Nakonovce 10. století a knížata století předcházejícího kromě několika podobností jmen jednotlivých členů (Čedrag a Mstidrag) žádný pramen přímo nespojuje.⁵⁷⁰ Nesmíme také zapomínat, že příbuzenské vztahy u knížat 9. století jsou výslovně uvedeny pouze u Vlčana, jeho synů Dražka a Čedraga a jejich strýce Slavomíra. Vztah Gostomysla a Dabomysla je už poněkud nejasný. Písemné prameny tak mohly zaznamenat pouze dočasný vzestup knížete Vlčana, jehož synové byli vybráni jako vůdci velkokmene na základě předchozí dobré zkušenosti, kdežto Gostomysl a Dabomysl mohli mít zcela jiný původ a k jejich postavení jim mohly dopomoci předchozí spory mezi Čedragem a jeho strýcem Slavomírem.

Jedinou výjimku týkající se intronizace obodritských vládců představuje zpráva kronikáře Helmolda o nastolení dánského prince Knuta Lavarda. Podle kronikáře Helmolda „*přešla vláda nad Slovaný na vznešeného knížete Knuta... když dospěl, z obav, aby se nestal snadnou obětí svého strýce, odešel k císaři Lotharovi a zůstal u něj řadu let.... po Jindřichově smrti a zahubení jeho synů se uvolnila vláda nad královstvím Slovanů. Proto se odebral k císaři Lotharovi a za veliké peníze koupil království Obodritů, totiž všechnu moc, kterou byl vybaven kdysi Jindřich. Císař mu na hlavu položil korunu království Obodritů a přijal ho za svého lenika.*“⁵⁷¹ Saxo Grammaticus ještě dodal,

---

568 Dušan TŘEŠTÍK, *Mýty...*, s. 156.

569 Michal TÉRA, *Korutanský nastolovací obřad a přemyslovský mýtus*. *Theatrum historiae* 24, 2019, s. 9-40, zde s. 30 a 38.

570 Na podobnost jmen se odvolával kupříkladu Wolfgang H. FRITZE, *Zur Frage der sogen. Liquidametathese in altpolabischen Eigennamen des 8.-11. Jahrhunderts*. In: *Gedenkschrift für Reinhold Olesch* (Ed. Hans Rothe, roderich Schmidt, Dieter Stellmacher). Köln 1990, s. 3–38, zde s. 9–10.

571 Helmold I. (49), s. 96–97: „*Post haec translatus est principatus Slavorum ad nobilissimum principem Kanutum filium Herici regis Danorum... Ubi autem Kanutus adolere cepit, timens se insidiis patru sui facile posse obrui, transiit ad imperátorem Lotharium et mansit apud eum multis diebus sive annis... Interea subiit animum eis, quod principatus regni Slavorum vacaret, mortuo scilicet Heinricho et filiis eis adnullatis. Adiit igitur Lotharium imperátorem emitque 1128 multa pecunia regnum Obotritorum, omnem scilicet potestatem, qua predictus fuerat Heinrichus. Et posuit imperator coronam in caput ius, ut esset rex Obotritorum, recepitque eum in hominem.*“

že Knut posléze poslal císaři zlatem okovaného koně za udělení vlády nad Obodrity.⁵⁷² V tomto případě se jednalo o samostatnou akci císaře a Knuta, jehož povýšením si Lothar pravděpodobně sliboval zlepšení vlastní pozice vůči Dánsku s vidinou (byť ne zcela pravděpodobnou) budoucího obsazení dánského trůnu vlastním spojencem a nyní i vazalem.⁵⁷³ Knutův královský titul bývá někdy neprávem bagatelizován⁵⁷⁴, ale skutečnost, že zmíněná koruna i samotná korunovace představovala importovanou tradici z podnětu samotného císaře, je více než pravděpodobná.⁵⁷⁵ Význam této události spočívá v návaznosti na vládu knížete Gotšalka a Jindřicha, o čemž bude ještě pojednáno.

Lze konstatovat, že na rozdíl od knížat 9. století se právo nakonovské dynastie na vládu neomezovalo pouze na vůli kmenového shromáždění a onu dobrou zkušenost či tradici. Pokud by Gostomysl a Dabomysl skutečně nastoupili jako nástupci znevážené Vlčanovy rodiny, pak by museli být Nakonovci nahrazeni po mnoha jiných vážných porážkách. Kníže Nakon si udržel své postavení i po prohře u Reknice v roce 955, což sice Erich von Hoffmann přičítal faktu, že se Nakon a jeho bratr Stojgněv hlásili ke křesťanství⁵⁷⁶, ale skutečný důvod mohl spočívat ve zmíněném posílení knížecí moci.

Dědické právo zmínil explicitně pouze kronikář Helmold, který jej interpretoval zároveň jako výhradní právo jednotlivých členů nakonovského rodu, nicméně příběh knížete Gotšalka prokazuje poněkud jiný výklad. Když byl kolem roku 1028 zavražděn jeho otec Pribigněv (Udo), pobýval tehdy Gotšalk v lüneburském klášteře, přičemž jeho nepřítomnosti využil polabanský kníže Ratibor a na dalších zhruba patnáct let tak získal postavení ústředního knížete.⁵⁷⁷ Ratibor měl být

---

572 Saxo XIII, 3,8: „...equum ei calces auro confimm muneris loco transmisit, donumq per se habile inusitatis unguarum ornamentis accipienti venerabilius reddidit“.

573 Agnès GUÉNOLE, *La conversion des Slaves et le titre rex attribué à saint Knud Lavard, duc de Schleswig et "prince des Abodrites" (XIIe siècle)*. Montpellier 2011, s. 21–24.

574 Častým argumentem je, že se jednalo o silného knížete, jehož latinští kronikáři označovali titulem *rex*. Více Gerard LABUDA, *Rozprzestrzenienie się tytułu „króla” wśród Słowian*. In: *Wiekii średnie. Medium aevum, Prace ofiarowane Tadeuszowi Manteufflowi w 60 rocznicę urodzin* (Ed. Aleksander Gieysztor; Tadeusz Manteuffel). Warszawa 1962, zde s. 76. Nověji reflektuje Robert KASPERSKI, *Frankowie i Obodryci: tworzenie „plemion” i „królów” na słowiańskim Połabiu w IX wieku*. In: *Granica wschodnia cywilizacji zachodniej w średniowieczu* (Ed. Zbigniew Dalewski). Warszawa 2014, s. 55–113, zde s. 74–75.

575 Piotr BOROŃ, *Kanut Laward- Rex Obotritum. Kontrowersje wokół tytulatury duńskiego księcia, władcy słowiańskich plemion*. In: *Religia ludów Morza Bałtyckiego Stosunki polsko-duńskie w dziejach* (Ed. Michał Bogacki Maciej Franz Zbigniew Pilarczyk). Toruń 2010, s. 102–120, zde 119.

576 Erich von HOFFMANN, *Beiträge zur Geschichte der Obodriten zur Zeit der Nakoniden*. In: *Zwischen Christianisierung und Europäisierung. Beiträge zur Geschichte Osteuropas in Mittelalter und Früher Neueit. Festschrift für Peter Nitsche zum 65. Geburtstag* (Ed. Eckhard Hübner). Stuttgart 1998, s. 23–49, zde s. 25.

577 Adam II. (71), s. 132–133.

podle Adama Brémského křesťanem a patrně se vyznačoval velikou politickou aktivitou.⁵⁷⁸ Gotšalk se mohl vrátit domů a nárokovat si postavení svého otce až po Ratiborově smrti v blíže neznámé výpravě proti Dánům, kteří posléze odrazili i trestnou výpravu jeho osmi synů, kteří podobně jako Ratibor během svého válečném tažení zahynuli.⁵⁷⁹ Je zajímavé, že kronikář Helmold Ratibora vůbec nezmínil. Místo něj nabídl svým čtenářům jiný příběh. Gotšalkova otce měl zavraždit saský přeběhlík a mladý Gotšalk se rozhodl pomstít. Shromáždil skupinu vrahů a lupičů, s nimiž podnikal ničivé nájezdy na území Holsatů a Strumarů. Když zlost vyprchala, zalitoval svých činů a chystal se dohodnout s Nordalbingy příměří, k čemuž ovšem nedošlo, protože se ho místní elity bály. Saský vévoda Bernhard II. Gotšalka zajal a uvrhl do vězení, odkud jej však brzy pro jeho udatnost propustil. Gotšalk posléze z neznámého důvodu odchází na dvůr dánského krále a účastní se výpravy do Normandie a Anglie.⁵⁸⁰ Podle Helmolda se Gotšalk stal knížetem již ve chvíli smrti svého otce a pozdější návrat do země Obodritů vysvětloval delším pobytem v Dánsku a Anglii. Helmold interpretoval postavení obodritských knížat podle západního křesťanského vzoru, který znal. Gotšalk po svém návratu zjistil, že jeho dědictví („*hereditatem suam*“) je napadáno okolními vládci.⁵⁸¹ Když byl Gotšalk v roce 1066 zavražděn, mělo knížectví připadnout dědickou posloupností („*hereditaria successio*“) jeho synovi Budivojovi, nicméně vrazi knížete Gotšalka se báli případné odplaty, a z tohoto důvodu podnítli mezi lidmi vzpouru, čímž přivedli k vládě patrně rujánského velmože Kruta.⁵⁸² Gotšalkův druhý syn Jindřich měl údajně říci biskupovi Vicelinovi, že jeho otcové mu zemi Obodritů zanechali k dědičnému držení („*possidendam hereditaverunt*“).⁵⁸³

---

578 Adam II. (79), s. 136.

579 Tamtéž, (79), s. 136.

580 Helmold I. (19), s. 40: „*Filius eis Godescalcus nomine apud Luneburg scolaribus erudiebatur disciplinis. Qui morte patris comperta fidem reiecit cum litteris amneque transmissis pervenit ad gentem Winithorum. Congregataque multitudine latronum percussit in ultionem patris omnem terram Nordalbingorum tantas strages fecit Christianae plebis, ut crudelis omnem modum excesserit. Nichilque remansit in Holzatorum et Strumariorum provincia sive eorum qui Thetmarsii dicuntur, quod manus eis effugerit... Quadam igitur die, cum memoratus princeps latrociniali more per campos et miricas ferretur, videns regionem viris et ecclesiis quandoque refertam vastae solitudini subiacere, exhorruit propriae crudelitatis opus et tactus dolore cordis intrinsecus deliberavit a nefariis ceptis cohibere tandem manus... Post aliquot itaque dies idem princeps a duce captus et quasi princeps latronum in vinculis coniectus est. Reputans autem dux virum fortem et ad arma strenuum utilem sibi fore iniit cum eo fedus et honorifice donatum abire permisit. At ille dimissus abiit ad regem Danorum Kanutum et mansit apud illum multis diebus sive annis, variis bellorum exercitiis in Normannia sive Anglia virtutis sibi gloriam consciscens.*“

581 Helmold I. (20), s. 41.

582 Tamtéž I. (25), s. 47: „*Postquam igitur mortuus est Godescalcus, vir bonus et cultor Dei, ad filium eis Butue pervenit principatus eis hereditaria successio.*“

583 Helmold I. (69), s. 131: „*...terra, quam patres mei favente Deo in clipeo et gladio suo obtinuerunt et michi possidendam hereditaverunt.*“

Nicméně po Jindřichově smrti došlo k dalšímu přerušení nakonovské vlády a k moci se dostal výše zmíněný Knut Lavard. Helmold píše, že Knut byl obdařen stejnou mocí jako Jindřich, což mohla být narážka na pokus o přerod kmenového svazu v kmenový stát.

Knížata 10. století až do nástupu knížete Gotsalka ovládala podstatně menší počet kmenových segmentů, přičemž zbytek původního velkokmene utvořily nové kmeny pod vládou svých vlastních elit. Postavení obodritských knížat již nespolehalo plně na souhlas kmenového shromáždění. Oproti předcházejícímu století neslyšíme nic o velmožské opozici nebo v porovnání s Lutici o vlivném kněžském sboru, pomineme-li výše zmíněného oldenburského kněze Mika. Absence nástupnického rituálu a dědického práva zabráňovala konečnému přechodu k monarchistické vládě, kterou Helmold v duchu *interpretatio christiana* chybně předpokládal.⁵⁸⁴ V každém případě se dynastie Nakonovců více otevřela okolnímu světu a zapojila se do dynamického procesu formování severní a středovýchodní Evropy.⁵⁸⁵ Obodritská knížata se účastnila říšských sněmů⁵⁸⁶, ženila se s dcerami významných osobností v Říši i Skandinávii (Gotsalk, Mstivoj), některé nakonovské princezny se dokonce provdaly za panovníky okolních zemí. Sestra knížete Mstislava jménem Tofa se stala manželkou slavného dánského krále Haralda Modrozuba, přičemž její samotné jméno bylo patrně severského původu.⁵⁸⁷ Tofa byla dcerou knížete Mstivoje a sestry oldenburského biskupa Waga, což Hodice, druhé Mstivojově dceři, usnadnilo stát se abatyší kláštera v Meklenburku.⁵⁸⁸ Dcera knížete Mstislava podobně jako Tofa dostala severské jméno Estrid a stala se manželkou švédského krále Olafa Erikssona.⁵⁸⁹

Mezi lety 1044–1066 a 1193–1127 proběhla poslední větší transformace před nástupem dynastie Niklotovců a germanizačního či asimilačního procesu v době východní kolonizace. Předkládaná práce užívá pro toto období termínu kmenový stát (*Stammesstaat*), s nímž pracovala, jak bylo výše zmíněno, i poválečná německá historiografie. V textu této práce je však tento termín chápán trochu odlišně.⁵⁹⁰ Podstata kmenového státu spočívala především v posílení role obodritských knížat, v expanzi za hranice původní velkokmenové domény a částečně řízené

---

584 Stanisław ROSIK, *Interpretacja chrześcijańska religii pogańskich Słowian w świetle kronik niemieckich XI-XII wieku. (Thietmar, Adam z Bremy, Helmold)*. Wrocław 2000, s. 43–60.

585 Shrnoují Ulf FRANSSON, Ingmar JANSSON, *Cultural interaction between East and West*. Stockholm 2007.

586 Například Thietmar IV. (2) str. 133.

587 Christian LÜBKE, *Zwischen Polen und dem Reich...*, s. 97.

588 Helmold I. (13), s. 26.

589 Ulf FRANSSON, Ingmar JANSSON, *Cultural interaction...*, s. 269.

590 Shrnouje Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státotvorný proces...*, s. 105–125.

christianizaci, tedy postupu od koexistence do fáze zatlačování (viz schéma 7), od níž bylo ovšem za vlády knížete Niklota opět odstoupeno. Opět se nám nabízí srovnání se západní Afrikou, kde kmenové státy dokázaly expandovat a do určité míry centralizovat politickou moc. Nicméně i zde platilo, že centralizace se nutně nemusela dotknout celého ovládaného území a jednotlivé státy se tak skládaly z centra a periferie, přičemž v obou částech zůstala kmenová společnost zachována. Expanze za hranice měla většinou jenom krátkodobé trvání – stejně jako kmenové státy, což Michal vysvětloval následovně: „*The relatively high frequency in the decomposition of African empires can be explained by the persistence of tribal organisation in their structure....*“⁵⁹¹ S určitým odstupem lze tvrdit, že existence obodritského kmenového státu se vyznačovala podobnými aspekty. Centrum se skládalo ze tří kmenových území (konkrétně Obodritů, Vagrů a Polabanů) a okrajových kmenů, přičemž rysy kmenové společnosti byly všude zachovány a byly užívány jako samostatné správní jednotky.⁵⁹² Na tomto místě se práce přiklání k závěrům výše citované diplomové práce: „*Proč obodritský kmenový stát nebyl kmenovým svazem a proč nebyl ani kmenovým státem? V době vlády knížete Gotšalka a Jindřicha byl třetí pás závislých kmenů rozšířen i o gentes, jež k Obodritům nikdy nepatřily, či dokonce ani nebyly slovanské. Sousední lutický svaz nikdy své území nerozšiřoval, pouze znovu získával ty kmeny, které k němu již v minulosti v závislosti na síle svazového jádra patřily. Obodrité posléze využili občanské války lutických kmenů ke svému obohacení. Případná územní expanze byla možná pouze na východě, jelikož na severu, severovýchodě a jihu obklopovaly obodritskou zemi hranice Říše a Dánska. Nedá se zde ovšem hovořit o nějaké kořistnické ekonomice, s níž se setkáváme v Čechách v době vlády českých Boleslavů a v pozdějším Polsku. Pro vedení takové politiky permanentní expanze se Obodritům zkrátka nedostávalo prostoru ani příležitosti. Jindřichovi měly posléze všechny slovanské kmeny žijící na východě odvádět tribut a s Holsaty a Stromary byla uzavřena nová přátelská dohoda. Ještě v době bojů mezi Jindřichovými syny Svatoplukem a Knutem po roce 1127 bojovali společně s hrabětem Adolfem II. ze Schauenburku na Svatoplukově straně Stromarové, s jejichž pomocí obsadil hrad Vurle*“⁵⁹³ Doplňme, že ono nové, byť krátkodobé uspořádání kmenového státu přetrvalo i v době druhého přerušení vlády nakonovské dynastie. Knut Lavard po své korunovaci

---

591 Michał TYMOWSKI, *Early Imperial Formations in Africa and the Segmentation of Power*. In: *Tributary Empires in Global History* (Ed. Peter Fibiger Bang). London 2011, s. 108–119, zde s. 115–116.

592 Michał TYMOWSKI, *States and Tribes...*, s. 177–178.

593 Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státotvorný proces...*, s. 122.

musel ustanovit svoji autoritu i v ostatních částech obodritského kmenového státu. Z tohoto důvodu se vypravil do země Vagrů, kde na vrchu Kalkberk hodlal vystavět novou ohrazenou pevnost Segeberk, a následně do země Holsatů, kde si měl získat na svoji stranu všechny místní statečné muže. Holsatové posléze bojovali po Knutově boku proti oponentům z nakonovské frakce, kterou patrně vedl Jindřichův synovec Přibyslav, přičemž jeho spojencem byl patrně i Niklot, kterého kronikář Helmold při této příležitosti jmenoval jako staršího země Obodritů.⁵⁹⁴

Rozpad kmenového státu a první vážné narušení jeho jádra nastalo až ve čtyřicátých letech 12. století. V této době ještě stále žil Přibyslav, vládnoucí v zemi Vagrů a Polabanů, stejně tak i knížata tři centrálních kmenů, což dokládá sám Helmold na rozhovoru dvou vagerských knížat, patrně vazalů Přibyslava.⁵⁹⁵ Po jeho odstavení od moci v roce 1142 ve prospěch Adolfa II. ze Schauenburku a Jindřicha z Badewide zůstalo z bývalé obodritské domény pouze území samotných Obodritů pod vládou knížete Niklota, jehož rod byl buďto spřízněn s Nakonovci, nebo stáli na jejich straně v době vlády Knuta Lavarda. Konec obodritské nezávislosti, jak již bylo výše zmíněno, způsobila kombinace mnoha faktorů, přičemž stěžejní roli v tomto procesu sehrál vévoda Jindřich Lev.⁵⁹⁶

Jeho aktivita vůči Slovanům byla již mnohokrát v historiografii reflektována, nicméně otázkou zůstává, kdy vlastně období úpadku u Obodritů začalo eskalovat. Odpověď lze nalézt v křížové výpravě proti Slovanům v roce 1147, ovšem nikoliv tak, jak by se mohlo zdát.⁵⁹⁷ Joachim Herrmann (a další) považoval výpravu za naprosto devastující pro slovanské obyvatelstvo.⁵⁹⁸ Nicméně v současné době je přijímán názor, že se v podstatě nejednalo o křížovou výpravu, nýbrž o projev ambic říšských elit vůči slovanskému Polabí.⁵⁹⁹ O tom ostatně svědčí i epizoda z roku 1109, kdy se magdeburský arcibiskup Adalgot z Osterburgu pokusil svým prohlášením

---

594 Helmold I. (47), s. 97: „*Post haec transiit Kanutus in terram Wagirorum et occupavit montem qui antiquitus Alberg dicitur, imposuitque illic mansiunculas, intendens ibidem communire castellum. Et sociavit sibi in terra Holzatensium omnem virum fortem fecitque cum eis incursationes in terram Slavorum, occidens et sternens omnes sibi adversantes. Sed et fratrualem Heinrici Pribizlaum et maiorem terrae Obotritorum Niclotum duxit in captivitatem posuitque eos Sleswich in custodiam...*“

595 Tamtéž I. (53), 74.

596 Hans-Otto GAETHKE, *Herzog Heinrich der Löwe und die Slawen...*, s. 69.

597 K tomu Hans Dietrich KAHL, *Wie kam es 1147 zum „Wendenkreuzzug“?* In: *Europa Slavica – Europa Orientalis. Festschrift für Herbert Ludat zum 70. Geburtstag* (Ed. Klaus-Detlev Grothusen, Klaus Zernack). Berlin 1980, s. 286–296; nověji Jan Christoph HERRMANN, *Der Wendenkreuzzug von 1147*. Frankfurt am Main 2011.

598 Joachim HERRMANN, *Slawen in Deutschland...*, s. 390.

599 Christopher TYERMAN, *Svaté války*. Praha 2012, s. 303–306; Karl JORDAN, *Heinrich der Löwe*. München 1995, s. 38.

zmobilizovat nejbližší církevní a světské představitele ke společnému tažení proti „... *crudelissimi gentiles, viri absque misericordia et de inhumanitatis sue gloriantes malicia*“. ⁶⁰⁰ Jako spoluvydavatelé jsou uvedeni nejvýznamnější církevní hodnostáři, kteří byli na východní hranici nějakým způsobem zainteresováni. Z uvedených církevních osob jmenujme například biskupa Albuina z Merseburku, Herwiga Míšeňského, Hezila z Havelberku nebo Hartberta z Brandenburku. Mezi světskými vynikají především hrabě Otto z Ballenstedtu, otec Albrechta Medvěda a jeden z dědiců po saském rodu Billungů, nebo v Čechách dobře známý Wiprecht z Groitzsche, který byl příbuzným samotného Adalgota. Jednalo se tedy o skupinu světských a církevních osobností, jejichž zájmy na východní hranici za řekou Labe mohly posloužit jako mobilizující prvek. Výzva se ovšem zcela minula účinkem a o žádné reakci nemáme dochovanou jedinou zprávu. ⁶⁰¹

V roce 1147 nastala obdobná situace. Mezi účastníky najdeme převážně osobnosti z církevních i světských řad, které měly vlastní plány a zájmy v cílovém regionu, kam měla výprava směřovat. To bylo samo o sobě změnou oproti výpravě na východ nebo předchozímu křížovému tažení před padesáti lety. Účastníci plánovali tažení do země, kterou více či méně znali, nebo (jako tomu bylo kupříkladu u hraběte Adolfa II. ze Schauenberka) v ní měli i své kontakty a spojení. Zúčastnění tak mohli mít již na počátku ujasněný plán, čeho chtějí osobně dosáhnout. Kupříkladu Wigger, titulární biskup z Brandenburku, jehož diecéze ležela od velkého slovanského povstání v roce 983 z větší části v chaosu, vynaložil během svého působení v úřadě obrovské úsilí pro obnovu brandenburgského biskupství. Pro tento účel musel před rokem 1147 spolupracovat s havolanským knížetem Pribislavem, jenž se možného tažení proti své zemi velice obával. Beze strachu nebyl ani samotný Wigger, který v připravované výpravě viděl i potencionální ohrožení svého dosavadního snažení. Stejný cíl sdílel i Anselm z Havelberku, rovněž pouze titulární biskup a v době výpravy pověřený papežský legát zastávající symbolicky pozici vrchního velitele. Oproti nim usiloval další účastník brémsko-hamburský arcibiskup Adalbert II. o zvýšení svého vlivu v Meklenbursku, jelikož po založení arcibiskupství v Lundu (1104) přišla brémsko-hamburská arcidiecéze o primát pro christianizaci Skandinávie. Adalbert se proto snažil být úspěšnější v misích k polabským Slovanům. Dánští uchazeči o královský trůn sice na dobu tažení uzavřeli

---

600 *Urkundenbuch mit Regesten bedeutender Akten der Stadt Geithain und ihrer Umgebung 1097 bis 1539* (Ed. Wolfgang Reuter). Geithain 2014, s. 24.

601 Petr CHARVÁT, *Nevyzpytatelné cesty Páně: příchod křesťanství k polabským Slovanům*. In: *Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnít*. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu (Ed. Eva Doležalová, Petr Meduna). Praha 2011, s. 111–121, s. 116.

mír, o němž nás spravuje Saxo Grammaticus, ale po celou dobu se na svoji stranu snažili získat hraběte Adolfa II. a využít snad i jeho kontakty u Slovanů, kteří neustále napadali dánské pobřeží.

Z hlediska reálných výsledků můžeme skutečně potvrdit, že výprava nedosáhla stanovených cílů. Vláda obodritského knížete Niklota nebyla nikterak ohrožena ani omezena. Křest, který podle Helmolda přijali Slované pouze naoko, neměl pravděpodobně širšího dosahu a krátce po skončení výpravy byly obnoveny přátelské vztahy mezi Niklotem a hrabětem Adolfem II. ze Schauenberka. Z pohledu samotných Slovanů, představovalo neúspěšné tažení další ze série válek se sousedními Sasy. Křížová výprava sice neohrozila ve své době vládu obodritského vládce Niklota, ale napomohla jednomu z hlavních účastníků, tehdy sedmnáctiletému Jindřichovi Lvovi, zaujmout mnohem rychleji postavení vůdčí osobnosti východní expanze Říše. Na druhou stranu posloužila výprava na východní hranici Říše jako jednotící faktor znesvářených stran. Mladý Jindřich Lev se ocitl pod společným praporem se svým rivalem Albrechtem Medvědem, s nímž vedl intenzivní spor o saské vévodství. K zamýšlenému tažení se nakonec připojili i dánští princové Sven III. a Knut V., zápasící do té doby o dánský trůn.

Křížovou výpravu z roku 1147 bychom proto měli v souladu s Felixem Biermanem chápat jako projev jednoho z mnoha zdrojů potencionálního konfliktu na východní říšské hranici.⁶⁰² Jeho eskalaci samozřejmě zapříčinila souhra lokálních i celoevropských aspektů. Idea křížového tažení se zde střetla se staletým soužitím (mírovým či nikoliv) Sasů a Slovanů. V každém případě znamenaly nástup Jindřicha Lva a počátek východní kolonizace skutečný konec obodritské nezávislosti a postupné začleňování dynastie Niklotovců i místních slovanských elit do říšských struktur, čemuž se bude věnovat následující část této kapitoly.

---

602 BIERMANN Felix, *Konfrontation zwischen Einheimischen und Zuwanderern...*, s. 153.

3.2. K otázce germanizace slovanské elity v období východní kolonizace

Zatímco samotná kolonizace byla relativně rychlou událostí (na některých územích se odehrála v rozmezí dvou generací), trvala následná asimilace a germanizace původního slovanského obyvatelstva více jak dvě století. Germanizace vládnoucí obodritské dynastie a slovanské elity ovšem proběhla velice rychle. Bohužel nevíme, jakým způsobem zmíněná asimilace a germanizace v dnešním Meklenbursku proběhly.⁶⁰³ Z dostupných písemných pramenů známe pouze výsledek tohoto procesu, a sice asimilaci slovanského polabského etnika s výjimkou Srbů v Lužici. Nedá se rovněž přesněji určit, nakolik se stará slovanská elita v čele s niklotovskou dynastií sžila s nově příchozími pány z Říše. Vzhledem k tomu, že již členové předchozí obodritské vládnoucí rodiny a její *primores* přicházeli s říšským prostředím do kontaktu už dříve, dá se předpokládat rychlá adaptabilita, s níž celou zemi postupně začlenili do říšských struktur. Ostatně soudobá historiografie od počátku vlády synů knížete Pribislava přestává používat starý rodinný název a nahrazuje jej poněkud neurčitým predikátem *páni z Meklenburku*.⁶⁰⁴

Samotný proces germanizace této skupiny slovanského obyvatelstva (či spíše jeho dynamičnost) lze alespoň částečně dokumentovat na vlastních jménech jednotlivých pánů z Meklenburku, jejich tituluře⁶⁰⁵ a zároveň etnickém složení jejich vznikajícího dvora (*curia*). Následující text se zaměří na období od smrti knížete Pribislava (1178) až do druhé poloviny 13. století, kdy postupně umírají všichni čtyři synové Jindřicha Borwina II., kteří si v roce 1234 rozdělili otcovo dědictví a stali se tak zakladateli čtyř nových větví meklenburského rodu – tj. páni z Meklenburku, páni z Werle, páni z Rostocku a páni z Parchimu.⁶⁰⁶

---

603 Postup germanizace a asimilace slovanského obyvatelstva se snažil zmapovat Heiko SCHÄFER, *Slawische Siedlungsstrukturen auf den Arealen der späteren mittelalterlichen Rechtsstädte in Mecklenburg-Vorpommern*. In: Struktur und Wandel im Früh- und Hochmittelalter. Eine Bestandsaufnahme aktueller Forschungen zur Germania Slavica (Ed. Christian Lübke), Stuttgart 1998. s. 153–161.

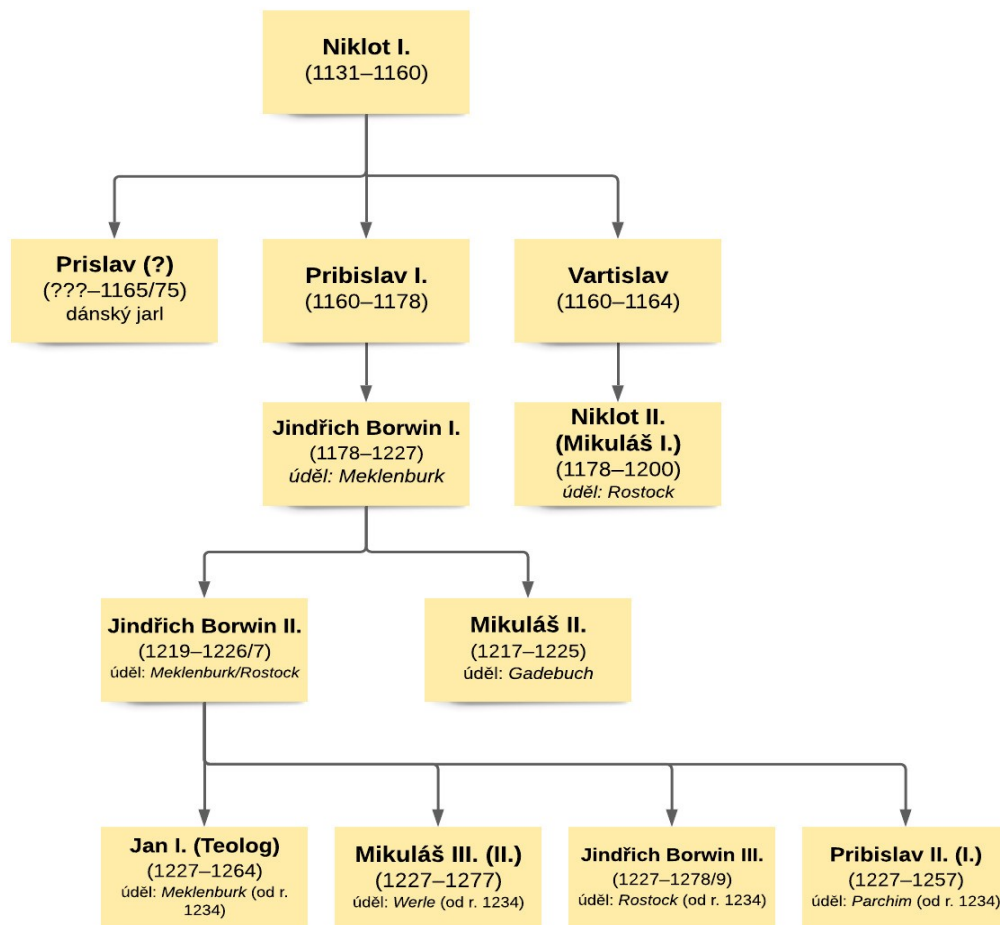
604 K tomu Helge BEI DER WIEDEN, *Die Anfänge des Hauses Mecklenburg: Wunsch und Wirklichkeit*. Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands 53, 2007, s. 1–20.

605 K tématu jmen prvních pánů z Meklenburku a jejich tituluře okrajově Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státotvorný proces...*, s. 137–143. Následující podkapitola rozšiřuje předchozí výzkum a nově pojednává o osobách pohybujících se v okolí jednotlivých členů meklenburského rodu.

606 Přiložený rodokmen znázorňuje čtyři generace posledních obodritských knížat a prvních pánů z Meklenburku. Do rodokmenu byl spíše pro větší komplexnost zahrnut i třetí syn knížete Niklota jménem Prislav, jehož jméno známe pouze z několika poznámek kronikáře Saxa Grammatica a především z vyprávění Ságy o Knutových potomků – tzv. Knýtlinga sága (s. 315–373). Text a citace Knýtlinga ságy dle německého překladu Die Geschichten von den Orkaden. Dänemark und der Jomsburg (přeložil Walter Baetke). Darmstadt 1966. Tato sága byla sepsaná v 50. letech 13. století na Islandu a její přesnost je tudíž v tomto případě sporná. Sága přičítá veškerou zásluhu na konečné porážce Obodritů,

Schéma 10: Zjednodušený rodokmen posledních obodritských knížat a prvních pánů z Meklenburku (Autor: Jan Tomášek).

Pomořanů a Ránů na Rujáně dánským králům a arcibiskupovi Absolonovi. Ostatně kníže Pribislav měl být podle vyprávění ságy pokřtěný právě v dánském zajetí (s. 369). V zajetí s ním měl pobývat i Prislav a později se měl oženit s dcerou Knuta Lavarda jménem Kateřina. Samotná Prislavova existence je sice pravděpodobná, ale rozhodně ne zcela potvrzená. Náš hlavní informátor Helmold z Bosau ani jeho pokračovatel Arnold z Lübecku se o něm ani slovem nezmínili. Nabízí se proto dvě možná vysvětlení. Prislav vůbec neexistoval a sloužil Saxovi a autorovi Ságy o Knutových potomcích jako prostředek pro potvrzení práv dánské koruny na slovanská území v Meklenbursku a Pomořanech. Prislavův sňatek s dcerou Knuta Lavarda, jehož samotný Helmold z Bosau tituloval jako *rex obodritorum*, jistě není věcí náhody. Druhé vysvětlení je mnohem jednodušší. Prislav existoval, ale pobýval dlouhou dobu mimo obodritské území, přičemž později skutečně přijal od dánského krále v dědičné léno ostrov Lolland, jak uvádí Knýtlinga sága (s. 145), a do dalšího dění již nezasahoval, čímž se pro Helmolda stal nepodstatným. S jeho reálnou existencí počítal i nověji Kurt Villads JENSEN, *Crusading at the Edges of Europe: Denmark and Portugal c. 1000 – c. 1250*. London 2016, s. 159.

Rodokmen rovněž uvádí u několika členů meklenburského rodu dvě různá jména či pořadovou číslovku. V případě Niklota II., který se někdy v pramenech objevuje pod jménem Mikuláš I., byla pro lepší přehlednost upřednostněna první varianta. Pribislav II., budoucí pán z Parchimu, bývá v odborné literatuře uváděn bez pořadové číslovky. Předkládaná práce ji ovšem užívá (Pribislav II., jako pán z Parchimu I.) pro jeho odlišení od posledního stejnojmenného obodritského knížete (Pribislav I.). Obdobná situace nastala v případě Mikuláše III. (II.), který byl v rodě s ohledem na Niklota II./Mikuláše I. druhým i třetím tohoto jména.

Tato etapa představuje přelomovou periodu v dějinách nejen samotného rodu pánů z Meklenburku, ale i jejich území.⁶⁰⁷ Právě v této době proběhl integrační proces meklenburských pánů mezi říšskou nobilitu a zároveň její postupná germanizace, postupující rychlejším tempem v součinnosti s germanizací původního slovanského obyvatelstva.⁶⁰⁸ Transformační období ovšem také přineslo úpadek centrální moci vládnoucí dynastie, fragmentaci původního obodritského území i citelné oslabení politického vlivu Meklenburska. Tyto nepříznivé důsledky transformačního období umocnilo především rozdělení rodového území na čtyři části v roce 1234 při tzv. prvním meklenburském dělení a zároveň činy nepřilíš obratných vládců.⁶⁰⁹ Už v první generaci (tj. páté) po velkém dělení se meklenburský úděl musel potýkat s dlouhodobou nepřítomností Jindřicha I. Poutníka, který v roce 1274 upadl během náboženské pouti do Svaté země nedaleko Káhiry do arabského zajetí, v němž strávil následující 27 let. Teprve závěr 13. století a nástup Jindřicha II. Lva (1287) se nesl ve znamení opětovného vzestupu centrální moci meklenburského rodu a postupného znovu sjednocování bývalé obodritské domény.⁶¹⁰ Rokem 1287 lze vymezit počátek druhého vývojového období, v němž se mimo jiné vyjasnilo i poněkud neurčité postavení pánů z Meklenburku, jehož konečnou úpravu provedl Karel IV. v roce 1348.⁶¹¹ Právě v tomto druhém období vzestupu středověkého Meklenburska bylo slovanské dědictví poměrně obratně využito pro potřeby ambiciózní politiky meklenburského vévody Albrechta II.⁶¹²

Závěr vlády knížete Pribislava a nástup Jindřicha Borwina I. znamenaly též počátek latinské i německé listinné produkce a vznik prvních osobních kanceláří. Počet listin u první a druhé generace meklenburského rodu není příliš vysoký, ale i tak nám poskytují (co se týče titulatury)

---

607 Přehledně o meklenburských údělech Christa CORDSHAGEN, *Mecklenburg: Aufbau eines Landes von den Teilfürstentümern zum Herzogtum (1226-1600)*. In: 1000 Jahre Mecklenburg. Geschichte und Kunst einer europäischen Region. Landesausstellung Mecklenburg-Vorpommern (Ed. Johannes Erichsen). Mecklenburg 1995, s. 43–61.

608 Německá historiografie po roce 1945 se v tomto tématu shodla na vytváření společného *Neustämme*, v němž postupně převládl německý prvek. K tomu více Jürgen PETERSOHN, *Kolonisation und Neustamm bildung – Das Beispiel Pommern*. Ostdeutsche Geschichts- und Kulturlandschaften 3, 1988, s. 59–83.

609 Ernst MÜNCH, *Mecklenburg auf dem Gipfel – Voraussetzungen und Folgen der Herzogswürde*. Mecklenburgische Jahrbücher 114, 1999, s. 49–63, zde s. 49–50.

610 Proces úpadku a opětovného vzestupu shrnuje Jan TOMÁŠEK, *Směřování rodové politiky...*, s. 91–93.

611 Conrad KLAUS, *Die Belehnung der Herzöge von Pommern durch Karl IV. im Jahre 1348*. Blätter für deutsche Landesgeschichte 114, 1978, s. 391–406.

612 O konceptu královské tradice meklenburských vévodů v kronikách Ernsta von Kirchberga a jeho renesančního pokračovatele Mikuláše Marschalka více Oliver AUGÉ, *Mittelalterliche und frühneuzeitliche Geschichtsschreibung als verlängerter Arm der Politik? Eine Spurensuche bei Ernst von Kirchberg, Albert Krantz und Nikolaus Marschalk*. Mecklenburgische Jahrbücher 123, 2008, s. 33–66. Nověji pak Jan TOMÁŠEK, *Směřování rodové politiky...*, s. 94–101.

několik důležitých detailů, které mohou posloužit pro vhled do sebe prezentace jednotlivých pánů z Meklenburku. Lze tedy pro tuto problematiku konstatovat následující:

- 1) Až na výjimky mizí z pramenů diplomatické povahy tradiční titulatura vztahující se k určitému kmeni (*dux, princeps Abotritorum/Obodritorum, Wagrorum, Polaborum*) a jeho území (*terra Obodritorum, Wagrorum, Polaborum*).
- 2) Obecnější titulatura vztahující se ke Slovanům (*dux, princeps Sclavorum*) postupně ustupuje ve prospěch samotného Meklenburku (*de Magnopoli*) či jiných center Meklenburska.
- 3) Tradiční tituly *dux* a *princeps* nahrazuje u prvních čtyřech generací meklenburského rodu mnohem obecnější, ale také neurčité latinské označení *dominus* nebo německé *Herr*.
- 4) Geografický termín *Sclavinia/Slaue* zůstával v omezené míře stále platný pro označení slovanského prostoru. Na pány z Meklenburku a jejich území se však postupem času přestalo vztahovat.
- 5) Užívání titulu *dux* či *princeps Sclavorum* se na druhou stranu stává jakousi demonstrací nároků na blíže neurčité území v Meklenbursku a Pomořanech. Z tohoto důvodu tuto titulaturu užívají nejen pomořanští vládci, ale také dánští králové.

Zmíněnou výjimkou k bodu 1 je titulatura knížete Pribislava v listině z 1. října 1171, kterou společně s Jindřichem Lvem a Brunem ze Schwerinu založili klášter Cisterciáků v Bad Doberanu, mimo jiné též budoucí pohřební místo meklenburských pánů a později vévodů. Listina obsahovala velice honosnou titulaturu: „*Pribizlawus Magnopolitanorum et Kissinorum ac tocius Slaue regulus atque nobilis princeps...*“.⁶¹³ Pribislav byl v té době již vazalem (*nobilis princeps*) Jindřicha Lva, jenž ho, jak již bylo řečeno, považoval spíše za jednoho ze svých správců (*Slaue regulus*) nově získaných území.⁶¹⁴ Postavení původně lutického kmene Chyžanů bylo už od dvacátých let 12. století komplikované a nebylo zcela jasné, komu vlastně odváděli tribut a kdo měl nad jejich zemí svrchované právo.⁶¹⁵ V každém případě se podobná spojitost Pribislava s Chyžany či jejich centrálním hradem objevuje ve stejný rok kupříkladu v darovací listině Jindřicha Lva pro

---

613 MUB I. č. 95, s. 94.

614 Podrobně Hans-Otto GAETHKE, *Herzog Heinrich der Löwe und die Slawen...*, s. 69. Nověji stručně shrnuje Stefan KÜPPER, *Das Verhältnis Heinrichs des Löwen zu Slawen und Dänen im Zeitraum von 1151 bis 1171*. Postdam 2010.

615 Fred RUCHHÖFT, *Das Stammesgebiet der Kessiner vom 8. bis zum 13. Jahrhundert...*, s. 136–138.

schwerinské biskupství, kde je mezi svědky uveden „*Pribizlauus de Kizin*“.⁶¹⁶ V ostatních listinách Jindřicha Lva vystupuje ve svědečných řadách s přídomkem „*de Mikelenburg*“, přičemž v jednom případě bylo za jeho i za jméno pomořanského knížete Kazimíra doplněno označení „*princeps Sclavorum*“. Jelikož část dokumentů diplomatického charakteru v této době odlišovala ve svědečných řadách Slované od Němců (podrobněji níže), nejednalo se o situaci vyjádřenou v bodě 5, nýbrž v bodě 2.⁶¹⁷ Pribislavova vznešená titulatura měla spíše podtrhnout význam zakládací listiny než vyjadřovat Pribislavovo skutečné postavení. Ani zmínku Arnolda Lübeckého, v jehož kronice je Pribislav označen jako „*rex Sclavorum*“, nelze brát příliš vážně, protože Arnold s největší pravděpodobností čerpal své znalosti o Pribislavově rodině z Helmoldovy kroniky.⁶¹⁸ Platí tu tudíž trend popsáný v bodech 1–4.

Pribislavův syn oproti svému otci vydával již své vlastní listiny, v nichž používal v souladu s body 2 a 3 latinské nebo německé přídomky vztahující se nejčastěji k Meklenburku. Kupříkladu v listině z 24. června roku 1218 se Jindřich tituloval jako „*dominus Magnopolensis*“, v listině lübeckého biskupa Dietricha zase jako „*princeps de Michelinburg*“, zato ve svých německy psaných listinách používal prostého označení „*her zu Mekelnburg*“.⁶¹⁹ Obdobně tomu bylo i u Jindřicha Borwina II. a následně i u jeho čtyř synů, jejichž predikát se po roce 1234 ustálil podle hlavních center jejich údelů.⁶²⁰ Drobnou výjimku zde představuje Mikuláš III. (II.), pozdější pán z Rostocku, jenž se v jedné listině označil za „*princeps Sclauie*“.⁶²¹ Poněkud noblesnější titulaturu Jindřicha Borwina I. a II. nalezneme v nekrologiích doberanského a amelungsborského kláštera.⁶²² Odkaz na dřívější postavení obou pánů z Meklenburka měl posloužit k oslavě jejich památky.

Je zajímavé, že u meklenburských pánů se původní titulatura vztahující se k určitému kmeni nebo kmenovému území (viz bod 1) zcela vytrácí, ale u jejich slovanských sousedů na Rujáně

---

616 MUB I. č. 100, s. 99–100.

617 Die Urkunden Heinrichs des Löwen, č. 90, s. 137; č. 91, s. 140; č. 92, s. 141; č. 103, s. 157.

618 Arnold (22), s. 74.

619 MUB I. č. 244, s. 243–244; č. 197, s. 187; č. 192, s. 184.

620 Výběrově pro Jindřicha Borwina II. například MUB I. č. 234, s. 365; č. 389, s. 258. Pro Jindřicha Borwina III. MUB I. č. 463, s. 605; č. 550, s. 672; MUB II. č. 1122, s. 342. Z mnoha listin Jana I. například MUB I. č. 337, s. 473; č. 379, s. 501; č. 570, s. 692. Mikuláš III. (II.) MUB I. č. 410, s. 414–415; č. 415, s. 563; č. 433, s. 575. Pribislav II. MUB I. č. 569, s. 683; MUB II. č. 743, s. 68; MUB II. č. 750, s. 75.

621 MUB I. č. 396, s. 546.

622 Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státotvorný proces...*, s. 139. Vznešenější označení se používalo i pro některé příslušníky čtvrté generace. Například Mikuláš III. (II.) je zapsán v nekrologiu doberanského kláštera zapsán jako „*Nicolaus dei ratia dominus in Sclauia*“. MUB II. č. 1434, s. 576.

a v Pomoránsku přetrvává. Ačkoliv moc rujaných knížat závisela po roce 1168 na vůli dánských panovníků, nepřestávala knížata používat titulu „*princeps Ruyanorum*“.⁶²³ Pomoránská knížata naproti tomu hojně využívala nejen titulu „*dux*“ nebo „*princeps Pomeranorum*“, výjimečně „*dux Stetinensis*“, ale i obecnějšího „*dux Sclavorum*“.⁶²⁴ V případě oficiální titulatury dánských králů i královen („*rex*“ a „*regina Danorum Slavorumque*“) se jednalo o vyjádření jejich mocenských ambic (bod 5).⁶²⁵ Odstranění tradiční slovanské/obodritské titulatury během jedné generace meklenburského rodu může souviset s její celkovou germanizací, čemuž ostatně napovídá i postupná převaha jmen jednotlivých členů. Ačkoliv se slovanská jména v rodě udržela až do čtvrté a v případě linie pánů z Parchimu až do šesté generace, většinou odkazovala na své dva zakladatele (Niklot II., Pribislav II. a III.) nebo prostředí pomoránských knížat (Mestwin), což ovšem v budoucnosti pozbylo na významu, zvláště v souvislosti s úpadkem centrální moci a s fragmentací rodového území.

Stejně jako tradiční titulatura a slovanská jména, tak i začlenění meklenburského panství do geografického celku *Sclavinie*, jejíž koncept se ustálil v době Adama Brémského (viz úvodní kapitola), v průběhu třetí a čtvrté generace vymizelo (bod 4). Ve spíše ojedinělých případech byli členové meklenburského rodu označeni jako „*nobiles domini Slauie*“. V listině z 1. května 1272, v níž se magdeburský arcibiskup Konrád II. zavazoval ke spojení s koalici proti braniborskému markraběti, jsou Mikuláš III. (II.) a Jindřich Borwin III. společně s ostatními významnými pány (slovanskými i německými) jmenováni jako „*dominis Slauie*“. Tato listina navíc stručně nastínila hranice onoho regionu *Slauie*, který stále vycházel z výše citovaného popisu Adama Brémského.⁶²⁶ V letech 1281/3 vydali synové braniborského markraběte Oty III. potvrzovací listiny klášteru v Dargunu pro všechny jeho statky získané od pomoránských knížat a potomků Jindřicha

---

623 Výběrově MUB II. č. 810, s. 114; č. 1027, s. 257; č. 1427, s. 561.

624 Výběrově pro knížete Kazimíra I. (1130–1180) MUB I. č. 225, s. 286; č. 247, s. 307; č. 219, s. 280. Pro knížete Mestvina I. (1160–1219) MUB II. č. 1160, s. 366. Pro knížete Barnina I. (1217/1219–1278) MUB I. č. 542, s. 666; č. 563, s. 686; MUB II. č. 723, s. 55; č. 1071, s. 299.

625 Například král Waldemar II. (1202–1241), manželka české princezny Markéty MUB I. č. 173, s. 245; č. 177, s. 248; č. 374, s. 504. Pro královnu Markétu Sambrii (1230–1282), manželku dánského krále Kryštofa I. MUB II. č. 1198, s. 399; č. 1251, s. 441.

626 MUB II. č. 1250, s. 428–429: „*Sequemur autem dominos Slauie usque ad fluuium Edram et usque ad mare attingens fines Slauie, ipsi vero sequentur nos usque ad fluuium Edram et usque ad item trans Oderam usque ad fluuium Netce dictum. Post [dece]ssum eciam nostrum astabit nostrum capitulum dictis dominis Slauie, et domini Slauie nostro capitulo...*“

Borwina II. neboli „*nobilibus dominis Slawie*“.⁶²⁷ Pribislav II., který strávil zbytek svého života ve vyhnanství v Pomořanech, užil v roce 1270 titul „*dominus in Wolin, dictus de Slavia*“.⁶²⁸ Postupem času přestalo být území meklenburských pánů považované za součást široké domény obývané Slovaný, nicméně pro oblast Pomořanska toto označení zůstalo, stejně tak jako jakási nejistá vzpomínka, že meklenburské panství dříve obývali Slované. Je proto zajímavé, že jména Obodritů a Luticů, tedy kmenů jejichž nezávislost měla nejdelsího trvání, se z písemných pramenů postupně vytrácela, kdežto jména Srbů, kteří byli podmaněni na počátku 10. století, přetrvala.⁶²⁹

První část této podkapitoly měla za pomoci krátké sondy do diplomatického materiálu prvních čtyř generací pánů z Meklenburku ukázat jeden z možných pramenů našeho bádání o germanizaci původně slovanské vládnoucí rodiny a její integrace do říšských struktur za pomoci určitých vývojových trendů shrnutých v bodech 1–5. Podobně rychle mohla germanizace postupovat i v případě místní slovanské elity, jejíž působení v tehdeším právním systému můžeme dokumentovat na jednotlivých listinách meklenburských pánů.

Otázka germanizace slovanské elity prošla od 19. století mnoha interpretačními pokusy, přičemž jednotliví badatelé často zacházeli ve svých závěrech do oboustranného extrému. Společným jmenovatelem se stala teze o diskriminaci slovanského etnika na úkor německých (tj. neslovanských) usedlíků, a to jak na úrovni nižší, tak i vyšší společenské vrstvy. Ještě dnes se objevují úvahy o tzv. „*langsam Genozid*“ slovanského obyvatelstva.⁶³⁰ Jednotlivé projevy etnické diskriminace, ať už dobově možné či naopak zcela vyloučené, zůstaly ve středu zájmu německé poválečné historiografie procházející retrospektivní reflexí svých předválečných výsledků. Charles Higounet hovořil o jakémisi pocitu dluhu vůči Slovanům ze strany německých vědců, přičemž jejich závěry přejímali i někteří lužickosrbští historikové.⁶³¹ Současné bádání se naproti tomu snaží v souvislosti s mnohostranností východní kolonizace postihnout spíše míru slovanského podílu, a v otázce vztahů domácího a nově příchozího obyvatelstva analyzovat její konfliktní potenciál. Samotná etnicita, jak konstatoval výše citovaný Felix Biermann, nepředstavovala v Meklenbursku nejčastější motiv konfliktů. Vyvarujeme-li se přenášení našeho soudobého chápání práv

---

627 MUB II. č. 1556, s. 647.

628 Tamtéž II. č. 1180, s. 372–373.

629 Shrnuje Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státotvorný proces...*, s. 131–135.

630 Bernhard BRÜGGER, *Feudale Expansion und Migration: Am Beispiel des mittelalterlichen Mecklenburg*. Hameln 2003, s. 19.

631 Charles HIGOUNET, *Die deutsche Ostsiedlung im Mittelalter*. Berlin 1990, s. 17.

národnostních menšin, je možné konstatovat, že pro období středověké kolonizace, posuzované tehdy především kritériem zisku a účelnosti, by taková etnická diskriminace v moderním významu byla pro absenci současných nástrojů státní moci a všeobecné tehdejší právní a společenské nerovnosti obyvatelstva, jen obtížně proveditelná a neefektivní.

Následující text si klade za cíl poskytnout další podklady k výše zmíněnému závěru. Pro tyto účely se následující část práce zaměří na skupinu světských osob, vystupujících s určitou mírou pravidelnosti v okruhu jednotlivých členů meklenburského rodu, kteří je ve svých listinách označovali jako „*nostri milites et fideles vasalli nostri*“. V druhé části této podkapitoly vychází práce ze studie historičky Heike Reimann, jejíž práce se zabývala především okruhem Jindřicha Borwina I. a jeho syna. Závěry, k nimž dospěla, jak sama píše, by bylo zapotřebí potvrdit podobnou analýzou listin jeho otce a čtyř synů.⁶³² V každém případě v závěru svého příspěvku konstatovala etnicky smíšený okruh osob vyskytujících se u meklenburského dvora, přičemž obdobný fenomén je možno vysledovat nejen u pomořanských knížat, ale v omezené míře i v listinách schwerinského biskupství. Naproti tomu v dokumentech hrabat ze Schwerinu nebo například biskupů z Ratzeburku tomu tak není.⁶³³

V popředí našeho zájmu tedy stojí podobně jako u Heike Reimann kromě etnického původu jednotlivých *milites* a vzájemného poměru mezi slovanskými a německými velmoži i jejich možná funkce na vznikajících dvorech jednotlivých členů meklenburského rodu, možnosti uplatnění ve správě jednotlivých hradů a samozřejmě i výskyt více generací vlivných slovanských a německých velmožských rodů.

Následující analýza ovšem skýtá určitá úskalí. Naším hlavním pramenem jsou svědečné řady dochovaných meklenburských listin. Ve stejné době, tj. v průběhu 12. století, poskytly vznik a následný rozvoj domácí listinné produkce i českým historikům nové možnosti mapování knížecího a královského okruhu vlivných osobností.⁶³⁴ Hlavní problém diplomatického materiálu spočívá především v krátké vládě některých členů meklenburského rodu. Kupříkladu Jindřicha Borwina II. a jeho bratrance Niklota II. (Mikuláše I.), kteří oba zemřeli dříve než Jindřich Borwin I. Pro jejich osoby máme tudíž k dispozici pouze tři listiny (ostatní byly vydávány společně

---

632 Heike REIMANN, *Der niedere Adel im Umfeld mecklenburgischer und pommerscher Fürsten...*, s. 506.

633 Tamtéž, s. 506–507.

634 K tomu více Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Jan ZELENKA, *Curia ducis, curia regis. Panovnický dvůr za vlády Přemyslovců*. Praha 2011, s. 41.

s otcem), kdežto vládu Jana I. Teologa a jeho bratra Mikuláše III. (II.) dokumentuje soubor sedmdesáti až osmdesáti listin. Nicméně ne každá z dochovaných listin uvádí svědky. Druhé úskalí spočívá ve výskytu většího množství jedinců, z jejichž většinou běžných jmen nelze jistě vydedukovat jejich etnicitu (*Johannes, Petrus, Nicolaus, Tetlevus*). S tím souvisí i možnost záměny či jednoho započítání dvou různých osob stejného jména. Kromě samotné etnicity je těžké rovněž určit i příslušnost vybraných velmožů k jednotlivým pánům, jejichž dvory pravděpodobně nebyly v té době ještě natolik ustálené, a proto někteří vlivní jedinci působili zejména ve čtvrté generaci meklenburských ve službách více pánů (*Johannes de Snakenbruch, Heinricus Gamma, Thetleus de Godebuz*).

Následující přehled tedy počítá s určitou odchylkou. Jeho cílem není vyčíslit přesný počet slovanských a německých jmen nám známých velmožů, ale spíše podchytit vývojové trendy v souvislosti s postupující germanizací meklenburských elit. Z přehledu byly vynechávány církevní osoby, pokud nejsou výslovně uvedeny jako členové panského dvora (např. titulem *capellanus, advocatus, notarius*). Stejně tak byli vypuštěni další církevní představitelé jako biskupové (zejména schwerinští), opati nebo mniši nejvýznamnějších klášterů (např. Dargun nebo Bad Doberan), které nemůžeme považovat za plnohodnotné členy panského dvora. Navíc se většinou jednalo o osoby německého původu a nositele německých jmen. Poslední nezapočítanou skupinu představují světské osoby spjaté výslovně s některým konkrétním místem – kupříkladu členové městské rady a obyvatelé města Rostock („*eiusdem opidi consulibus*“).⁶³⁵ Následující dvě tabulky vyjádří výsledek analýzy. Kromě samotného počtu listin uvádí počty slovanských, německých a neurčitých jmen jednotlivých svědků. Kategorie slovanských jmen je doplněna poznámkou, kolik etnických Slovanů nosilo německé či křesťanské jméno.

---

635 MUB I. č. 244, s. 229.

Tabulka 5: Druhá a třetí generace, počty listin, jména svědků

Tabulka 6: Čtvrtá generace, počty listin, jména svědků

Jméno	Jindřich Borwin I.*	Niklot II. (Mikuláš I.)	Jindřich Borwin II.**	Mikuláš II.
Doba vlády	1178–1227	1178–1200	1219–1226	1217–1225
Úděl	Meklenburk	Rostock (od r. 1185)	Meklenburk	Gadebusch
Počet listin	17	3	2	1
Slovanská jména	20	12	6	0
Z toho Slované s německými jmény	5	1	2	0
Německá jména	15	2	2	0
Neurčitá jména	4	0	0	0

* Započítány jsou i tři listiny vydané společně s jeho syny Jindřichem Borwinem II. a Mikulášem II. v letech 1218, 1222, 1224.

** Započítána i jedna listina vydaná společně s jeho bratrem Mikulášem II. v roce 1219.

Jméno	Jan I.	Mikuláš III. (II.)	Jindřich Borwin III.	Pribislav II.	Společné listiny synů Jindřicha Borwina II.
Doba vlády	1227–1264	1227–1277	1227–1278	1227–1257	1227–1258
Úděl	Meklenburk (od r. 1234)	Werle (od r. 1234)	Rostock (od r. 1234)	Parchim (od r. 1234)	Parchim (od r. 1234)
Počet listin	67	76	25	12	18
Slovanská jména	8	18	14	1	13
Z toho Slované s německými jmény	4	3	2	0	4
Německá jména	46	93	42	17	38
Neurčitá jména	19	20	3	6	6

Na základě tabulky 5 a 6 můžeme konstatovat několik závěrů:

- 1) Od druhé až po čtvrtou generaci rapidně stoupá počet listin vydaných jednotlivými pány z Meklenburku i počet listin s více vydavateli.
- 2) Po celé vytyčené období se v okolí meklenburských pánů vyskytovali jak Neslované, tak Slované.
- 3) Pokud bychom se orientovali čistě podle původu jednotlivých jmen, zjistíme, že čistě slovanská jména postupně ubývají.
- 4) Neslované mají většinou německá či křesťanská jména, kdežto u Slovanů se objevují jména slovanská, křesťanská i německá.
- 5) U některých vlivných jedinců zaznamenáváme výskyt po boku více pánů z Meklenburku a v méně početných příkladech můžeme sledovat i aktivity jejich synů.
- 6) V období druhé a čtvrté generace se rodí organizovaný dvůr jednotlivých členů meklenburského rodu, přičemž nacházíme poprvé zmínky o těchto dvorských hodnostářích i členů zeměpanské správy:

a. *dapifer*

b. *advocatus / castelanus*

c. *monaterius*

d. *cancellarius*

e. *camerarius*

f. *notarius*

g. *capellanus*

h. *marshalcus*

i. *telonearius*

j. *famulus*

k. sporné přídomky – *bersarius* (lovčí?), *cocus* (kuchař?),
sagittarius (lučištník?)

- 7) Úřady zmíněné v bodě 5 byly zastávány jak Slovany, tak Neslovany.
- 8) Svědečné řady většinou nerozlišují jednotlivé svědky podle etnicity, byť se toto rozdělení v několika případech objevuje.

V sedmnácti listinách Jindřicha Borwina I. se ve svědečných řadách vyskytuje dvacet čistě slovanských jmen, patnáct slovanských a čtyři neurčitá. U Jana I. stojí naproti tomu pouze osm slovanských jmen proti téměř padesátce jmen německých a 19 neurčitých. Podobný stav nacházíme i u jeho bratrů Jindřicha Borwina III. a zejména u Mikuláše II., kde se objevuje pouze 18 slovanských jmen proti 93 německým a 20 neurčitým. Ve dvanácti listinách posledního z bratrů Pribislava II. se oproti sedmnácti německým jménům vyskytuje jenom jedno slovanské (*Ywanus de Belowe*).⁶³⁶ Platnost skutečnosti vyjádřené v bodě 3 ovšem neznamena úplné vymizení slovanské elity z okruhu meklenburských vládců, protože, jak již v sedmdesátých letech konstatoval Jürgen Prinz, slovanská křestní jména zde téměř se stoprocentní jistotou označují Slované, ale německá křestní jména zase nezbytně nemusí indikovat osoby neslovanského původu.⁶³⁷ Jako příklad lze uvést jakéhosi Janika (*Janich*), který se objevuje v roce 1219 v listině Jindřicha Borwina II. a jeho bratra Mikuláše II., přičemž ve dvou případech je uveden jako Janik Stojslav (*Janic Stoizlauiz*).⁶³⁸ Mezi dalšími jmenujme Jindřicha Vargusvice (*Wargusviz*), vyskytující se u Jana I. mezi lety 1229–31⁶³⁹, nebo jakéhosi Johanna v okolí Jindřicha Borwina III., o němž se v dalších listinách dozvídáme, že byl bratrem velmože Jaroslava (*frater Jerezlaus*).⁶⁴⁰ V inkorporované listině Jindřicha Borwina I. z roku 1222 se mezi svědky objevuje jakýsi Jindřich Niklot (*Heinricus Niclot*).⁶⁴¹ Jiný slovanský velmož jménem Miroslav či Merislav (*Merezlaf, Merizlai*), vyskytující se v listině Jindřicha Borwina I. z roku 1224, měl bratra Jana (*Johanneke Merizlai frater*) a syna Mikuláše (*Nicolaus Merizlai filius Merizlai*).⁶⁴²

Přesné zařazení jednotlivých jmen ovšem komplikuje skutečnost vyjádřená bodem 4. Výjimečně lze etnický původ odvodit od přídomku jednotlivých osob. U Slovanů známe pro zkoumané období jenom dva. První je jakýsi *Sziso Slavus* v listině Jindřicha Borwina I. z roku 1218,

---

636 MUB II. č. 714, s. 36. Jedná se buďto o Klein Below poblíž Neetzowa, nebo Below coby část dnešního Techentinu nedaleko Goldberku, kde se nacházejí toponomastické památky kolonizace jako např. vesnice Wendisch Waren.

637 Jürgen PRINZ, *Betrachtung zum Verhältnis des slawischen und deutschen Elementes zur Zeit der deutschen Kolonisation Brandenburgs anhand des Namenmaterials*, Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands 20, 1971, s. 6–39, zde s. 31. Nověji pak Ernst EICHER, *Zur Typologie der sogennanten "Mischnamen"*. In: Name und Text und Sprachkontakt (Ed. Ernst Eichler, Dietlind Krüger). Leipzig 1999, s. 81–84.

638 MUB I. č. 258, s. 244–246.

639 MUB I. č. 362, s. 347–348.

640 MUB I. č. 515, s. 501–502.

641 MUB I. č. 282, s. 264–266.

642 MUB I. č. 301, s. 287–288.

kde přídomek slouží k jeho odlišení od zbylých třech *milites* neslovanského původu.⁶⁴³ Druhý příklad nacházíme v listině lübeckého biskupa Dietricha pro Jindřicha Borwina I. z roku 1210, která uděluje polovinu desátku z výnosů zrna na ostrově Poel, kam meklenburský pán pro nedostatek slovanského obyvatelstva pozval kolonisty ze západu. Patrně za Jindřichovu stranu zde svědčil *Damasc Slavus*, jehož přídomek má zde stejný účel jako v prvním případě.⁶⁴⁴

Přídomky naznačující původ jednotlivých *milites* z neslovanských zemích mimo samotné Meklenbursko se nám dochovaly mnohem častěji. Jedná se o přídomky typu *Danus*, *Gallus*, *Friso*, *Saxo*, *Holzatus*, *Bawarus*, popř. *de Sweden* či *de Norwegia*. Tito cizinci sice nevystupují opakovaně ve svědečných řadách, ale vykonávání některých dvorských úřadů pro ně nebylo zcela zapovězené. Jeden z nich jménem Mikuláš Gallus (*Nicolaus Gallus*), vyskytující se v okolí Mikuláše I., je mezi lety 1272–75 uváděn s titulem *advocatus* pro město Güstrow.⁶⁴⁵

Méně častým jevem, jak uvádí bod 8, jsou etnicky rozdělené svědečné řady, které se ovšem vzácně objevují jenom mezi lety 1192–1219. Nicméně lze podle nich určit původ některých dosud nejasných jmen, jako například velmože Martina v doprovodu Niklota II., Jordana, rytíře z Werle a Jindřicha Gammu v listině Jindřicha Borwina II. Všichni jmenovaní se v jednotlivých listinách objevují mezi svědky ve skupině *Slavi*.⁶⁴⁶ Existují rovněž listiny, v nichž nejsou svědci rozdělení přímo podle etnicity, ale je výslovně řečeno, že se mezi nimi nachází *tam Slavis, quam Theutonicis*.⁶⁴⁷ V každém případě lze potvrdit znění bodu 2, přičemž si pro ilustraci představme dva příklady vlivného Slovana a Neslovana v okolí první až čtvrté generace pánů z Meklenburku.

Zmiňovaný Jindřich Gamma představuje patrně nejvlivnějšího nám známého slovanského velmože, jehož máme poprvé doloženého v doprovodu Jindřicha Borwina I. v roce 1219, přičemž následně pobýval střídavě u jeho syna a tří z jeho vnuků, o čemž svědčí jeho jméno ve více než dvaceti listinách.⁶⁴⁸ V letech 1227/28 přešel už trvale do služeb Mikuláše III. (II.), kde setrval až do roku 1249, načež se podobně jako u Jindřicha Borwina III. objevoval střídavě s titulem *dapifer curie*, k němuž se ještě vrátíme. Poněkud obtížnější je původ velmože Jindřicha Gruba, který se nepodařilo přesněji určit. Každopádně podobně jako Jindřicha Gamma pobýval v blízkosti bratru

---

643 MUB I. č. 239, s. 225–226.

644 MUB I. č. 197, s. 187–188.

645 MUB II. č. 1267, s. 443–444; č. 1285, s. 453–454; č. 1292, s. 459–460; č. 1324, s. 482–483; č. 1371, s. 522–523.

646 MUB I. č. 258, s. 244–246.

647 MUB I. č. 244, 229–230.

648 Výběrově pro Jindřicha Borwina II. MUB I. č. 258, s. 244–246, pro Jana I. MUB I. č. 344, s. 334–335, pro Jindřicha Borwina III. MUB č. 323, s. 315–317, Mikuláše III. (II.) MUB I. č. 410, s. 414–415.

Jindřicha Borwina III. a Jana I., od něhož někdy na přelomu let 1228/9 přešel k Mikuláši III. (II.), u něhož je v celkem jednadvaceti listinách doložen až do roku 1273, ovšem bez jakéhokoliv titulu.⁶⁴⁹ Jeho další osud je neznámý, stejně jako jeho syna Jindřicha (*filius Grubo, iunior*), doloženého od roku 1249.⁶⁵⁰

Jakýmsi neslovanským protiobrazem Jindřicha Gammy byl velmož Jan ze Snakenburku, provázející Meklenburské rovněž po celé tři generace. Jeho původ lze odvozovat od dolnosaského hradu Snakenburk, stojícího při řece Labi. Původně toto území obýval dodnes záhadný nejzápadnější slovanský kmen Drevanů. Území Drevanů bylo již v 9. století sousední franskou říší obsazeno a slovanské osídlení se omezilo na malou část dnešního kraje Lüchow-Dannenberg. Jan se poprvé objevuje (podobně jako ostatní zmínění velmoži) v listině Jindřicha Borwina I. z roku 1218⁶⁵¹, následně vystupuje až do roku 1253 v listinách všech čtyř potomků Jindřicha Borwina II. Je rovněž zajímavé, že se objevuje v jedné listině rujánského knížete Vislava I. z roku 1221. Obsah této listiny se přímo netýkal pánů z Meklenburka. Vislav v ní daroval schwerinskému biskupovi Brunwardovi vesnici Bisdorf a 12 usedlostí v oblasti Tribsees (asi 30 km od dnešního Stralsundu). Zároveň Vislav určil desátek „*pro Teuthonicis colonis*“, kdežto od místních Slovanů má biskup Brunward dostávat desátek, „*sicut ante*“.⁶⁵² Ve svědečné řadě se vyskytují velmoži s německými i slovanskými jmény, přičemž je možné, že Jan ze Snakenburku společně s dalšími rytíři (jako například Jindřichem z Werle) zastupovali svého pána při této transakci. Podobně (i když v menší míře) vystupoval i jeho příbuzný Gerardus ze Snakenburku. Do vlastnictví rodu patřila přímořská vesnice Nienhagen na pobřeží Baltského moře, kterou v roce 1264 Gerardus prodal nedalekému klášteru Doberan.⁶⁵³ Ještě dříve jim patřila i vesnice Slapsow, kterou přibližně kolem roku 1244 prodal městu Plau am See. O prodeji se dozvídáme až z pozdější listiny Mikuláše III. (II.) z roku 1259.⁶⁵⁴ Je možné, že další příbuzný Jana ze Snakenburku se uchytil v Pomořanech, kde se v listinách knížete Wartislawa III. objevuje několikrát s podobným přídomkem jakýsi Ludolf (*Ludolfus de Slankendorp*) s titulem *dapifer*.⁶⁵⁵

---

649 Výběrově MUB II. č. 1282, s. 450; MUB II. č. 913, s. 913–914.

650 MUB II. č. 933, s. 195.

651 MUB I. č. 197, s. 187–188.

652 MUB I. č. 278, s.

653 MUB II., č. 1018, s. 251–252.

654 MUB II. č. 843, s. 137.

655 Kupříkladu v darovací listině pro klášter Eldena z roku 1248 (MUB I. č. 615).

Osoby Jindřicha Gammy a Jana ze Snakenburku představují dva velmože s patrně silným vlivem i vysokou mobilitou v rámci celého Meklenburska. Podobných příkladů (byť v omezeném formátu) nacházíme více. Kupříkladu zmíněný slovanský velmož Janik Stojslav se objevil v jedné listině Jindřicha Borwina I. a následně po jedné u Jindřicha Borwina II. a jeho bratra.⁶⁵⁶ Jiný Jan z Gropelinu (*Johannes de Gropelin/Grupelin*) zůstal většinou po boku Mikuláše III. (II.), ale ve dvou případech byl přítomný mezi svědky listin Jindřicha Borwina III. a Jana I.⁶⁵⁷ V každém případě výše uvedení velmoži demonstrují znění bodu 5.

Svědectvé řady poskytují rovněž velice torzovité zprávy o úřadech vznikajících dvorů meklenburských pánů (viz bod 6) a jejich slovanských i neslovanských bodech (viz bod 7). Je však nutno opět upozornit na dvě základní úskalí těchto informací. Za prvé se jednotlivé úřady neobjevují rovnoměrně u všech členů meklenburského rodu a za druhé se o skutečném významu vybraných dvorských úřadů i náplni práce jejich držitelů můžeme pouze domnívat.

Úřad maršálka se všehovšudy objevuje jenom třikrát. Poprvé u Jindřicha Borwina I. k roku 1224, kdy náležel jakémusi Konrádovi⁶⁵⁸, a u Mikuláše III. (II.) k roku 1263, kdy jej zastával blíže neurčitý Adam⁶⁵⁹, a na konec v roce 1275, kdy se s tímto titulem objevuje Wesselus, patrně slovanského původu.⁶⁶⁰ U Mikuláše III. (II.) a Jana I. známe k roku 1237, 1241 a 1247 také tři vykonavatele úřadu *cameraria*, jménem Gotšalk⁶⁶¹, Arnold⁶⁶² Jan z Oldenburgu⁶⁶³, jejichž etnicitu nelze přesněji určit. V listině z roku 1242 vystupuje jakýsi *camerarius* Volcek (Volszek), patrně slovanského původu, ale není jasné, jestli patřil do okruhu Jana I. nebo ke kapitule v Lübecku.⁶⁶⁴ Jiný kancléř Vilek (*Willeki*) se zase objevuje v listině Mikuláše III. (II.) z roku 1274, kterou daroval bratřím Bernhardovi a Jindřichovi z Peccatelu vybrané statky „*in partibus Slaui*“.⁶⁶⁵ Jindřicha

---

656 MUB I. č. 244, s. 229–230; MUB I. č. 258, s. 244–246.

657 MUB II. č. 959, s. 208; MUB I. č. 381, s. 388–389.

658 MUB I. č. 301, s. 287–288. Pravděpodobně se jedná o stejného Konráda, který se objevuje o rok dříve s titulem *advocatus* (MUB I. č. 282, s. 264–266).

659 MUB II. č. 987, s. 227.

660 MUB II. č. 1352, s. 505–506.

661 MUB I. č. 467, s. 464–465.

662 MUB I. č. 534, s. 515–516. Jmenovaný měl být zároveň *plebanus in Nienborch*.

663 MUB I. č. 592, s. 502.

664 MUB I. č. 543, s. 522–523.

665 MUB II. č. 1317, s. 478–479.

Borwina I.⁶⁶⁶ a bratry Jindřicha Borwina III.⁶⁶⁷, Jana I.⁶⁶⁸, Mikuláše III. (II.)⁶⁶⁹ doprovázeli jejich kaplani (*capellanus curie*), které jinde příliš neznáme. U Jana I. se k rokům 1231 a 1242 vyskytují rovněž jediní známí notáři (*noster notarius*). V roce 1231 jím byl blíže neznámý Rudolf⁶⁷⁰ a o jedenáct let později Arnoldus z Nienborchu, původem pravděpodobně z Vestfálska.⁶⁷¹ Úřady jako *monetarius* a *cancellarius* se objevují pouze v ojedinělých případech, kupříkladu německý *monetarius* Jana I. jménem Engelbert (*Enghelbertus*) z roku 1229.⁶⁷² Rovněž méně významnou je skupina sporných přídomků vybraných jednotlivců – *famulus*, *sagittarius*, *bersarius*, *cocus*. Kromě prvního přídomku *famulus* se zbytek pravděpodobně týkal pouze dotyčných osob a jejich vlastností.⁶⁷³ Nejedná se tedy o držitele nějakého nižšího dvorského úřadu, byť s jistotou to tvrdit samozřejmě nelze. V případě dvakrát zmíněného *famula* Oty z Hicova (*Otto de Ghicow*), jehož původ není zřejmý, se pravděpodobně jedná o nižší funkci v okruhu Jindřicha Borwina III.⁶⁷⁴ Ačkoliv tomu nasvědčuje z diplomatického materiálu jenom několik náznaků, v průběhu třetí a čtvrté generace meklenburského rodu se dále utvářel jejich vnitřní, vnější, ale i tzv. menší dvůr (*curia minor*), čímž je podle dosavadního historického bádání míněn jakýsi subsystém zajišťující materiální existenci celého dvora.⁶⁷⁵

Zeměpanskou správu nad hrady a městy vykonávali fojtové, kteří se ovšem v tomto období objevují v hojném počtu s titulem „*advocatus*“ či „*advocatus noster*“ a v mnohem méně případech s označením „*castelanus*“. Asi v polovině případů je uvedeno i místo výkonu. Zcela ojedinělý výskyt titulu *minor advocatus* zaznamenáme v listině Mikuláše III. (II.) z roku 1229.⁶⁷⁶ Mezi různými slovanskými i neslovanskými nositeli těchto dvou titulů jmenujme Barolda z Lübowy, pocházejícího z vesnice asi sedm kilometrů od Wismaru, který svoji funkci dlouho vykonával ve

---

666 MUB I. č. 244, 229–230.

667 MUB II. č. 959, s. 209–210; MUB II. č. 1021, s. 253–254.

668 MUB I. č. 461, s. 458–459; MUB II. č. 742, s. 56–57.; MUB II. č. 791, s. 99.

669 MUB I. č. 592, s. 502.

670 MUB I. č. 385, s. 392–393; MUB I. č. 386, s. 393; MUB I. č. 397, s. 401.

671 MUB I. č. 534, s. 515–516; MUB I. č. 535, s. 516–517.

672 MUB I. č. 362, s. 347–348.

673 Arnoldus Saggitarius (MUB I. č. 359, s. 343–346), Otto Bersarius (MUB I. č. 381, s. 388–389), Johannes cocus, psáno s malým počátečním písmenem (MUB I. č. 359, s. 343–346).

674 MUB II. č. 706, s. 90–91.

675 K tomu Dana DVOŘÁČKOVÁ, *Splendor curiae regis. Život a kultura na dvoře posledních Přemyslovců*. Disertační práce obhájená na FF UK v Praze dne 14. 4. 2010, s. 29–36. Nověji pak Dana DVOŘÁČKOVÁ, Jan ZELENKA a kol., *Přemyslovský dvůr: Život knížat, králů a rytířů ve středověku*. Praha 2014.

676 MUB I. č. 369, s. 355. Vyskytuje se zde i Barold z Lübowy s titulem *advocatus*.

městě a hradu Güstrow.⁶⁷⁷ Slovanským protějškem byl Vnislav, kastelán pro město Röbel u jezera Müritz, jenž se později až do padesátých let 13. století objevuje v dalších třinácti listinách Mikuláše III. (II.).⁶⁷⁸ V listině Jana I. z roku 1246 je mezi svědky jmenován Ludvík z Hamme (Ludeko de Hamme) jako *telonearis noster*, přičemž měl zřejmě na starosti výběr mýtného v určitém kraji.⁶⁷⁹

Mnohem častěji se objevuje titul *dapifer curie*. Hodnost *dapifer* (pravděpodobně stolník) se objevuje u čtyř členů meklenburského rodu, a sice Jindřicha Borwina I., Jana I., Mikuláše III. (II.) a Jindřicha Borwina III. Označení známe i z českého prostředí, kde se později ustálil jako „*dapifer regni Boemie*“. Ve svědečných řadách českých králů se *dapifer* a *subdapifer* objevuje v hojnějším počtu za vlády Přemysla Otakara II.⁶⁸⁰ Dříve byl titul zmíněn například v kronice tzv. Kanovníka vyšehradského.⁶⁸¹ Narozdíl od Čech zde nedošlo k úpravě titulu (*dapifer regni Boemie*) ve vztahu k samotné zemi⁶⁸², což nepochybně souviselo zejména po roce 1234 s pokročilejší fragmentací meklenburského území. *Dapifer* byl proto svázán přímo s konkrétním meklenburským pánem (*dapifer noster*). Povinnosti držitele tohoto titulu bohužel přesně neznáme. Samotný název prozrazuje, že se činnost tohoto dvorského úředníka původně týkala obsluhy panovníka a péče o jeho jídelní tabuli.⁶⁸³ Nabízí se zde srovnání s franským úřadem senešala, jehož povinnosti kromě zajišťování pánova stolu patřila i organizace panovníkova itineráře, respektive její materiální zabezpečení.⁶⁸⁴ V každém případě zcela určitě přesahovala jeho původní poslání, což dokazují různá beneficia a zvláštní pověření, které držitelé tohoto titulu dostávali od přemyslovských králů.⁶⁸⁵ Ani v Meklenbursku není plný obsah titulu *dapifer* plně znám, nicméně dvě skutečnosti poukazují na jeho vysoký význam. Předně byli *dapiferové* v listinách meklenburských pánů často uváděni na prvním místě mezi světskými osobami a v průběhu zkoumaného období jej drželi často nejlivnější němečtí i slovanští velmoži.

---

677 MUB I. č. 369, s. 355.

678 MUB I. č. 344, s. 334–335. Z listin Mikuláše III. (II.) výběrově MUB I. č. 499, s. 492; MUB I. č. 523, s. 508; MUB I. č. 541, s. 520–521.

679 MUB I. č. 580, s. 554.

680 Odkazy na jednotlivé listiny podává Dana DVOŘÁČKOVÁ, *Splendor curiae regis...*, s. 59.

681 K tomu Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Jan ZELENKA, *Curia ducis, curia regis...*, s. 38.

682 O podobě tohoto titulu v době Václava II. více Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Královský dvůr Václava II.* Praha 2011, s. 31–33.

683 Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Splendor curiae regis...*, s. 60.

684 Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, Jan ZELENKA, *Curia ducis, curia regis...*, s. 38.

685 Dana DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ, *Splendor curiae regis...*, s. 61.

Dapifer z listin mizí krátce po polovině 13. století, přičemž nejdéle se objevuje u Jana I., a to až do roku 1262. Víceméně souvislou řadu držitelů tohoto označení lze pro roky 1229/32–44 sestavit u Mikuláše III. (II.), dále pro Jindřicha Borwina III. v letech 1226–1252, a pro léta 1227–1262 u Jana I. Následující shrnutí pracuje se stejnými počty listin uvedených v tabulkách 5 a 6:

Tabulka 7: Držitelé titulu *dapifer* v dochovaných listinách druhé a čtvrté generace pánů z Meklenburku.

Jindřich Borwin I.	Jan I.	Jindřich Borwin III.	Mikuláš III. (II.)
1222 - Theodericus	1227 - Jindřich Gamma (2x)	1226 - Jindřich Gamma	1232 - Conradus
1222 - Herimannus (2x)	1228 - Jindřich Gamma (2x)	1237 - Nicolaus	1233 - Conradus
1223 - Theodericus	1229 - Jindřich Gamma (3x)	1243 - Theodericus	1236 - Baroldus
	1231 - Gerhardus (3x) / Jindřich Gamma	1244 - Godefridus	1237 - Baroldus
	1236 - Godefridus	1247 - Godefridus	1238 - Baroldus
	1237 - Gerhardus	1248 - Jindřich Gamma	1239 - Gerhardus
	1239 - Gerhardus	1252 - Godefridus	1240 - Jindřich Gamma
	1240 - Gerhardus		1244 - Jindřich Gamma (2x)
	1258 - Ludolphus Harenacke		
	1260 - Ludolphus Harenacke		
	1261 - Ludolphus de Bybowe		
	1262 - Otto de Swinga		

Přehled jednotlivých nositelů titulu *dapifer* nám prozrazuje několik zajímavých informací. *Dapifer* působil na dvoře meklenburských pánů již v druhé generaci, jelikož se nám pro léta 1222–1223 zachovala jména dvou *dapiferů*.⁶⁸⁶ Dále lze pozorovat stabilní držení zmíněné hodnosti slovanskými i německými velmoži ve čtvrté generaci rodu meklenburských, ale také časté střídání jeho nositelů. Výše zmíněný Jindřich Gamma se poprvé s tímto titulem objevil v listině Jindřicha Borwina III. z roku 1226⁶⁸⁷, ale v následujících letech 1227–1229/31 se Jindřich nacházel výhradně v blízkosti Jana I.⁶⁸⁸ Svědečná řada jedné listiny z roku 1231 dosavadní kontinuitu narušila, protože zmíněnou listinu vydal Jan I. společně se svými bratry Mikulášem III. (II.) a Pribislavem II.⁶⁸⁹ Ve stejné listině je však vedle Jindřicha Gammy s titulem *dapifer* uveden také jistý Gerhardus, který se posléze objevuje ve třech dalších Janových listinách jako jeho *dapifer*. Dá se předpokládat, že Jindřich tehdy přešel do služeb Mikuláše III. (II.), v jehož listinách vystupuje jako *dapifer* později v letech 1240 a 1244.⁶⁹⁰ Nicméně pro léta 1232–1239 zastávali tuto funkci u Mikuláše III. (II.)

686 MUB I. č. 282, s. 264–266; MUB I. č. 284, s. 267–269; MUB I. č. 282, s. 264–266.

687 MUB I. č. 323, s. 315–317.

688 Výběrově MUB I. č. 344, s. 334–335; MUB I. č. 359, s. 343–346.

689 MUB I. č. 391, s. 397.

690 Výběrově MUB I. č. 514, s. 501; MUB I. č. 556, s. 532–533.

postupně páni Conradus, Baroldus a Gerhardus, přičemž se jedná patrně o shodu jmen s tehdejšími *dapiferem* Jana I.⁶⁹¹ Pro rok 1238 jsou dokonce oba doloženi s titulem *dapifer*.⁶⁹² Poslední zajímavost, jež lze z uvedeného přehledu vysledovat, představuje často nedůsledné uvádění tohoto titulu pro určitou osobu v jednom roce. Kupříkladu *dapifer* Jana I. v letech 1258–1260 jménem Ludophus Harenacke byl za roky 1260 a 1261 pětkrát zmíněn bez titulu s prostým označením *dominus*.⁶⁹³ Obdobně tomu je i u Janova pozdějšího *dapifera* Otty de Swinga.⁶⁹⁴

Uvážíme-li častý výskyt titulu *dapifer* oproti ostatním dvorským či zeměpanským titulům, můžeme konstatovat, že kromě výše zmíněné péče o pánův stůl a materiální zajišťování míst jeho pobytu, sloužil *dapifer* i jako rádce či přímo zástupce svého pána. Takto mohl Jindřicha Gamma v roce 1229 zastupovat Jana I. při stvrzování daru pro cisterciácký klášter Michaelstein, přičemž výsledná listina byla vydána Mikulášem III. (II.) a Jindřichem Borwinem II. „*cum vnanimi consensu fratrum... Johannis et Prybzlay...*“.⁶⁹⁵

V okolí meklenburských pánů se vyskytovali i příslušníci nově příchozích rodů, jejichž nástupci v Meklenbursku buďto zůstali, či se později rozšířili do Pomořan a na Rujánu, nebo nikdy nedokázali překročit stín svých vlivných předků, čímž o nich písemné zprávy po smrti jejich otce mizí. Příkladem první skupiny může být rod Preen, jehož první dva členy Jindřicha a Gotšalka máme doloženy pro léta 1237, 1242, 1253/54 a 1263 v okolí Jana I.⁶⁹⁶ Dalšího člena tohoto rodu nacházíme rovněž u Jana I. od šedesátých let 13. století (*Conradus Preen*).⁶⁹⁷ Část svého majetku (včetně rodového sídla Preensberk) se nacházela východně od Wismaru. Rod se později rozšířil nejen do Pomořan a na Rujánu, ale i do Dánska a Braniborska.⁶⁹⁸ Další příslušníci starší meklenburské šlechty se objevují v roce 1218 ve spojitosti s vesnicí Brüsewitz (asi deset kilometrů od Schwerinu). V Brüsewitzu žili Slované a Němci vedle sebe, což dokládá listina schwerinského hraběte Gunzelina, jenž vesnici přenechal své manželce Odě a na její přání udělil zdejšímu

---

691 Výběrově Gerardus (MUB I. č. 493, s. 488–489), Conradus (MUB I. č. 415, s. 418–419), Baroldus (MUB I. č. 449, s. 446–449). Je zajímavé, že v listinách, kde jsou uvedeni s titulem *dapifer* Conradus a Gerhardus je psán i Jindřich Gamma bez jakéhokoli titulu, ovšem na prvním místě, což svědčí o jeho významu.

692 Baroldus (MUB I. č. 485, s. 481–482) a Jindřich Gamma (MUB I. č. 490, s. 486–487).

693 Výběrově MUB II. č. 919, s. 183–184; MUB II. č. 920, s. 184.

694 Výběrově MUB II. č. 989, s. 229; MUB II. č. 991, s. 230–231.

695 MUB I. č. 369, s. 355.

696 MUB II. č. 461, s. 458; MUB II. č. 543, s. 522–523; MUB II. č. 722, s. 43–44; MUB II. č. 988, s. 228.

697 MUB II. č. 989, s. 229.

698 K tomu Ulrich VON PREEN, *Die Preene, ein altes mecklenburgisches Adelsgeschlecht*. Archiv für Familiengeschichtsforschung 10, 2006, s. 116–123.

slovanskému obyvatelstvu německé právo.⁶⁹⁹ Někdy v průběhu dvacátých let 13. století se rod přesunul do Meklenburska, kde je u Jana a Mikuláše I. doložen především Mikuláš z Brüsewitz (*Nicolaus de Brüsewitz*).⁷⁰⁰ Vzhledem k místu jejich původu není vyloučen jejich slovanský původ. Nicolaus zřejmě patřil k meklenburské větvi rodu, která vymřela roku 1460.⁷⁰¹ Rod se však nejpozději ve třicátých letech 13. století rozšířil do Pomořan, kde jeho příslušníci vystupují v okruhu knížat Wartislava III. a jeho bratrance Barnima I.⁷⁰²

Druhou skupinu nižší šlechty, o níž po určité době ztrácíme zprávy, zastupuje například rod Peccatle, jehož členy nacházíme v doprovodu Mikuláše III. (II.).⁷⁰³ Rod pravděpodobně pocházel podle staršího bádání podobně jako rod Brüsewitz z hrabství Schwerin. Jedná se Gerolda Peccatle, působícího až do šedesátých let 13. století jako *advocatus*, a jeho pravděpodobné syny Jindřicha a Bernarda, přičemž se, jak již bylo výše naznačeno, k roku 1274 dozvídáme něco bližšího o jejich majetku. Mikuláš I. ve zmíněném roce oběma bratrům udělil roztroušené statky „*in patribus Slaui*“, konkrétně Lübkow u dnešního Ludwiglustu, Zipkow, Hohenzieritz, Stribbow, Peccatel u města Neustrelitz, Brusdorf a Langhagen u Güstrowa.⁷⁰⁴ Podobné zprávy máme i z okolí Mikuláše III. (II.) máme o rodině Koss, z níž první známý příslušník Jan Koss (*Johannes Koz*) působil v letech 1273–1274 jako *advocatus* ve městě Parchim a Plau am See.⁷⁰⁵ V roce 1276 udělil Jindřich Meklenburský, jeden ze synů Mikuláše III. (II.) z nové větve Werle-Güstrow svému vazalovi Hermanovi Kossovi statky Teschow severovýchodně od Güstrowa a Kossow mezi Doberanem a Wismarem.⁷⁰⁶ O obou rodech během sedmdesátých let 13. století ztrácíme zprávy.

Dosavadní souhrn nepředstavuje zcela vyčerpávající analýzu, nicméně závěrem lze potvrdit domněnku Heike Reimann, která na základě komparace listin Borwina II. a pomořanských knížat předpokládala etnický smíšený okolí meklenburských vládců od počátku jejich vlastní listinné produkce. Cílem této podkapitoly bylo nejen ukázat podíl slovanské elity na procesu vzniku meklenburské šlechty a územní přestavby Meklenburska, ale také demonstrovat ve stručnosti

---

699 MUB I. č. 266, s. 250–252.

700 MUB I. č. 381, s. 388–389.

701 Hans WALTHER, *Früh- und hochmittelalterliche slawische Personennamen im Elbe-Saale-Gebiet*, Berlin 1965. Nověji Ernst MÜNCH, *Die sogenannten Magnaten unter den adligen Grundherren Mecklenburgs im 13. und 14. Jh.* In: *Struktur und Wandel im Früh- und Hochmittelalter* (Ed. Christian Lübke), Stuttgart 1998, s. 355–367, zde s. 361.

702 Tamtéž, s. 359.

703 Výběrově MUB I. č. 523, s. 508; MUB I. č. 731, s. 49–50.

704 MUB II. č. 1317, s. 478–480.

705 MUB II. č. 1267, s. 443–444.

706 MUB II. č. 1409, s. 548.

některá úskalí, jaká výzkum středověké etnicity a mezietnických vztahů přináší. Podíl slovanského prostého obyvatelstva na kolonizaci Polabí je současným bádáním všeobecně přijímán, kdežto podíl slovanské nižší šlechty zatím na přesnější analýzu stále čeká. Zároveň nám trendy vyjádřené v bodech 1–8 ukazují rychlost samotné germanizace slovanské elity v Meklenbursku. Germanizace bývalé obodritské niklotovské dynastie a místní slovanské elity proběhla oproti germanizaci a asimilaci původního slovanského obyvatelstva velice rychle a netrvala déle než jedno století. Nicméně tato skutečnost nikterak nesnižuje podíl slovanského obyvatelstva a jejich elity na procesu kolonizace a transformace středověkého Meklenburska.

KAPITOLA 4: KONCEPT DĚJIN NEEEXISTUJÍCÍHO NÁRODA

Předkládaná práce ve své úvodní části neposkytla tradiční přehledové shrnutí dosavadního historického bádání a rozbor vybrané odborné literatury. Jelikož text disertační práce navazuje na autorův předchozí výzkum a kupříkladu v kapitole 3 navazuje na závěry bakalářské a diplomové práce, bylo zapotřebí vymezit metodologický posun a lépe periodizovat zkoumané období, poněvadž dosavadní periodizace dostupné ve starší historiografii nejsou pro potřeby tohoto textu shledány za dostatečně vypovídající. Jednotlivé části celého textu na sebe navazují, ale jako celek se text věnuje vybraným problémům z dějin společensko-politického vývoje slovanského etnika v Polabí. Z tohoto důvodu se aktuální odbornou literaturou a jednotlivými přístupy historického bádání zabývá každá kapitola zvlášť. Zmíněná diplomová práce navíc ve své první kapitole shrnula klíčové aspekty historického výzkumu polabských Slovanů v německé, české a polské historiografii, a to od doby postupně ustupujícího romantismu a vzniku kritického dějepiscectví v polovině 19. století přes éru nacionalistické, panslavistické a pangermánské historiografie, temné období nadvlády nacistických rasových teorií až k poválečnému úsilí několika generací českých, německých a polských historiků o revizi předchozích závěrů, čímž zamýšleli zbavit veškeré historické bádání v této oblasti od ideologického balastu.⁷⁰⁷

Jelikož autor nechce na tomto místě opisovat své předchozí shrnutí, zaměří se spíše na problematiku geneze a následné reflexe konceptu dějin polabských Slovanů v průběhu výše zmíněného období. Tento termín může dnes působit poněkud rozporuplně a zároveň může oprávněně vzbudit zdání snahy zařadit dějiny slovanského etnika v Polabí do většího a jednotného souboru historických procesů a vývojových trendů. Jednalo by se dle slov francouzského filosofa a oponenta tzv. frankfurtské školy Jeana-Françoise Lyotarda o pověstnou chorobnou posedlost jednotou, jejíž konstrukt slouží lidem k objasnění reálné plurality okolního světa.⁷⁰⁸ Zvolená metodika i samotný text předkládané práce se naopak snaží vyhýbat lineárně evolucionistickému pojetí dějin a jeho deterministické podstatě, které v minulosti kritizoval Karl Popper a po něm i Odo

---

707 Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státotvorný proces...*, s. 12–32.

708 Jean-François LYOTARD, *O Postmodernismu: Postmoderno vysvětlované dětem*. Praha 1993, s. 18–19.

Marquard.⁷⁰⁹ Slovaný v Polabí sice úvodní pasáž této práce zařadila do tzv. barbarské Evropy, což je ovšem velice volný koncept, v němž je i přes jednotící vlivy v podobě universalistického křesťanství a římského odkazu prostor pro specifické rysy společenského a politického vývoje. Oproti africkému kontinentu tyto dva pevné universalistické prvky přivedly jednotlivé středověké society k podobnému završení jejich vývoje, ovšem cesta a způsoby, jakým toho bylo dosaženo se regionálně lišily.

Přijmeme-li stanovisko vnitřní diferenciací a existenci většího množství vývojových trendů v rámci tzv. barbarské Evropy, nemůžeme se nicméně ubránit několika zdánlivě jednoduchým otázkám, jako například, jakou roli sehrálo dnes již zaniklé etnikum polabských Slovanů v procesu utváření středověkého Německa nebo Polska a do jaké míry lze jejich více než pětisetleté vystoupení na pomyslném jevišti dějin zahrnout do identity moderního německého či polského národa? Pro zodpovězení těchto otázek je nutné znát nejenom současný přístup historického a archeologického výzkumu, nýbrž také minulé pokusy vytvořit jakýsi koncept dějin slovanského etnika v Polabí.

Slované v Polabí v dnešní době nemají žádné přímé nositele historické tradice. Případ Lužických Srbů se může jevit jako výjimka, ale i jejich vlastní pojetí dějin představuje konstrukt vytvářející představu kontinuity země a národa. Koncept dějin polabských Slovanů byl od 19. století vytvářen zahraničními autory pod vlivem tehdy převládající ideologie či potřeby naplnění politicko-národního programu. Ačkoliv se udržovalo tradiční rozdělení na tři hlavní kmenové skupiny, ve vztahu ke svým sousedům byli Slované v Polabí pojímáni jako jeden národ. Pro panslavistické spisovatele představovali mučedníky slovanských národů a oběti německého expanzionismu. Pangermánský protiobraz ztvárňoval tyto Slovaný jako barbarský a nevzdělaný lid, jemuž se dostalo vzdělání, kultury i technických vymožeností od německého národa. V obdobném duchu pokračoval i nacionální socialismus, jehož zastánci popírali nejen životaschopnost rasově podřadných Slovanů v Polabí, ale v některých případech i jejich samotnou existenci. Komunistický režim spojil několik starších konceptů dohromady a vytvořil představu mírumilovné rovnostářské společnosti, kterou zničila expanze feudálního panstva a bezcitná germanizace v průběhu východní kolonizace. Poválečná revize v západoněmecké historiografii připravila podklady pro současný směr vyzdvihující spíše společné než odlišující aspekty. Je zajímavé, že v průběhu času docházelo

---

709 Karl Raimund POPPER, *Bída historicismu*. Praha 1993; Odo MARQUARD, *Schwierigkeiten mit der Geschichtsphilosophie*. Frankfurt am Main 1973.

k recyklaci či reinterpetaci částí jednotlivých konceptů. Panslavisté a čeští národní historikové v 19. století kupříkladu interpretovali dochované zprávy o slovanské demokracii jako protiváhu německému despotismu, kdežto komunistická ideologie 20. století v těchto zprávách hledala kořeny středověkého aplikovaného komunismu coby protipólu aristokraticko-feudálnímu zřízení.

Každá doba polabské Slovanů definovala odlišně a přisoudila jim zcela jiný, ale podstatný historický úkol:

- 1) Zpomalit svým odporem německou expanzi na východ, aby se mezitím mohly rozvinout ostatní slovanské státy.
- 2) Stát se součástí velkého kulturního úkolu německého národa, jehož prostřednictvím do Polabí dorazila civilizace.
- 3) Ustoupit nadřazené rase a uvolnit jí své místo na slunci.
- 4) Slovanská lidová demokracie měla bránit rozšiřování feudalismu a moci vyšších vrstev.
- 5) Podílet se společně s německým mluvícím obyvatelstvem na kolonizaci Polabí a středověké výstavby budoucího Německa.

Pro větší názornost popíše následující text základní charakteristické rysy jednotlivých konceptů od poloviny 19. století až po naši současnost.

4.1. Hledači ztraceného národa – vlastenecké cestopisy jako pramen k poznání reflexe jednoho konceptu dějin polabských Slovanů.

Německé a česko-polské romantické dějepisce vytvořilo dva protichůdné obrazy polabských Slovanů, přičemž základ obou konceptů se odvíjel od historického údělu polabského národa. V době vzestupu německého a reakčního českého nacionalismu napojeného na myšlenku slovanské vzájemnosti se vyměření Slovanů v Polabí vykládalo jako memento a varování pro všechny slovanské národy. Z míst v obojí Lužici a tzv. hannoverském Wendlandu (především kraj Lüchow-Dannenberg, zastarale rovněž Drevansko) se stala jakási poutní místa pro romantické básníky, historiky i jazykovědce. Dochované slovanská místní jména představovala pomyslné náhrobní kameny původního slovanského obyvatelstva.

Básník Ján Kollár při své návštěvě Jeny v roce 1817 poznamenal: „*Nový, nikdy předtím necítěný vtisk učinila Jena a její okolí, anobřž celá cesta přes Sasko na mou duši. Všudy slavyjanská*

jména a neslavjanští obyvatelé.“⁷¹⁰ Století poroby a zatlačování slovanského jazyka by si ve své slavné básni Slávy dcera přál nejráději vymazat, protože se v ten smutný čas „... *dálo Vendů ničení. Od Karla až ku Jindřichu Lvovi. Ten tam začal, tento dílo skončil, takže národ náš v tom mučení roku téměř pultisíce stonal.*“⁷¹¹ Je zajímavé, že z míst v Meklenbursku či Braniborsku se podobná místa paměti nestala, ačkoliv si autoři v polovině 19. století byli vědomi významu Obodritů a Luticů.⁷¹² Pavel Josef Šafařík považoval dobytí Brandenburku v roce 1147 Albrechtem Medvědem za smrtelnou ránu slovanstvu v Polabí.⁷¹³ Vzpomínání na hrdinný odpor polabských Slovanů a toponymické stopy po nich nebyly jedinými důvody přitahujícími do Lužice a hannoverského Wendlandu badatele i laické nadšence z Čech a Polska. V druhé polovině 19. a na počátku 20. století se rozšířila představa možného přežívání slovanského jazyka v původní podobě, a to někde v odlehlých a izolovaných oblastech obojí Lužice a Wendlandu. Podobné domněnky o kontinuální existenci slovanského jazyka v tehdy již německých oblastech se šířily jak v odborné, tak krásné literatuře.⁷¹⁴ Zvědavost podnítila i událost z roku 1890, kdy se v rámci sčítání lidu v lüchowském kraji přihlásilo asi 585 lidí (258 mužů a 327 žen)⁷¹⁵ k národnosti „wendish“, což bylo některými autory oslavováno jako znovunalezení potomků starých Drevanů.⁷¹⁶ Jak se později ukázalo, nejednalo se o původní slovanské obyvatele, nýbrž o skupinu místních lidí hovořící dolnoněmeckým dialektem, jemuž místní říkali „wendische Sprache.“⁷¹⁷

---

710 Ján KOLLÁR, *Prózy*, s. 157.

711 Ján KOLLÁR, *Slávy dcera*. (Překlad a výklad Slávy dcery z panslavistického mýtu do kulturní tradice připravil Martin C. Putna. Praha 2014), II., s. 124.

712 Věnuje jim v podstatě celý druhá zpěv. Tamtéž II., s. 84–156.

713 Pavel Josef Šafařík, *Slovanské starožitnosti...*, s. 556–557.

714 Šafařík s odkazem na německé autory tvrdil, že „*ačkoli nás Potocký a Adelung ujišťovali, že jazyk Drevanův již dávno docela vymizel, však nicméně nejen Wersebe v jednom ze svých nedávných spisův, nýbrž i očití svědkové z oné krajiny tvrdí, žeť on ještě i podnes v soukromnosti rodin a jako v ukrytosti po některých vesnicích trvá.*“ (Pavol Jozef ŠAFÁRÍK, *Slovanský národopis*, 2010 Zlatý fond SME: , s. 84). Ján Kollár se zase při své návštěvě Gery na základě podobných zpráv osobně poptával místních po slovanských hrobech nebo dosud žijících uživatelích slovanského jazyka (Ján KOLLAR, *Prózy*, s. 157–158).

715 Preussische Statistik I. Die endgültigen Ergebnisse der Volkszählung im preuss. Staate von 1. December 1890 1890. Berlin 1893.

716 Například Alfons PARCZEWSKI, *Potomkowie Słowian w Hanowerskim*. *Wiśła* 7/8, 1899, s. 408-409.

717 Na Parczevskeho článek reagoval i sorabista Adolf Černý: „*Ovšem musíme pochybovat, že by ti lidé opravdu mluvili jazykem polabským, jehož budovu Schleicher vědecky znova vytvořil. Kdyby tomu tak bylo skutečně, neušlo by to obecné pozornosti... Avšak můžeme právem soudit, že kromě živých vzpomínek minulosti zachovali si v obyčejích a dialektě velmi vydatné, ze slovanských časů pocházející zvláštnosti, jimiž se liší od sousedního německého okolí.*“ (Slovanský přehled 2, 1900, s. 184–186, zde s. 185).

Tyto „hledače“ lze rozdělit do dvou základních skupin. Jedni cestovali do Horní či Dolní Lužice, přičemž většinou navazovali kontakty a zjišťovali aktuální informace o životě Lužických Srbů, kdežto druzí hledali v oblasti hannoverského Wendlandu rodilé mluvčí či alespoň nějaké písemné záznamy ve staré drevanštině. V případě první skupiny většinou docházelo k umocnění jejich panslavistického přesvědčení a zvýšení aktivity v národních kruzích.

Sám Ján Kollár se na svých dalších cestách po Lužici a Sasku seznámil detailněji nejen s hlavními myšlenkami německé klasické filosofie, ale i s lužickosrbským prostředím skrze svého přítele pastora Georga Friedricha Schmidta, jehož dcera Friederika (Mina) se stala předobrazem jeho stěžejní básně Slávy dcera. Zda ho pastorova dcera naučila lužickou srbštinu, je dnes spíše zpochybňováno, každopádně přímé styky s lužickosrbskými národními spolky později na konci třicátých let 19. století skutečně navázal.⁷¹⁸

Kollárovy básně přiměly v roce 1839 k návštěvě Lužic i Ľudovíta Štúra, který tehdy studoval v saském Halle.⁷¹⁹ Své zážitky z cesty posléze sepsal pro Časopis českého muzea.⁷²⁰ Vymizení slovanského obyvatelstva dával za vinu dlouhému obležení a tlaku ze západu.⁷²¹ Ačkoliv jeho text prostupuje Kollárův obraz Lužice jako dvou topících se loděk⁷²², převládá ve Štúrově pozorování spíše umírněnost. Nicméně ani on se nedokázal ubránit projektování určitých romantických představ na živé osoby či skutečné události. Kupříkladu když mu rochlowský lesník Lubenský dal za průvodce svého syna, představoval si ho jako dávného bohatýra, který před bojem přináší oběť svým bohům.⁷²³ Podobně sporná je i příhoda, kdy mu neznámý srbský sedlák pomohl s knihami na cestě do Kamence a vzal si nakonec jenom polovinu nabízených peněz. Těžko určit, zda se tato příhoda skutečně stala nebo tím chtěl Štúr zdůraznit střídmost a dobrosrdečnost slovanského lidu v Lužicích.⁷²⁴ Lužické Srby ostatně považoval za potomky dávných hrdinů, kteří se obětovali pro

---

718 Petr KALETA, *Češi o Lužických Srbech. Český vědecký, publicistický a umělecký zájem o Lužické Srby v 19. století a sorabistické dílo Adolfa Černého*. Praha 2006, s. 80–82.

719 Ke Štúrově cestě více Jana PÁTKOVÁ, *Ke Štúrově cestopisu Cesta do Lužic (vykonána z jara 1839)*. Slavia: časopis pro slovanskou filologii 1, 2017, s. 1–14.

720 Ľudovít ŠTÚR, *Cesta do Lužic vykonaná z jara 1839*. Časopis českého muzea, s. 464–490: „*Přirozená náklonnost k národu swému, genž se mne hned s nabytjm gasněgšjho sebe a rodáků swých povědomj zmocnila, a záhy básněmi našeho neoceněného Kollára podněcowána co rok wjce a wjce v prsjch mých se zmáhala, wedla mě časně ke všemu tomu, co se mi k poznánj národu našeho wůbec w rozličných geho kmenech potřebných býti zdálo.*“

721 Ľudovít ŠTÚR, *Cesta do Lužic...*, s. 464.

722 Kollárův žalm s názvem Lužice: „*Jak se vlnách, kdy tonou mořských dvě lodičky samotné, tak již, dcerky, na Vás Slávia teskno hledí!*“ (Časopis společnosti vlastenského Museum v Čechách 1, 1827, s. 15).

723 Ľudovít ŠTÚR, *Cesta do Lužic...*, s. 477.

724 Tamtéž, s. 488.

své slovanské bratry a tím vlastními těly kryli ostatní slovanské národy před bouří, kterou je myšlena německá východní expanze.⁷²⁵

Se svými přáteli navštěvoval významná města, jakými jsou Budyšín, Zhořelec či Kamenec, ale také odlehlá místa, kde podle tvrzení místních měly stát pohanské svatyně (vrchy Prašica a Černoboh).⁷²⁶ Na několika místech Štúrova textu se objevuje onen kollárovský pesimismus, když například vyjadřuje politování nad překrucování lužických názvů do němčiny nebo diskutuje ve vlaku s budyšínským měšťanem Janem Mužikem o „*hynutji gegich národního gazyka, což prjtomný Lužičan s bolestj stwrzoval a žalował nad tjm, ze řeč národní na všeligaký způsob se wyhlazuje: strkáním němčiny do všech škol i wesnických, newyslyšenjm žalob před saudy v Srbském gazyku, kromě swého mateřského...*“⁷²⁷ Optimistou nebyl ani v případě Slovanů v lüneburském okolí (= Wendland), kde Slovanů „*podnes weždz wjc a wjce ubývá, tak že obzłáště v posledních dwau místech s doweršenjm přítomného stoletj ledwa stjnu gakéhos zbude z dášného Slowanstwa.*“⁷²⁸ Ponechme stranou, že v roce 1839 již žádní Slované v uvedeném kraji nežili. V případě Lužických Srbů ovšem tak pesimistický nebyl.⁷²⁹ Štúr oproti Kollárovi dokázal upozadit své romantické představy, ačkoliv se jich v pozdějších pracích zcela nezbavil, a jeho cestopis představuje nový typ „vlasteneckého“ cestopisu. Lze souhlasit se závěrem Jany Pátkové, že Štúr více pozoroval a komentoval než kollárovsky blouznil nad dávnou minulostí Slovanů.⁷³⁰

Nutno poznamenat, že romantické představy, vítězí často nad skutečností, nevymizely ani po nástupu pozitivistické historiografie v čele s Jaroslavem Gollem a Luborem Niederlem. Romantické představy o dávných Slovanech v Polabí a zároveň mírný pesimismus ohledně jejich budoucnosti se prolínají i v díle muzikologa, folkloristy, malíře a amatérského historika Ludvíka

---

725 Tamtéž, s. 465.

726 Tamtéž, s. 476–478.

727 Tamtéž, s. 471–472.

728 Ľudovít ŠTÚR, *Cesta do Lužic...*, s. 465.

729 Blížící se zánik lužickosrbského národa spodobnil v básni Žrec o posledním pohanském stařešinovi, který v jeskyni nedaleko Budyšína předpovídá hrůzný konce: „*Nešťastná, bídná Lužice! Smutný ti osud hrozí, všechno ti vezmou lítice, čím tě nadali bozi; již víru svatou vyrvali, svobodu drahou odňali, ještě řeč, kroj a mravy vyrvou ti ďasi draví!*“ (přepis podle Jaroslav VLČEK, Kapitoly zo slovenskej literatúry, dostupné:

https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1373/Vlcek_Kapitoly-zo-slovenskej-literatury/18.

730 Jana PÁTKOVÁ, *Ke Štúrově cestopisu...*, s. 13: „*V tom jsou zřejmá specifika Štúrova romantismu na prahu čtyřicátých let 19. století. Stále jde sice o model cestopisu zaměřeného na zob-razení národa, který je v daném období považován za jeden z dominantních typů cestopisného diskursu, ale za obrazem Lužic už plasticky vystupují kontury rodícího se národního sebevědomí Slováků.*“

Kuby.⁷³¹ Mezi lety 1886 až 1923 podnikl celkem čtyři cesty do Lužice. Jeho stěžejním zájmem byla především hudba a staré hudební nástroje, přičemž podle výše zmíněné tradice vlasteneckých cestopisů se snažil vystihnout život a povahu lužickosrbského národa. Během svých cest podobně jako Štúr navštěvoval místní faráře, učitele a sedláky.

Své poznatky posléze shrnul v knihách *Čtení o Lužici* a *Čtení⁷³² o Polabských Slovanech.*⁷³³ Druhá zmíněná kniha poprvé vyšla až po druhé světové válce, přičemž její konečná podoba byla poznamenána autorovým silným protiněmeckým cítěním. Nicméně zármutek nad postupující germanizací vyjadřoval již během své první a druhé cesty do Lužice. Při návštěvě školy ve vesnici Schleife (Slepo) kritizoval malé nadšení místních srbských učitelů, které nazval stroji, „*jejichž kolečka jsou hnána parou pruských školních zákonů, tj. jsou to poněmčovatelé.*“⁷³⁴ Ačkoliv oba mluvili srbsky, preferovali němčinu. O nich poznamenal: „*Tento druh učitelstva bohužel bují na přemnohých místech pruské Lužice. Stvůry tohoto druhu jsou více než pouzí vykonavači zákona, jenž ostatně, ač jest krutě nespravedliv, přece nedovede nadobro ochromiti dobré vůle a snahy učitelovy. Ve Slepě už i nejpoctivější a nejhorlivější Srbové nepočítají jinak než po německu, jak si zvykli ve škole. To jsou následky nynějšího pruského systému.*“⁷³⁵ Příčinu pádu polabských Slovanů spatřoval v tvrdé germanizační politice Berlína a v dřívějších dobách postupující christianizaci. Lužici považoval v nepřímé návaznosti na Kollára za Ararat slovanského národa, přičemž „*vody ještě neopadávají a holubice puštěné se nevracejí s ratolestmi, budícími naději.*“⁷³⁶ Je však nutno zmínit, že Kubův obor byla především muzikologie, a tudíž mu chyběly zkušenosti⁷³⁷ z historického a etnografického výzkumu.⁷³⁸ Ačkoliv během svých cest opakovaně prohlašoval, že houževnatost Lužických Srbů jim zajistí místo v budoucnosti, uvědomoval si zároveň postupné vymírání

---

731 Přehled jeho díla shrnul Josef PÁTA, *Ludvík Kuba: stručný náskok života a díla*. Praha 1926.

732 Ludvík KUBA, *Čtení o Lužici*. Praha 1925. Lubor Niederle od Kuby obdržel jeden výtisk s vlastnoručním věnováním (viz obrázková příloha č. 7).

733 Ludvík KUBA, *Čtení o Polabských Slovanech*. Praha 2012.

734 Tamtéž, s. 42–45.

735 Ludvík KUBA, *Čtení o Polabských Slovanech...*, s. 51.

736 Ludvík KUBA, *Čtení o Lužici*, s. 79.

737 Např. jeho idealizovaná představa Karla IV. zastávající se coby český (tj. slovanský) král Lužických Srbů (s. 74 a 94) je zcela ahistorická. K tomu více Jan TOMÁŠEK, *Karel IV. z lužickosrbské perspektivy*. (V tisku). Podobně přistupoval i ke společenství českého knížete Oldřicha (a pohanských Liticů) v boji proti Boleslavovi Chrabrému o Lužici, v důsledku čehož se obojí Lužice dostaly do područí německého císaře (s. 74).

738 Petr KALETA, *Češi o Lužických Srbech...*, s. 235. Stejně nekriticky přistupoval i k Rusku a jeho obyvatelům. Srovnával ruské a rakousko-uherské prostředí, přičemž jeho romantické představy o Rusku často převažovaly nad realitou. (s. 233).

lužickosrbské populace a s tím spojené mizení jejich kultury včetně hudby. Seznámil se tak kupříkladu s posledním mistrem hry na staré lužickosrbské housle Janem Kuškem, přičemž tyto housle si dříve pečlivě nakreslil.⁷³⁹ Asi nejlépe vystihl zmíněné protichůdné pocity v souvislosti s ustupujícími folklorními tradicemi při návštěvě obce nedaleko města Wittichenau (Kulow). Kuba se zde pokoušel najít ztracený lužickosrbský nástroj tarakavu, obdobu dnešního klarinetu.⁷⁴⁰ Všichni obyvatelé sháněli jednotlivé kusy po všech domech ve městě a nakonec společně tarakavu sestavili. Ve chvíli poslechu si měl údajně uvědomit, že *„brzký zánik tarakavy byl zaviněn klarinetem, jenž však přestal býti od těch dob instrumentem cizím, poněvadž konal takové služby hudbě domácí jako tarakava. Neboť herci se nezměnili. Patří k domácímu typu lužických národních herců. Program jejich zůstal týž: národní písně, národní hudba. O tom svědčí jejich osud: i oni vymírají. Nynější novější klarinetisté jsou osoby podstatně rozdílné, cizotou nasáklé a cizotou rozsévající.“* Kuba si nepřipouštěl samospádové ustupování tradic, nýbrž z něho vinil cizí zásahy. Čtyři cesty Ludvíka Kuby trvaly v rozmezí dvou týdnů až několika měsíců, ale navzdory krátké době jeho lužického pobytu se mu podařilo nashromáždit značné množství materiálu. Jeho popis cesty po Lužici tak stále svojí strukturou i rétorikou zapadá do výše zmíněného žánru vlasteneckých cestopisů, ačkoliv z těchto cest byla získána řada cenných informací a sám Kuba vytvořil sérii obrazů lužické krajiny a lidí, jenž jsou do dnes ceněny.

Studijní cesty do Lužice začátkem 20. století nevymizely. Po první světové válce spojovali jednotliví návštěvníci situaci Lužických Srbů čím dál více s aktuálním politickým děním, zvláště když byla stále v živé paměti neúspěšná iniciativa neoficiální lužickosrbské delegace na mírové konferenci v Paříži vedené Janem Brylem, Adolfem Černým a Arnoštem Bartem-Březynčanskim.⁷⁴¹ Týdenní cestu do Lužice podnikl v roce 1926 lektor Ústavu slovanských studií v Londýně Otakar Vočadlo, který po návratu sepsal dvanáctistránkový dopis odeslaný z Drážďan do Londýna.⁷⁴² Při sepisování dopisu využil nejen vlastních zážitků, ale i knihy Ludvíka Kuby. V tomto duchu si o Lužici poznamenal: *„Na tomto kousíčku země... se odehrává poslední akt této kruté historické tragédie. Odehrává se v přítmi a zdá se, že už brzo zazní poslední zvonění a opona*

---

739 Ludvík KUBA, *Čtení o Lužici*, s. 27 a 406–411.

740 Tamtéž, s. 28–29.

741 Shrnuje Jan CHODĚJOVSKÝ, *Řešení lužické otázky na pařížských mírových jednáních a činnost „lužickosrbské delegace“*. Česko-lužický věstník 28, 2018, s. 6–9.

742 Obsah dopisu s komentářem Josef LEBEDA, *Vočadlova studijní cesta po Dolní a Horní Lužici*. Slavia 3, 1985, s. 284–290.

navždy zastře jeviště. Ale vědecké kruhy celého světa začínají se zajímat o tyto poslední zbytky praobyvatelstva Německa a paprsky sympatií ozařují patetickou scénou.“⁷⁴³ Vočadlův text již vybočuje z výše představených příkladů, protože jeho cesta měla politický podtext (podnikl ji inkognito), přičemž ve svém dopise ostře kritizuje politické poměry v Německu a jeho protislovanský šovinismus.⁷⁴⁴

Výše nastíněné cestopisy představují užitečný (a prozatím ne zcela vytěžený) pramen nejen k poznání osob samotných autorů, ale i jakési reflexe konceptu dějin polabských Slovanů, za jejichž přímé potomky (respektive poslední přeživší) byli Lužičtí Srbové považováni. Podobně jako v případě Palackého chápání českých dějin i zde tvořil odvěký boj mezi Slovany a Němci jeden ze základních pilířů dějin slovanského Polabí. Druhý pilíř v podstatě legitimizoval staletý „odpor“ lužickosrbského lidu, obávajícího se svého pohlcení v moři německého národa. Strach z pohlcení doplnila v 19. století vize vlastního vymření. Silně tuto zlou předtuchu prožíval kupříkladu lužickosrbský dramatik a farář v Radiboru (Radwor) Jozef Nowak, když napsal: „*Hać naš narod tež wymrěje? Njeje to woprawdźity dźiw swětowych stawijnow, yo je narod we wutrobje Europy sydlacy, bjeje statneje samostatnosće tak mólički kaž žonopowe zornjatko přez lětstotki, haj wjace hać tysac lět so wuchować móhl? Zatepi so naš lud jónu tak we swojej mazanosći, njepóćiwosći, njemoralcy, kaž je so w njekničomnosćach zatepił lud romski a grjeksi? Tohodla so někotryžkuli dobry Serb džensa modli: Chčeš-li nam zahinyć dać, ow Knježe, Božo, njedaj nam jenož wumrěć a zahinyć w jamach Sodomy a Gomorhy! Njepřidaj, zo by posledni Serb wumrěł wopancany z jědmjenjom bjezbóžnosće a njepóćiwosće!*“⁷⁴⁵ Ludvík Kuba se ve své knize zmínil o epizodě, kdy se měl v obci Schleife (Slepo) v místní hospodě zeptat místních, jestli věří v budoucnost srbského národa. Odpověděl mu starý muž chraplavým hlasem: „*Srbové se neudrží...Naše farnost měla za mého mládí faráře srbského a nyní již po dlouhá léta je tam duchovním Němec, ačkoliv byla farnost naše veskrze srbská. Ted' ovšem jest jinak u nás Němec nejeden. Jaký div! Ve škole se*

---

743 Josef LEBEDA, *Vočadlova studijní cesta...*, s. 289.

744 Tamtéž, 285: „*Moje cesta měla velký úspěch a jsem velice rád, že jsem ji podnikl, i kdyby znamenala pro nás finanční ztrátu pro zlomyslnost naší „spolupráce“... Lužičtí Srbové, přestože po staletí je jim brána možnost vzdělání, jsou lidé jemné kultury a ušlechtilé povahy, ba o luž. ženách lze říci, že jejich chování má vzácnou grácii a důstojnost... Mám spoustu materiálu...*“

745 Jozef NOWAK, *W starej cyrkwičce : widźenja, słyšenja a rozpominanja w starej farskej cyrkwičce w Radworju*. Budyšin 1991, s. 9–10.

učí již dlouho německy, a kdo promluví srbské, je bit. A tak je to na mnohých stranách a stále bude hůře. Já povídám, že se srbská řeč neudrží.“⁷⁴⁶

Je zajímavé, že toto pojetí lužickosrbských dějin přetrvalo v omezené míře do dnešních dob, navzdory snaze německé historiografie vyzdvihnout spíše vzájemnou spolupráci při utváření moderního Německa (viz níže). Zejména v osmdesátých letech se ke starým důvodům vymírání lužickosrbského národa, tj. staletý boj proti Němcům a postupující germanizace přidala rozsáhlá těžba hnědého uhlí na území vesnic, kde ještě žila srbská menšina. Český historik a předseda Společnosti přátel Lužice ve svém článku porovnával zážitky ze svých dvou cest do Lužice, přičemž během své druhé návštěvy mnohá místa již nepoznával: „*Otevírá se nám písčitá krajina s borovými lesy, zv. Hola, která si až do druhé světové války zachovala srbský charakter. Přijíždíme do krajiny, kde v posledních desetiletích jsou mnohé vesnice vysídlovány a ustupují tak povrchovým uhelným dolům. Dnes by asi těžko poznával Handrij Zejler mnohá zákoutí své farnosti Laz.*“⁷⁴⁷

Zmíněný pocit neustálého ohrožení coby neodvratitelného výsledku německé staleté protisrbské politiky umocnil i zájem některých badatelů o údajně dosud přežívající slovanské obyvatelé hannoverského Wendlandu (Drevansko). Podle tehdy známých zpráv měla v roce 1756 zemřít poslední rodilá mluvčí Emerentz Schultze ze vsi Dolgowa, přičemž v roce 1798 zemřel poslední člověk (Jan Warratz), který byl schopen ještě odříkat základní modlitby v drevanštině.⁷⁴⁸ Je však nutně dodat, že není jisté, nakolik dotyčné osoby tento jazyk skutečně ovládali a do jaké míry se ještě tehdy jednalo o slovanský jazyk a nakolik už o dialekt místní němčiny. Naději na existenci písemností v drevanské polabštině podporovala i tzv. Vendská kronika, kterou sepsal ve dvacátých letech 18. století kronikář a rychtář obce Žitin Jan Parum Schultze. Jeho kronika byla sice napsána v němčině, ale obsahovala kapitolu, v níž autor sepsal nejdůležitější výrazy ze své mateřštiny.⁷⁴⁹

V roce 1901 podnikl lužickosrbský spisovatel a vzdělanec Arnošt Muka cestu do Drevanska, aby zde z pověření krakovské univerzity pátral po slovanském jazyku. V této době, jak již bylo řečeno, žila stále mezi badateli naděje, že dávná polabština bude v nějaké zapadlé vesničce objevena. Muka měl vyrazit již v roce 1900, ale kvůli chorobě musel svoji cestu o rok odložit.

---

746 Ludvík KUBA, *Čtení o Lužici*, s. 49–50.

747 Zdeněk BOHÁČ, *Návštěva evangelické Horní Lužice (1968–1988)*. In: *České země a Lužice / Böhmen und die Lausitz / Česka a Lužica*. Praha 1993, s. 131–140, zde s. 135.

748 Shrnuje Jerzy STRZELCZYK, *Slowianie połabscy*, s. 61–75.

749 K tomu Libuše HRABOVÁ, *Stopy...*, s. 232–248.

Výsledkem jeho pečlivého bádání byla rozsáhlá zpráva otištěná na pokračování ve Slovanském přehledu v roce 1904.⁷⁵⁰ Tato analýza je napsaná navzdory tehdejšímu nacionálně vyhraněnému prostředí velice věcně, Mukal podal objektivní popis svého úsilí. Postupně nahrazování vnikání dolní němčiny do polabské řeči a vytvoření onoho specifického nářečí, jenž bylo postupně vytlačeno hornoněmeckým dialektem, komentoval slovy: „*Tak vidíme i zde zase jasně, jak nářečí bez milosti padají za oběť nenasytnému molochu uniformismu a doktrinářství...*“⁷⁵¹ Nesmíme zapomínat, že k onomu přechodu k horní němčině došlo v době utváření pruského státu, který tehdy prožíval svůj vzestup. Snaha administrativně sjednotit jednotlivé oblasti Pruska a podpořit jednotný systém školství sebou vždy nutně nese onen moloch uniformismu, jemuž padají za oběť nářečí.

Muka konstatoval, že Drevané i jejich jazyk jsou navždy pryč, nicméně ve své cestě pokračoval v naději, že nalezne alespoň pozůstatky slovanské řeči. Opakovaně v něm probouzeli místní obyvatelé naděje, které ovšem brzy vzaly za své. Kupříkladu starý učitel v Chüstně Muku navedl ke staré ženě, údajně uspávající svoji dceru ukolébavkou v řeči Wendů. Stařena ovšem zpívala dolní němčinou.⁷⁵² Jindy jej zase farář v Bělici ujistil, že vlastní wendskou zádušní knihu, ale nakonec se opět jednalo o knihu psanou horní němčinou.⁷⁵³ Údajná vostrovská kronika se ukázala být Wustrower Hausbuch z roku 1476 psána dolnoněmecky.⁷⁵⁴ Podobné zklamání ho čekalo při návštěvě místních okrouhlicových vesnic⁷⁵⁵ s typickými dřevěnými domy, jejichž „*štít má 3 silné, vodorovné trámy, které skoro bez výjimky bývají opatřeny nápisy, na nejhořejším a tedy nejkratším bývá pozdrav..., na prostředním verš ze zpěvníku a na třetím nějaká průpověď s poukázáním na poslední oheň. Tyto nápisy jsou veskrze velkoněmecká.*“⁷⁵⁶ Zarmoucen nakonec ve věci užívání staré polabštiny v kostelech musel konstatovat: „*Od reformace nikdy a nikde na jazykovém území lüneburských Slovanů se nekázalo a nezpívalo vendsky, ani nebylo k těmto účelům nikdy něco polabsky psáno neb dokonce tištěno... Marně jsem pátral po listinách v této řeči, když v ní dle mého vědomí nikdy nic nebylo a nemohlo býti psáno, poněvadž nikdo z tohoto národa v předešlých dobách neuměl čísti a psáti.*“⁷⁵⁷ A dále pokračoval: „*Ba staří, proti všem novotám*

---

750 Arnošt MUKA, *Slované ve vojvodství Lüneburském*. Slovanský přehled 6, 1904, s. 9–14, 54–65, 101–104, 401–413.

751 Tamtéž, s. 104.

752 Tamtéž, s. 61.

753 Tamtéž, s. 62–63.

754 Tamtéž, s. 63.

755 Viz obrázková příloha 8 a 9.

756 Arnošt MUKA, *Slované ve vojvodství Lüneburském...*, s. 340–341.

757 Tamtéž, s. 101.

*uzavření venkované, kteří mluví a rozumějí jen plattdeutsch, jejichž počet ale každým desetiletím se ztenčuje, nedají si nikterak vymluviti, že by již nebyli Vendy a že by jejich řeč u srovnání s německou řečí spisovnou nebyla wendisch“.*⁷⁵⁸

Ačkoliv výskyt rodilých mluvčích musel Muka vyloučit, snažil se doložit, že navzdory ztrátě své mateřštiny si místní obyvatelé uchovali povědomí o svém původu a svůj specifický životní styl.⁷⁵⁹ Wendský muž měl být silného vzrůstu, svalnatý a širokoplecí, hřmotný a pevný, tuhý a vytrvalý. Naproti tomu wendské dívky se vyznačují půvabnou a švarnou postavou, pravidelným obličejem, širokými boky, bílou pletí. Bohužel přílišnou pracovitostí Wendky záhy stárnou a vadnou a jejich chůze začíná být poněkud „*plouživá a negraciesní*“.⁷⁶⁰ Tímto popisem Muka navázal na předchozí cestopisy, přičemž zmíněnou specifičnost místního obyvatelstva dokazoval na architektuře domů jednotlivých okrouhlic, zdejší stravě a lidovém kroji, který měl podle Muky přežít slovanský jazyk o 150 let.⁷⁶¹

Snaha začlenit Lužické Srby do konceptu dějin polabských Slovanů poskytovala cenné argumenty pro tehdejší historiky i amatérské badatele. Staletí bojů se naplnily v úplném vymizení slovanského národa v Polabí a jeho jazyka, přičemž poslední dějství této tragédie se mělo odehrát v brzké době, kdy se očekával zánik Lužických Srbů. Vlastenecké cestopisy představují zajímavou reflexi tohoto konceptu, jehož základní myšlenky nikdy zcela nevymizeli. Asimilace polabských Slovanů posloužila na přelomu 19. a 20. století českým i polským vlasteneckým a panslavistickým kruhům potřebný materiál k reflexi tehdejších politických poměrů, přičemž Lužice a hannoverský Wendland se staly poutními místy a pomyslnými náhrobky slovanského národa. Jejich oběť si však pozůstali příbuzní v Čechách a Polsku pokládali za nezbytnou, protože tím chránili ostatní slovanské kmeny a poskytli jim čas k zajištění efektivní obrany. Takto uvažoval například polský historik Kazimierz Wachowski ve své knize z roku 1903, a jehož myšlenky reflektoval ještě v osmdesátých letech minulého století Gerard Labuda.⁷⁶² Není rovněž překvapením, že základní myšlenky nastíněného diskurzu zůstaly přítomny dodnes, zejména v současných pavědeckých,

---

758 Arnošt MUKA, *Slované ve vojvodství Lüneburském...*, s. 104.

759 Tamtéž, s. 342.

760 Tamtéž, s. 342–343.

761 Tamtéž, s. 344–346 a 402–403

762 Kazimierz WACHOWSKI, *Słowiańszczyzna Zachodnia I*, Warszawa 1902/1950/2000, s. 269; Gerard LABUDA, *Słowiańszczyzna Połabska między Niemcami a Polską*. In: *Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii UAM w dniach 28–29 IV* (Ed. Jerzy Strzelczyk), Poznań 1980, s. 7–34, zde s. 32.

panslavistických, neopaganských a nacionalistických kruzích.⁷⁶³ Oblíbenými zdroji pro tyto skupiny zůstávají autoři akcentující onen konfrontační pojetí dějin polabských Slovanů, jako například Vilém Václav Kremer, Jiří Frajdl, Eduard Hlawitschka nebo Miroslav Ivanov.⁷⁶⁴ V současné německé a dokonce i lužickosrbské historiografii převládá již zcela jiný diskurz, k němuž ovšem rovněž vedla velice trnitá cesta.

4.2. Od barbarů ke spoluvůrcům

Současná německá a částečně i polská historiografie se snaží začlenit dějiny polabských Slovanů do svého příběhu o budování vlastního národního státu. České snahy o toto začlenění již pominuly, nicméně určité náznaky dříve existovaly. V roce 1901 přeložil Arnošt Kraus studii dánského historika Johanna Steenstrupa, přičemž v úvodním komentáři napsal: „*Od časů Kollárových a Šafaříkových pokládáme dějiny polabských a baltických Slovanů téměř za část svých vlastních...*“⁷⁶⁵ Zmíněný záměr zejména v německém prostředí může souviset buďto s revizí předchozích závěrů ovlivněných nacionalistickou, nacistickou a komunistickou ideologií⁷⁶⁶, nebo s celoevropským trendem hledání nové identity.

V souvislosti s postupující globalizací a evropskou integrací se objevuje potřeba definovat naši vlastní národní identitu pro zajištění její budoucnosti ve více pospolitém světě. V podobném duchu uvažoval i Dušan Třeštík, který se domníval, že tento vnější tlak by mohl vést ke snaze reinterpretovat příběhy jednotlivých evropských národů po vzoru starých osvícenců, ovšem jinak a

---

763 Příkladem může být polské radikální hnutí Stowarzyszenie na rzecz Tradycji i Kultury „Niklot“ (<http://www.niklot.org.pl/>) ovlivněné myšlenkami nouvelle droite spojené s praktikami neopaganismu. K tomu více Jiří FOREL, *Typologie religiózních politických stran v západní a střední Evropě v letech 2001–2005*. Dizertační práce obhájená na FF MU v Brně dne 21. 6. 2012, s. 159.

764 Jednotlivé weby těchto skupin většinou publikují demagogické a argumentačně zcela zastaralé texty. Výběrově: <http://www.svornost.com/boje-polabskych-slovanu-za-nezavislost-v-letech-928-%E2%80%93-955/>; <https://sarmatia.wordpress.com/2011/05/14/genocida-polabskych-slovanu-a-christianizace-stredni-evropy-v-10-12-stoleti/>; <https://ceske-narodni-listy.estranky.cz/clanky/obet-germanizace--luzicti-srbove-x.html>.

765 Arnošt KRAUS, *Slované a Dánové před Valdemarem Velkým*, ČČH 7/4, 1901, s. 426–438, zde s. 426.

766 Walter Schlesinger se vymezil vůči ideologicky ovlivněným výsledkům východoněmecké historiografie. Východní kolonizaci nelze odstranit z dějin, nebo ji bezmyšlenkovitě označit za „*Irrweg der deutschen Geschichte*“ nebo „*Räuberische Ostexpansion der deutschen Feudalherren*“. Tím by se podle Schlesingera podkopával jeden z fundamentálních aspektů existence současného německého státu a národa. Více Walter SCHLESINGER, *Die deutsche Ostsiedlung des Mittelalters als Problem der europäischen Geschichte*. Sigmaringen 1975, s. 17.

za jiných podmínek.⁷⁶⁷ V každém případě by se jednalo o konstrukt reagující na aktuální společenskou poptávku. Třeštíkův známý obrat, že dějiny jsou příběhy, jenž o minulosti vyprávíme, se zde dostal do politické roviny a stal se příběhem pro nás a o nás se silnou vazbou k naší současnosti. Podle Třeštíka národy v globalizovaném světě potřebují více příběhů o jejich každodennosti, protože jenom taková vyprávění nám prozradí, kým jsme vlastně dříve byli a čím jsme tudíž nyní – tj. výsledkem a produktem našich dějin.⁷⁶⁸ Němečtí historikové a archeologové se dlouhá léta museli vypořádávat s přítomností slovanského elementu na území, která jsou dnes již německá a z nichž slovanský element, coby určovatel etnického, kulturního či jazykové podoby celého regionu, nenávratně vymizel. Přelomovou událostí této dnešní skutečnosti je bez pochyby východní kolonizace, kdysi velké kulturní dílo německého národa⁷⁶⁹, posléze jedna z dalších front etnické války⁷⁷⁰ až po společný většinově mírový projekt výstavby budoucího východního Německa.⁷⁷¹ Případné spory mezi slovanským a německým obyvatelstvem nepramenily z etnické nenávisti, nýbrž z odlišnosti tehdejších právních systémů, dále pak z rozdílů jazykových nebo náboženských.⁷⁷² Tento poslední jmenovaný postoj podporuje i německá archeologie upřednostňující nyní mnohem více regionálně vymezené sondážní výzkumy s cílem lépe pochopit nikoliv mechanismus celé východní kolonizace, nýbrž podchytil jeho specifický průběh v daném regionu.⁷⁷³

---

767 Dušan TŘEŠTÍK, *Češi v postmoderním očistci*. Praha 2005, s. 194–204.

768 Dušan TŘEŠTÍK, *Zápisník a jiné texty k dějinám*. Praha 2008, s. 140–141.

769 Například Johann, Friedrich REITEMEIER, *Geschichte der Preußischen Staaten vor und nach ihrer Vereinigung in eine Monarchie* I. Band, Frankfurt an der Oder 1801, s. 10, 23–24 a 121–122.

770 Gerard LABUDA, *Słowiańszczyzna Połabska między Niemcami a Polską*. In: *Materialy z konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii UAM w dniach 28–29 IV* (Ed. Jerzy Strzelczyk). Poznań 1980, s. 7–34.

771 Shrnuje Jan Maria PISKORSKI, *Slawen und Deutsche in Pommern im Mittelalter*. In: *Grenzüberschreitungen im Vergleich. Der Osten und der Westen des mittelalterlichen Lateineuropa* (Ed. Herberts Klaus, Jaspert Nikolas). Berlin 2007, s. 73–92.

772 Josef Joachim MENZEL, *Die Akzeptanz des Fremden in mittelalterlichen deutschen Ostsiedlung*. In: *Toleranz im Mittelalter* (Ed. Alexander Patschovsky, Harald Zimmermann). Sigmaringen 1998, s. 207–219, zde s. 209–210. Podrobněji Felix BIERMANN, *Konfrontation zwischen Einheimischen und Zuwanderern bei der deutschen Ostsiedlung des Mittelalters*. In: *Bereit zum Konflikt. Strategien und Medien der Konflikterzeugung und Konfliktbewältigung im Mittelalter*. Stuttgart 2008, s. 131–172.

773 Například Felix RÖSCH, *Neue Forschungsergebnisse zur Ostsiedlung in Schleswig-Holstein – die Wüstung Bad Malente-Grellenkamp*. In: *Soziale Gruppen und Gesellschaftsstrukturen im westslawischen Raum: Beiträge der Sektion zur slawischen Frühgeschichte des 20. Jahrestagung des Mittel- und Ostdeutschen Verbandes für Altertumsforschung in Brandenburg (Havel), 16. bis 18. April 2012* (Ed. Felix Biermann). Langenweißbach 2013, s. 131–153. Nověji pak Anne KLAMMT, *Die Rundlinge im Wendland als frühe Planform der Ostsiedlung – eine Revision der Diskussion aus Sicht der Archäologie*. In: *Siedlungslandschaft Rundlinge im Wendland: der Weg zum Welterbeantrag* (Ed. Tobias Wulf). Petersberg 2019, s. 38–56.

Po druhé světové válce vznikl nový badatelský projekt zaměřený na studium specifického regionu středovýchodní Evropy – tzv. *Ostmitteleuropa*, v jejímž rámci existovala výše zmíněná kontaktní zóna *Germania-Slavica* (viz úvodní část práce).⁷⁷⁴ Hlavním problémem historického bádání o Slovanech a Němcích do této doby nebyly ani tak ideologické vlivy na výsledky jednotlivých studií či způsob výkladu pramenů, nýbrž uzurpace tohoto tématu německou nebo česko-polskou (tj. slovanskou) historiografií. Jasně faktografické chyby nebo zcela mylná interpretace pramenných zpráv by se daly poměrně snadno opravit či vyvrátit, ale tendenční výklad navíc reagující na společenskou poptávku může přetrvávat desetiletí. Německá historiografie pojímala toto téma příliš germanocentricky, což nezměnilo ani zapojení dalších vědních oborů jako například lingvistiky⁷⁷⁵ či archeologie⁷⁷⁶ či etnografie⁷⁷⁷ na konci 19. století. Naproti tomu česká a polská historiografie přišla v reakci s vlastním uchopením celého tématu postaveném na dřívějších Herderových úvahách o mírumilovném a kulturně specifickém slovanském národě.⁷⁷⁸ Především polští historikové se snažili o odkrytí polského charakteru vytyčeného prostoru.⁷⁷⁹ Zvláštní důraz byl kladen na tvrzení, že slovanská kultura se rozvíjela v Polabí dávno před příchodem Němců, a byla tudíž v rámci regionu autochtonní.⁷⁸⁰ Dovětek doplnil Wojciech Kętrzyński výrokem, že původní slovanské obyvatelstvo bylo od Němců utlačováno, nikoliv zcivilizováno⁷⁸¹, čímž reagoval na německý narativ tzv. *Kulturträgertheorie*.⁷⁸² V každém případě na sebe oba tábory navzájem

---

774 Shrnuje s odkazy na významné autory Jan TOMÁŠEK, *Obodritský státotvorný proces...*, s. 28–31.

775 Wilhelm Fridrich ARNOLD, *Ansiedlungen und Wanderungen deutscher Stämme: zumeist nach hessischen Ortsnamen*. Marburg 1875.

776 Rudolf KÖTZSCHKE, *ÜberAufgaben vergleichender Siedelungsgeschichte der deutschen Volksstämme*. In: Studium Lipsiense. Ehrengabe Karl Lamprecht, dargebracht aus Anlass der Eröffnung des Königlich Sächsischen Insti-tuts für Kultur- und Universalgeschichte der Universität Leipzig. Berlin 1909. s. 23–54.

777 August MEITZEN, *Die Ausbreitung der Deutschen in Deutschland und ihre Besiedelung der Slawengebiete*. *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* 32. 1879, s. 1–59.

778 K tomu Peter DREWS, *Herder und die Slaven. Materialien zur Wirkungsgeschichte bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*. München 1990, s. 11–68.

779 Shrnuje Jörg HACKMANN, *From Germania Slavica to Slavia Germanica?* *Studia Slavica et Balcanica Petropolitana* 2, 2017, s. 122–139, zde s. 126–128.

780 Například Karol Emil SIENIAWSKI, *Pogląd na dzieje Słowian zachodnio-północnych między Labą (Elbą) a grani-cami dawnej Polski od czasu wystąpienia ich na widownię dziejową aż do utraty politycznego bytu i znamion narodowych*. Gniezno, 1881.

781 Wojciech KĘTRZYŃSKI, *O narodowości polskiej w Prusiech Zachodnich za czasów Krzyżackich*. *Studyum historyczno-etnograficzne*. In: *Pamiętnik Akademii Umiejętności w Krakowie, Wydział Filologiczny i Historyczno-Filozoficzny*. 1874, 1, s. 117–221.

782 Přehledně Fritz BACKHAUS, *"Das größte Siedelwerk des deutschen Volkes": Zur Erforschung der Germania Slavica in Deutschland*. In: *Struktur und Wandel im Früh- und Hochmittelalter. Eine Bestandsaufnahme aktueller Forschungen zur Germania Slavica* (Ed. Christian Lübke). Stuttgart 1998, s. 17–29.

reagovaly, ale zároveň oba zpracovávali dějiny Polabí před a v průběhu východní kolonizace pouze z pohledu iniciátorů/agresorů a přijímatelů/utlačovaných.

Poválečná situace přinesla společně s politickými a demografickými změnami v tehdejší Evropě nutnost revize dosavadních závěrů. Ačkoliv se polská, česká a východoněmecká historiografie na jedné straně metodologicky později rozešla se západoněmeckou, došlo na obou stranách k rozšíření badatelského záběru. Přestaly se hodnotit pouze výsledky a pozornost se zaměřila na dlouhý akulturační vývoj Slovanů a Němců v Polabí.⁷⁸³

Není nutné na tomto místě opakovat mnohokrát popsany výčet autorů a jednotlivých studií, k čemuž ostatně tato podkapitola není ani určena. Pro lepší pochopení přechodu od původního konceptu dějin polabských Slovanů, vytvořený německými historiky v průběhu 19. a první poloviny 20. století, k moderním interpretacím je nutné vysvětlit hlavní argumenty, které byly podrobeny kritice, zejména v západoněmeckém prostředí pod vedením výše citovaného Waltera Schlesingera.⁷⁸⁴ Výchozí tezí se stal předpoklad, že průběh ani způsob slovansko-německého potýkání v Polabí nedefinuje nutně jeho konečný výsledek. Odmítnutí tradičního tvrzení, že východní kolonizace představovala veliký civilizační počín německého národa se stalo prioritou. Ve východoněmecké a polské historiografii se v souladu s marxistickou ideologií prosazoval materialistický diskurz poukazující na ekonomické zájmy feudální třídy spojené se sociální nerovností nově přichozího německy mluvícího obyvatelstva a místních Slovanů. Ewa Maleczynska v tomto duchu psala v roce 1985 o „*Art verschleierter Aggression fremder Feudalherren*“ neboli „*Eroberungspolitik des damaligen Feudalstaates gegenüber benachbarten Völkern, besonders den Slawen.*“⁷⁸⁵ Sám Joachim Herrmann ostatně tvrdil, že vzájemné konflikty mezi Slovany a Němci způsoboval sociální nesoulad a politický kontrast.⁷⁸⁶ Naproti tomu se postupem času ujala v západoněmeckém odborném prostředí přesvědčení o významu východní kolonizace coby úspěšné a podstatné součásti evropské přestavby na přelomu raného a vrcholného středověku.⁷⁸⁷

---

783 Tamtéž, s. 127–128.

784 Walter SCHLESINGER, *Die geschichtliche Stellung der mittelalterlichen deutschen Ostbewegung*. Historische Zeitschrift 183. 1957, s. 517–542.

785 Ewa MALECZYNSKA, *Beiträge zur Geschichte Schlesiens*. Berlin 1958, s. 102.

786 Joachim HERRMANN, *Die Slawen in Deutschland*, s. 400.

787 Shruje, Josef Joachim MENZEL, *Die Akzeptanz des Fremden...*, s. 207.

Výsledná asimilace slovanského obyvatelstva je dnes v rámci evropského kontextu považována za přirozený výsledek dlouhého slovansko-německého potýkání⁷⁸⁸, přičemž tento proces nezbytně obnášel i konflikty mezi nově příchozími a zdejšími usedlíky. Samotná existence oněch sporů tedy zpochybněna nebyla, pouze jejich hlavní příčiny. Je zajímavé, že zde v podstatě nikdy navzdory poválečné atmosféře nedošlo k pokusu vytvořit umělý konstrukt ideální multietnické společnosti, jako v případě hypotézy *La Convivencia* pro středověké Španělsko před rokem 1492, jejíž základní teze byly v průběhu druhé poloviny 20. století vyhodnoceny jako ahistorické a založené na nevěrohodných zdrojích.⁷⁸⁹ Konflikty a násilí představovaly neodmyslitelnou součást každé oblasti, kde dochází k přílivu většího množství přistěhovalců nepřizpůsobených místním poměrům, jazyku či kultuře.⁷⁹⁰ Konfliktní potenciál v sobě obsahoval rozhodně i jazyk a zvyky, ačkoliv u zvyků není jistý jejich význam pro středověkou identitu (viz kapitola 2)⁷⁹¹ ale především odlišnost či nerovnost práva, které si každý obyvatel nosil sebou (*Ius Theutonicus / Ius Sclavorum / Ius Polonicus*).⁷⁹² Ostatně spory ohledně práva a užívání síly během kolonizace zaznamenal již kronikář Helmold, jenž líčení podobných událostí vložil do úst výše zmíněnému knížeti Přibyslavovi.⁷⁹³ Nejedná se o přesnou reprodukci, ovšem může v ní být skrytý stav, který Helmold znal.⁷⁹⁴ Nutno však konstatovat, že na základě dochovaných pramenů se většinou jednalo o mírový proces, přičemž nerovnost práva mohla způsobit logickou závist ze strany starousedlíků, vůči nově příchozím, jejichž práva měly mimo jiné zajistit, aby v nové zemi zůstali.⁷⁹⁵

Detailním studiem pramenů a opětovnou reinterpetací bylo zpochybněn i další poměrně častý argument starší historiografie týkající se slovanského jazyka a jazykové diskriminace

---

788 Nověji *Historiographical Approaches to Medieval Colonization of East Central Europe: A comparative analysis against the background of other European inter-ethnic colonization processes in the middle ages* (Ed. Jan Piskorski). New York 2002.

789 Více Kenneth WOLF, *Convivencia in Medieval Spain: A Brief History of an Idea*. Religion Compass 3, s. 72–85.

790 Felix BIERMANN, *Konfrontation zwischen Einheimischen und Zuwanderern...*, s. 131.

791 Sebastian BRATHER, *Hochmittelalterliche Siedlungsentwicklung und ethnische Identitäten. Slawen und Deutsche östlich der Elbe in archäologischer und siedlungsgeographischer Perspektive*. In: *Die bäuerliche Ostsiedlung des Mittelalters in Nordostdeutschland Untersuchungen zum Landesausbau des 12. bis 14. Jahrhunderts im ländlichen Raum- Beiträge einer interdisziplinären Tagung des Lehrstuhls für Ur- und Frühgeschichte der Universität Greifswald*, 16. und 17. April 2004 (Ed. Felix Biermann, Günter Mangelsdorf), Frankfurt am Main 2005, s. 29–38, zde s. 29–30.

792 Josef Joachim MENZEL, *Die Akzeptanz des Fremden...*, s. 209.

793 Helmold I. (94), s. 181–184.

794 Felix BIERMANN, *Konfrontation zwischen Einheimischen und Zuwanderern...*, s. 139.

795 Tamtéž, s. 151.

Slovanů. Znamé zákazy slovanské řeči z Altenburku, Lipska a Míšně v letech 1293, 1329 a 1424 se v české, polské, ale také lužickosrbské historiografii staly stěžejními důkazy cíleného germanizačního úsilí spojené s obdobím kolonizace a následné výstavby země.⁷⁹⁶ Hans Kurt Schulze prosazoval jiný pohled na tuto problematiku, když tvrdil, že zákazy slovanských jazyků měly zajistit funkčnost právních institucí a určit právní jazyk multietnického systému. Proces východní kolonizace chápal jako počín motivovaný především ziskem a pragmatičností a nikoliv národními, etnickými či jazykovými zájmy.⁷⁹⁷ Toto odmítal Joachim Herrmann a tyto zákazy považoval za protislovanskou politiku spojenou s marginalizací Lužických Srbů.⁷⁹⁸ Potvrzení rozsahu této údajné politiky spatřoval i v její reflexi pozdějšími písemnými prameny z 15. století, kdy měla být germanizace severního, východní a středního Polabí dokončena. Autor Krátkého sebrání z kronik českých mimo jiné napsal: „*Všechen jazyk slovanský, kterýž byl jest okolo moře a Rýna téměř až k Římu osazen, chytře jest vypleněn a zkažen. Tak jest to všechno německým jazykem osazeno*“⁷⁹⁹ O jazykovém útlaku ze strany Němců se zmiňují i některé husitské manifesty upozorňující na spiknutí papeže a Němců, odvěkých nepřátel Čechů, kteří „*na náš jazyk vždy se zlostnie, a jako sú našemu jazyku učinili w Rýnu, w Míšni, w Prusech, a jej vyhнали...*“⁸⁰⁰ Na tomto místě je nutné poznamenat, že zmíněné prameny nejsou zcela věrohodnými zdroji informací, jelikož se jedná o agitační texty reflektující jazykovou situaci 15. století.⁸⁰¹ Zákazy slovanské řeči navíc nebyly nikdy uplatňované na všech místech (např. Chotěbuz či Budyšín) a většinou týkaly fungování soudů či jiných institucí. Zároveň starší pohled nijak nezohledňoval fakt, že slovanská řeč nebyla od počátku 10. století menšinovým jazykem. Nýbrž většinovým, a to i po následující dvě století.⁸⁰² Moderní výzkumy místních a osobních jmen v diplomatickém materiálu navíc potvrdili

---

796 Shrnuje Reinhard SCHNEIDER, *Formen und Motive mittelalterlicher Sprachenpolitik: Memoria in der mittelalterlichen Stadtgesellschaft*. *Lectiones Eruditorum extraneorum in facultate philosophica universitatis carolinae Pragensis factae* 5, Praha 1998, 5–25, zde s. 15–20.

797 Hans Kurt SCHULZE, *Slavica lingua penitus intermissa. Zum Verbot des Wendischen als Gerichtssprache*. In: *Siedlung, Wirtschaft und Verfassung im Mittelalter: ausgewählte Aufsätze zur Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands* (Ed. Hans Kurt Schulze). Köln 2006, s. 354–364, zde s. 360.

798 Joachim HERRMANN, *Die Slawen in Deutschland*, s. 463.

799 Citováno dle Antonín POLÁK, *Krátké sebranie z kronik českých k výstrazě věrných Čechův*. *Věstník královské české společnosti nauk. Třída filozoficko-historicko-jazykozpytná* 9. Praha 1904.

800 Amedeo MOLNÁR, *Husitské manifesty*. Praha 1980, s. 212–213.

801 Naděžda KVÍTKOVÁ, *Agitační spis Krátké sebranie z kronik českých z hlediska jeho záměru a stylu*. „*Bohemistyka*“ 1, 20001, s. 18–26, zde s. 25.

802 K tomu více Hengst KARLHEINZ, *Sprachkontakte, Sprachstudien und Entlehnungen im östlichen Mitteledeutschland seit einem Jahrtausend: ausgewählte Studien zur Sprach- und Namenforschung*. Wien 2014.

podíl slovanské elity (*nobiles*) na budování nové hradské soustavy a všeobecně jejich zapojení do výstavby země. Jména slovanských velmožů se objevují ve svědečných řadách a darovacích listinách, a to v pozicích správců jednotlivých hradů nebo majitelů vesnic s označením *militēs*, *dominus*, *advocatus*.⁸⁰³

Soužití více etnických skupin odlišné kultury či jazyka zákonitě přináší konflikty, nicméně povaha středověké kolonizace, technické možnosti tehdejších státních útvarů a dobové vnímání odlišnosti v podstatě vylučovalo aplikaci ucelenější v tomto případě protislovanské politiky. Představy o marginalizaci místního obyvatelstva a vyloučení slovanské elity z ekonomického a politického života nebyla zcela možná, už jenom proto, že od 10. století po následující dvě až tři století představovali Slované se svým jazykem většinu. Stejně tak si lze jen obtížně představit sjednocenou slovanskou opozici vůči německy mluvícím cizincům. Ono „*bäuerliches und plebejisch-frühbürgerliches Selbstbewusstsein der sorbischen Bevölkerung*“, o němž psal Joachim Herrmann v této době pravděpodobně vůbec nevzniklo.⁸⁰⁴ V porovnání s germanizací slovanské elity v Polabí zde ve stejném časovém období vidíme víceméně stálý počet slovanských jmen. Rešerše dobových pramenů diplomatické povahy od 10. do 13. století, kterou provedl výše citovaný Hengst Karlheinz nám představuje více inkluzivní obraz tehdejšího světa.

Účelem této závěrečné kapitoly bylo představit dva základní koncepty dějin polabských Slovanů, jejichž podobu formovaly téměř všechny významné ideologie 19. a 20. století. Jelikož s výjimkou Lužických Srbů neexistují žádné přímé dědicové jejich identity, a tudíž ani potencionální spoluvůrci národního příběhu, museli je v této činnosti zastoupit autoři zahraniční. Problém německé a česko-polské historiografie netkvěl v jejich metodologii a způsobu výkladu pramenů, nýbrž v jejich přesné reakci na dobovou poptávku, která využívala dějiny a konečný osud Slovanů v Polabí k potvrzení svých argumentů. Přelom přinesl až konec druhé světové války, kdy postupně došlo ke změně náhledu na dějiny středověkého Polabí a namísto konfrontačního výkladu byl upřednostněn výklad kooperační. Pro německou historiografii se tak Slované z barbarů stali spoluvůrci aktivně se podílející na výstavbě budoucího Německa. Česká a polská historiografie se k tomuto směru zpočátku váhavě připojila, ale stíny konfrontačního konceptu dějin Polabských

---

803 Vyčerpávající přehled podává Hengst KARLHEINZ, *Der slawische Adel...*, s. 209–279, zde s. 237–257.

804 Joachim HERRMANN, *Die Slawen in Deutschland*, s. 463.

Slovanů stále v laické veřejnosti v omezené míře pulzují, zvláště v souvislosti s nedávnými událostmi migrační nebo krymské krize.⁸⁰⁵ Zajímavá je rovněž reflexe výsledků současného historického bádání ve výuce dějepisu v lužickosrbských školách, která v dnes ovšem trpí několika závažnými nedostatky, přičemž jeden z nich představuje tendence separovat dějiny Lužických Srbů od dějin Saska či regionálních dějin Horní a Dolní Lužice.⁸⁰⁶ Jinými slovy se zde objevuje nebezpečí další podobné uzurpace jako v případě dějin Polabských Slovanů. Dějiny Lužice by pak v sobě obsahovaly pouze dějiny Lužických Srbů, nikoliv dějiny Srbů a Němců v Lužici, což by značně zkomplikovalo kritické chápání dějin vlastního národa ve středoevropském kontextu.

---

805 Helena ULBRECHTOVÁ, *Fenomén Krym: Bájná Taurida, nebo sovětský ráj? Po stopách historické a literární paměti poloostrova*. Praha 2020, s. 88–91.

806 Popis a hodnocení jednotlivých učebnic Jan TOMÁŠEK, *Teorie a praxe lužickosrbského dějepisu*. Česko-lužický věstník 3, 2018, s. 20–21, zde s. 21.

ZÁVĚR

Dějiny polabských Slovanů představují obtížně uchopitelný koncept. Pro studium slovanských kultur poskytují cenné poznatky zejména o tradičním pohanském náboženství a každodenním životě, o nichž se nám buďto v písemných pramenech nebo prostřednictvím archeologických nálezů dochovalo oproti jiným oblastem slovanského světa relativně mnoho informací. Právě u polabských Slovanů se nám kupříkladu zachovaly jediné zprávy o některých náboženských rituálech a především o pohanských kněžích, jejichž existenci můžeme u ostatních slovanských skupin pouze odhadovat. Ačkoliv kmenová společnost polabských Slovanů (podobně jako v oblastech budoucí Kyjevské Rusi) přežila až do doby, kdy se o ni mohli začít zajímat latinští kronikáři, dochovaly se nám pouze útržkové záznamy o její struktuře a způsobu fungování. Z tohoto důvodu bývají údaje z Rusi, Balkánu, ale i neslovanského Baltu či pozdně antické Germánie využívány k zalepení mezer našeho poznání o společensko-politické struktuře v Polabí. Jedná se samozřejmě o zcela legitimní vědecký přístup, který vychází z předpokladu větší slovanské kulturní homogenity. Ve většině případů bývá užíváno kombinace nepřímé a komparativní metody s prvky diachronního přístupu a strukturální analýzy, nicméně stejně jako u všech ostatních metod historického bádání lze poukázat na několik nedostatků. Jmenovitě na dva.

Předně se ona zmíněná kulturní homogenita, projevující se především v materiální kultuře, mohla postupem času rozmělnit rychleji, než bývá předpokládáno. Období slovanské migrace přineslo v konečném důsledku demografické a společensko-kulturní změny, ale také odcizení jednotlivých slovanských skupin všech tří hlavních proudů. Slovanská kultura se tedy v každé oblasti skládala z prvků pocházejících z původní domoviny a prvků nových, které si Slované osvojili během svého putování či krátce po usazení v novém prostředí. Navíc, jak napsal Patric Geary, Slované dorazili do své nové vlasti v menších skupinách, nikoliv jako vojsko s vítězoslavnými fanfárami pod vedením svých králů.⁸⁰⁷ Z tohoto důvodu lze předpokládat větší či menší rozdíly ve vyspělosti určitých kmenových institucí nebo podobách politické organizace. Druhý nedostatek spočívá ve faktu, že hodně informací o starých slovanských rituálech nebo složení kmenové společnosti čerpáme z pozdějších zpráv, kdy dotyčné území buďto prošlo obdobím transformace ve středověký stát, nebo, jako v případě slovanského Polabí, bylo začleněno do

---

807 Patrick Jerzy GEARY, *The Myth of Nation, The Medieval Origins of Europe*, New Jersey 2002, s. 144

říšských struktur. V českých dějinách tento stav vystihuje nejlépe otázka knížecích sněmů z 11. a 12. století a jejich hypotetická návaznost na sněmy z doby českých Boleslavů, či dokonce předstátního období před nástupem rodu Přemyslovců.⁸⁰⁸ Obdobně je tomu i u výše zmíněného korutanského nastolovacího rituálu, jehož původ ovšem pravděpodobně skutečně leží v praslovanském období.⁸⁰⁹ Spornější tvrzení představuje kupříkladu spojování rujánského rituálu předpovídání úrody na příští rok za pomoci velikého pečeného koláče s obřadem prováděným ortodoxními kněžími v Bulharsku.⁸¹⁰ Ačkoliv nelze plně zpochybnit Gieysztorovo tvrzení, že obřady lze chápat jako stopy vedoucí k mýtům, protože za každým z nich stojí nějaký mýtus⁸¹¹, znamenala by jeho absolutní aplikace ignorování celých staletí vývoje.

Je zřejmé, že výše popsaného postupu se nelze z důvodu fragmentace dostupných zdrojů plně vzdát. Předkládaná práce jej také několikrát využila, např. při stanovení východiska, že instituce knížat/králů nebyla pro kmenovou společnost nezbytnou podmínkou jejího fungování za pomoci Tacitova popisu kmenů starověké Germánie. Obdobně bylo postupováno při určování možností a limitů kmenových společností ve středovýchodní a severní Evropě pro efektivní organizaci lidské společnosti. Ve většině starších i novějších akademických textů převládal názor, že kmenové společnosti představovaly všeobecně nezbytný předstupeň státní organizace, nebo naopak v případě polabských Slovanů slepou vývojovou cestu. Poznatky z tzv. afrického středověku, jehož studium se v posledních letech stalo velice populární, ovšem prokazují, že uvedený názor vypovídá spíše o výjimce než o pravidlu. Z důvodu nižší kulturní diverzity mezi obyvateli Evropy, menší rozlohy evropského kontinentu a především existence faktoru v podobě dynamicky rozšiřujícího se křesťanství nabízejícího nejen nové pojetí smyslu celého světa, ale i světské vlády, kterou striktně oddělovalo od náboženské sféry, se v Africe pozorované trendy uplatňovaly buďto v menším měřítku, nebo vůbec. Tři kmenové svazy polabských Slovanů mohou představovat určitou anomálii v porovnání s Čechami a Polskem, kde výše uvedený rozšířený názor platí bez výjimky. Kmenové společnosti dokázaly téměř 400 let (pokud nepočítáme migrační období) plnit svoji funkci zahrnující organizační, obranou či ideologickou složku.

---

808 Shrnuje Josef ŽEMLIČKA, *Te ducem, te iudicem, te rectorem. Sněmovní shromáždění v časně středověkých Čechách – kontinuita či diskontinuita*. In: *Návraty do krajiny českého středověku* (Ed. Jan Klápště, Ludmila Luňáková, Martin Wihoda). Praha 2016, s. 146–162, zde s.147–150.

809 Michal TÉRA, *Korutanský nastolovací obřad...*, s. 38.

810 Aleksander GIEYSZTOR, *Mytologie Slovanů*, s. 11.

811 Tamtéž, s. 26–27.

Tři kmenové skupiny polabských Slovanů sdílely společný vývoj jenom do určité míry, přičemž se od slovanských kmenů v Čechách a Polsku odlišovaly patrně nejvyspělejší organizační (nikoliv však striktně centralistickou) strukturou kmenového kultu pod správou kněžského sboru (minimálně Lutici, Obodrité a s nimi i Pomořané), dále velikostí jednotlivých kmenů a intenzitou, s jakou se tyto kmeny rozpadaly a znovu sjednocovaly. Zároveň však neprocházely naprosto identickým společenským vývojem.

Předkládaná práce navrhla vlastní návrh periodizace dějin polabských Slovanů, založený na kombinaci kritérií, které aplikovala starší i novější medievistika, přičemž upřednostnila vnitřní faktory reflektované ne vždy přesně v historických pramenech. Srbové, Obodrité a Veleti/Lutici společně prošli obdobnými vývojovými etapami, ale nikoliv nutně ve stejné době, a to i v případě migračního období, protože srbská skupina dorazila do oblasti mezi Labem a Sálou dříve než ostatní dvě skupiny. Zatímco Srbové po tzv. období nezávislosti přešli přímo do fáze kolonizace a středověké výstavby země, čímž alespoň podle lužickosrbské historiografie započalo období středověku, Obodrité a Veleti/Lutici sdíleli do určité doby obdobné fáze vývoje.

Vzhledem k faktu, že písemné prameny zmiňují od roku 789 téměř výhradně pouze Obodrity a Velety, lze předpokládat existenci dvou silných velkokmenů, které se pravděpodobně zformovaly během předchozího migračního období a následného usazování v Polabí. Oba velkokmeny se v průběhu 9. století začaly rozpadat, o čemž mimo jiné svědčí několik drobných zmínek o kmeni Liňanů, Smolinců či Betenců, přičemž rozpad u Obodritů vyvrcholil v druhé polovině 9. století, kdy o nich nacházíme pouze útržkovité zprávy. Rozpad veletského velkokmene představoval patrně mnohem delší a možná i také krvavější proces, během něhož Veleti z písemných pramenů na téměř jedno století zcela zmizeli. V obou případech došlo k rozpadu původního velkokmene a vzniku nových kmenových jednotek, přičemž tzv. období transformace přežil i jakýsi zůstatek nesoucí v pramenech stejné označení. Zatímco u Obodritů se zůstatku podařilo znovu obnovit své postavení jako jeden, ale patrně nejsilnější z kmenů mocenského jádra nového obodritského svazu, došlo u Veletů k jeho zániku a celé bývalé veletské území bylo znovu uspořádáno do mnoha kmenů, přičemž vedoucí pozici si uzurpovaly tři, popř. čtyři nové kmeny Ratarů, Dolenců, Čezpěňanů a Chyžanů.

Od transformačního období se pomyslná vývojová cesta obodritského a lutického svazu rozdělila. Obodrité se vydali cestou postupné centralizace, byť ne zcela dokončené, přičemž na krátkou dobu došlo k vytvoření útvaru, který práce pojmenovává jako kmenový stát. Vyměření

Nakonovské dynastie, nástup Niklotovců, hektické období křížových výprav a nástup ambiciózních saských a braniborských elit v konečném důsledku způsobily fragmentaci svazového jádra a počátek období úpadku. Lutici podle všeobecného názoru vytvořili teokratické zřízení s vůdčí rolí kněžského sboru z centrální svatyně Rethra. Předkládaná práce prosazuje výklad, že v rámci kmenové struktury došlo sice k odstranění institutu svazového knížete (*rex Wilzorum*) a samotné usilování o podobnou pozici mohlo být do jisté míry demonizováno, ale na nižších segmentech kmenové společnosti zůstala tato pozice zachována (např pro zajišťování vedení svazového vojska). Nicméně je skutečností, že došlo k posílení vlivu centrální svatyně Rethry, samotný kněžský sbor tak převzal některé z funkcí svazového knížete, a to především úlohu garance kmenového (a tudíž i regionálních) kultu (tzv. patronátní funkce). Funkce knížat či zástupců nižších a vyšších kmenových segmentů byla omezena ve prospěch kmenového shromáždění, na němž mohli sehrávat roli moderátorů a arbitrů právě kněží, přičemž variaci obdobné situace zmínil již Tacitus. Ani tento vývoj ovšem nevedl k vytvoření pevně centralistické správní struktury a další možný postup v této oblasti byl znemožněn tzv. lutickou občanskou válkou, která v konečném důsledku vedla k oslabení a rozpadu lutického kmenového svazu. Vývojově se Obodrité a Lutici znovu sešli v tzv. období kolonizace a výstavby země.

Druhá kapitola představuje návrh metodologie aplikovatelné na všechny tři skupiny polabských Slovanů. Anatomie kmenové společnosti se skládá ze tří částí – hlavy, těla a metabolismu. Hlavu představuje nejstabilnější součást celé anatomie, protože tělo i metabolismus stejně jako v medicíně mohou projít značnou vnitřní i vnější proměnou. Samotná hlava kmenové společnosti zahrnuje především identitu jednotlivce, respektive propojení kmenové a etnické identity. V této části práce refletovala poznatky vídeňské i torontské školy, přičemž dospěla k závěru, že kořeny etnické identity je nutno hledat na nejnižších segmentech kmenové společnosti, tedy v okolí jednotlivce a jeho bydliště. Právě zde získával poznatky o své rodině, sousedech a přátelích mluvících stejným jazykem a praktikujících obdobné rituály svého rodového kultu. Samotný jednatel se mohl ještě dostat do kontaktu s cizinci, kde ovšem narážel na jazykovou bariéru, a poznávat základní odlišení mezi „my“ a „oni“. Tuto rovinu pojmenovala práce jako tzv. malý svět, přičemž roli prostředníků s tzv. velkým světem zastávaly místní autority. Oproti křesťanskému člověku viděl pohanský člověk střed světa v místě svého bydliště a celý svět považoval za harmonii dobra a zla. Kmenovou identitu do určité míry utvářely skutečně kmenové elity, jak tvrdí zastánci vídeňské školy, ale nutno poznamenat, že zcela změnit myšlení lidí nižších

kmenových segmentů měnit nemohly. Skrze místní autority se mohlo kupříkladu rozšiřovat povědomí o vzájemné sounáležitosti stavící na mýtech o společném původu, jenž na nejnižších úrovních mohlo existovat ve více verzích. Hlavním médiem se však časem stal institut kmenového kultu, jehož garance ospravedlňovala zároveň existenci kmenových elit.

Tělo kmenové společnosti představovala struktura složená z několika nižších a vyšších kmenových segmentů. Segmentální společnost byla založena na rozdělení svobodného lidu do velkorodin, společně vytvářejících nižší a následně vyšší kmenový segment, přičemž význam příbuzenských vztahů se snižuje, čím více postupujeme v navrhované struktuře do vyšších úrovní. Nižší úrovně mohly bez větší újmy přečkat větší politické změny týkající se nejvyšších segmentů celého kmene. Tím je míněn například rozpad velkokmenové organizace, přenesení vedoucích kompetencí na jinou kmenovou instituci (shromáždění, kníže, kmenový kult) nebo dokonce i oficiální přijetí nové víry.

Metabolismus těchto segmentálních společností se vyznačoval poměrně vysokou mírou flexibility, která měla v případě polabských Slovanů dvojí povahu – reagující a reflektivní. Reagující flexibilita se utvářela na základě aktuální situace a reflektivní zase uplatňovala předchozí zkušenosti v praxi. Tato dvojí flexibilita umožnila zahrnout zmíněná vývojová období, která byla popsána v první kapitole, do představené periodizace.

Celkově tedy práce představuje kmenové společnosti polabských Slovanů jako flexibilní segmentální society zajišťující stálou společenskou organizaci po více než 400 let, přičemž je však nutné mít na paměti určité nepřekonatelné bariéry, např. regionální či kmenový kult. Z tohoto důvodu ve světle událostí přelomu 11. století vlivem nedostatečné schopnosti využít a zmobilizovat svůj vojenský i ekonomický potenciál nemohly nadále koexistovat se sousedními expandujícími středověkými státy.

Závěry druhé kapitoly byly posléze použity pro analýzu vybraných otázek týkajících se slovanských knížat, rozsahu jejich moci a role ve společnosti. Práce rozlišuje tři hlavní etapy vývoje knížecí moci u polabských Slovanů (tj. 9., 10. a 11.–12. století). Hlavní úloha knížete spočívala především v tzv. patronační a vojenské funkci. Patronátní funkce představovala závazek udržovat kult, přičemž se tato funkce mohla projevat buďto v přímé účasti knížete na vybraných rituálech, nebo v pouhé garanci jejich pokračování. Vzhledem k tomu, že většina obodritských knížat 10. století přijala křest, kloní se práce spíše k druhé variantě. Funkce vojenská se vztahovala na záležitosti týkající se ochrany a vedení kmenového vojska. Zatímco u Veletů/Luticů došlo

k marginalizaci knížecích elit a u Srbů zase k jejich zapojení do výstavby země, postavení obodritských knížat v 10. a 11. století bylo pravděpodobně posíleno, ale nedošlo k úplné centralizaci a uzurpaci moci. Z tohoto důvodu nemáme žádné zprávy o nástupnickém rituálu coby symbolickém sepětí knížete a jeho země, která byla tehdy stále rozdělena na kmenová území. Rovněž nástupnické právo nebylo plně zakotveno a samotná vláda nakonovské dynastie byla třikrát přerušena. Nástupnické právo znamenalo spíše jakési přednostní právo na vládu, přičemž vždy záleželo na individuálních schopnostech vybraného jednotlivce, což dokazuje případ polabanského knížete Ratibora.

Jelikož předkládaná disertační práce tematicky navazuje na předchozí diplomovou a bakalářskou práci, nebyl v úvodu znovu reflektován vývoj a současný stav historického bádání, k čemuž ostatně posloužily tři předcházející kapitoly. Závěrečná čtvrtá kapitola se zabývá otázkou konceptu dějin polabských Slovanů a jejich významu v jednotlivých historických etapách od vzniku kritického dějepisectví až po současnou dobu, zatímco nacionalistická historiografie využívala prvky již odeznívajícího romantismu pro podporu velkoněmeckého nebo naopak reakčního panslavistického politického programu. Jelikož dnes již nežijí žádní nástupci a nositelé polabské tradice (s výjimkou Lužických Srbů), stávaly se dějiny Slovanů v Polabí součástí národního příběhu sousedních národů, tj. hlavně Němců a Poláků. Jednotlivé ideologie posléze vždy vytvořily nový koncept dějin tohoto zaniklého národa. Polabští Slované se tak střídavě stávali mučedníky slovanského národa, o čemž svědčí doposud nevytěžený pramen v podobě vlasteneckých cestopisů, dále nevzdělanými barbary, podřadnou rasou, statečnými bojovníky proti feudálnímu imperialismu a spolutvůrci novověkého Německa. S určitou nadsázkou by se dalo tvrdit, že každý nový koncept dějin polabských Slovanů vypovídá více spíše o době, v níž byl vytvořen, než o samotných Slovanech v Polabí.

Předkládaná disertační práce se zabývala analýzou společenského vývoje slovanského etnika v Polabí a jeho třech kmenových svazů, přičemž o existenci srbského svazu vyjádřila práce oprávněné pochybnosti. Text disertační práce si kladl mimo jiné za cíl nastínit další možný pohled na dějiny tohoto dnes již sice vymřelého, ale neustále vzpomínaného etnika, přičemž je nutno se smířit s faktem, že část informací je navždy utopena v Jezeře modré kachny ze známého obrazu Viktora Pivovarova.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ A PRAMENŮ

Internetové odkazy:

<https://www.dmgh.de/>

<https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/123165/>

<https://www.jstor.org>

<https://www.sociostudies.org/>

<https://sources.cms.flu.cas.cz/>

<https://vulgate.org/>

<https://www.academia.edu/>

<https://www.researchgate.net/>

<https://encyklopedie.soc.cas.cz/>

<https://archive.org/>

<https://books.google.com/>

<https://www.bibleserver.com/>

<http://www.regesta-imperii.de/startseite.html>

<https://handschriftencensus.de/>

<https://jbc.bj.uj.edu.pl/dlibra>

https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1246/Safarik_Slovansky-narodopis

https://zlatyfond.sme.sk/dielo/1373/Vlcek_Kapitoly-zo-slovenskej-literatury/18

<http://www.digitalniknihovna.cz/nm>

[https://daten.digitalen-](https://daten.digitalen-sammlungen.de/~db/bsb00000712/images/index.html?id=00000712&seite=292)

[sammlungen.de/~db/bsb00000712/images/index.html?id=00000712&seite=292](https://daten.digitalen-sammlungen.de/~db/bsb00000712/images/index.html?id=00000712&seite=292)

Prameny:

- ADAM – Magistri Adami Bremensis Gesta Hammaburgensis ecclesiae pontificum. Ed. Bernhard Schmeidler, (MGH SS rer. Germ 2). Hannover 1917.
- ANNALES BERTINIANI – Ed. Georg Heinrich Pertz (MHG SS 5). Hannover 1883.
- ANNALES FULDENSES – Ed. Friedrich Kurze (MGH SS rer. Germ. 7). Hannover 1891.
- ANNALES MAGDEBURGENSES – Ed. Georg Heinrich Pertz (MGH SS rer. Germ 16). Hannover 1859.
- ANNALES QUEDLINBURGENSES – Ed. Georg Heinrich Pertz (MHG SS 3). Hannover 1839.
- ANNALES REGNI FRANCORUM - Ed. Friedrich Kurze (MGH SS rer. Germ. 6). Hannover 1895.
- ANNALES SANGALLENSIS MAIORES – Ed. Georg Heinrich Pertz (MHG SS 1). Hannover 1826.
- ANNALES XANTENSES – Ed. Bernhard von Simson (MGH SS 12). Hannover 1909.
- ANNALISTA SAXO – Ed. Georg Waitz (MGH SS 6). Hannover 1844.
- ARNOLD – Arnoldi Abatis Lubecensis Chronica. Ed. Bernhard Schmeidler (MGH SS 21). Hannover 1924.
- CDM I. – Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae. Ed. Antonín Boček, Olomouc 1836.
- CHRONICA POLONIAE MAIORIS – Ed. Fridrich Wilhelm Sommersberg, Józef Andrzej Załuski (Boguphali. II. de armis et Domo Rosarum Episcopi Posnaniensis Chronicon Poloniae cum Continuatione). Warszawa 1752.
- CHRONICON MOISSACENSE – Ed. Georg Heinrich. (MHG SS 1). Hannover 1826.
- CHRONOGRAPHIA – The Chronicle of John Mallas (do angličtiny přeložili Elizabeth Jeffreys, Michael Jeffreys, Roger Scott). Melbourne 1986.
- Didascalia Et Constitutiones Apostolorum. Ed. Franz Xaver Funk. Paderborn 1905.
- Die Urkunden Heinrichs des Löwen Herzog von Sachsen und Bayern. Ed. Karl Jordan (MGM DD 1). Leipzig 1941.
- Epistola Brunonis ad Henricum Regem – Monumenta Poloniae Historica 4/3. Varšava 1973.
- FLODOARD – *Historia Remensis Ecclesiae*. Ed. Martina Stratmann (MGH SS rem. Germ. 36). Hannover 1998.
- Fragmentum Chesnii – Ed. Georg Heinrich Pertz (MGH SS 1). Hannover 1826.
- HELMOLD – Helmoldi presbyteri Bozoviensis Chronica Slavorum. Ed. Bernhard Schmeidler, (MGH SS rer. Germ. 32), Hannover 1937.
- HERBORD – Herbordi dialogus de Vita Ottonis episcopi Babenbergensis. Ed. Georg Heinrich Pertz. Hannoverae 1868.
- KOSMAS - Cosmae Pragensis Chronica Boemorum, ed. Bertold Bretholz (MGH SS rer. Germ. N.S. 2). Berlin 1923.
- Liber Gestorum Recentium – Ed. Claudia Zey (MGH SS rem. Germ. 67). Hannover 1994.
- MARSCHALK – Chronicon der mecklenburgischen Regenten. Ed. Ernst Joachim de Westphalen Monumenta inedita rerum Germanicarum praecipue Cimbricarum et

Megapolensium I, Leipzig 1739, s 561–646. (Ilustrace z originálu uloženého v Landesbibliothek Schwerin pod signaturou: MS 376).

- MGH Conc. 6/2 – Monumenta Historica Germanica. Die Konzilien Deutschlands und Reichsitaliens 916–1001, Teil I, Hannover 1987.
- MMFH - *Descriptio civitatum et regionum ad septentrionalem plagam Danubii*. In: Magnae Moraviae fontes historici 3, Praha 1969, s. 285–288.
- MUB I. – Mecklenburgische Urkundenbuch. Herausgegeben von dem Verein für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde, Teil I 786-1250, Schwerin 1863.
- MUB II. – Mecklenburgische Urkundenbuch. Herausgegeben von dem Verein für mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde, Teil II 1251–1280, Schwerin 1864.
- Preussische Statistik I. Die endgültigen Ergebnisse der Volkszählung im preuss. Staate von 1. December 1890 1890. Berlin 1893.
- SACHSENSPIEGEL – Fontes iuris N. S. Ed. Karl August Eckhardt. Berlin/Frankfurt, 1955.
- TACITUS – Germania. Ed. Arno Mauersberger. Köln 2009.
- THIETMAR – Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon. Ed. Robert Holtzmann, (MGH SS rer. Germ. N.S. 9), Berlin 1935.
- *Urkundenbuch mit Regesten bedeutender Akten der Stadt Geithain und ihrer Umgebung 1097 bis 1539* (Ed. Wolfgang Reuter). Geithain 2014.
- Vita Sancti Udalrici – Ed. Georg Heinrich Pertz (MGH SS rer. Germ. 12). Hannover 1856.
- WIDUKIND – Widukindi monachi Corbeiensis rerum gestarum Saxoniarum libri tres. Ed. Hans E. Lochmann, (MGH SS rer. Germ. 32), Hannover 1935.
- WIPPO – Wiponis Gesta Chuonradi II. imperatoris. Ed. Harry Breslau (MGH SS rer. Germ. 61), Hannover 1915.

Překlady a edice pramenů:

- Abu L-Hasan Alí Al-Masúdí, *Rýžoviště zlata a doly drahokamů* (přeložil Ivan Hrbek). Praha 1983.
- Arabische Berichte von Gesandten an germanische Fürstenhöfe aus dem 9. und 10. Jahrhundert. In: Quellen zur Deutschen Volkskunde I (přeložil Georg Jacob). Leipzig 1927.
- *Dänischen Geschichte des Saxo Grammaticus* (do němčiny přeložil Paul Herrmann). Leipzig 1901.
- DYNDÁ Jiří, *Slovanské pohanství ve středověkých latinských pramenech*. Praha 2017.
- Knýtlinga sága – Die Geschichten von den Orkadern. Dänemark und der Jomsburg (do němčiny přeložil Walter Baetke).
- *Kronika Merseburského biskupa Dětmara* (přeložil Bořek Neškudla, Jakub Žytek). Praha 2009.
- *Kronika Slovanů / Helmold z Bosau* (ed. Magdalena Moravcová, přeložil Jan Zdichynec). Praha 2012.

- *Maurice's Strategikon: Handbook of Byzantine Military Strategy* (do angličtiny přeložil George T. Dennis). Philadelphia 2001.
- *Zpráva o Slovanech Ibráhíma ibn Jakúba*. In: *Magnae Moraviae fontes historici 3. Diplomata epistolae textus historici varii* (Ed. Dagmar Bartoňková, Lubomír Havlík, Ivan Hrbek a kol.). Praha 1969, s. 410–421.

Literatura:

- ANTONÍN Robert, *Ideální panovník českého středověku*. Praha 2013.
- ANTONSSON Thor Haki, *The Conversion and Christianization of Scandinavia: A Critical Review of Recent Scholarly Writings*. In: *Conversion and identity in the Viking age* (Ed. Ildar H. Garipzanov). Turnhout 2014, s. 49–73.
- ARNOLD Fridrich Wilhelm, *Ansiedelungen und Wanderungen deutscher Stämme: zumeist nach hessischen Ortsnamen*. Marburg 1875.
- AUGÉ Oliver, *Mittelalterliche und frühneuzeitliche Geschichtsschreibung als verlängerter Arm der Politik? Eine Spurensuche bei Ernst von Kirchberg, Albert Krantz und Nikolaus Marschalk*. *Mecklenburgische Jahrbücher* 123, 2008, s. 33–66.
- BACHRACH S. David, *Warfare in Tenth-Century Germany*. Woodbridge 2014.
- BACKHAUS Fritz, *"Das größte Siedelwerk des deutschen Volkes": Zur Erforschung der Germania Slavica in Deutschland*. In: *Struktur und Wandel im Früh- und Hochmittelalter. Eine Bestandsaufnahme aktueller Forschungen zur Germania Slavica* (Ed. Christian Lübke). Stuttgart 1998, s. 17–29.
- BAKALA Jaroslav, *K etnickým vztahům slovanské populace v jižním Poodří*, *Archaeologia historica* 28, 2003, s. 113–121.
- BANDOVIĆ Aleksandar, *Gustaf Kossinna and the Concept of Culture in Archaeology*. *Issues in Ethnology and Anthropology* 7/3, s. 629–648.
- BARFORD M. Paul, *The Early Slavs: Culture and Society in Early Medieval Eastern Europe*. New York 2001.
- BARLETT Robert, *From Paganism to Christianity in Medieval Europe*. In: *Christianization and the Rise of Christian Monarchy: Scandinavia, Central Europe and Rus 900–1200* (Ed. Nora Berend). Cambridge 2007, s. 47–72.
- BARTH Fredrik, *Enduring and Emerging Issues in the Analysis of Ethnicity*. In: *The Anthropology of Ethnicity: Beyond 'Ethnic Groups and Boundaries'* (Ed. Hans Vermeulen, Cora Govers), Amsterdam 1994. s. 11–32.
- BEI DER WIEDEN Helge, *Die Anfänge des Hauses Mecklenburg: Wunsch und Wirklichkeit*. *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands* 53, 2007, s. 1–20.
- BIERMANN Felix, *Burgstädtische Zentren der Slawenzeit in Brandenburg*. In: *Wie die Mark entstand. 850 Jahre Mark Brandenburg* (Ed. Joachim Müller, Klaus Neitmann, Franz Schopper), 2009, s. 101–121.
- BIERMANN Felix, *Die Beziehungen der Lutizen im Ostseeraum (10.–12. Jahrhundert)*. *Studia Maritima* 32, 2019, s. 29–43.
- BIERMANN Felix, KENNECKE Heike, *Slawenzeitliche Burgen im Lenzener Raum – Lenzersilge, Lenzen-Neuehaus, Lenzen-Burgberg*. In: *Slawen an der unteren Mittelelbe*.

Untersuchungen zur ländlichen Besiedlung, zum Burgenbau, zu Besiedlungsstrukturen und zum Landschaftswandel. Beiträge zum Kolloquium vom 7. bis 9. April 2010 (Ed. Sebastian Brather, Claus von Carnap-Bornheim, Hauke Jöns a kol.). Frankfurt am Main 2013, s. 69–78.

- BIERMANN Felix, *Konfrontation zwischen Einheimischen und Zuwanderern bei der deutschen Ostsiedlung des Mittelalters*. In: Bereit zum Konflikt. Strategien und Medien der Konflikterzeugung und Konfliktbewältigung im Mittelalter. Stuttgart 2008, s. 131–172.
- BIERMANN Felix, *Mittelzentrum im frühgeschichtlichen Wegenetz - eine slawenzeitliche Siedlung bei Melzow (Uckermark)*. In: "Castellum, civitas, urbs", Zentren und Eliten im frühmittelalterlichen Ostmitteleuropa (Ed. Orsolya Heinrich-Tamáská, Hajnalka Herold, Péter Straub, Tivadar Vida). Budapest 2015, s. 155–176.
- BLÁHOVÁ Marie, *Evropská sídliště v latinských pramenech období raného feudalismu*, Praha 1986.
- BLÁHOVÁ Marie, *Staročeská kronika tak řečeného Dalimila. Díl 3. Staročeská kronika tak řečeného Dalimila v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota. Historický komentář. Rejstřík*, Praha 1995.
- BLASCHKE Karlheinz, *Das Markgraftum Oberlausitz und das sorbische Volk: eine regionale und ethnische Einheit seit 1400 Jahren*. In: Beiträge zur Geschichte der Oberlausitz: Gesammelte Aufsätze (Ed. Karlheinz Blaschke). Görlitz 2000, s. 9–20.
- BOGUSŁAWSKI Wilhelm, *Dzieje Słowiańszczyzny północno-zachodniej do połowy XIII W.* 3. Poznań 1892.
- BOGUSŁAWSKI Wilhelm, *Rys Dziejów Srbo-lużyckich*, Petersburg 1861.
- BOHÁČ Zdeněk, *Návštěva evangelické Horní Lužice (1968–1988)*. In: České země a Lužice / Böhmen und die Lausitz / Česka a Lužica. Praha 1993, s. 131–140.
- BOROŃ Piotr, *Kanut Laward- Rex Obotriturum. Kontrowersje wokół tytulatury duńskiego księcia, władcy słowiańskich plemion*. In: Religia ludów Morza Bałtyckiego Stosunki polsko-duńskie w dziejach (Ed. Michał Bogacki Maciej Franz Zbigniew Pilarczyk). Toruń 2010, s. 102–120.
- BOROŃ Piotr, *Kniazowie, królowie, carowie... Tytuły i nazwy władców słowiańskich we wczesnym średniowieczu*. Katowice 2010.
- BOULÉGUE Jean, *Le Grand Jolof (XIIIe - XVIe siècle)*. Paris 1987.
- BRACHMANN Hansjürgen, *Zu einigen Aspekten der Entwicklung arbeitsteiliger Verhältnisse bei den sorbischen Stämmen an Elbe und Saale*. In: Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte 2 (Ed. Hans Kaufmann). Berlin 1982, s. 135–150.
- BRANKAČK Jan, MĚTŠK Frido, *Geschichte der Sorben. Von den Anfängen bis 1789*. Bautzen 1977.
- BRATHER Sebastian, *Einwanderergruppen oder Regionalentwicklung? Die frühen Slawen zwischen Elbe und Oder*. Das Altertum 45, 1999, s. 331–346.
- BRATHER Sebastian, *Ethnic Identities as Constructions of Archaeology: The Case of the Alamanni*. In: On Barbarian Identity: Critical Approaches to Ethnicity in the Early Middle Ages (Ed. Andrew Gillett). Turnhout 2002, s. 149–175.
- BRATHER Sebastian, *Ethnische Interpretationen in der frühgeschichtlichen Archäologie. Geschichte, Grundlagen und Alternativen*. Berlin/New York 2004.

- BRATHER Sebastian, *Hochmittelalterliche Siedlungsentwicklung und ethnische Identitäten. Slawen und Deutsche östlich der Elbe in archäologischer und siedlungsgeographischer Perspektive*. In: Die bäuerliche Ostsiedlung des Mittelalters in Nordostdeutschland Untersuchungen zum Landesausbau des 12. bis 14. Jahrhunderts im ländlichen Raum- Beiträge einer interdisziplinären Tagung des Lehrstuhls für Ur- und Frühgeschichte der Universität Greifswald, 16. und 17. April 2004 (Ed. Felix Biermann, Günter Mangelsdorf), Frankfurt am Main 2005, s. 29–38.
- BRATHER Sebastian, *Zur Entwicklung der slawischen Keramik im Elbe-Saale-Gebiet*. In: Slawische Keramik in Mitteleuropa vom 8. bis zum 11. Jahrhundert: Terminologie und Beschreibung. Kolloquium Mikulice, 24.–26. Mai 1994 (Ed. Lumír Poláček). Brno 1994, s. 93–110.
- BRISSON Luc, *Einführung in die Philosophie des Mythos: Antike, Mittelalter und Renaissance*. Darmstadt 2005.
- BRÜGGER Bernhard, *Feudale Expansion und Migration: Am Beispiel des mittelalterlichen Mecklenburg*. Hameln 2003.
- BRÜSKE Wolfgang, *Untersuchungen zur Geschichte des Lutizenbundes. Deutsch-wendische Beziehungen des 10. – 12. Jahrhunderts*. Köln/Wien 1983.
- BUCK Andrew, *Settlement, Identity and Memory in the Latin East: An Examination of the Term “Crusader States”*. *The English Historical Review* 135, 2020, s. 271–302.
- BUDILOVÁ Lenka, *Studium příbuzenství v antropologickém kontextu*. *Přehledové studie* 1, 2007, s. 2–12.
- BUKO Andrzej, *The Archeaology of Early Medieval Poland. Discoveries–Hypotheses–Interpretations*. Leiden/Boston 2008.
- BULÍN Hynek, *K otázce periodisace dějin západních Slovanů v nejstarším období feudalismu. (Pokus o nástin hlavních periodizačních mezníků se zvláštním zřetelem k dějinám Slovanů polabsko-baltských)*. *Vznik a počátky Slovanů I*. Praha 1956, s. 84–94.
- BULÍN Hynek, *Počátky česko-veletského přátelství – dvě kapitoly z dějin vztahů západoslovanských v 10. století*. *Vznik a počátky Slovanů 3*, 1960, s. 178–197.
- BULÍN Hynek, *Počátky státu obodritského*. *Právněhistorické studie* 4. Praha 1958, s. 5–49.
- BURNS I. Robert, *The Significance of the Frontier in the Middle Ages*. In: *The medieval frontiers of Latin Christendom* (Ed. James Muldoon). Aldershot 2008, s. 53-76.
- ČERNÝ Adolf, *Potomci Polabských Slovanů v Hannoversku*. *Slovanský přehled* 2, 1900, s. 184–186.
- CHARVÁT Petr, *Nevyzpytatelné cesty Páně: příchod křesťanství k polabským Slovanům*. In: *Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnít*. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu (Ed. Eva Doležalová, Petr Meduna). Praha 2011, s. 111–121.
- CHODĚJOVSKÝ Jan, *Řešení lužické otázky na pařížských mírových jednáních a činnost „lužickosrbské delegace“*. *Česko-lužický věstník* 28, 2018, s. 6–9.
- *Christianizace a utváření křesťanské monarchie: Skandinávie, střední Evropa a Rus v období 10.–12. století* (Ed. Nora Berendová). Praha 2013.
- COHEN Ronald, *Ethnicity: Problem and focus in Anthropology*. *Annual Review of anthropology* 7, 1978, s. 379–403.

- CORDSHAGEN Christa, *Mecklenburg: Aufbau eines Landes von den Teilfürstentümern zum Herzogtum (1226-1600)*. In: 1000 Jahre Mecklenburg. Geschichte und Kunst einer europäischen Region. Landesausstellung Mecklenburg-Vorpommern (Ed. Johannes Erichsen). Mecklenburg 1995, s. 43–61.
- CURTA Florin, *From Kossinna to Bromley: Ethnogenesis in Slavic Archaeology*. In: On Barbarian Identity: Critical Approaches to Ethnicity in the Early Middle Ages (Ed. Andrew Gillett). Turnhout 2002, s. 201–218.
- CURTA Florin, *Some remarks on ethnicity in medieval archaeology*. Early Medieval Europe 15, 2007, s. 159–185.
- DAIM Falko, *Archeology, Ethnicity and the Structures Identification: The Example of the Avars, Carantanians and Moravians in the Eighth Century*. In: Strategies of Distinction. The Construction of Ethnic Communities 300–800. Leiden, Boston (Ed. Walter Pohl, Helmut Reimitz). Köln 1998, s. 71–93.
- DALEWSKI Zbigniew, *Modele władzy dynastycznej w Europie Środkowo-Wschodniej we wcześniejszym średniowieczu*. Warszawa 2014.
- DERWICH Marek, *Římská církev a slovanský jazyk (do konce 9. století). Ze studií o christianizaci raně středověké Evropy*. In: Co můj kostel dnes má, nemůže kníže odnít. Věnováno Petru Sommerovi k životnímu jubileu (Ed. Eva Doležalová, Petr Meduna). Praha 2011, s. 101–110.
- *Die Slawen in Deutschland. Geschichte und Kultur der slawischen Stämme westlich von Oder und Neiße* (Ed. Joachim Herrmann). Berlin 1984.
- DRALLE Lothar, *Slaven an Havel und Spree. Studien zur Entstehung des hevellisch-wilzischen Fürstentums. (9.–11. Jahrhundert)*. Berlin 1981.
- DRALLE Lothar, *Wilzen, Sachsen und Franken um das Jahr 800*. In: Aspekte der Nationenbildung im Mittelalter (Ed. Helmut Beumann, Werner Schröder). Sigmaringen 1978.
- DREWS Peter, *Herder und die Slaven. Materialien zur Wirkungsgeschichte bis zur Mitte des 19. Jahrhunderts*. München 1990, s. 11–68.
- DRŠKA Václav, *"Reges criniti?": Význam královské moci Merovejců v představách franské kroniky Řehoře z Tours*. In: Lesk královského majestátu ve středověku: Pocta Prof. PhDr. Františku Kavkovi, CSc. k nedožitým 85. narozeninám (Ed. Lenka Bobková, Mlada Holá). Praha 2005, s. 309–318.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ Dana, *Královský dvůr Václava II*. Praha 2011.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ Dana, *Splendor curiae regis. Život a kultura na dvoře posledních Přemyslovců*. Disertační práce obhájená na FF UK v Praze dne 14. 4. 2010.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ Dana, ZELENKA Jan a kol., *Přemyslovský dvůr: Život knížat, králů a rytířů ve středověku*. Praha 2014.
- DVOŘÁČKOVÁ-MALÁ Dana, ZELENKA Jan, *Curia ducis, curia regis. Panovnícký dvůr za vlády Přemyslovců*. Praha 2011.
- DVORNÍK František, *Zrod střední a východní Evropy – Mezi Byzancí a Římem*. Praha 2008.
- DYNDA Jiří, *Kněží, čarodějové a hadači: Prvofunkční specialisté a jejich postavení ve společnosti archaických Slovanů*. Sacra 10/2, 2012, s. 33–48.

- DYNDA Jiří, *The Three-Headed One at the Crossroad: A Comparative Study of the Slavic God Triglav*. *Studia Mythologica Slavica* 17, 2014, s. 57–82.
- EDBURG W. Peter, 'Latins and Greeks on Crusader Cyprus'. In: *Medieval Frontiers: Concepts and Practices* (Ed. David Abulafia, Nora Berend). Aldershot 2002, s. 133–142.
- EICHER Ernst, *Zur Typologie der sogennanten "Mischnamen"*. In: *Name und Text und Sprachkontakt* (Ed. Ernst Eichler, Dietlind Krüger). Leipzig 1999, s. 81–84.
- EICHLER Ernst, *Nochmal zu Thietmars Umgang mit slavischen Namen in seiner Chronik*. In: *Namen des Frühmittelalters als sprachliche Zeugnisse und als Geschichtsquellen* (Ed. Albrecht Greule, Matthias Springer). Berlin 2009, s. 189–192.
- EICHLER Ernst, *Probleme der Deutung altpolabischer Stammesnamen*. In: *Der Lutizenaufstand im Jahre 983: Zu den ökonomischen und sozialen Voraussetzungen von Staatsentstehungen und Volksbewegungen im mittleren und östlichen Europa (Zeitschrift für Archäologie)*. Berlin 1984, s. 19–22.
- EICHLER Ernst, *Slawische Ortsnamen zwischen Saale und Neiße*. Bautzen 2010.
- EICHLER Ernst, WALTHER Hans, *Alt-Leipzig und das Leipziger Land: ein historisch-geographisches Namenbuch zur Frühzeit im Elster-Pleißer-Land im Rahmen der Sprach- und Siedlungsgeschichte*. Leipzig 2010.
- ERNST Raimund, *Die Nordwestslaven und das fränkische Reich. Beobachtungen zur Geschichte ihrer Nachbarschaft und zur Elbe als nordöstlicher Reichsgrenze bis in die Zeit Karls des Großen*. Berlin 1976.
- EVANS-PRITCHARD Edward, *The Nuer: A Description of the Modes of Livelihood and Political Institutions of a Nilotic People*. London 1940.
- FAUVELLE-AYMAR François-Xavier, *Zlatý nosorožec. Příběhy o africkém středověku*. Praha 2021.
- FORSYTHE Gary, *A Critical History of Early Rome: From Prehistory to the First Punic War*. Berkeley/Los Angeles/London 2005.
- FRAESDORFF David, *Der barbarische Norden: Vorstellungen und Fremdkategorien bei Rimbart, Thietmar von Merseburg, Adam von Bremen und Helmold von Bosau*. Berlin 2005.
- FRANSSON Ulf, JANSSON Ingmar, *Cultural interaction between East and West*. Stockholm 2007.
- FRIEDMANN Bernhard, *Untersuchungen zur Geschichte des abodritischen Fürstentums bis zum Ende des 10. Jahrhunderts*, Berlin 1986.
- FRITZE H. Wolfgang, *Beobachtungen zu Entstehung und Wesen des Lutizenbundes*. In: *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschland* 7, 1958, s. 1–38.
- FRITZE H. Wolfgang, *Beobachtungen zu Entstehung und Wesen des Lutizenbundes*. *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands* 7, 1958, s. 130–166.
- FRITZE H. Wolfgang, *Germania Slavica. Zielsetzung und Arbeitsprogramm einer interdisziplinären Arbeitsgruppe*. In: *Germania Slavica* (Ed. Wolfgang H. Fritze). Berlin 1980, s. 11–40.
- FRITZE H. Wolfgang, *Probleme der abodritischen Stammes- und Reichsverfassung und ihrer Entwicklung vom Stammesstaat zum Herrschaftsstaat*. In: *Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder* (Ed. Herbert Ludat), Gießen 1960, s. 141–219.

- FRITZE H. Wolfgang, *Zur Frage der sogen. Liquidametathese in altpolabischen Eigennamen des 8.-11. Jahrhunderts*. In: Gedenkschrift für Reinhold Olesch (Ed. Hans Rothe, roderich Schmidt, Dieter Stellmacher). Köln 1990, s. 3–38.
- GABRIEL von Ingo, „*Imitatio imperii*“ am slawischen Fürstenhof zu Starigard/Oldenburger (Holstein). Zur Bedeutung Karolingischer Königspfalzen für den Aufstieg einer „*civitas magna Slavorum*“. Archäologisches Korrespondenzblatt 16, 1986 s. 357–367.
- GAETHKE Hans-Otto, *Herzog Heinrich der Löwe und die Slawen nordöstlich der unteren Elbe*. Frankfurt am Main 1999.
- GARIPZANOV H. Ildar, GEARY J. Patric, URBAŃCZYK Przemysław, *Introduction: Gentes, Gentile Identity and State Formation in Early Medieval Europe*. In: Franks, Northmen, and Slavs: Identities and State Formation in Early Medieval Europe (Ed. Ildar Garipzanov, Patrick Geary and Przemysław Urbańczyk). Turnhout 2008.
- GEARY Jerzy Patrick, *Ethnic Identity as a Situational construct in the Early Middle Ages*. Mitteilungen der Anthropologischen Gesellschaft in Wien 113, 1983, s. 15–26.
- GEARY Jerzy Patrick, *The Myth of Nation, The Medieval Origins of Europe*, New Jersey 2002.
- GIEYSZTOR Aleksander, *Mytologie Slovanů*. Praha 2020.
- GODŁOWSKI Kazimier, *Problem chronologii początków osadnictwa słowiańskiego na ziemiach połabskich w świetle archeologii*. In: Słowiańszczyzna Połabska między Niemcami a Polska. Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii UAM w dniach 28–29 VI 1980. (Ed. Jerzy Strzelczyk). Poznań 1981, s. 35–50.
- GOETZ Hans-Werner, *Die Slawen in der Wahrnehmung Thietmars von Merseburg zu Beginn des 11. Jahrhunderts*. Lětopis 2, 2015, s. 103–118.
- GOFFART Walter, *Barbarian Tides. The Migration Age and the Later Roman Empire*. Philadelphia 2006.
- GOFFART Walter, *Narrators of Barbarian History: Jordanes, Gregory of Tours, Bede, and Paul the Deacon*. Princeton 1988.
- GRABOWSKI Mieczysław, *Wagrien und Polabien: Landschaft und historische Entwicklung*. In: Venner og fjender/Freunde und Feinde (Ed. Hansen Birk, Manfred Gläser). Lübeck 2004, s. 54–62.
- GRINDER-HANSEN Poul, *Die Slawen bei Saxo Grammaticus. Bemerkungen zu den Gesta Danorum*. In: Zwischen Reric und Bornhöved: die Beziehungen zwischen den Dänen und ihren slawischen Nachbarn vom 9. bis ins 13. Jh. Beiträge einer internationalen Konferenz, Leipzig, 4.–6. Dezember 1997. Stuttgart 2001, s. 179–186.
- GRINGMUTH-DALLMER Eike, *Pagane Kultplätze und frühe Kirchenorganisation im nordwestslawischen Gebiet – eine funktionale Kontinuität?* In: Frühmittelalterliche Kirchen als archäologische und historische Quelle (Ed. Lumír Poláček, Jana Maříková-Kublová). Brno 2010, s. 321–329.
- GUÉNOLÉ Agnès, *La conversion des Slaves et le titre rex attribué à saint Knud Lavard, duc de Schleswig et "prince des Abodrites" (XIIe siècle)*. Montpellier 2011.
- HACKMANN Jörg, *From Germania Slavica to Slavia Germanica?* Studia Slavica et Balcanica Petropolitana 2, 2017, s. 122–139.

- HALSALL Guy, *Two Worlds Become One: A 'Counter-Intuitive' View of the Roman Empire and 'Germanic' Migration*. German History 34/4, s. 515–532.
- HANEWINKEL Christian, *Die politische Bedeutung der Elbslawen im Hinblick auf die Herrschaftsveränderungen im ostfränkischen Reich und in Sachsen von 887 bis 936 – Politische Skizzen zu den östlichen Nachbarn im 9. und 10. Jahrhundert*. Dissertation. Münster 2004.
- HARDT Matthias, SCHULZE K. Hans, *Altmark und Wendland als deutsch-slawische Kontaktzone*. In: *Wendland und Altmark in historischer und sprachwissenschaftlicher Sicht* (Ed. Roderich Schmidt). Lüneburg 1992, s. 1–44.
- HARDT Matthias, *The Beginning of Colonisation in Eastern Central Europe in the High Middle Ages*. Hefte des Deutschen Nationalkomitees 67, 2018, s. 6–13.
- HEATHER John Peter, *"Race, Migration And National Origins"*. In: *History, Memory and Public Life* (Ed. Anna Katharina Maerker, Simon Sleight, Adam Sutcliffe). London 2018, s. 80–100.
- HEATHER John Peter, *Disappearing and Reappearing Tribes*. In: *Strategies of distinction. The construction of the ethnic communities* (Ed. Walter Pohl, Helmut Reimitz) Leiden 1998, s. 95–111.
- HEATHER John Peter, *Frankish Imperialism and Slavic Society*. In: *Origins of Central Europe* (Ed. Przemysław Urbańczyk). Warsaw 1997, s. 171–190.
- HELLMANN Manfred, *Grundzüge der Verfassungsstruktur der Liutizen* In: *Siedlung und Verfassung der Slawen zwischen Elbe, Saale und Oder* (Ed. Herbert Ludat). Gießen 1960, s. 103–115.
- HENGST Karlheinz, *Personen mit slawischen Namen und ihre Tätigkeiten im weltlichen sowie kirchlichen Bereich vom 10. bis 13. Jahrhundert östlich der Saale*. In: *Namen und Berufe: Akten der Tagung der Deutschen Gesellschaft für Namenforschung und des Namenkundlichen Zentrums der Universität Leipzig: Leipzig, 21. und 22. Oktober 2017* (Ed. Dieter Kremer). Leipzig 2018, s. 151–190.
- HENGST Karlheinz, *Slawische Sprachstudien im Mittelalter im sächsisch-thüringischen Raum*. Zeitschrift für Slawistik 37, 1992, s. 397–406.
- HERRMANN Christoph Jan, *Der Wendenkreuzzug von 1147*. Frankfurt am Main 2011.
- HERRMANN Joachim, *Dějiny a kultura severozápadních Slovanů*. Věda a lidstvo 1981, s. 83–98 (přeložil Jiří Stach).
- HERRMANN Joachim, *Der Lutizenaufstand 983 – Ursachen, politisch-militärische Vorläufer, Verlauf und Wirkungen*. In: *Wege zur Geschichte. Ausgewählte Beiträge* (Ed. Bernhard Teschke), Berlin 1968, s. 439–454.
- HERRMANN Joachim, *Die Lusizi im frühen Mittelalter - Ergebnisse und Fragen der Forschung zu Herkunft, Ökonomie und Gesellschaftsstruktur*. Lětopis 22, 1975, s. 100–113.
- HERRMANN Volker, *Der Limes Sorabicus und Halle (Saale) im frühen Mittelalter*. In: *Siedlung, Kommunikation und Wirtschaft im westslawischen Raum: Beiträge der Sektion zur slawischen Frühgeschichte des 5. Deutschen Archäologenkongresses in Frankfurt an der Oder, 4. bis 7. April 2005* (Ed. Felix Biermann, Thomas Kersting). Langenweißbach 2007, s. 133–143.
- HIGOUNET Charles, *Die deutsche Ostsiedlung im Mittelalter*. Berlin 1990.

- HODDER Ian, *Entangled: An Archaeology of the Relationships between Humans and Things*. Chichester 2012.
- HOFFMANN von Erich, *Beiträge zur Geschichte der Obodriten zur Zeit der Nakoniden*. In: Zwischen Christianisierung und Europäisierung. Beiträge zur Geschichte Osteuropas in Mittelalter und Früher Neuzeit. Festschrift für Peter Nitsche zum 65. Geburtstag (Ed. Eckhard Hübner). Stuttgart 1998, s. 23–49.
- HOPPE Leslie, *The Holy City: Jerusalem in the theology of the Old Testament*, Collegeville 2000.
- HRABOVÁ Libuše, *Drevansko*. In: Vladimír Wolf et Opera Corcontica: sborník příspěvků k šedesátinám Prof. PhDr. Vladimíra Wolfa. Hradec Králové 2002, s. 155–163.
- HRABOVÁ Libuše, *K otázce vzniku a vývoje státu u Polabských Slovanů*. ČSČH 4, 1955, S. 642–668.
- HRABOVÁ Libuše, *Osobnost a moc v 11. století: Adam Brémský o životě arcibiskupa Adalberta*. Olomouc 2001.
- HRABOVÁ Libuše, *Stopy zapomenutého lidu. Obraz dějin Polabských Slovanů v historiografii*. České Budějovice 2006.
- HRABOVÁ Libuše, *Výzvy Bernarda z Clairvaux ke druhé křížové výpravě a jejich pozdější souvislosti*. Acta Universitatis Palackianae Olomucensis 33, 2007 s. 53–66.
- HUNWICK O. John, *A Region of the Mind: Medieval Arab Views of African Geography and Ethnography and Their Legacy*. Sudanic Africa 16, 2005, s. 103–136.
- IZDNÝ Jakub, *Nesmiřitelný nebo potřebný nepřítel? Obraz druhého náboženství v době christianizace střední Evropy*. Historický Obzor 25, 2014, s. 257–262.
- JENSEN Villads Kurt, *Crusading at the Edges of Europe: Denmark and Portugal c. 1000 – c. 1250*. London 2016.
- Jiří FOREL, *Typologie religiózních politických stran v západní a střední Evropě v letech 2001 – 2005*. Dizertační práce obhájená na FF MU v Brně dne 21. 6. 2012.
- JORDAN Karl, *Heinrich der Löwe*. München 1995.
- KAHL Dietrich Hans, *Wie kam es 1147 zum „Wendekreuzzug“?* In: Europa Slavica – Europa Orientalis. Festschrift für Herbert Ludat zum 70. Geburtstag (Ed. Klaus-Detlev Grothusen, Klaus Zernack). Berlin 1980, s. 286–296.
- KAHL Hans-Dietrich, *„...Auszujaßen von der Erde die Feinde des Christennamens...“*. Der Plan zum "Wendekreuzzug" von 1147 als Umsetzung sibyllinischer Eschatologie. In: Heidenfrage und Slawenfrage im deutschen Mittelalter: ausgewählte Studien 1953–2008 (Ed. Hans-Dietrich Kahl). Leiden 2008, s. 633–666.
- KAHL Hans-Dietrich, *War Gross Raden wirklich ein "slawischer Tempelort"?* In: Heidenfrage und Slawenfrage im deutschen Mittelalter: ausgewählte Studien 1953–2008 (Ed. Hans-Dietrich Kahl). Leiden 2008, s. 168–180.
- KALETA Petr, *Češi o Lužických Srbech. Český vědecký, publicistický a umělecký zájem o Lužické Srby v 19. století a sorabistické dílo Adolfa Černého*. Praha 2006.
- KALHOUS David, *Model státu středoevropského typu: Koncept na pomezí tradice a inovace. Ke kontinuitě a diskontinuitě v české historiografii po r. 1948*. Forum Historiae 8, 2014, s. 159–173.
- KANTOROWICZ, Ernst. *Dvě těla krále*. Praha 2014.

- KARLHEINZ Hengst, *Der slawische Adel, seine Sprache und seine Namen zwischen Saale und Elbe vom 10. bis 13. Jahrhundert*. *Namenkundliche Informationen* 107/108. 2016, s. 209–279.
- KARLHEINZ Hengst, *Sprachkontakte, Sprachstudien und Entlehnungen im östlichen Mitteldeutschland seit einem Jahrtausend: ausgewählte Studien zur Sprach- und Namenforschung*. Wien 2014.
- KASPERSKI Robert, *Frankowie i Obodryci: tworzenie „plemion” i „królów” na słowiańskim Połabiu w IX wieku*. In: *Granica wschodnia cywilizacji zachodniej w średniowieczu* (Ed. Zbigniew Dalewski). Warszawa 2014, s. 55–113.
- KETRZYŃSKI Wojciech, *O narodowości polskiej w Prusiech Zachodnich za czasów Krzyżackich*. *Studium historyczno-etnograficzne*. In: *Pamiętnik Akademii Umiejętności w Krakowie, Wydział Filologiczny i Historyczno-Filozoficzny*. 1874, 1, s. 117–221.
- KIRSCH Eberhard, *Jaxa von Köpenick in der deutschen Volkssage – Befunde und Deutung*. In: *Köpenick vor 800 Jahren. Von Jacza zu den Wettinern*. *Archäologie – Geschichte* (Ed. Michael Lindner, Gunnar Nath). Berlin 2014, s. 226–235.
- KIRSCH Kerstin, *Die östliche und südliche Uckermark in jungslawischer und frühdeutscher Zeit (11.-14. Jahrhundert)*. In: *Struktur und Wandel im Früh- und Hochmittelalter. Eine Bestandsaufnahme aktueller Forschungen zur Germania Slavica* (Ed. Christian Lübke), Stuttgart 1998, s. 231–240.
- KLAMMT Anne, *Die Rundlinge im Wendland als frühe Planform der Ostsiedlung – eine Revision der Diskussion aus Sicht der Archäologie*. In: *Siedlungslandschaft Rundlinge im Wendland: der Weg zum Welterbeantrag* (Ed. Tobias Wulf). Petersberg 2019, s. 38–56.
- KLAUS Conrad, *Die Belehnung der Herzöge von Pommern durch Karl IV. im Jahre 1348*. *Blätter für deutsche Landesgeschichte* 114, 1978, s. 391–406.
- KOLLÁR Ján, *Prózy*. Praha 1956.
- KOSSINNA Gustaf, *Die Herkunft der Germanen. Zur Methode der Siedlungsarchäologie*. Würzburg 1911.
- KÖTZSCHKE Rudolf, *Über Aufgaben vergleichender Siedlungsgeschichte der deutschen Volksstämme*. In: *Studium Lipsiense. Ehrengabe Karl Lamprecht, dargebracht aus Anlass der Eröffnung des Königlich Sächsischen Instituts für Kultur- und Universalgeschichte der Universität Leipzig*. Berlin 1909, s. 23–54.
- KOWALSKI Mariusz, *Geografia średniowiecznej Słowiańszczyzny*. *Kultura Słowian*. *Rocznik Komisji Kultury Słowian PAU* 15, 2019, s. 15–64.
- KRAUS Arnošt, *Slované a Dánové před Valdemarem Velkým*, *ČČH* 7/4, 1901, s. 426–438.
- KUBA Ludvík, *Čtení o Lužici*. Praha 1925.
- KUBA Ludvík, *Čtení o Polabských Slovanech*. Praha 2012.
- KUCKENBURG Martin, *Kultstätten und Opferplätze in Deutschland: von der Steinzeit bis zum Mittelalter*. Darmstadt 2007.
- KULIKOWSKI Michael, *"Nation versus Army: A Necessary Contrast"*. In: *On Barbarian Identity: Critical Approaches to Ethnicity in the Early Middle Ages* (Ed. Andrew Gillett). Turnhout 2002, s. 69–85.
- KUNSTMANN Heinrich, *Mecklenburgs Zirzipanen und der Name der Peene*. *Die Welt der Slaven* 39, 1984, s. 353–358.

- KUNZE Peter, *Geschichte und Kultur der Sorben in der Oberlausitz. Ein kulturgeschichtlicher Abriß*. In: *Geschichte der Oberlausitz. Herrschaft, Gesellschaft und Kultur vom Mittelalter bis zum Ende des 20. Jahrhunderts* (Ed. Joachim Bahlcke). Leipzig 2004, s. 267–315.
- KUNZE Peter, *Kurze Geschichte der Sorben. Ein Kulturhistorischer Überblick*, Bauzen 2008.
- KÜPPER Stefan, *Das Verhältnis Heinrichs des Löwen zu Slawen und Dänen im Zeitraum von 1151 bis 1171*. Postdam 2010.
- KURNATOWSKA Zofia, *Głowne kierunki rozwoju osadnictwa i kultury Słowian polabskich*. In: *Słowianszczyzna polabska między Niemcami a Polska*. Poznań 1981, s. 51–62.
- KURZE Dietrich, *Slawische Heidentum und christliche Kirche zwischen Elbe und Oder (10.–12. Jahrhundert)*. In: *Slawen und Deutsche zwischen Elbe und Oder: vor 1000 Jahren: Der Slawenaufstand von 983* (Ed. Geraldine Seherwala). Berlin 1983.
- LABUDA Gerard, *Civitas Dragaviti. Zu den fränkisch-slavischen Beziehungen am Ende des 8. Jahrhunderts*. In: *Europa Slavica – Europa Orientalis, Festschrift für Herbert Ludat zum 70. Geburtstag* (Ed. Herbert Ludat, Klaus-Detlev Grothusen, Klaus Zernack). Berlin 1980, s. 87–98.
- LABUDA Gerard, *Rozprzestrzenienie się tytułu „króla” wśród Słowian*. In: *Wieki średnie. Medium aevum, Prace ofiarowane Tadeuszowi Manteufflowi w 60 rocznicę urodzin* (Ed. Aleksander Gieysztor; Tadeusz Manteuffel). Warszawa 1962.
- LABUDA Gerard, *Słowiańszczyzna Polabska między Niemcami a Polską*. In: *Materiały z konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Historii UAM w dniach 28–29 IV* (Ed. Jerzy Strzelczyk). Poznań 1980, s. 7–34.
- LABUDA Gerard, *Zur Gliederung der slawischen Stämme in der Mark Brandenburg (10.–12. Jahrhundert)*. *Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands* 42, 1994, s. 103–140.
- LEBEDA Josef, *Vočadlova studijní cesta po Dolní a Horní Lužici*. *Slavia* 3, 1985, s. 284–290.
- LIEBESCHUETZ Wolf, *East and West in Late Antiquity: Invasion, Settlement, Ethnogenesis and Conflicts of Religion*. Leiden Boston 2015.
- LÓPEZ QUIROGA Jorge, KAZANSKI Michael, IVANIŠEVIĆ Vujadin, *Ethnicities, Entangled Identities and Otherness in Late Antique and Early Medieval Europe*. In: *Entangled Identities and Otherness in Late Antique and Early Medieval Europe: Historical, Archaeological and bioarchaeological Approaches* (Ed. Jorge López Quiroga, Michael Kazanski, Vujadin Ivanišević). Oxford 2017, s. 1–10.
- ŁOWMIAŃSKI Henryk, *Początki Polski* 5, Warszawa 1975, s. 569–571.
- LÜBKE Christian *Forms of Political Organisation of the Polabian Slavs (Until The 10th Century A.D.)*. In: *Origins of Central Europe* (Ed. Przemysław Urbańczyk). Warsaw 1997.
- LÜBKE Christian, *“Germania Slavica” und “Polonia Ruthenica”. Religiöse Divergenz in ethno-kulturellen Grenz- und Kontaktzonen des mittelalterlichen Osteuropa (8.–16. Jahrhundert)*. In: *Grenzräume und Grenzüberschreitungen im Vergleich: Der Osten und der Westen des mittelalterlichen Lateineuropa* (Ed. Klaus Herbers, Nikolas Jaspert). Berlin 2007, s. 175–190.

- LÜBKE Christian, „Die Erweiterung des östlichen Horizonts“: *Der Eintritt der Slaven in die europäische Geschichte im 10. Jahrhundert*. Ottonische Neuanfänge (Ed. Bernd Schneidmüller, Stefan Weinfurter). Mainz am Rhein 2001, s. 113-126.
- LÜBKE Christian, *Before Colonization: Christendom at the Slavs Frontier and Pagan Resistance*. In: *The Germans and the East* (Ed. Charles W. Ingrao). West Lafayette 2008, s. 17–26.
- LÜBKE Christian, *Christianity and Paganism as Elements of Gentile Identities to the East of the Elbe and Saale Rivers*. In: *Franks, Northmen, and Slavs. Identities and State Formation in Early Medieval Europe* (Ed. Ildar Garipzanov, Patrick Geary and Przemysław Urbańczyk). Turnhout 2008, s. 189–204.
- LÜBKE Christian, *Ests, Slavs and Saxons: Ethnic groups and political structures*. In: *Wulfstan's voyage: the Baltic Sea region in the early Viking Age as seen from shipboard* (Ed. Anton Englert). Roskilde 2008, s. 50–57.
- LÜBKE Christian, *Fremde im östlichen Europa: Von Gessellschaften ohne Staat zu verstaatlichen Gessellschaften (9.–11. Jahrhundert)*. Köln 2001.
- LÜBKE Christian, *Mitteleuropa, Ostmitteleuropa, östliches Europa: Wahrnehmung und frühe Strukturen eines Raumes*. In: *Die „Blüte“ der Staaten des östlichen Europa im 14. Jahrhundert*. (Ed. Marc Löwener), 2004, s. 15-44.
- LÜBKE Christian, *Ostmitteleuropa. Von der Formierung einer Geschichtsregion im Mittelalter bis Formulierung eines Forschungskonzeptes*. In: *Handbuch zur Geschichte der Kunst in Ostmitteleuropa. 1: 400–1000 – vom spätantiken Erbe zu den Anfängen der Romantik* (Ed. Christian Lübke, Matthias Hardt). Berlin 2017, s. 16–37.
- LÜBKE Christian, *Regesten zur Geschichte der Slaven an Elbe und Oder (vom Jahr 900 an)* Vol. I.–V. Berlin 1984–88.
- LÜBKE Christian, *Religion und ethnisches Bewußtsein bei den Lutizen*. *Światowit* 40,1995, s. 70–90.
- LÜBKE Christian, *Struktur und Wandel im Früh- und Hochmittelalter: eine Bestandsaufnahme aktueller Forschungen zur Germania Slavica*, Berlin 1998.
- LÜBKE Christian, *The Polabian alternative. Paganism between Christian Kingdoms*. In: *Europe around the year 1000* (Ed. Przemysław Urbańczyk). Warszawa 2001.
- LÜBKE Christian, *Zwischen Polen un dem Reich. Elbslawen und Gentilreligion*. In *Polen und Deutschland vor 1000 Jahren. Die Berliner Tagung über den „Akt von Gnesen“* (Ed. Michael Borgolte). Berlin 2002, s. 91–110.
- LUDAT Herbert, *An Elbe und Oder um das Jahr 1000*. Köln/Wien 1995.
- LUDAT Herbert, *Elbslawen und Elbmarken als Problem der europäischen Geschichte*. In: *Festschrift für Friedrich von Zahn, Band I*. Köln/Gratz 1968, s. 39–49.
- LYOTARD Jean-François, *O Postmodernismu: Postmoderno vysvětlované dětem*. Praha 1993.
- MALECZYNSKA Ewa, *Beiträge zur Geschichte Schlesiens*. Berlin 1958.
- MARQUARD Odo, *Schwierigkeiten mit der Geschichtsphilosophie*. Frankfurt am Main 1973.
- MAUSS Marcel, *Esej o daru, podobě a důvodech směny v archaických společnostech*. Praha 1999, s. 156–157.

- MCKITTERICK Rosamond, *The Frankish Kingdoms Under the Carolingians 751-987*. London 1983.
- MEDUNA Petr, *Ludmila z kraje slovanského*. In: *Nomen Liudmilam*. Sborník prací k počtě svaté Ludmily (ed. Petr Meduna). Mělník 2006, s. 15–22.
- MEITZEN August, *Die Ausbreitung der Deutschen in Deutschland und ihre Besiedelung der Slawengebiete*. *Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik* 32. 1879, s. 1–59.
- MENZEL Joachim Josef, *Die Akzeptanz des Fremden in mittelalterlichen deutschen Ostsiedlung*. In: *Toleranz im Mittelalter* (Ed. Alexander Patschovsky, Harald Zimmermann). Sigmaringen 1998, s. 207–219.
- MODZELEWSKI Karol, *Barbarská Evropa*. Praha 2017.
- MORENO García, *Gothic Immigrants in Spain. Researching the History of a Nobility*. In: *Foreigners in Early Medieval Europe. Thirteen International Studies on Early Medieval Mobility* (Ed. Dieter Quast). Mainz 2009, s. 169–180.
- MORENO García, *Spanish Gothic Consciousness among the Mozarabs in al-Andalus (VIII–IXth Centuries)*. In: *The Visigoths. Studies in Culture and Society* (Ed. Alberto Ferreiro). Leiden 1999, s. 303–323.
- MUKA Arnošt, *Slované ve vojvodství Lüneburském*. *Slovanský přehled* 6, 1904, s. 9–14, 54–65, 101–104, 401–413.
- MÜLLER-WILLE Michael, *Heidnische Opferplätze im frühgeschichtlichen Europa nördlich der Alpen: die archäologische Überlieferung und ihre Deutung*. Göttingen 1989.
- MÜLLER-WILLE Michael, *Mittelalterliche Grabfunde aus der Kirche des slawischen Burgwalles von Alt Lübeck. Zu dynastischen Grablegen in polnischen und abodritischen Herrschaftsgebieten*. In: *Zwischen Starigard-Oldenburg und Novgorod* (Ed. Michael Müller-Wille). Neumünster 2011, s. 131–174.
- MÜLLER-WILLE Michael, *Zwischen Kieler Förde und Wismarbucht. Archäologie der Obodriten vom späten 7. bis zur Mitte des 12. Jahrhunderts*. In: *Zwischen Starigard-Oldenburg und Novgorod* (Ed. Michael Müller-Wille). Neumünster 2011, s. 44–61.
- MÜNCH Ernst, *Die sogenannten Magnaten unter den adligen Grundherren Mecklenburgs im 13. und 14. Jh.* In: *Struktur und Wandel im Früh- und Hochmittelalter* (Ed. Christian Lübke), Stuttgart 1998, s. 355–367.
- MÜNCH Ernst, *Mecklenburg auf dem Gipfel — Voraussetzungen und Folgen der Herzogswürde*. *Mecklenburgische Jahrbücher* 114, 1999, s. 49–63.
- NELSON L. Janet, *Frankish Identity in Charlemagne's Empire*. In: *Franks, Northmen, and Slavs. Identities and State Formation in Early Medieval Europe* (Ed. Ildar Garipzanov, Patrick Geary and Przemysław Urbańczyk). Turnhout 2008, p. 71–86.
- NIEDERLE Lubor, *Rukověť slovanských starožitností*, Praha 1953.
- NIEDERLE Lubor, *Život starých Slovanů* 1. Praha 1911.
- NOWAK Jozef, *W starej cyrkwičce : widženja, słyšenja a rozpominanja w starej farskej cyrkwičce w Radworju*. Budyšin 1991.
- OEXLE Judith, STROBEL Michael, *Auf den Spuren der „urbs, quae dicitur Gana“, der Hauptburg der Daleminzier. Erste archäologische Untersuchungen in der slawischen Befestigung von Hof/Stauchitz*. *Arbeits- und Forschungsberichte zur sächsischen Bodendenkmalpflege* 46, 2004, s. 253–263.

- PALACKÝ František, *Dějiny národu českého v Čechách a v Moravě* I. Praha 1968.
- PANZER Baldur, *Quellen zur slavischen Ethnogenese. Fakten, Mythen und Legenden*. Heidelberger Publikationen zur Slavistik 14, 2002.
- PARCZEWSKI Alfons, *Potomkowie Słowian w Hanowerskim*. Wisła 7/8, 1899, s. 408-409.
- PARTENHEIMER Lutz, *Albrecht der Bär, Jaxa von Köpenick und der Kampf um die Brandenburg in der Mitte des 12. Jahrhundert*. Forschungen zur Brandenburgischen und Preußischen Geschichte 4, 1994, s. 151-194.
- PÁTA Josef, *Ludvík Kuba: stručný náskres života a díla*. Praha 1926.
- PÁTKOVÁ Jana, *Ke Štúrově cestopisu Cesta do Lužic (vykonána z jara 1839)*. Slavia: časopis pro slovanskou filologii 1, 2017, s. 1-14.
- PENNICK Nigel, *Pagan Magic of the Northern Tradition: Customs, rites and Ceremonies*. Rotchester 2015.
- PETERSOHN Jürgen, *Kolonisation und Neustamm bildung – Das Beispiel Pommern*. Ostdeutsche Geschichts- und Kulturlandschaften 3, 1988, s. 59-83.
- PISKORSKI Jan, *Historiographical Approaches to Medieval Colonization of East Central Europe: A comparative analysis against the background of other European inter-ethnic colonization processes in the Middle Ages*. New York 2002.
- PISKORSKI Maria Jan, *Slawen und Deutsche in Pommern im Mittelalter*. In: Grenzüräume und Grenzüberschreitungen im Vergleich. Der Osten und der Westen des mittelalterlichen Lateineuropa (Ed. Herberts Klaus, Jaspert Nikolas). Berlin 2007, s. 73-92.
- PITRO Martin, VOKÁČ Petr, *Bohové dávných Slovanů*. Praha 2002.
- POHL Walter, „*Memory, Identity and Power in Lombard Italy*.“ In: The Uses of the Past in the Early Middle Ages. (Ed. Yitzhak Hen, Matthew Innes). Cambridge, s. 9-28.
- POHL Walter, *Die Germanen*. München 2004.
- POHL Walter, *Telling the Difference: Signs of Ethnic Identity*. In: Strategies of Distinction. The Construction of Ethnic Communities 300-800. (Ed. Walter Pohl, Helmut Reimitz): Leiden, Boston, Köln 1998, s. 17-69.
- POLLEX Alex, *Zentralitätsaspekte Körpergräber im nordwestslawischen Raum*. Studia mediaevalia Pragensia 11, 2012, s. 97-116.
- POPPER Karl Raimund, *Bída historicismu*. Praha 1993.
- POWELS L. Randall, *The Medieval Foundation of East African Islam*. The International Journal of African Historical Studies 11, 1978, s. 201-226.
- POWELS L. Randall, *The Medieval Foundations of East African Islam*. The International Journal of African Historical Studies 11, 1978, s. 393-409.
- PRCHLÍK Ivan, *Poslední pohané a jejich postavení v christianisovaném římském imperiu*. Disertační práce obhájená na FF UK v Praze dne 6. 11. 2012.
- PRINZ Jürgen, *Betrachtung zum Verhältnis des slawischen und deutschen Elementes zur Zeit der deutschen Kolonisation Brandenburgs anhand des Namenmaterials*, Jahrbuch für die Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands 20, 1971, s. 6-39.
- PROCHÁZKA Vladimír, *K otázce vzniku státu u polabsko-pobaltských Slovanů v závěrečném údobí rodové společnosti*. Právněhistorické studie 3, 1957, s. 254-260.
- PROCHÁZKA Vladimír, *Organisace kultu a kmenového zřízení polabsko-pobaltských Slovanů*. Vznik a počátky Slovanů, Praha 1956, s. 145-167.

- PROCHÁZKA Vladimír, *Prísaha, ordál a svědectví u polabsko-pobaltských Slovanů*. Vznik a počátky Slovanů 2, Praha 1958, s. 169–181.
- PROCHÁZKA Vladimír, *Sněmovnictví a soudnictví Polabsko-Pobaltských Slovanů*, Vznik a počátky Slovanů 2, 1958, s. 89–120.
- RAZIM Jakub, *Věrní Přemyslovci a barbarští Čechové*. Praha 2017.
- *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*: Waagen und Gewichte 33 (Ed. Heinrich Beck, Dieter Geuenich, Heiko Steuer). Berlin 2006.
- REHER S. Guillermo, FERNÁNDEZ-GÖTZ Manuel, *Archaeological narratives in ethnicity studies*. Archeologické rozhledy 67, 2015, s. 400–416.
- REIMANN Heike, *Der niedere Adel im Umfeld mecklenburgischer und pommerscher Fürsten zur Zeit beginnender deutschrechtlicher Veränderungen der Siedlungsstruktur in Mecklenburg und Westpommern (Ende 12.–1. Hälfte 13. Jahrhundert)*. Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung 47, 1998, s. 502–519.
- REITEMEIER Johann, Friedrich, *Geschichte der Preußischen Staaten vor und nach ihrer Vereinigung in eine Monarchie* I. Band, Frankfurt an der Oder 1801.
- REUTER Timothy, 'Whose race? Whose ethnicity?' In: *Medieval Politics and Modern Mentalities* (Ed. Janet Nelson). Cambridge 2006, s. 89–108.
- RICHTHOVEN VON Jasper, *Besunzane-Milzener-Sorben*. In: *Besunzane, Milzener, Sorben: die slawische Oberlausitz zwischen Polen, Deutschen und Tschechen / Biezuńczanie, Milczanie, Sorbowie: słowiańskie Łużyce Górne pomiędzy Polakami, Niemcami i Czechami* (Ed. Jasper von Richthofen). Görlitz 2004, s. 7–28.
- RÖSCH Felix, *Neue Forschungsergebnisse zur Ostsiedlung in Schleswig-Holstein – die Wüstung Bad Malente-Grellenkamp*. In: *Soziale Gruppen und Gesellschaftsstrukturen im westslawischen Raum: Beiträge der Sektion zur slawischen Frühgeschichte des 20. Jahrestagung des Mittel- und Ostdeutschen Verbandes für Altertumsforschung in Brandenburg (Havel), 16. bis 18. April 2012* (Ed. Felix Biermann). Langenweißbach 2013, s. 131–153.
- ROSIK Stanisław, *Die Christianisierung der slawischen Stämme auf dem heutigen Gebiet der Lausitz*. In: *Die Nieder- und Oberlausitz - Konturen einer Integrationslandschaft* (Ed. Heinz-Dieter Heimann, Klaus Neitmann, Uwe Tresp). Berlin 2013, s. 57–62.
- ROSIK Stanisław, *Interpretacja chrześcijańska religii pogańskich Słowian w świetle kronik niemieckich XI-XII wieku. (Thietmar, Adam z Bremy, Helmold)*. Wrocław 2000.
- ROSIK Stanisław, *The Slavic Religion in the Light of 11th- and 12th- Century German Chronicles (Thietmar of Merseburg, Adam of Bremen, Helmold of Bosau)*. Leiden 2020.
- ROSSIGNOL Sébastien, *Aufstieg und Fall der Linonen. Misslungene Ethnogenese an der unteren Mittelelbe*. In: *Slawen an der Elbe* (Ed. Karl-Heinz Willroth, Jens Schneeweiß). Göttingen 2011, s. 15–38.
- ROSSIGNOL Sébastien, *Die Linonen zwischen Tat und Wort. Die Schrifquellen über die Entwicklung an der unteren Mittelelbe unter Berücksichtigung der interdisziplinären Forschungsergebnisse*. In: *Slawen an der unteren Mittelelbe. Untersuchungen zur ländlichen Besiedlung, zum Burgenbau, zu Besiedlungsstrukturen und zum Landschaftswandel. Beiträge zum Kolloquium vom 7. bis 9. April 2010* (Ed. Sebastian Brather, Claus von Carnap-Bornheim, Hauke Jöns a kol.). Frankfurt am Main 2013, s. 135–150.

- RUCHHÖFT Fred, *Das Stammesgebiet der Kessiner vom 8. bis zum 13. Jahrhundert: Eine Studie aufgrund archäologischer, siedlungsgeschichtlicher und historischer Quellen*. Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern: Jahrbuch 54, 2006, s. 115–149.
- RUCHHÖFT Fred, *Vom slawischen Stammesgebiet zur deutschen Vogtei: die Entwicklung der Territorien in Ostholstein, Lauenburg, Mecklenburg und Vorpommern im Mittelalter*. Rahden 2008.
- ŠAFAŘÍK Josef Pavel, *Slovanské starožitnosti II*. Praha 1863.
- SCHÄFER Heiko, *Slawische Siedlungsstrukturen auf den Arealen der späteren mittelalterlichen Rechtsstädte in Mecklenburg-Vorpommern*. In: *Struktur und Wandel im Früh- und Hochmittelalter. Eine Bestandsaufnahme aktueller Forschungen zur Germania Slavica* (Ed. Christian Lübke). Stuttgart 1998, s. 153–161.
- SCHARE Martin, *Signaturen der Kultur: Studien zum Alltag & zu seiner Erforschung*. Marburg 2011.
- SCHILLER Christiane, *Sprachgrenzen – Sprachen im Grenzraum. Sprachverhältnisse im Grossfürstentum Litauen*. In: *Grenzräume und Grenzüberschreitungen im Vergleich: Der Osten und der Westen des mittelalterlichen Lateineuropa* (Ed. Klaus Herbers, Nikolas Jaspert). Berlin 2007, s. 279–289.
- SCHLESINGER Walter, *Die geschichtliche Stellung der mittelalterlichen deutschen Ostbewegung*. *Historische Zeitschrift* 183. 1957, s. 517–542.
- SCHLESINGER Walter, *West und Ost in der deutschen Verfassungsgeschichte des Mittelalters*. In: *Beiträge zur deutschen Verfassungsgeschichte Bd. 2: Städte und Territorien* (Ed. Walter Schlesinger). Göttingen 1963, p. 233–253.
- SCHMAUDER Michael, *Überlegungen zur östlichen Grenze des karolingischen Reiches unter Karl dem Großen*. In: *Grenze und Differenz im frühen Mittelalter* (Ed. Walter Pohl, Helmut Reimitz). Wein 2000, s. 57–98.
- SCHMIDT Ingrid, *Die Dynastie der Rügenfürsten*. Rostock 2009.
- SCHMIDT Volker, *Bemerkenswerte slawische Neufunde aus dem Bereich der Lieps bei Neubrandenburg*. *Bodendenkmalpflege in Mecklenburg-Vorpommern: Jahrbuch* 39, 1989, s. 103–125.
- SCHNEEWEISS Jens, KENNECKE Heike, *Schezla–Hohvuoki–Lenzen–Meetschow: Neues zur Ostgrenze des Fränkischen Reiches*. In: *Slawen an der unteren Mittelelbe. Untersuchungen zur ländlichen Besiedlung, zum Burgenbau, zu Besiedlungsstrukturen und zum Landschaftswandel. Beiträge zum Kolloquium vom 7. bis 9. April 2010* (Ed. Sebastian Brather, Claus von Carnap-Bornheim, Hauke Jöns a kol.). Frankfurt am Main 2013, s. 159–164.
- SCHNEEWEISS Jens, *Slawenzeitliche Befestigungen am Höhbeck*. In: *Slawen an der unteren Mittelelbe. Untersuchungen zur ländlichen Besiedlung, zum Burgenbau, zu Besiedlungsstrukturen und zum Landschaftswandel. Beiträge zum Kolloquium vom 7. bis 9. April 2010* (Ed. Sebastian Brather, Claus von Carnap-Bornheim, Hauke Jöns a kol.). Frankfurt am Main 2013, s. 79–90.
- SCHNEIDER Reinhard, *Formen und Motive mittelalterlicher Sprachenpolitik: Memoria in der mittelalterlichen Stadtgesellschaft*. *Lectiones Eruditorum extraneorum in facultate philosophica universitatis carolinae Pragensis factae* 5, Praha 1998, 5–25.

- SCHULZE Kurt Hans, *Slavica lingua penitus intermissa. Zum Verbot des Wendischen als Gerichtssprache*. In: Siedlung, Wirtschaft und Verfassung im Mittelalter: ausgewählte Aufsätze zur Geschichte Mittel- und Ostdeutschlands (Ed. Hans Kurt Schulze). Köln 2006, s. 354–364.
- SCHUSTER-ŠEWC Heinz, *Zur Geschichte und Etymologie des ethnischen Namens Sorb / Serb / Sarb / Srb*. Zeitschrift für Slawistik 30, 1985, s. 851–856.
- SCHWARZ Ernst, *Germanische Stammeskunde*. Heidelberg 1956.
- SIEGMUND Frank, „*Alemannen und Franken. Archäologische Überlegungen zu ethnischen Strukturen in der zweiten Hälfte des 5. Jahrhunderts*“. In: Die Franken und die Alemannen bis zur ‘Schlacht bei Zülpich’ 496/97 (Ed. Dieter Geuenich). Berlin/New York 1998, s. 558–80.
- SIENIAWSKI Emil Karol, *Pogląd na dzieje Słowian zachodnio-północnych między Labą (Elbą) a grani-cami dawnej Polski od czasu wystąpienia ich na widownię dziejową aż do utraty politycznego bytu i znamion narodowych*. Gniezno, 1881.
- SIGRID Dušek, *Slawen und Deutsche in Thüringen*. In: Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie (Ed. Alfried Wieczorek, Hinz Hans-Martin). Stuttgart 2000, s. 718–722.
- SIGRIST Christian, *Gesellschaften ohne Staat und die Entdeckungen der social Anthropology*. In: Gessellschaften ohne Staat. Gleichheit und Gegenseitigkeit (Ed. Fritz Kramer, Christian Sigrist). Frakfurt am Main 1978.
- SIMEK Rudolf, *Religion und Mythologie der Germanen*. Darmstadt 2018.
- SLÁMA Jiří; ŘOUTIL Michal, *Tetín svaté Ludmily*. In: Tetín svaté Ludmily. Místo, dějiny, spiritualita (Ed. Václav Cílek, Martin Majer, Radoslava Schmelzová a kol.). Praha 2017, s. 104–105.
- *Slawen an der unteren Mittelelbe. Untersuchungen zur ländlichen Besiedlung, zum Burgenbau, zu Besiedlungsstrukturen und zum Landschaftswandel. Beiträge zum Kolloquium vom 7. bis 9. April 2010 in Frankfurt am Main* (Ed. Karl-Heinz Willroth, Hans-Jürgen Beug, Friedrich Lüth, Frank Schopper). Wiesbaden 2013.
- SŁUPECKI Paweł Leszek, *Pohanské náboženství západních Slovanů*. In: Střed Evropy kolem roku 1000 (Ed. Alfried Wieczorek, Hans-Martin). Praha 2002, s. 87–92.
- SŁUPECKI Paweł Leszek, *Slavonic Pagan Sanctuaries*. Warsaw 1994.
- SŁUPECKI Paweł Leszek, *Why Polish Historiography has Neglected the Role of Pagan Slavic Mythology*. In: Inventing the Pasts in North Central Europe: The National Perception of Early Medieval History and Archaeology (Ed. Matthias Hardt, Christian Lübke, Dittmar Schorkowitz, Stefan Troebst, Klaus Meyer). Berlin 2003, s. 266–272.
- ŠMITEK Zmago, *The Image of the Real World and the World Beyond in the Slovene Folk Tradition*. Studia Mythologica Slavica 2, 1990, s. 161–195.
- SMITH D. Anthony, *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford 1989.
- SOUKUP Václav, *Antropologie: Teorie člověka a kultury*. Praha 2011.
- SOUTHALL Aidan, *The Segmentary State in Africa and Asia*. Comparative Studies in Society and History 30, 1988, s. 52–82.
- STRZELCZYK Jerzy, *Bolesław Chrobry*, Warszawa 2014.
- STRZELCZYK Jerzy, *Drzewianie połabscy*. Warszawa 1968.

- STRZELCZYK Jerzy, *Mity, podania i wierzenia dawnych Słowian*. Poznań 1998.
- STRZELCZYK Jerzy, *Slowianie połabscy*. Poznań 2013.
- ŠTŮR Ľudovít, *Cesta do Lužic vykonaná z jara 1839*. Časopis českého muzea, s. 464–490.
- SZCZESIAK Rainer, *Auf der Suche nach Rethrea!: Ein interessantes Kapitel deutscher Forschungsgeschichte*. In: Siedlung, Kommunikation und Wirtschaft im westslawischen Raum: Beiträge der Sektion zur slawischen Frühgeschichte des 5. Deutschen Archäologenkongresses in Frankfurt an der Oder, 4. bis 7. April 2005 (Ed. Felix Biermann, Thomas Kersting). Langenweißbach 2007, s. 313–334.
- TĚRA Michal, *Etnogeneze Slovanů: staré a nové otázky a spory*. *Theatrum historiae* 20, 2017, s. 271–297.
- TĚRA Michal, *Korutanský nastolovací obřad a přemyslovský mýtus*. *Theatrum historiae* 24, 2019, s. 9–40.
- TĚRA Michal, *Kyjevská Rus. Dějiny, kultura, společnost*. Praha 2019.
- TĚRA Michal, *Lex a religio v archaickém myšlení (na slovanském materiálu)*. In: Rýžoviště zlata a doly drahokamů. Sborník pro Václava Huňáčka (Ed. Věra Landělová, Michal Řoutil). Praha 2006, s. 301–316.
- TOMÁŠEK Jan, *České země z pohledu zahraničí*. In: Historiografické a historické problémy středověku (Ed. Dana Dvořáčková-Malá, Jan Zelenka), Praha 2016, s. 155–159.
- TOMÁŠEK Jan, *Karel IV. z pohledu lužickosrbské historiografie*. (V tisku)
- TOMÁŠEK Jan, *Ludmila Srbka či Ludmila ze Pšova? Několik poznámek ke sporu o původ první české světice*. In: Ludmila, Kněžna a světice (Ed. Jakub IZDNÝ). Praha 2021, s. 75–88.
- TOMÁŠEK Jan, *Obodritský státotvorný proces ve středoevropské dimenzi (789–1178)*. Diplomová práce obhájená na FF UK v Praze dne 11. 09. 2013.
- TOMÁŠEK Jan, *Slavos, qui dicuntur abodriti, wilzi et surbi. Notes on the Tribal Organisation of the Polabian Slavs*. *Acta Historica Universitatis Klaipedensis* 37 2018, s. 21–40.
- TOMÁŠEK Jan, *Směřování rodové politiky meklenburských vévodů v pozdním středověku a raném novověku na příkladu vývoje dynastického příběhu ve dvou dobových kronikách*. *Historie – Otázky – Problémy* 1, 2015, s. 90–101.
- TOMÁŠEK Jan, *Teorie a praxe lužickosrbského dějepisu*. *Česko-lužický věstník* 3, 2018, s. 20–21.
- TOMÁŠEK Jan, *Vztahy raně středověkých Čech a veletského kmenové svazu v letech 805–1035*. Bakalářská práce obhájená na FF UK v Praze dne 20. 06. 2011.
- TOMÁŠEK Jan; IZDNÝ Jakub, *De provincia Melnicensi*. In: Ludmila, Kněžna a světice (Ed. Jakub IZDNÝ). Praha 2021, s. 59–75.
- TŘEŠTÍK Dušan, *Češi v postmoderním očištění*. Praha 2005.
- TŘEŠTÍK Dušan, *Mýty kmene Čechů (7. - 10. století). Tři studie ke "Starým pověstem českým"*. Praha 2003.
- TŘEŠTÍK Dušan, *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (530–935)*. Praha 1997.
- TŘEŠTÍK Dušan, *Počátky přemyslovské státnosti mezi křesťanstvím a pohanstvím*. In: Stát, státnost a rituály přemyslovského věku – problémy, názory, otázky. Sborník příspěvků z konference konané dne 18. října 2005 v Brně (Ed. Martin Wihoda a Demeter Malat'ák). Brno 2006, s. 25–46.

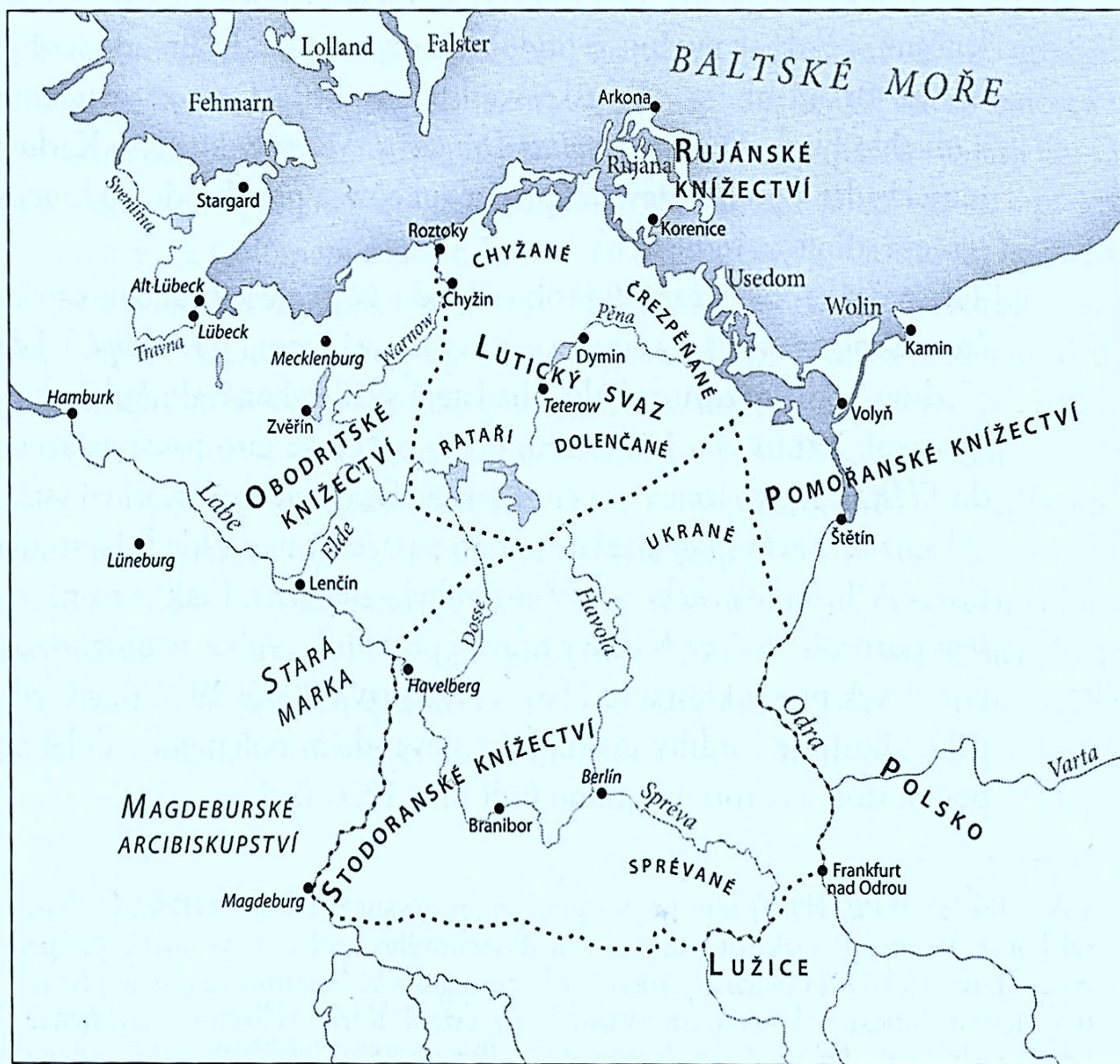
- TŘEŠTÍK Dušan, *Vznik Velké Moravy*. Praha 2001.
- TŘEŠTÍK Dušan, *Zápisník a jiné texty k dějinám*. Praha 2008.
- TURASIEWICZ Adam, *Dzieje polityczne Obodryców: od IX wieku do utraty niepodległości w latach 1160–1164*, Kraków 2004.
- TYERMAN Christopher, *Svaté války*. Praha 2012.
- TYMOWSKI Michael, *State and Tribe in the History of Medieval Europe and Black Africa – a Comparative Approach*. *Social Evolution & History* 7, 2008, s. 171–196.
- TYMOWSKI Michał, *Early Imperial Formations in Africa and the Segmentation of Power*. In: *Tributary Empires in Global History* (Ed. Peter Fibiger Bang). London 2011, s. 108–119.
- ULBRECHTOVÁ Helena, *Fenomén Krym: Bájná Taurida, nebo sovětský ráj? Po stopách historické a literární paměti poloostrova*. Praha 2020, s. 88–91.
- URBAŇCZYK Przemysław, *Foreign leaders in early Slavic societies*. In: *Integration und Herrschaft. Ethnische Identitäten und soziale Organisation im Frühmittelalter* (Ed. Walter Pohl, Maximilian Diesenberger) Vienna 2002, s. 257–268.
- URBAŇCZYK Przemysław, *Neslované o počátcích Slovanů*. Praha 2012.
- URBAŇCZYK Przemysław, *O pochodzeniu nazwy Obodrytów. Uwagi krytyczne*. In: *Studia linguistica slavica baltica Canuto-Olavo Falk sexagenario a collegis amicis discipulis oblata*. Lund 1966.
- URBAŇCZYK Przemysław, *Plemiona czy chaos?* In: *Stare i nowe w średniowieczu: Pomiedy innowacja a tradycja* (Ed. Sławomir Moździoch). Wrocław 2009, s. 13–20.
- URBAŇCZYK Przemysław, *The Politics of Conversion in North Central Europe*. In: *The cross goes north: processes of conversion in northern Europe, AD 300–1300* (Ed. Martin Oswald Hugh Carver). Woodbridge 2003, s. 15–27.
- VÁŇA Zdeněk, *Svět slovanských bohů a démonů*. Praha 1990.
- VANÍČEK Vratislav, *Svatý Václav. Panovník a světec v raném středověku*, Praha 2014.
- VEIT Ulrich, *„Gustaf Kossinna and His Concept of a National Archaeology*. In: *Archaeology, Ideology, and Society: The German Experience* (Ed. Heinrich Härke). Bern 2000, s. 40–59.
- VON GABRIEL, Ingo, *"Imitatio Imperii" am slawischen Fürstenhof zu Starigard / Oldenburg (Holstein)*. In: *Trudy u mezhdunarodnogo kongressa slawjanskoj archeologii: Kiew, 18.-25 Sept. 1985*. Moskva 1987, s. 50–66.
- VON PREEN Ulrich, *Die Preene, ein altes mecklenburgisches Adelsgeschlecht*. *Archiv für Familiengeschichtsforschung* 10, 2006, s. 116–123.
- WACHOWSKI Kazimierz, *Słowiańszczyzna Zachodnia I*, Warszawa 1902/1950/2000.
- WACHOWSKI Kazimierz, *Słowiańszczyzna Zachodnia*. Poznań 1950.
- WALTHER Hans, *Früh- und hochmittelalterliche slawische Personennamen im Elbe-Saale-Gebiet*, Berlin 1965.
- WALTHER Hans, *Früh- und hochmittelalterliche slawische Personennamen im Elbe-Saale-Gebiet*, Berlin 1965.
- WASILEWSKI Tadeusz, *Pochodzenie Emnildy, trzeciej żony Bolesława Chrobrego a geneza polskiego władztwa na Morawach*. *Kwartalnik Historyczny* 94/2, 1987, s. 30–47.
- WEBBER Nick, *The Evolution of Norman Identity 911–1154*. Woodbridge 2005.

- WEHNER Donat, *Das Land Stodor. Eine Studie zu Struktur und Wandel der slawenzeitlichen Siedlungsräume im Havelland und in der nördlichen Zauche*. Kiel 2011.
- WEHRMANN Martin, *Geschichte der Insel Rügen*. Pommersche Heimatkunde 1, 1923.
- WENSKUS Reinhard, *Stammesbildung und Verfassung. Das Werden der frühmittelalterlichen gentes*. Köln 1961.
- WENTA Jarosław, *Jaxa von Miechów und Köpenick – Karriere*. In: *Köpenick vor 800 Jahren. Von Jacza zu den Wettinern*. Archäologie – Geschichte (Ed. Michael Lindner, Gunnar Nath). Berlin 2014, s. 96–103
- WICHERT Sven, *Die politische Rolle der heidnischen Priester bei den Westslaven*. *Studia Mythologica slavica* 13, 2010, s. 33–42.
- WIDAJEWICZ Józef, *Skąd pochodziła Emnilda, małżonka Bolesława Chrobrego?* *Slavia Occidentalis* 20, 1960, s. 29–47.
- WINFRIED Eberhard, LÜBKE Christian, *The plurality of Europe: identities and spaces; contributions made at an international conference Leipzig, 6–9 June 2007*. Leipzig 2010.
- WOLF Beat, *Jerusalem und Rom: Mitte, Nabel, Zentrum, Haupt. Die Metaphern „Umbilicus mundi“ und „Caput mundi“ in den Weltbildern der Antike und des Abendlands bis in die Zeit der Ebstorfer Weltkarte*. Berlin 2010.
- WOLF Kenneth, *Convivencia in Medieval Spain: A Brief History of an Idea*. *Religion Compass* 3, s. 72–85.
- ZAGIBA Franz, *Das Geistesleben der Slaven im frühen Mittelalter. Die Anfänge des slavischen Schrifttums auf dem Gebiete des östlichen Mitteleuropa vom 8. bis 10. Jahrhundert*. Wien/Köln 1971.
- ŽEMLIČKA Josef, „*Politický kalendář*“ *přemyslovských Čech*, ČČH 89, 1991, s. 31–47.
- ŽEMLIČKA Josef, *Čechy v době knížecí*. Praha 1997.
- ŽEMLIČKA Josef, *Te ducem, te iudicem, te rectorem. Sněmovní shromáždění v časně středověkých Čechách – kontinuita či diskontinuita*. In: *Návraty do krajiny českého středověku* (Ed. Jan Klápště, Ludmila Luňáková, Martin Wihoda). Praha 2016, s. 146–162.

MAPOVÉ PŘÍLOHY:

- 1) *Mapa území lutických a obodritských kmenů* (zdroj: Jiří Dynda, 2017).
- 2) *Mapa území srbských kmenů cca počátek 10. století* (zdroj: Jakub Izdný, 2021, vytvořil Jaroslav Synek)
- 3) **Údělná knížectví: *Meklenburk, Werle, Rostock, Parchim*, po roce 1234** (zdroj: Karl-Heinz Willroth, Hans-Jürgen Beug, Friedrich Lüth 2013).

Mapa 1:

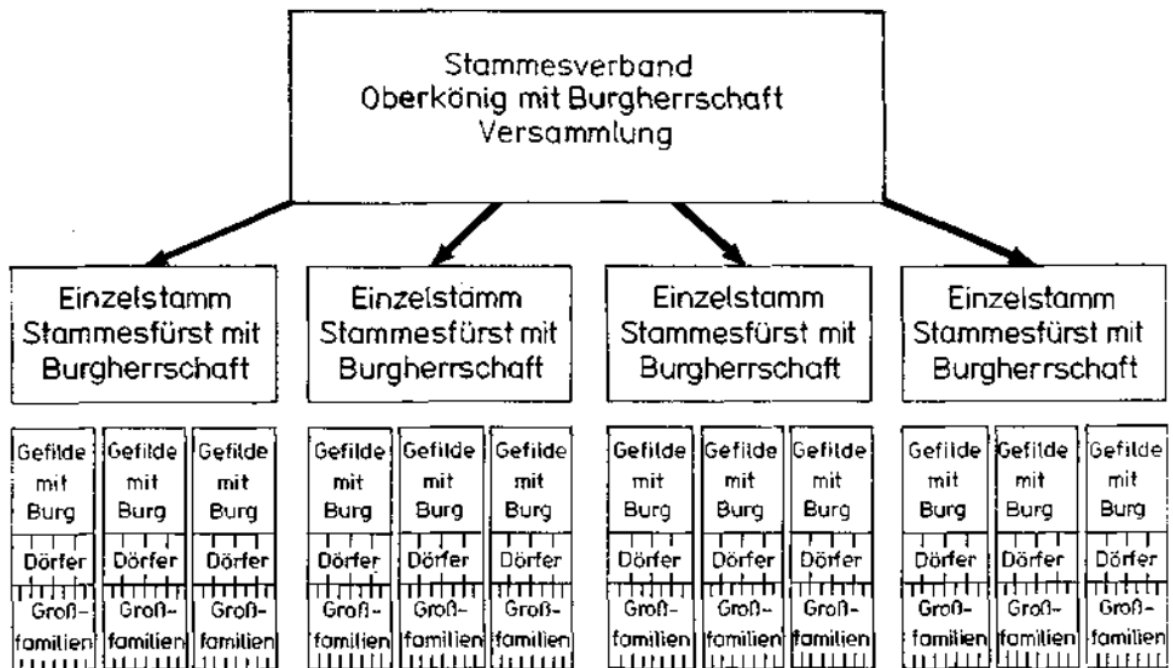
OBRÁZKOVÉ PŘÍLOHY

- 1) *Tzv. První meklenburské dělení (Mecklenburgische Hauptlandesteilung) v roce 1234 a jeho znázornění v kronice Mikuláše Marschalka Chronicon der mecklenburgischen Regenten z roku 1520* (zdroj: foto autora 2017, Landesbibliothek Schwerin, signatura: MS 376).
- 2) *Schématické znázornění společenské a politické struktury kmene* (zdroj: Joachim Herrmann 1984).
- 3) *Juliusturm ve špandavské citadele na původním slovanském hradišti z 11. století, bývalého havolanského centra* (zdroj: archiv autora 2013, foto pořídil: Jan Tomášek).
- 4) *Barokní zámek v Köpenicku (dnešní jihovýchodní Berlín) stojící na místě bývalého sprévanského hradu a pozdějšího sídla knížete Jaksy* (zdroj: archiv autora 2012, foto pořídil: Jan Tomášek).
- 5) *Schildhorn (dnešní západní Berlín) a pomník knížete Jaksy zřízen v roce 1845 na příkaz krále Fridricha Viléma IV.* (zdroj: archiv autora 2013, foto pořídil: Jan Tomášek).
- 6) *Spithal. Ruiny patrně nejstarší dochované kaple v oblasti Wendlandu* (zdroj: archiv autora, pořídil: Jan Tomášek).
- 7) *Titulní strana knihy Ludvíka Kuby, kterou od něj obdržel Lubor Niederle* (zdroj: Slovanská knihovna, signatura A003101).
- 8) *Typické okrouhlice v dnešním hannoverském Wendlandu, obec Luchow a Lübeln* (zdroj: archiv autora 2013, foto pořídil: Jan Tomášek).
- 9) *Dům, kde se narodil kronikář Jan Parum Schultze, obec Lübeln* (zdroj: archiv autora 2013, foto pořídil: Jan Tomášek).

Obrázek 1:

Obrázek 2:

Obrázek 3:

Obrázek 4:

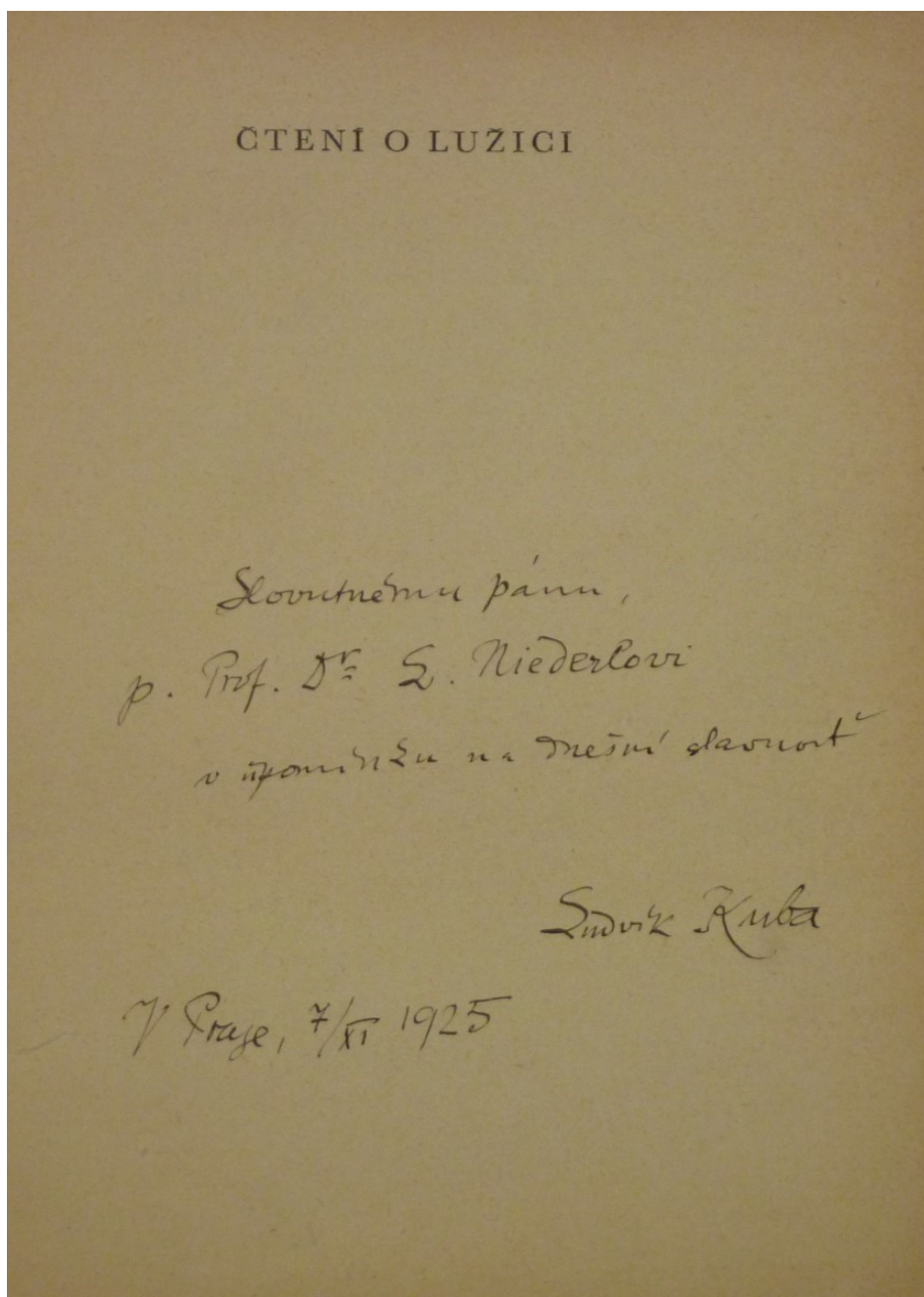
Obrázek 5:

Obrázek 6:

Obrázek 7:

Obrázek 8:

Obrázek 9:

